Regression analysis is a statistical technique that often helps to separate the contributions of different factors to a phenomenon of interest. In our case, the model assumes that the attendance in any given month is given by a (linear) combination of several explanatory variables:

$$Y = a_tT + a_{sc}SC + \left\{\begin{array}{c} a_dD + a_eE \\ \text{or} \\ a_hH \end{array}\right\} + a_{fe}FE + a_xX + a_pP\ (+\ a_fF) + a_sS.$$

The variables are as follows:

Y is the attendance at the museum in a given month;

a_t visits are made to the museum for each [illegible] if a_t is positive, attendance is gradually in[illegible]

a_{sc} visits more are [illegible] each month fo[illegible] that month (SC);

a_d visits are ma[illegible] month for each daytime hour (D) in the weekly schedule;

a_e visits are made per month for each evening hour (E) in the weekly schedule;

a_h visits are made per month for each hour (H) in the weekly schedule;

a_{fe} visits are made if the evening hours are free ($FE = 1$ if this is so, 0 otherwise);

a_x is the fraction of special exhibition attendance (X) that would not have come to the museum that month in the absence of the special exhibition(s);

a_p visits are made for each dollar of admission price in 1973 dollars (P); we expect a_p to be negative;

a_f visits are made if admission is free ($F = 1$ if admission is free, 0 otherwise);

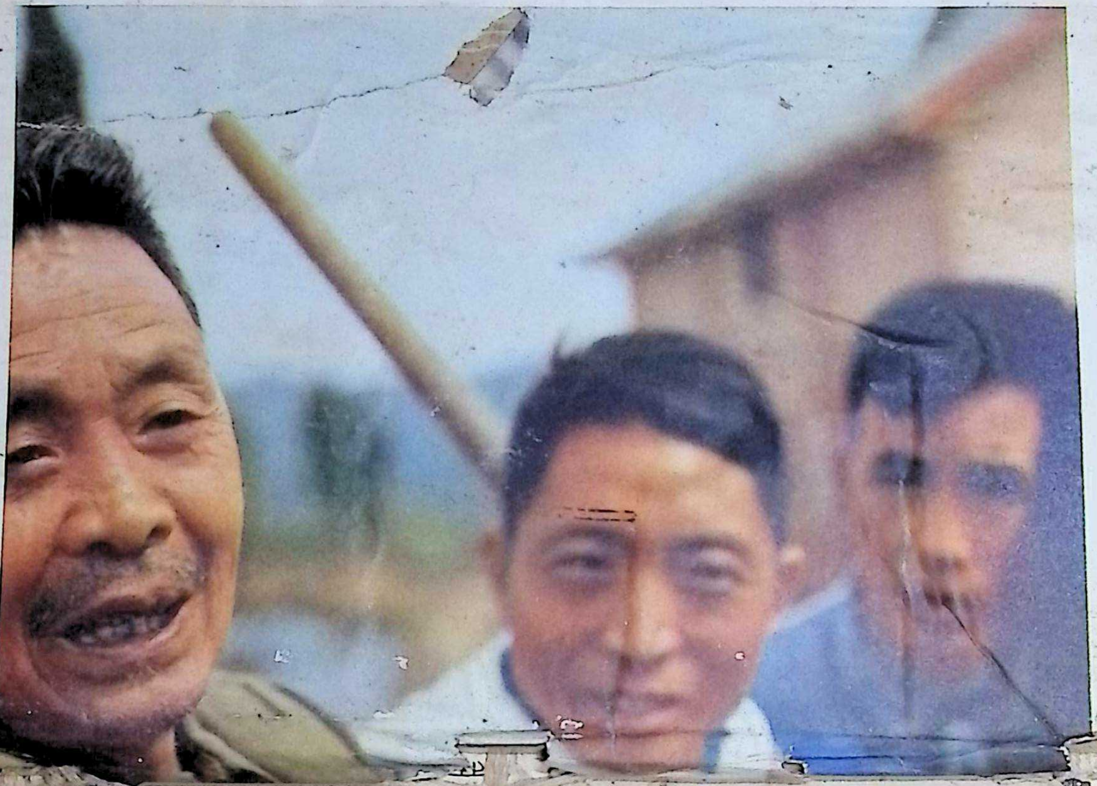
a_s visits are made each month in summer months ($S = 1$ for summer months, 0 otherwise); we expect a_s to be negative.

SC for summer months is defined to be 1, so as to force the whole effect of summer (vacations, tourists, summer school students, absence of regular visitors, etc.) into the a_s coefficient instead of dividing it between a_{sc} and a_s.

Although weather is an important determinant of museum attendance according to informal records, we omitted precipitation or temperature records from this investigation for two reasons. In the first place weather can be expected to affect attendance much more strongly in displacing visits a few days in one direction or another than in causing visits to be delayed a month (the smallest effect that would appear in our monthly data). More importantly, the weather is not under our control, so while we might predict the attendance for next December better if we had taken account in our model of December's average climate, we could not do anything about it except to plan for a 'typical' December. The variables we have included are intended to be factors the institution can adjust.

Notice that for the nine-year model, since free evenings and evening hours are so closely correlated through most of the history that their effects cannot be separated, total hours (H) are used to represent schedule changes. In the 1967–73 model, variable F is omitted since every month has the value 0 for this quantity.

One striking result of fitting the 'best' values for these coefficients to the observed data (Table 5) is the small—and poorly specified—value for a_p. Apparently a full dollar increase in admission price would only produce a drop of about 10 per cent in average monthly attendance; furthermore, there is about a 35 per cent chance that this coefficient is really positive. The large standard deviations—imprecision—of this coefficient is principally due to the collinearity of P and the other schedule variables; the museum changed its admission price at about the same times as it changed open hours and special

सेना में भरती हुए थे। युद्ध के जमाने में
तीन बार शदीद चोटें आई थीं। बाद में
मुक्ति सेना के सिनच्याङ फौजी क्षेत्र के
विभाग के प्रधान हो गए थे। १६५७ में ज
फिर अपना असर दिखाने लगी और वे फौ
के काबिल न रहे, तो उन्हें सैनिटोरियम में भे
लेकिन सैनिटोरियम में कान चू-छाङ का दि
वे बार-बार यह तकाजा करते रहे कि उन्हें
दिया जाए, ताकि वे वहां खेतीबाड़ी के काम
सकें। आखिरकार उनके इच्छानुसार उन्हें
पर्वतमाला की तलहटी में आबाद ल्येनह्वा क
नामक गांव में भेज दिया गया। इस तरह
पिछले १६ सालों से लाल सेना की कठोर सं
पूर्ण परम्परा को बरकरार रखते हुए और
पर अपने आप को कड़ी कसौटी पर परख
कम्यून-सदस्यों के साथ मिलकर सक्रियता
वादी देहात का निर्माण कर रहे हैं।

कान के गांव के करीब से बहती येनपे नदी
खड़ा था जो लकड़ियों औ... की मदद
था। अक्सर जब कभी वा...
पहुंचता और २०० म...

...uess at the price effect). In contrast, note that charging any price at all
...ging, F from 1 to 0) seems to cause, independently of other factors, a

...museum utilization

श्री नकराज शर्मा

॥ ओ३म् ॥

यजुर्वेदसंहितायाम्

प्रथमोऽध्यायः ॥

परमेष्ठी प्रजापतिर्ऋषिः । १—३१ ।

देवता—सविता १, ३, १०, २०, २५, २६ यज्ञः २, ७, १४, १५, २१, २७—३१ विष्णुः ४, ६ अग्निः ५, ८, ११, १७—१९, २३ प्रजापतिः ६ अप्सवितारौ १२ इन्द्रः [उ], अग्निः [क], यज्ञः [र], १३ वायुः [क], सविता [र] १६ यज्ञः [क], अग्निसवितारौ [र], २२ द्योविद्युतौ २४ ।

छन्दः—स्वराड्बृहती [क] ब्राह्म्युष्णिक् [र] १ स्वराडार्षीत्रिष्टुप् २ भुरिग्जगती ३ अनुष्टुप् ४ आर्चीत्रिष्टुप् ५ आर्चीपङ्क्तिः ६ प्राजापत्या जगती ७ अतिजगती ८ नृचित् त्रिष्टुप् ९ भुरिग्बृहतीं १० स्वराड्जगती ११, १४ स्वराट्त्रिष्टुप् १२, ३० निचृदुष्णिक् [उ], विराड्गायत्री [क], भुरिगुष्णिक् [र] १३ निचृज्जगती [क], याजुषीपङ्क्तिः [र] १५ विराड्गायत्री [र] ब्राह्मी त्रिष्टुप् [क] १६ ब्राह्मी पङ्क्तिः १७ ब्राह्मी उष्णिक् [उ], आर्ची त्रिष्टुप् [क], आर्ची पङ्क्तिः [र] १८ निचृद्ब्राह्मी त्रिष्टुप् १९ विराड् ब्राह्मी त्रिष्टुप् २०, २५ गायत्री [क], विराट् पंक्तिः [र] २१ स्वराट् त्रिष्टुप् [क], गायत्री [र] २२ बृहती २३ स्वराड् ब्राह्मी पङ्क्तिः २४ स्वराड्ब्राह्मीपंक्तिः [क] भुरिग्ब्राह्मीपंक्तिः [र] २६ ब्राह्मी त्रिष्टुप् २७ विराड् ब्राह्मीपंक्तिः २८ भुरिग् जगती [क], त्रिष्टुप् [र] २९ जगती [क], अनुष्टुप् [र] ३१ ।

स्वरः—मध्यमः [क], ऋषभः [र] १ धैवतः २, ५, ९, १२, १६, २०, २५, २७, ३० निषादः ३, ७, ८, ११, १४, गान्धारः ४, पञ्चमः ६, १७, २४, २६, २८ मध्यमः १०, २३ ऋषभः [उ], [र], षड्जः [क] १३ निषादः [क] पञ्चमः [र] १५ धैवतः , षड्जः [र] १६ ऋषभः [उ] धैवतः [क] पञ्चमः [र] १८ षड्जः [क] पञ्चमः [र] २१ धैवतः [क], षड्जः [र] २२ निषादः [क], धैवतः [र] २९ निषादः [क], गान्धारः [र] ३१ ॥

॥ ओ३म् ॥ इषे त्वोर्जे त्वा वायव स्थ देवो वः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय
कर्म्मण आप्यायध्वमघ्न्या इन्द्राय भागं प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा मा वस्तेन ईशत
माघशꣳसो ध्रुवा अस्मिन् गोपतौ स्यात बह्वीर्यजमानस्य पशून्पाहि ॥१॥ वसोः
पवित्रमसि द्यौरसि पृथिव्यसि मातरिश्वनो घर्मोऽसि विश्वधा असि । परमेण धा-
म्ना दृꣳहस्व माह्वार्मा ते यज्ञपतिर्ह्वार्षीत् ॥ २ ॥ वसोः पवित्रमसि शतधारं वसोः
पवित्रमसि सहस्रधारम् । देवस्त्वा सविता पुनातु वसोः पवित्रेण शतधारेण सु-
प्वा कामधुक्षः ॥ ३ ॥ सा विश्वायुः सा विश्वकर्मा सा विश्वधायाः । इन्द्रस्य त्वा
भागꣳसोमेना तनच्मि विष्णो हव्यꣳरक्ष ॥ ४ ॥ अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि
तच्छकेयं तन्मे राध्यताम् । इदमहमनृतात्सत्यमुपैमि ॥ ५ ॥ कस्त्वा युनक्ति स त्वा
युनक्ति कस्मै त्वा युनक्ति तस्मै त्वा युनक्ति । कर्मणे वां वेषाय वाम् ॥ ६ ॥
प्रत्युष्टꣳरक्षः प्रत्युष्टा अरातयो निष्टप्तꣳरक्षो निष्टप्ता अरातयः । उर्वन्तरिक्ष-
मन्वेमि ७ ॥ धूरसि धूर्व धूर्वन्तं धूर्व तं योऽस्मान्धूर्वति तं धूर्व यं वयं धूर्वामः ।
देवानामसि वह्नितमꣳसस्नितमं पप्रितमं जुष्टतमं देवहूतमम् ॥ ८ ॥ अह्रुतमसि ह-
विर्धानं दृꣳहस्व माह्वार्मा ते यज्ञपतिर्ह्वार्षीत् । विष्णुस्त्वा क्रमतामुरु वातायापहतꣳ
रक्षो यच्छन्तां पञ्च ॥ ९ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो ह-
स्ताभ्याम् । अग्नये जुष्टं गृह्णाम्यग्नीषोमाभ्यां जुष्टं गृह्णामि ॥ १० ॥ भूताय त्वा
नारातये स्वरभिविख्येषं दृꣳहन्तां दुर्याः पृथिव्यामुर्वन्तरिक्षमन्वेमि । पृथिव्या-
स्त्वा नाभौ सादयाम्यदित्या उपस्थेऽग्ने हव्यꣳरक्ष ॥ ११ ॥ पवित्रे स्थो वैष्ण-
व्यौ सवितुर्वः प्रसव उत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः । देवीरापो
अग्रेगुवो अग्रेपुवोऽग्र इममद्य यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिꣳसुधातुं यज्ञपतिं देवयुवम् ॥१२॥
युष्मा इन्द्रो वृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्ये प्रोक्षिताः स्थ । अग्नये
त्वा जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यां त्वा जुष्टं प्रोक्षामि । दैव्याय कर्मणे शुन्धध्वं दे-
वयज्यायै यद्वोऽशुद्धाः पराजघ्नुरिदं वस्तच्छुन्धामि ॥१३॥ शर्म्मास्यवधूतꣳरक्षो-
ऽवधूता अरातयोऽदित्यास्त्वगसि प्रति त्वादितिर्वेत्तु । अद्रिरसि वानस्पत्यो ग्रावा-
सि पृथुबुध्नः प्रति त्वादित्यास्त्वग्वेत्तु ॥ १४ ॥ अग्नेस्तनूरसि वाचो विसर्जन-
न्देववीतये त्वा गृह्णामि बृहद्ग्रावासि वानस्पत्यः स इदन्देवेभ्यो हविः शमीष्व
सुशमि शमीष्व । हविष्कृदेहि हविष्कृदेहि ॥ १५ ॥ कुक्कुटोसि मधुजिह्व इषमूर्ज-
मावद त्वया वयꣳसङ्घातꣳसङ्घातं जेष्म वर्षवृद्धमसि प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्तु प-
रापूतꣳरक्षः परापूता अरातयोऽपहतꣳरक्षो वायुर्वो विविनक्तु देवो वः सविता

हिरण्यपाणिः प्रतिगृभ्णात्वच्छिद्रेण पाणिना[र] ॥ १६ ॥ धृष्टिरस्यपाऽग्ने अग्नि-
मामादं जहि निष्क्रव्यादꣳ सेधा देवयजं वह । ध्रुवमसि पृथिवीं दृꣳह ब्रह्मवनि
त्वा क्षत्रवनि सजातवन्युपदधामि भ्रातृव्यस्य वधाय ॥ १७ ॥ अग्ने ब्रह्म गृभ्णीष्व
धरुणमस्यन्तरिक्षं दृꣳह ब्रह्मवनि त्वा क्षत्रवनि सजातवन्युपदधामि भ्रातृव्यस्य
वधाय[उ] । धर्त्रमसि दिवं दृꣳह ब्रह्मवनि त्वा क्षत्रवनि सजातवन्युपदधामि भ्रातृ-
व्यस्य वधाय[क] । विश्वाभ्यस्त्वाशाभ्य उपदधामि चितस्थोर्ध्वचितो भृगूणामङ्गिर-
सां तपसा तप्यध्वम्[र] ॥ १८ ॥ शर्मास्यवधूतꣳ रक्षोऽवधूता अरातयोऽदित्यास्त्वग-
सि प्रति त्वादितिर्वेत्तु । धिषणासि पर्वती प्रति त्वादित्यास्त्वग्वेत्तु दिवस्कम्भ-
नीरसि धिषणासि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वती वेत्तु ॥ १९ ॥ धान्यमसि धिनुहि
देवान् प्राणाय त्वोदानाय त्वा व्यानाय त्वा । दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धान्देवो वः
सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृभ्णात्वच्छिद्रेण पाणिना चक्षुषे त्वा महीनां पयो-
ऽसि ॥ २० ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम्[क] ।
संवपामि समाप ओषधीभिः समोषधयो रसेन सꣳ रेवतीर्जगतीभिः पृच्यन्ताꣳ
सम्मधुमतीर्मधुमतीभिः पृच्यन्ताम्[र] ॥ २१ ॥ जनयत्यै त्वा सं यौमीदमग्नेरिदम-
ग्नीषोमयोरिषे त्वा घर्मोऽसि विश्वायुरुरुप्रथा उरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथताम्[क]
अग्निष्टे त्वचं मा हिꣳसीद्देवस्त्वा सविता श्रपयतु वर्षिष्ठेऽधिनाके[र] ॥ २२ ॥
मा भेर्मा संविक्था अतमेरुर्यज्ञोऽतमेरुर्यजमानस्य प्रजा भूयात्त्रिताय त्वा द्विताय
त्वैकताय त्वा ॥ २३ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ता-
भ्याम् । आददेऽध्वरकृतं देवेभ्य इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिणः सहस्रभृष्टिः शततेजा
वायुरसि तिग्मतेजा द्विषतो वधः ॥ २४ ॥ पृथिवि देवयजन्योषध्यास्ते मूलम्मा
हिꣳसिषं व्रजङ्गच्छ गोष्ठानं वर्षतु ते द्यौर्बधान देव सवितः परमस्यां पृथिव्याः
शतेन पाशैर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौक् ॥ २५ ॥ अपाररुं
पृथिव्यै देवयजनाद्वध्यासं व्रजङ्गच्छ गोष्ठानं वर्षतु ते द्यौर्बधान देव सवितः परम-
स्यां पृथिव्याः शतेन पाशैर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौक्[क] ।
अररो दिवं मा पप्तो द्रप्सस्ते द्यां मा स्कन् व्रजङ्गच्छ गोष्ठानं वर्षतु ते द्यौर्बधान
देव सवितः परमस्यां पृथिव्याः शतेन पाशैर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्त-
मतो मा मौक्[र] ॥ २६ ॥ गायत्रेण त्वा छन्दसा परिगृह्णामि त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा
परिगृह्णामि जागतेन त्वा छन्दसा परिगृह्णामि । सुक्ष्मा चासि शिवा चासि स्यो-
ना चासि सुषदा चास्यूर्जस्वती चासि पयस्वती च ॥ २७ ॥ पुरा क्रूरस्य विसृ-

पोविरष्शिन्नुदादायं पृथिवीं जीवदानुम् । यामैरँयश्चन्द्रमसि स्वधाभिस्तामु
धीरासो अनुदिश्यं यजन्ते । प्रोक्षणीरासादय द्विषतो बधोसि ॥ २८ ॥ प्रत्युं-
ष्टश्ठं रक्षः प्रत्युष्टा अरातयो निष्टप्तश्ठंरक्षो निष्टप्ता अरातयः । अनिशितोऽसि
सपत्नक्षिद्वाजिनं त्वा वाजेध्यायै सम्मार्ज्मि[क] । प्रत्युष्टश्ठं रक्षः प्रत्युष्टा अरा-
तयो निष्टप्तश्ठंरक्षो निष्टप्ता अरातयः । अनिशितासि सपत्नक्षिद्वाजिनीं त्वा
वाजेध्यायै सम्मार्ज्मि[र] ॥ २९ ॥ अदित्यै रास्नासि विष्णोर्वेष्पोस्यूर्जे त्वादं-
ब्धेन त्वा चक्षुषावपश्यामि अग्नेर्जिह्वासि सुहूर्देवेभ्यो धाम्ने धाम्ने मे भव यजुषे
यजुषे ॥३०॥ सवितुस्त्वा प्रसव उत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः ।
सवितुर्वः प्रसव उत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः[क] । तेजोसि
शुक्रमस्यमृतमसि धाम नामासि प्रियन्देवानामनाधृष्टं देवयजनमसि[र] ॥ ३१ ॥

॥ इति प्रथमोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वितीयोऽध्यायः ॥

परमेष्ठी प्रजापतिर्ऋषिः १–१६, १८–२० देवलः १७ वामदेवः २१–३४ ।

देवता—यज्ञः १, २, ५ अग्निः ३, ४, ७, ९, १४, १७, २७—३० विष्णुः ६, ८, २५ इन्द्रः १०, २२ द्यावापृथिवी ११ सविता १२ बृहस्पतिः १३ अग्निषोमौ [क] इन्द्राग्नी [र] १५ द्यावापृथिवी मित्रावरुणौ च [क] अग्निः [र] १६ विश्वे देवाः १८, अग्नि-वायू १९ अग्निसरस्वत्यौ २० प्रजापतिः २१, २३ त्वष्टा २४ ईश्वरः २६ पितरः ३१–३३ आपः ३४ ।

छन्दः–निचृत्पङ्क्तिः १ स्वराड्जगती २ भुरिगार्ची त्रिष्टुप् [उ], आर्चीपङ्क्तिः [क], पङ्क्तिः [र] ३ गायत्री ४, ३३ निचृद्ब्राह्मी बृहती ५ ब्राह्मीत्रिष्टुप् [क], निचृत्त्रिष्टुप् [र] ६ भुरिक्पङ्क्तिः ७, १९, ३० विराट् पङ्क्तिः ८ जगती ९, १७ भुरिग्ब्राह्मी पङ्क्तिः १० ब्राह्मीबृहती ११ भुरिग्बृहती १२ विराड् जगती १३ अनुष्टुप् [क], निचृद् गायत्री [र] १४

ब्राह्मीबृहती [क], अतिजगती [र] १५ निचृदार्ची पङ्क्तिः [क], विराट् त्रिष्टुप् [र] १६ स्वराट् त्रिष्टुप् १८ भुरिग्ब्राह्मी त्रिष्टुप् २० भुरिग्ब्राह्मीबृहती २१ विराट् त्रिष्टुप् २२, २४ निचृद्बृहती २३ निचृदार्ची [उ], आर्ची पङ्क्तिः [क], जगती [र] २५ उष्णिक् २६ निचृत्पङ्क्तिः [क] गायत्री [र] २७ भुरिगुष्णिक् २८, ३४ स्वराडार्षी अनुष्टुप् २९ बृहती ३१ ब्राह्मीबृहती [क], निचृद्बृहती [र] ३२ ॥

स्वरः—पञ्चमः १, ७, ८, १० १९, ३०, ३२ निषादः २, ९, १३, १७ धैवतः [र], पञ्चमः [क], [र] ३ षड्जः ४, ३३ मध्यमः ५, ११, १२, २१, २३, ३१, धैवतः ६, १८, २०, २२, २४ गान्धारः [क], षड्जः [र] १४ मध्यमः [क], निषादः [र] १५ पञ्चमः [क], धैवतः [र] १६ पञ्चमः [उ], [क] निषादः [र] २५ ऋषभः २६, २८, ३४ पञ्चमः [क], षड्जः [र] २७ गान्धारः २९ ॥

॥ ओ३म् ॥ कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा जुष्टं प्रोक्षामि वेदिरसि बर्हिषे त्वा
जुष्टां प्रोक्षामि बर्हिरसि स्रुग्भ्यस्त्वा जुष्टं प्रोक्षामि ॥ १ ॥ अदित्यै व्युन्दनमसि
विष्णोस्तुपोऽस्यूर्णम्रदसं त्वा स्तृणामि स्वासस्थान् देवेभ्यो भुवपतये स्वाहा भुव-
नपतये स्वाहा भूतानाम्पतये स्वाहा ॥ २ ॥ गन्धर्वस्त्वा विश्वावसुः परि दधातु
विश्वस्यारिष्ट्यै यजमानस्य परिधिरस्यग्निरिड ईडितः [उ] । इन्द्रस्य बाहुरसि द-
क्षिणो विश्वस्यारिष्ट्यै यजमानस्य परिधिरस्यग्निरिड ईडितः [क] । मित्रावरुणौ
त्वोत्तरतः परिधत्तां ध्रुवेण धर्म्मणा विश्वस्यारिष्ट्यै यजमानस्य परिधिरस्यग्निरिड
ईडितः [र] ॥ ३ ॥ वीतिहोत्रन्त्वा कवे द्युमन्तꣳ समिधीमहि । अग्ने बृहन्तमध्वरे
॥४॥ समिदसि सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पातु कस्याश्चिदभिशस्त्यै । सवितुर्बाहू स्थऽऊर्ण-
म्रदसन्त्वा स्तृणामि स्वासस्थन्देवेभ्य आ त्वा वसवो रुद्रा आदित्याः सदन्तु ॥५॥
घृताच्यसि जुहूर्नाम्ना सेदम्प्रियेण धाम्ना प्रियꣳ सद आसीद घृताच्यस्युपभृन्नाम्ना
सेदम्प्रियेण धाम्ना प्रियꣳ सद आसीद घृताच्यसि ध्रुवा नाम्ना सेदं प्रियेण
धाम्ना प्रियꣳ सद आसीद [क] । प्रियेण धाम्ना प्रियꣳ सद आसीद ध्रुवा असदन्नृत-
स्य योनौ ता विष्णो पाहि पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञन्यम् [र] ॥ ६ ॥
अग्ने वाजजिद्वाजन्त्वा सरिष्यन्तं वाजजितꣳ सम्मार्ज्मि । नमो देवेभ्यः स्वधा पितृ-
भ्यः सुयमे मे भूयास्तम् ॥७॥ अस्कन्नमद्य देवेभ्य आज्यꣳ संभ्रियासमङ्घ्रिणा
विष्णो मा त्वाव क्रमिषं वसुमतीमग्ने ते छायामुपस्थेषं विष्णो स्थानमसीत इन्द्रो
वीर्यमकृणोदूर्ध्वोऽध्वरऽआस्थात् ॥८॥ अग्ने वेर्होत्रं वेर्दूत्यमवतान्त्वान्द्यावापृथिवी

अव त्वं द्यावापृथिवी स्विष्टकृद्देवेभ्य इन्द्र आज्येन हविषा भूत्स्वाहा सञ्ज्योतिषा
ज्योतिः ॥९॥ मयीदमिन्द्र इन्द्रियं दधात्वस्मान् रायो मघवानः सचन्ताम् । अस्मा-
कꣳ सन्त्वाशिषः सत्या नः सन्त्वाशिष उपहूता पृथिवी मातोप मां पृथिवी माता
ह्वयतामग्निराग्नीध्रात्स्वाहा ॥१०॥ उपहूतो द्यौष्पितोप मां द्यौष्पिता ह्वयतामग्नि-
राग्नीध्रात्स्वाहा । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् ।
प्रतिगृह्णाम्यग्नेष्ट्वास्येन प्राश्नामि ॥ ११ ॥ एतं ते देव सवितर्यज्ञं प्राहुर्बृहस्पतये
ब्रह्मणे । तेन यज्ञमव तेन यज्ञपतिं तेन मामव ॥ १२ ॥ मनो जूतिर्जुषतामाज्यस्य
बृहस्पतिर्यज्ञमिमं तनोत्वरिष्टं यज्ञꣳ समिमं दधातु । विश्वे देवास इह मादयन्तामो३-
म्प्रतिष्ठ ॥ १३ ॥ एषा ते अग्ने समित्तया वर्धस्व चा च प्यायस्व । वर्धिषीमहि च
वयमा च प्यासिषीमहि क । अग्ने वाजजिद्वाजं त्वा ससृवाꣳसं वाजजितꣳ
सम्मार्ज्मि र ॥ १४ ॥ अग्नीषोमयोरुज्जितिमनूज्जेषं वाजस्य मा प्रसवेन प्रोहामि ।
अग्नीषोमौ तमपनुदतां योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो वाजस्यैनं प्रसवेनापो-
हामि क । इन्द्राग्न्योरुज्जितिमनूज्जेषं वाजस्य मा प्रसवेन प्रोहामि । इन्द्राग्नी तमप-
नुदतां योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो वाजस्यैनं प्रसवेनापोहामि र ॥ १५ ॥ वसु-
भ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वादित्येभ्यस्त्वा संजानाथां द्यावापृथिवी मित्रावरुणौ त्वा वृष्ट्या-
वताम् क । व्यन्तु वयोक्तꣳ रिहाणा मरुतां पृषतीर्गच्छ वशा पृश्निर्भूत्वा दिवं
गच्छ ततो नो वृष्टिमावह । चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहि र ॥१६॥ यं परिधिं
पर्यधत्था अग्ने देवपणिभिर्गुह्यमानः । तन्त एतमनु जोषं भराम्येष मेत्त्वदपचेतयाता
अग्नेः प्रियं पाथोऽपीतम् ॥ १७ ॥ सꣳस्रवभागा स्थेषा बृहन्तः प्रस्तरेष्ठाः परिधे-
याश्च देवाः । इमां वाचमभि विश्वे गृणन्त आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वꣳ स्वाहा
वाट् ॥ १८ ॥ घृताची स्थो धुर्यौ पातꣳ सुम्ने स्थः सुम्ने मा धत्तम् । यज्ञ नम-
श्च त उप च यज्ञस्य शिवे सन्तिष्ठस्व स्विष्टे मे सन्तिष्ठस्व ॥१९॥ अग्नेऽदब्धायोऽ-
शीतम पाहि मा दिद्योः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरद्मन्या अविषन्नः
पितुं कृणु सुषदा योनौ स्वाहा वाडग्नये संवेशपतये स्वाहा सरस्वत्यै यशोभगिन्यै
स्वाहा ॥२०॥ वेदोऽसि येन त्वं देव वेद देवेभ्यो वेदोऽभवस्तेन मह्यं वेदो भूयाः ।
देवा गातुविदो गातुं वित्त्वा गातुमित मनसस्पत इमं देव यज्ञꣳ स्वाहा वाते धाः
॥२१॥ संबर्हिरङ्क्ताꣳ हविषा घृतेन समादित्यैर्वसुभिः सम्मरुद्भिः । समिन्द्रो वि-
श्वदेवेभिरङ्क्तां दिव्यं नभो गच्छतु यत् स्वाहा ॥ २२ ॥ कस्त्वा विमुञ्चति स त्वा
विमुञ्चति कस्मै त्वा विमुञ्चति तस्मै त्वा विमुञ्चति । पोषाय रक्षसां भागोऽसि ॥२३॥

संवर्चसा पयसा सं तनूभिरगन्महि मनसा सꣳ शिवेन । त्वष्टा सुदत्रो विदधातु
रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो यद्विलिष्टम् ॥२४॥ दिवि विष्णुर्व्यक्रꣳस्त जागतेन छन्दसा
ततो निर्भक्तो योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो[उ]ऽन्तरिक्षे विष्णुर्व्यक्रꣳस्त त्रैष्टुभेन
छन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्द्वेष्टि य च वयं द्विष्मः[क] । पृथिव्यां विष्णुर्व्य-
क्रꣳस्त गायत्रेण छन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मोऽस्माद-
न्नादस्यै प्रतिष्ठायां अगन्म स्वः संज्योतिषाभूम[र] ॥ २५ ॥ स्वयंभूरसि श्रेष्ठो रश्मि-
र्वर्चोदा असि वर्चो मे देहि । सूर्यस्यावृतमन्वावर्ते ॥ २६ ॥ अग्ने गृहपत सुगृह-
पतिस्त्वयाऽग्नेहं गृहपतिना भूयासꣳ सुगृहपतिस्त्वं मयाऽग्ने गृहपतिना भूयाः[क] ।
अस्थूरि णौ गार्हपत्यानि सन्तु शतꣳ हिमाः सूर्यस्यावृतमन्वावर्ते[र] ॥ २७ ॥
अग्ने व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मेऽराधि । इदमहं य एवास्मि सोऽस्मि ॥२८॥
अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा सोमाय पितृमते स्वाहा । अपहता असुरा रक्षाꣳसि
वेदिषदः ॥२९॥ ये रूपाणि प्रति मुञ्चमाना असुराः सन्तः स्वधया चरन्ति । परा-
पुरो निपुरो ये भरन्त्यग्निष्टाँल्लोकात्प्रणुदात्यस्मात् ॥३०॥ अत्र पितरो मादयध्वं
यथाभागमावृषायध्वम् । अमीमदन्त पितरो यथाभागमावृषायिषत ॥३१॥ नमो
वः पितरो रसाय नमो व पितरः शोषाय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः
स्वधायै नमो वः पितरो घोराय नमो वः पितरो मन्यवे[क] नमो वः पितरः पितरो
नमो वो गृहान्नः पितरो दत्त सतो वः पितरो देष्मै तद्वः पितरो वासः[र] ॥३२॥
आधत्त पितरो गर्भं कुमारं पुष्करस्रजम् । यथेह पुरुषोऽसत ॥ ३३ ॥ ऊर्जं वह-
न्तीरमृतं घृतं पयः कीलालं परिस्रुतम् । स्वधा स्थ तर्पयत मे पितॄन् ॥ ३४ ॥

॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः ॥

ऋषिः—आङ्गिरसः १ सुश्रुतः २ भारद्वाजः ३, १३ प्रजापतिः ४, ५, ९, १०, ४४, ४५, सार्पराज्ञी कद्रूः ६—८ गोतमः ११, ५१, ५२ विरूपः १२ देववातभरतौ

१४ वामदेवः १५, ३६, ३७ आऽवत्सारः १६—१९ याज्ञवल्क्यः २०, २१ वैश्वामित्रो मधुच्छन्दाः २२—२४ सुबन्धुः २५, २६ श्रुतबन्धुः २७ प्रबन्धुः २८ मेधातिथिः २९ सप्तधृतिर्वारुणिः ३०—३३ मधुच्छन्दः ३४ विश्वामित्रः ३५ आसुरिः ३८—४१ शंयुः ४२ शंयुर्बार्हस्पत्यः ४३ आगस्त्यः ४६, ४७ और्णवाभः ४८—५० बन्धुः ५३—५९ वशिष्ठः ६०, ६१ नारायणः ६२, ६३ ।

देवता—अग्निः १—४, ६—८, ११, १२, १४—१९, २२—२७, ३६, ३८—४०, ४७ अग्निवायुसूर्याः ५ अग्निसूर्यौ ९ अग्निः [क], सूर्यः [र] १० इन्द्राग्नी १३ आपः २० विश्वेदेवाः २१ बृहस्पतिः २८, २९ ब्रह्मणस्पतिः ३० आदित्यः ३१—३३ इन्द्रः ३४, ५०—५२ सविता ३५ प्रजापतिः ३७ वास्तुरग्निः ४१ वास्तुपतिरग्निः ४२ वास्तुपतिः ४३ मरुतः ४४, ४५ इन्द्रमारुतौ ४६ यज्ञः ४८, ४९ मनः ५३—५५ सोमः ५६ रुद्रः ५७—६३ ।

छन्दः—गायत्री—१-४, ६—८, १६, २३, २९, ४४, ५६ दैवीबृहती[क], निचृद्बृहती [र] ५ पङ्क्तिः ९ गायत्री [क], भुरिग्गायत्री [र] १० निचृद्गायत्री ११, १२, ३०, ३२, ३५, ३६, ५५ स्वराट् त्रिष्टुप् १३ स्वराडनुष्टुप् १४, ४५ भुरिक् त्रिष्टुप् १५ त्रिष्टुप् १७ निचृद्ब्राह्मी पङ्क्तिः १८ जगती १९ भुरिग् बृहती २०, २५, ३९ उष्णिक् २१, ६२, भुरिगासुरी गायत्री [क] गायत्री [र] २२ विराड्गायत्री २४, २७, २८, ३१, ३३, ५४, स्वराड् बृहती २६ पथ्या बृहती ३४ ब्राह्म्युष्णिक् ३७, अनुष्टुप् ३८, ४२, ४९ निचृदनुष्टुप् ४०, ५७ आर्षीपङ्क्तिः ४१ भुरिग्जगती ४३, ६३ भुरिक् पङ्क्तिः ४६ विराडनुष्टुप् ४७ ब्राह्मयनुष्टुप् ४८ भुरिगनुष्टुप् ५० विराट् पङ्क्तिः ५१, ५२, ५८ अतिपादनिचृद्गायत्री ५३ स्वराड्गायत्री ५९ विराड्ब्राह्मी त्रिष्टुप् ६० भुरिगास्तारपङ्क्तिः ६१ ।

स्वरः—षड्जः १—४, ६—८, १०—१२, १६, २२—२४, २७—३३, ३५, ३६, ४४, ५३—५६, ५९ मध्यमः ५, २०, २५, २६, ३४, ३९ पञ्चमः ९, १८, ४१, ४६, ५१, ५२, ५८, ६१ धैवतः १३, १५, १७, ६० गान्धारः १४, ३८, ४०, ४२, ४५, ४७—५०, ५७ निषादः १९, ४३, ६३, ऋषभः २१, ३७, ६२ ॥

॥ ओ३म् ॥ स॒मिधा॒ग्निं दु॑वस्यत घृ॒तैर्बो॑धय॒ताति॑थिम् । आस्मि॑न्ह॒व्या जु॑हो-

तन ॥ १ ॥ सुसमिद्धाय शोचिषे घृतन्तीव्रञ्जुहोतन । अग्नये जातवेदसे ॥ २ ॥
तन्त्वा समिद्भिरङ्गिरो घृतेन वर्द्धयामसि । बृहच्छोचायविष्ठ्य ॥ ३ ॥ उप त्वाग्ने
हविष्मतीर्घृताचीर्यन्तु हर्यत । जुषस्व समिधो मम ॥ ४ ॥ [क] भूर्भुवः स्वः [र] द्यौ-
रिव भूम्ना पृथिवीव वरिम्णा । तस्यास्ते पृथिवि देवयजनि पृष्ठेऽग्निमन्नाद-
मन्नाद्यायादधे ॥ ५ ॥ आयङ्गौः पृश्निरक्रमीदसदन् मातरम्पुरः । पितरञ्च प्रय-
न्त्स्वः ॥ ६ ॥ अन्तश्चरति रोचनास्य प्राणादपानती । व्यख्यन्महिषो दिवम्
॥ ७ ॥ त्रिंशद्धाम विराजति वाक्पतङ्गाय धीयते । प्रति वस्तोरह द्युभिः ॥ ८ ॥
अग्निर्ज्ज्योतिर्ज्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्ज्योतिः सूर्य्यः स्वाहा । अग्नि-
र्वर्च्चो ज्योतिर्वर्च्चः स्वाहा सूर्यो वर्च्चो ज्योतिर्वर्च्चः स्वाहा । ज्योतिः सूर्य्यः सूर्य्यो
ज्योतिः स्वाहा ॥ ९ ॥ [क] सजूर्देवेन सवित्रा सजू रात्र्येन्द्रवत्या । जुषाणो अग्नि-
र्वेतु स्वाहा । [र] सजूर्देवेन सवित्रा सजूरुषसेन्द्रवत्या । जुषाणः सूर्य्यो वेतु स्वाहा
॥ १० ॥ उपप्रयन्तोऽअध्वरं मन्त्रं वोचेमाग्नये । आरे अस्मे च शृण्वते ॥ ११ ॥
अग्निर्मूर्द्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्याऽअयम् । अपाᳬरेताᳬसि जिन्वति ॥ १२ ॥
उभा वामिन्द्राग्नीऽआहुवध्याऽउभा राधसः सह मादयध्यै । उभा दाताराविषाᳬ
रयीणामुभा वाजस्य सातये हुवे वाम् ॥ १३ ॥ अयन्ते योनिर्ऋत्वियो यतो
जातोऽअरोचथाः । तञ्जानन्नग्नऽआरोहाथा नो वर्द्धया रयिम् ॥ १४ ॥ अयमिह
प्रथमो धायि धातृभिर्होता यजिष्ठोऽअध्वरेष्वीड्यः । यमप्नवानो भृगवो विरुरुचु-
र्वनेषु चित्रं विभ्वं विशे विशे ॥ १५ ॥ अस्य प्रत्नामनु द्युतᳬशुक्रन्दुदुह्रेऽअह्रयः ।
पयः सहस्रसामृषिम् ॥ १६ ॥ तनूपाऽअग्नेऽसि तन्वम्मे पाह्यायुर्दाऽअग्नेस्यायुर्मे
देहि वर्च्चोदा अग्नेऽसि वर्च्चो मे देहि । अग्ने यन्मे तन्वाऽऊनन्तन्मऽआपृण ॥ १७ ॥
इन्धानास्त्वा शतᳬ हिमा द्युमन्तᳬ समिधीमहि वयं स्वन्तो वयस्कृतᳬ सहस्वन्तः
सहस्कृतम् । अग्ने सपत्नदम्भनमदब्धासोऽदाभ्यम् । चित्रावसो स्वस्ति ते
पारमशीय ॥ १८ ॥ सन्त्वमग्ने सूर्यस्य वर्च्चसागथाः समृषीणाᳬस्तुतेन । सम्प्रि-
येण धाम्ना समहमायुषा संवर्च्चसा सम्प्रजया सᳬ रायस्पोषेण ग्मिषीय ॥ १९ ॥
अन्धस्थान्धो वो भक्षीय महस्थ महो वो भक्षीयोर्ज्जस्थोर्ज्जं वो भक्षीय रायस्पो-
षस्थ रायस्पोषं वो भक्षीय ॥ २० ॥ रेवती रमध्वमस्मिन्योनावस्मिन् गोष्ठेस्मिँ-
ल्लोकेस्मिन् क्षये । इहैव स्त मापगात ॥ २१ ॥ [क] सᳬहितासि विश्वरूप्यूर्जा
मा विश गौपत्येन । [र] उप त्वाग्ने दिवे दिवे दोषावस्तर्धिया वयम् । नमो भरन्त
एमसि ॥ २२ ॥ राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिविम् । वर्द्धमानᳬ स्वे दमे

॥ २३॥ स नः पितेव सूनवेऽग्ने सूपायनो भव । सचस्वा नः स्वस्तये ॥२४॥
अग्ने त्वन्नोऽअन्तमऽउत त्राता शिवो भवा वरूथ्यः । वसुरग्निर्वसुश्रवाऽअच्छा
नक्षि द्युमत्तमꣳ रयिन्दाः ॥ २५ ॥ तन्त्वा शोचिष्ठ दीदिवः सुम्नाय नूनमीमहे
सखिभ्यः । स नो बोधि श्रुधी हवमुरुष्याणोऽअघायतः समस्मात् ॥ २६ ॥ इड
एह्यदितऽएहि काम्याऽएत । मयि वः कामधरणम्भूयात् ॥ २७ ॥ सोमानꣳ
स्वरणङ्कृणुहि ब्रह्मणस्पते । कक्षीवन्तं य औशिजः ॥ २८ ॥ यो रेवान्योऽअ-
मीवहा वसुवित्पुष्टिवर्द्धनः । स नः सिषक्तु यस्तुरः ॥ २९ ॥ मा नः शꣳसोऽ-
अररुषो धूर्तिः प्रणङ्मर्त्यस्य । रक्षा णो ब्रह्मणस्पते ॥ ३० ॥ महि त्रीणामवो-
ऽस्तु द्युक्षम्मित्रस्यार्य्यम्णः । दुराधर्षं वरुणस्य ॥ ३१ ॥ नहि तेषाममा चन ना-
ध्वसु वारणेषु । ईशे रिपुरघशꣳसः ॥ ३२ ॥ ते हि पुत्रासो अदितेः प्र जीवसे
मर्त्याय । ज्योतिर्यच्छन्त्यजस्रम् ॥ ३३ ॥ कदा चन स्तरीरसि नेन्द्र सश्चसि दा-
शुषे । उपोपेन्नु मघवन् भूयऽइन्नु ते दानं देवस्य पृच्यते ॥ ३४ ॥ तत्सवितुर्वरे-
ण्यम्भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ३५ ॥ परि ते दूडभो
रथोऽस्माँ२॥ अश्नोतु विश्वतः । येन रक्षसि दाशुषः ॥३६॥ भूर्भुवः स्वः सुप्रजाः
प्रजाभिः स्याꣳ सुवीरो वीरैः सुपोषः पोषैः । नर्य प्रजाम्मे पाहि शꣳस्य पशून्मे
पाह्यथर्य पितुम्मे पाहि ॥ ३७ ॥ आगन्म विश्ववेदसमस्मभ्यं वसुवित्तमम् । अग्ने
सम्राडभि द्युम्नमभि सह आ यच्छस्व ॥ ३८ ॥ अयमग्निर्गृहपतिर्गार्हपत्यः
प्रजाया वसुवित्तमः । अग्ने गृहपतेऽभि द्युम्नमभि सह आयच्छस्व ॥ ३९ ॥
अयमग्निः पुरीष्यो रयिमान् पुष्टिवर्द्धनः । अग्ने पुरीष्याभिद्युम्नमभि सहऽआ
यच्छस्व ॥४०॥ गृहा मा बिभीत मा वेपध्वमूर्ज्जं बिभ्रत एमसि । ऊर्ज्जं बिभ्रद्वः
सुमनाः सुमेधा गृहानैमि मनसा मोदमानः ॥ ४१ ॥ येषामध्येति प्रवसन्येषु सौ-
मनसो बहुः । गृहानुप ह्वयामहे ते नो जानन्तु जानतः ॥४२॥ उपहूताऽइह गाव-
ऽउपहूताऽअजावयः । अथोऽअन्नस्य कीलालऽउपहूतो गृहेषु नः । क्षेमाय वः शा-
न्त्यै प्रपद्ये शिवꣳशग्मꣳशंयोः शंयोः ॥ ४३ ॥ प्रघासिनो हवामहे मरुतश्च रि-
शादसः । करम्भेण सजोषसः ॥ ४४ ॥ यद्ग्रामे यदरण्ये यत्सभायां यदिन्द्रिये ।
यदेनश्चकृमा वयमिदन्तदव यजामहे स्वाहा ॥ ४५ ॥ मोषूणऽइन्द्रात्र पृत्सु देवैर-
स्तिहि ष्मा ते शुष्मिन्नवयाः । महश्चिद्यस्य मीढुषो यव्या हविष्मतो मरुतो वन्दते
गीः ॥ ४६ ॥ अक्रन् कर्म कर्मकृतः सह वाचा मयोभुवः देवेभ्यः कर्म कृत्वास्तं
प्रेत सचाभुवः ॥ ४७ ॥ अवभृथ निचुम्पुण निचेरुरसि निचुम्पुणः । अव देवै-

देवकृतमेनोयासिषमव मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्पुरुराव्णो देव रिषस्पाहि ॥ ४८ ॥ पूर्णा दर्वि परा पत सुपूर्णा पुनरापत । वस्नेव विक्रीणावहाऽइषमूर्जᳬ शतक्रतो ॥४९॥ देहि मे ददामि ते नि मे धेहि नि ते दधे । निहारं च हरासि मे निहारन्निहराणि ते स्वाहा ॥ ५० ॥ अक्षन्नमीमदन्त ह्यव प्रियाऽअधूषत । अस्तोषत स्वभानवो विप्रा नविष्ठया मती योजान्विन्द्र ते हरी ॥ ५१ ॥ सुसंदृशं त्वा वयं मघवन्वन्दिषीमहि । प्र नूनं पूर्णबन्धुर स्तुतो यासि वशाँ २ऽ॥ अनु योजान्विन्द्र ते हरी ॥ ५२॥ मनो न्वाह्वामहे नाराशᳬसेन स्तोमेन । पितॄणां च मन्मभिः ॥ ५३ ॥ आ नऽएतु मनः पुनः क्रत्वे दक्षाय जीवसे । ज्योक् च सूर्यं दृशे ॥ ५४ ॥ पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यो जनः । जीवं व्रातᳬ सचेमहि ॥ ५५ ॥ वयᳬ सोम व्रते तव मनस्तनूषु बिभ्रतः । प्रजावन्तः सचेमहि ॥ ५६ ॥ एष ते रुद्र भागः सह स्वस्राम्बिकया तं जुषस्व स्वाहा । एष ते रुद्र भाग आखुस्ते पशुः ॥ ५७ ॥ अव रुद्रमदीमह्यव देवन्त्र्यम्बकम् । यथा नो वस्यसस्करद्यथा नः श्रेयसस्करद्यथा नो व्यवसाययात् ॥ ५८ ॥ भेषजमसि भेषजङ्गवेऽश्वाय पुरुषाय भेषजम् । सुखम्मेषाय मेष्यै ॥ ५९ ॥ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् । उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात् । त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पतिवेदनम् । उर्वारुकमिव बन्धनादितो मुक्षीय मामुतः ॥ ६० ॥ एतत्ते रुद्रावसं तेन परो मूजवतोऽतीहि । अवततधन्वा पिनाकावसः कृत्तिवासा अहिᳬसन्नः शिवोऽतीहि ॥ ६१ ॥ त्र्यायुषं जमदग्नेः कश्यपस्य त्र्यायुषम् । यद्देवेषु त्र्यायुषं तन्नो अस्तु त्र्यायुषम् ॥ ६२ ॥ शिवो नामासि स्वधितिस्ते पिता नमस्ते अस्तु मा मा हिᳬसीः । निवर्त्तयाम्यायुषेऽन्नाद्याय प्रजननाय रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय ॥ ६३ ॥

॥ इति तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १—७ आत्रेयः ८ आङ्गिरसः ९—१५ वत्सः १६—३६ गोतमः ३७ ।

देवता—अबोषध्यौ १ आप: २, १२, १३ मेघ: ३ परमात्मा ४, ५ यज्ञ: ६, १०, २४, २६, ३७ अग्न्यब्बृहस्पतय: ७ ईश्वर: ८ विद्वान् ९, २७ अग्नि: ११, १४–१७, २८, २९, ३२ वाग्विद्युत् १८–२३ सविता २५ वरुण: ३०, ३१ सूर्य्यविद्वांसौ ३३ यजमान: ३४ सूर्य्य: ३५, ३६ ।

छन्द:—विराड् ब्राह्मी जगती १ स्वराड् ब्राह्मी त्रिष्टुप् २ भुरिक् त्रिष्टुप् ३ निचृद्ब्राह्मी पङ्क्तिः ४ निचृदार्ष्यनुष्टुप् ५, ६, २९, ३२ पङ्क्तिः क आर्ची बृहती र ७ आर्ष्यनुष्टुप् ८ आर्षी पङ्क्तिः ९ निचृदार्षी जगती क साम्नी त्रिष्टुप् र १० स्वराड् ब्राह्म्यनुष्टुप् क आर्ष्युष्णिक् र ११ ब्राह्म्यनुष्टुप् १२ भुरिगार्षी पङ्क्तिः १३, १६ स्वराडार्ष्युष्णिक् १४ भुरिग्ब्राह्मी बृहती १५ आर्चीत्रिष्टुप् १७ स्वराडार्षीबृहती १८ भुरिग्ब्राह्मी पङ्क्तिः १९ साम्नी जगती क भुरिगार्ष्युष्णिक् र २० विराडार्षी बृहती २१ ब्राह्मी पङ्क्तिः २२ आस्तारपङ्क्तिः २३ ब्राह्मी जगती क याजुषी पङ्क्तिः र २४ विराड् ब्राह्मी जगती क निचृदार्षी गायत्री र २५ भुरिग्ब्राह्मी पङ्क्तिः २६, २७ साम्नीबृहती क साम्न्युष्णिक् र २८ स्वराड्याजुषी त्रिष्टुप् क, विराडार्षी त्रिष्टुप् र ३० स्वराडार्षी त्रिष्टुप् ३१ भुरिगार्षी पङ्क्तिः क, याजुषी जगती र ३३ भुरिगार्षी गायत्री क, भुरिगार्ची बृहती र, विराडार्च्यनुष्टुप् उ ३४ निचृदार्षीजगती ३५ विराड् ब्राह्मी बृहती ३६ निचृदार्ची त्रिष्टुप् ३७ ।

स्वर:—निषाद: १, ३५ धैवत: २, ३, १७, ३०, ३१, ३७ पञ्चम: ४, ९, १३, १६, १९, २२, २३, २६, २७, गान्धार: ५, ६, ८, १२, २९, ३२, पञ्चम: क मध्यम: र ७ निषाद: क धैवत: र १० गान्धार: क ऋषभ: र ११ ऋषभ: १४ मध्यम: १५, १८, २१, ३६, निषाद: क ऋषभ: र २० निषाद: क पञ्चम: र २४ निषाद: क षड्ज: र २५ मध्यम: क ऋषभ: र २८ पञ्चम: क निषाद: र ३३ षड्ज: क मध्यम: र, गान्धार: उ ३४ ॥

॥ ओ३म् ॥ एदमंगन्म देवयजनम्पृथिव्या यत्र देवासो अजुषन्त विश्वे । ऋक्सामाभ्याᳬ सन्तरन्तो यजुर्भी रायस्पोषेण समिषा मदेम । इमा आपः शमु मे सन्तु देवी । ओषधे त्रायस्व स्वधिते मैनꣳ हिꣳसीः ॥ १ ॥ आपो अस्मान्मातरः शुन्धयन्तु घृतेन नो घृतप्वः पुनन्तु । विश्वꣳ हि रिप्रम्प्रवहन्ति देवीः । उदिदाभ्यः शुचिरापूत एमि । दीक्षातपसोस्तनूरसि तान्त्वा शिवाᳬ शग्माम्परि दधे भद्रं वर्णं पुष्यन् ॥ २ ॥ महीनाम्पयोऽसि वर्चोदा असि वर्चो मे देहि ।

वृत्रस्याऽसि कनीनकश्चक्षुर्दा अंसि चक्षुर्मे देहि ॥ ३ ॥ चित्पतिर्मा पुनातु वाक्पतिर्मा पुनातु देवो मा सविता पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्य्यस्य रश्मिभिः । तस्य ते पवित्रपते पवित्रपूतस्य यत्कामः पुने तच्छकेयम् ॥४॥ आ वो देवास ईमहे वामम्प्रयत्यध्वरे । आ वो देवास आशिषो यज्ञियासो हवामहे॥५॥स्वाहा यज्ञम्मनसः स्वाहोरोरन्तरिक्षात् । स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याᳬस्वाहा वातादारभे स्वाहा ॥६॥ [क]आकूत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहा मेधायै मनसेऽग्नये स्वाहा दीक्षायै तपसेऽग्नये स्वाहा सरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहा । [र]आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो द्यावापृथिवी उरो अन्तरिक्ष बृहस्पतये हविषा विधेम स्वाहा ॥ ७ ॥ विश्वो देवस्य नेतुर्मर्त्तो वुरीत सख्यम् । विश्वो राय इषुध्यति द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहा ॥ ८ ॥ ऋक्सामयोः शिल्पे स्थस्ते वामारभे ते मा पातमास्य यज्ञस्योदृचः । शर्म्मासि शर्म्म मे यच्छ नमस्तेऽस्तु मा मा हिᳬसीः ॥९॥ [क]ऊर्गस्याङ्गिरस्यूर्णम्म्रदा ऊर्ज्जं मयि धेहि । सोमस्य नीविरसि विष्णोः शर्म्मासि शर्म्म यजमानस्येन्द्रस्य योनिरसि सुसस्याः कृषीस्कृधि । [र] उच्छ्रयस्व वनस्पत ऊर्द्ध्वो मा पाह्यᳬहस आस्य यज्ञस्योदृचः ॥१०॥ [क]व्रतं कृणुताग्निर्ब्रह्माग्निर्यज्ञो वनस्पतिर्य्यज्ञियः । दैवीन्धियम्मनामहे सुमृडीकामभिष्टये वर्च्चोधां यज्ञवाहसᳬ सुतीर्था नो असद्वशे [र] ये देवा मनोजाता मनोयुजो दक्षक्रतवस्तेनोऽवन्तु ते नः पान्तु तेभ्यः स्वाहा ॥११॥ श्वात्राः पीता भवत यूयमापो अस्माकमन्तरुदरे सुशेवाः । ता अस्मभ्यमयक्ष्मा अनमीवा अनागसःस्वदन्तु देवीरमृता ऋतावृधः ॥१२॥ इयं ते यज्ञिया तनूरपो मुञ्चामि न प्रजाम् । अᳬहोमुचः स्वाहाकृताः पृथिवीमाविशत पृथिव्या सम्भव ॥१३॥ अग्ने त्वᳬसु जागृहि वयᳬसु मन्दिषीमहि । रक्षाणो अप्रयुच्छन् प्रबुधे नः पुनस्कृधि ॥१४॥ पुनर्मनः पुनरायुर्म आगन् पुनः प्राणः पुनरात्मा म आगन् पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रम्म आगन् । वैश्वानरोऽदब्धस्तनूपा अग्निर्नः पातु दुरितादवद्यात् ॥ १५ ॥ त्वमग्ने व्रतपा असि देव आमर्त्येष्वा । त्वं यज्ञेष्वीड्यो रास्वेयत्सोमाभूयो भर देवो नः सविता वसोर्दाता वस्वदात् ॥१६॥ एषा ते शुक्र तनूरेतद्वर्चस्तया सम्भव भ्राजङ्गच्छ । जूरसि धृता मनसा जुष्टा विष्णवे ॥ १७ ॥ तस्यास्ते सत्यसवसः प्रसवे तन्वो यन्त्रमशीय स्वाहा । शुक्रमसि चन्द्रमस्यमृतमसि वैश्वदेवमसि ॥ १८ ॥ चिदसि मनासि धीरसि दक्षिणासि क्षत्रियासि यज्ञियास्यदितिरस्युभयतः शीर्ष्णी । सा नः सुप्राची सुप्रतीच्येधि मित्रस्त्वा पदि बध्नीतां पूषाऽध्वनस्पात्विन्द्रायाध्यक्षाय ॥ १९ ॥ [क] अनु त्वा माता मन्यतामनु पिताऽनु भ्राता सगर्भ्योऽनु सखा सयूथ्यः । [र] सा देवि देवमच्छेही-

न्द्राय सोमꣳ रुद्रस्त्वा वर्त्तयतु स्वस्ति सोमसखा पुनरेहि ॥ २० ॥ वस्व्यस्यदि-
तिरस्यादित्यासि रुद्रासि चन्द्रासि । बृहस्पतिष्ट्वा सुम्ने रम्णातु रुद्रो वसुभिराचके
॥ २१ ॥ अदित्यास्त्वा मूर्द्धन्नाजिघर्मि देवयजने पृथिव्या इडायास्पदमसि घृतवत्
स्वाहा । अस्मे रमस्वास्मे ते बन्धुस्त्वे रायो मे रायो मा वयꣳ रायस्पोषेण वि
यौष्म तोतो रायः ॥ २२ ॥ समख्ये देव्या धिया सन्दक्षिणयोरुचक्षसा । मा
म आयुः प्र मोषीर्मो अहन्तव वीरं विदेय तव देवि संदृशि ॥ २३ ॥ [क] एष ते
गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते त्रैष्टुभो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष
ते जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोनामानाꣳ साम्राज्यङ्गच्छेति मे सोमाय
ब्रूतात् । [र] आस्माकोऽसि शुक्रस्ते गृह्यो विचितस्त्वा वि चिन्वन्तु ॥ २४ ॥ [क]
अभि त्यं देवꣳ सवितारमोण्योः कविक्रतुमर्चामि सत्यसवꣳ रत्नधामभि प्रियं
मतिं कविम् । ऊर्द्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतत्सवीमनि हिरण्यपाणिरमिमीत । [र]
सुक्रतुः कृपा स्वः प्रजाभ्यस्त्वा प्रजास्त्वाऽनुप्राणन्तु प्रजास्त्वमनुप्राणिहि ॥ २५ ॥
शुक्रं त्वा शुक्रेण क्रीणामि चन्द्रञ्चन्द्रेणामृतममृतेन । सग्मे ते गोरस्मे ते चन्द्राणि
तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्णः परमेण पशुना क्रीयसे सहस्रपोषं पुषेयम् ॥ २६ ॥
मित्रो न एहि सुमित्रध इन्द्रस्योरुमाविश दक्षिणमुशन्नुशन्तꣳ स्योनः स्योनम् ।
स्वान भ्राजाङ्घारे बम्भारे हस्त सुहस्त कृशानवेते वः सोमक्रयणास्तान्रक्षध्व-
म्मा वो दभन् ॥ २७ ॥ [क] परि माग्ने दुश्चरिताद्बाधस्वा मा सुचरिते भज । [र] उदा-
युषा स्वायुषोदस्थाममृताँ २ अनु ॥ २८ ॥ प्रति पन्थामपद्महि स्वस्तिगामनेहसम् ।
येन विश्वाः परि द्विषो वृणक्ति विन्दते वसु ॥ २९ ॥ [क] अदित्यास्त्वगस्यदित्यै
सद आसीद । [र] अस्तभ्नाद्द्यां वृषभोऽअन्तरिक्षममिमीत वरिमाणम्पृथिव्याः ।
आसीदद्विश्वा भुवनानि सम्राड्विश्वेत्तानि वरुणस्य व्रतानि ॥ ३० ॥ वनेषु व्यु-
न्तरिक्षं ततान वाजमर्वत्सु पय उस्रियासु । । हृत्सु क्रतुं वरुणो विक्ष्वग्निन्दिवि
सूर्यमदधात् सोममद्रौ ॥ ३१ ॥ सूर्यस्य चक्षुरारोहाग्नेरक्ष्णः कनीनकम् । यत्रै-
तशेभिरीयसे भ्राजमानो विपश्चिता ॥ ३२ ॥ [क] उस्रावेतं धूर्षाहौ युज्येथामन-
श्रू अवीरहणौ ब्रह्मचोदनौ । [र] स्वस्ति यजमानस्य गृहान् गच्छतम् ॥ ३३ ॥ [क]
भद्रो मेऽसि प्रच्यवस्व भुवस्पते विश्वान्यभिधामानि । [र] मा त्वा परिपरिणो वि-
दन् मा त्वा परिपन्थिनो विदन् मा त्वा वृका अघायवो विदन् । [उ] श्येनो भूत्वा
परापत यजमानस्य गृहान् गच्छतन्नौ सꣳस्कृतम् ॥ ३४ ॥ नमो मित्रस्य वरु-
णस्य चक्षसे महो देवाय तदृतꣳ सपर्यत । दूरेदृशे देवजाताय केतवे दिवस्पुत्राय

सूर्य्याय शꣳसत ॥ ३८ ॥ वरुणस्योत्तम्भनमसि वरुणस्य स्कम्भसर्जनीस्थो वरुणस्य ऋतसदन्यसि वरुणस्य ऋतसदनमसि वरुणस्य ऋतसदनमासीद ॥ ३६ ॥ याते धामानि हविषा यजन्ति ता ते विश्वा परिभूरस्तु यज्ञम् । गयस्फानः प्रतरणः सुवीरोऽवीरहा प्रचरा सोमदुर्य्यान् ॥ ३७ ॥

॥ इति चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चमोऽध्यायः ॥

ऋषिः—गोतमः १—१४ मेधातिथिः १५ वसिष्ठः १६, १७ औतथ्योदीर्घतमा १८—२९ मधुच्छन्दाः ३०—३५ आगस्त्यः ३६—४३ ।

देवता—विष्णुः १, १५—२१, ३८, ४१ विष्णुर्यज्ञः २ यज्ञः ३, १३, २२, २३, २५—२८, ४३ अग्निः ४, ६, ८, ९, ३१—३७, ४०, ४२ विद्युत् ५ सोमः ७ वाक् १०—१२ सविता १४ सूर्य्यविद्वांसौ २४ ईश्वरसभाध्यक्षौ २९, ३० सोमसवितारौ ३९ ।

छन्दः—स्वराड् ब्राह्मीबृहती १ आर्षीगायत्री [क], आर्चीत्रिष्टप् [र] २ आर्षी पङ्क्तिः ३ आर्षीत्रिष्टुप् ४ आर्ष्युष्णिक् [क] भुरिगार्षी पङ्क्तिः [र] ५ विराड् ब्राह्मी पङ्क्तिः ६ आर्षी बृहती [क] आर्षी जगती [र] ७ विराडार्षी बृहती [क] निचृदार्षी बृहती [र] ८ भुरिगार्षी गायत्री [१] भुरिग्ब्राह्मी बृहती [२] निचृद्ब्राह्मी [३] जगती याजुष्यनुष्टुप् [४] ९ ब्राह्म्युष्णिक् १० निचृद्ब्राह्मी त्रिष्टुप् ११ भुरिग् ब्राह्मी पङ्क्तिः १२ भूरिगार्ष्यनुष्टुप् १३, २४ स्वराडार्षी जगती १४ भुरिगार्षी गायत्री १५ स्वराडार्षी त्रिष्टुप् १६, १८ स्वराड्ब्राह्मी त्रिष्टुप् १७ निचृदार्षी जगती १९ विराडार्षी त्रिष्टुप् २० भुरिगार्षी पङ्क्तिः २१ साम्नी पङ्क्तिः [क] भुरिगार्षी बृहती [र] २२ आयुषी बृहती [उ] स्वराड्ब्राह्म्यनुष्टुप् [ख] स्वराड् ब्राह्म्युष्णिक् [र] २३ ब्राह्मी बृहती [क] आर्षीपङ्क्तिः [र] २५ निचृदार्षी पङ्क्तिः [क] निचृदार्षीत्रिष्टुप् [र] २६ ब्राह्मी जगती २७ आर्षी-

जगती २८ अनुष्टुप् २९ आर्च्युष्णिक् ३० विराडार्ष्यनुष्टुप् ३१ स्वराड्ब्राह्मी त्रिष्टुप् ३२ ब्राह्मी पङ्क्तिः ३३ स्वराड् ब्राह्मी बृहती ३४ निचृद्ब्राह्मी पङ्क्तिः ३५ निचृदार्ची त्रिष्टुप् ३६ आर्षी त्रिष्टुप् ३७ भुरिगार्ष्यनुष्टुप् ३८ साम्नी बृहती क आर्षी पङ्क्तिः ३९ निचृद्ब्राह्मी त्रिष्टुप् ४० भुरिगार्ष्यनुष्टुप् ४१ स्वराड्ब्राह्मी त्रिष्टुप् ४२ ब्राह्मी त्रिष्टुप् ४३ ।

स्वरः—मध्यमः १, ८, ३४, ३९ षड्जः क धैवतः र २ पञ्चमः ३, ६, १२, २१, ३३, ३५, धैवतः ४. ११, १६–१८, २०, ३२, ३६, ३७, ४२, ४३, ऋषभः क, पञ्चमः र ५ मध्यमः क निषादः र ७ षड्जः १ मध्यमः २ गान्धारः ३ निषादः ४ ९ ऋषभः १०, ३० गान्धारः १३, २४, २९, ३१, ३८, ४०, ४१, निषादः १४, १९, २७, २८, षड्जः १५ पञ्चमः क, मध्यमः र २२ मध्यमः उ, गान्धारः ए, ऋषभः र २३ मध्यमः क पञ्चमः र २५ पञ्चमः क धैवतः र २६ ॥

॥ ओ३म् ॥ अग्नेस्तनूरसि विष्णवे त्वा सोमस्य तनूरसि विष्णवे त्वाऽतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा श्येनाय त्वा सोमभृते विष्णवे त्वाऽग्नये त्वा रायस्पोषदे विष्णवे त्वा ॥ १ ॥ कअग्नेर्जनित्रमसि वृषणौ स्थ उर्वश्यस्यायुरसि पुरूरवा असि र गायत्रेण त्वा छन्दसा मन्थामि त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा मन्थामि जागतेन त्वा छन्दसा मन्थामि ॥ २ ॥ भवतन्नः समनसौ सचेतसावरेपसौ मा यज्ञꣳ हिꣳसिष्टं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः ॥ ३ ॥ अग्नावग्निश्चरति प्रविष्टऽऋषीणाम्पुत्रो अभिशस्तिपावा । स नः स्योनः सुयजा यजेह देवेभ्यो हव्यꣳ सदमप्रयुच्छन् स्वाहा ॥ ४ ॥ क आपतये त्वा परिपतये गृह्णामि तनूनप्त्रे शाक्वराय शक्वनऽओजिष्ठाय र अनाधृष्टमस्यनाधृष्यं देवानामोजोऽनभिशस्त्यभिशस्तिपाऽअनभिशस्तेन्यमञ्जसा सत्यमुपगेषꣳ स्विते मा धाः ॥ ५ ॥ अग्ने व्रतपास्त्वे व्रतपा या तव तनूरियꣳ सा मयि यो मम तनूरेषा सा त्वयि । सह नौ व्रतपते व्रतान्यनु मे दीक्षान्दीक्षापतिर्मन्यतामनु तपस्तपस्पतिः ॥ ६ ॥ क अꣳशुरꣳशुष्टे देव सोमाप्यायतामिन्द्रायैकधनविदे । आतुभ्यमिन्द्रः प्यायतामात्वमिन्द्राय प्यायस्व । र आप्याययास्मान्त्सखीन्त्सन्न्या मेधया स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामशीय । एष्टा रायः प्रेषे भगायऽऋतमृतवादिभ्यो नमो द्यावापृथिवीभ्याम् ॥ ७ ॥ क या तेऽअग्नेऽयः शया तनूर्वर्षिष्ठा गह्वरेष्ठा । उग्रं वचोऽअपावधीत्त्वेषं वचोऽअपावधीत् स्वाहा । र या तेऽअग्ने रजः शया तनूर्वर्षिष्ठा गह्वरेष्ठा । उग्रं वचोऽ-

अपांवधीत्त्वेषं वचोऽअपांवधीत् स्वाहा । या तेंऽअग्ने हरिशया तनूर्वर्षिष्ठा ग-
ह्वरेष्ठा । उग्रं वचो अपांवधीत्त्वेषं वचोअपांवधीत् स्वाहा ॥ ८ ॥ तप्तायनी
मेऽसि वित्तायनी मे स्यवतान्मा नाथितादवतान्मा व्यथितात् । विदेदग्निर्नभो-
नामाग्नेऽअङ्गिर आयुना नाम्नेहि योऽस्यां पृथिव्यामसि यत्तेनाधृष्टन्नाम यज्ञियं तेन
त्वा दधे विदेदग्निर्नभोनामाग्ने अङ्गिर आयुना नाम्नेहि यो द्वितीयस्याम्पृथिव्या-
मसि यत्तेऽनाधृष्टन्नाम यज्ञियन्तेन त्वा दधे विदेदग्निर्नभोनामाग्नेऽअङ्गिर आयुना
नाम्नेहि यस्तृतीयस्याम्पृथिव्यामसि यत्तेनाधृष्टन्नाम यज्ञियन्तेन त्वा दधे । अनु
त्वा देववीतये ॥ ९ ॥ सिꣳह्यसि सपत्नसाही देवेभ्यः कल्पस्व सिꣳह्यसि स-
पत्नसाही देवेभ्यः । शुन्धस्व सिꣳह्यसि सपत्नसाही देवेभ्यः शुम्भस्व ॥ १० ॥
इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात्पातु प्रचेतास्त्वा रुद्रैः पश्चात्पातु मनोजवास्त्वा
पितृभिर्दक्षिणतः पातु विश्वकर्मा त्वादित्यैरुत्तरतः पात्विदमहन्तप्तं वार्बहिर्द्धा यज्ञा-
न्निःसृजामि ॥ ११ ॥ सिꣳह्यसि स्वाहा सिꣳह्यस्यादित्यवनिः स्वाहा सिꣳह्यसि
ब्रह्मवनिः क्षत्रवनिः स्वाहा सिꣳह्यसि सुप्रजावनी रायस्पोषवनिः स्वाहा सिꣳह्य-
स्यावह देवान्यजमानाय स्वाहा भूतेभ्यस्त्वा ॥ १२ ॥ ध्रुवोऽसि पृथिवीन्दृꣳह
ध्रुवक्षिदस्यन्तरिक्षन्दृꣳहाच्युतक्षिदसि दिवन्दृꣳहाग्नेः पुरीषमसि ॥ १३ ॥
युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः । विहोत्रा दधे
वयुनाविदेकऽइन्मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः स्वाहा ॥ १४ ॥ इदं विष्णुर्वि-
चक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्य पाꣳसुरे स्वाहा ॥ १५ ॥ इरावती धेनु-
मती हि भूतꣳसूयवसिनी मनवे दशस्या । व्यस्कभ्ना रोदसी विष्णवेते दाधर्त्थ
पृथिवीमभितो मयूखैः स्वाहा ॥ १६ ॥ देवश्रुतौ देवेष्वाघोषतम्प्राची प्रेतमध्वर-
ङ्कल्पयन्तीऽऊर्ध्वं यज्ञन्नयतम्मा जिह्वरतम् । स्वं गोष्ठमावदतन्देवी दुर्य्येऽआयुर्मा
निर्वादिष्टम्प्रजाम्मा निर्वादिष्टमत्र रमेथां वर्ष्मन् पृथिव्याः ॥ १७ ॥ विष्णोर्नु कं
वीर्याणि प्रवोचं यः पार्थिवानि विममे रजाꣳसि । यो अस्कभायदुत्तरꣳसधस्थं वि-
चक्रमाणस्त्रेधोरुगायो विष्णवे त्वा ॥ १८ ॥ दिवो वा विष्ण उत वा पृथिव्या महो
वा विष्ण उरोरन्तरिक्षात् । उभा हि हस्ता वसुना पृणस्वा प्रयच्छ दक्षिणादोत
सव्याद्विष्णवे त्वा ॥ १९ ॥ प्र तद्विष्णुस्तवते वीर्येण मृगो न भीमः कुचरो गि-
रिष्ठाः । यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेष्वधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा ॥ २० ॥ वि-
ष्णो रराटमसि विष्णोः श्नप्त्रे स्थो विष्णोः स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवोऽसि । वैष्णवमसि
विष्णवे त्वा ॥ २१ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णो हस्ता-

भ्याम् । [र] आददे नार्यसीदमहꣳ रक्षसां ग्रीवा अपिकृन्तामि । बृहन्नसि बृहद्रवा
बृहतीमिन्द्राय वाचं वद ॥२२॥ [उ] रक्षोहणं बलगहनं [ख] वैष्णवीमिदमहन्तं बलग-
मुत्किरामि यम्मे निष्ट्यो यममात्यो निचखानेदमहन्तं बलगमुत्किरामि यम्मे समानो
यमसमानो निचखानेदमहन्तं बलगमुत्किरामि [र] यम्मे सबन्धुर्यमसबन्धुर्निचखानेद-
महन्तं बलगमुत्किरामि यम्मे सजातो यमसजातो निचखानोत्कृत्याङ्किरामि ॥ २३॥
स्वराडसि सपत्नहा सत्रराडस्यभिमातिहा जनराडसि रक्षोहा सर्वराडस्यमित्रहा॥२४॥
[क] रक्षोहणो वो बलगहनः प्रोक्षामि वैष्णवान्रक्षोहणो वो बलगहनोऽवनयामि
वैष्णवान्रक्षोहणो वो बलगहनोऽवस्तृणामि वैष्णवान्रक्षोहणौ वां [र] बलगहना
उपदधामि वैष्णवी रक्षोहणौ वां बलगहनौ पर्यूहामि वैष्णवी वैष्णवमसि वैष्ण-
वा स्थ ॥ २५ ॥ [क] देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्या-
म् । आददे नार्यसीदमहꣳ रक्षसां ग्रीवा अपिकृन्तामि [र] यवोऽसि यवयास्मद्
द्वेषो यवयारातीर्दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वा शुन्धन्ताँल्लोकाः पितृ-
षदनाः पितृषदनमसि ॥ २६ ॥ उद्दिवꣳस्तभानान्तरिक्षं पृण दृꣳहस्व पृथिव्यां
द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोतु मित्रावरुणौ ध्रुवेण धर्मणा । ब्रह्मवनि त्वा क्षत्रवनि
रायस्पोषवनि पर्यूहामि । ब्रह्म दृꣳह क्षत्रं दृꣳहायुर्दृꣳह प्रजान्दृꣳह ॥ २७ ॥
ध्रुवासि ध्रुवोऽयं यजमानोऽस्मिन्नायतने प्रजया पशुभिर्भूयात् । घृतेन द्यावापृ-
थिवी पूर्येथामिन्द्रस्य छदिरसि विश्वजनस्य छाया ॥ २८ ॥ परि त्वा गिर्वणो
गिरऽइमा भवन्तु विश्वतः । वृद्धायुमनु वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टयः ॥ २९ ॥ इन्द्र-
स्य स्यूरसीन्द्रस्य ध्रुवोऽसि ऐन्द्रमसि वैश्वदेवमसि ॥ ३० ॥ विभूरसि प्रवाहणो
वह्निरसि हव्यवाहनः । श्वात्रोऽसि प्रचेतास्तुथोऽसि विश्ववेदाः ॥ ३१ ॥ उ-
शिगसि कविरङ्घारिरसि बम्भारिरवस्यूरसि दुवस्वाञ्छुन्ध्यूरसि मार्जालीयः ।
सम्राडसि कृशानुः परिषद्योऽसि पवमानो नभोऽसि प्रतक्वा मृष्टोऽसि हव्यसूदन
ऋतधामासि स्वर्ज्योतिः ॥ ३२ ॥ समुद्रोऽसि विश्वव्यचा अजोऽस्येकपादहि-
रसि बुध्न्यो वागस्यैन्द्रमसि सदोऽस्यृतस्य द्वारौ मा मा सं ताप्तमध्वनामध्वपते
प्र मा तिर स्वस्ति मेऽस्मिन् पथि देवयाने भूयात् ॥३३॥ मित्रस्य मा चक्षुषेक्ष-
ध्वमग्नयः सगराः सगरास्थ सगरेण नाम्ना रौद्रेणानीकेन पातमाग्नयः पिपृत
माग्नयो गोपायत मा नमो वोऽस्तु मा मा हिꣳसिष्ट ॥३४॥ ज्योतिरसि विश्व-
रूपं विश्वेषान्देवानाꣳसमित् त्वꣳ सोमतनूकृद्भ्यो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य उरु यन्ता-
सि वरूथꣳस्वाहा । जुषाणो अप्तुराज्यस्य वेतु स्वाहा ॥ ३५ ॥ अग्ने नय सुपथा

राये अस्मान्विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् । युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठान्ते नमऽउक्तिं विधेम ॥ ३६ ॥ अयन्नो अग्निर्वरिवस्कृणोत्वयं मृधः पुरऽएतु प्रभिन्दन् । अयं वाजाञ्जयतु वाजसातावयꣳ शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणः स्वाहा ॥ ३७॥ उरु विष्णो विक्रमस्वोरु क्षयाय नस्कृधि । घृतं घृतयोने पिब प्रप्र यज्ञपतिन्तिर स्वाहा ॥ ३८ ॥ [क] देवसवितरेष ते सोमस्तꣳ रक्षस्व मा त्वा दभन् । [र] एतत्त्वं देव सोम देवो देवाँ२॥ उपागा इदमहम्मनुष्यान्त्सह रायस्पोषेण स्वाहा निर्वरुणस्य पाशान्मुच्ये ॥ ३९ ॥ अग्ने व्रतपास्ते व्रतपा या तव तनूर्मय्यभूदेषा सा त्वयि यो मम तनूस्त्वय्यभूदियꣳ सा मयि । यथायथन्नौ व्रतपते व्रतान्यनु मे दीक्षान्दीक्षापतिरमꣳस्तानु तपस्तपस्पतिः ॥ ४० ॥ उरु विष्णो विक्रमस्वोरुक्षयाय नस्कृधि । घृतङ्घृतयोने पिब प्रप्र यज्ञपतिन्तिर स्वाहा ॥ ४१ ॥ अत्यन्याँ२॥ अगान्नान्याँ२॥ उपागामर्वाक्त्वा परेभ्योऽविदम्परोऽवरेभ्यः । तं त्वा जुषामहे देव वनस्पते देवयज्यायै देवास्त्वा देवयज्यायै जुषन्तां विष्णवे त्वा । ओषधे त्रायस्व स्वधिते मैनꣳ हिꣳसीः ॥ ४२ ॥ द्याम्मा लेखीरन्तरिक्षम्मा हिꣳसीः पृथिव्या संभव । अयꣳ हि त्वा स्वधितिस्तेतिजानः प्रणिनाय महते सौभगाय । अतस्त्वन्देव वनस्पते शतवल्शो विरोह सहस्रवल्शा वियꣳ रुहेम ॥ ४३ ॥

॥ इति पञ्चमोऽध्यायः ॥

॥ अथ षष्ठोऽध्यायः ॥

ऋषिः—आगस्त्यः १ शाकल्यः २ दीर्घतमा ३, ६, ८, ९, १७—२३ मेधातिथिः ४, ५, ७, १०—१६, २४—२८ मधुच्छन्दाः २९—३५ गौतमः ३७ ।

देवता—सविता १, २, ३० विष्णुः ३, ४, ५ विद्वांसः ६, १२, १४, १५ त्वष्टा ७, २० बृहस्पतिः ८ सविता, अश्विनौ, पूषा ९ आपः १०, १३, १७, २७

वातः ११ द्यावापृथिव्यौ १६, ३५ अग्निः १८, २६ विश्वेदेवाः १९ सेनापतिः २१ वरुणः २२ अव्, यज्ञ, सूर्याः २३ सोमः २५, ३३ प्रजा २८ प्रजासभ्यराजानः ३१ सभापतीराजा ३२ यज्ञः ३४ इन्द्रः ३७।

छन्दः—पङ्क्तिः [उ] आसुरी [क] भुरिगार्ष्युष्णिक् [र] १ निचृद्गायत्री [क] स्वराट् पङ्क्तिः [र] २ आर्युष्णिक् [उ] साम्न्युष्णिक् [क] निचृत्प्राजापत्या बृहती [र] ३ निचृदार्षी गायत्री ४, ५ आर्ष्युष्णिक् [क] भुरिक् साम्नी बृहती [र] ६ आर्षी बृहती ७ प्रजापत्यानुष्टुप् [क] निचृत् प्रजापत्या बृहती [र] ८ प्रजापत्या बृहती [क] पङ्क्तिः [र] ९ प्रजापत्या बृहती [क] निचृदार्षी बृहती [र] १० भुरिगार्ष्युष्णिक् ११ भुरिक् प्रजापत्यानुष्टुप् १२ निचृदार्ष्यनुष्टुप् १३, २३ भुरिगार्षी जगती १४ निचृदार्षी त्रिष्टुप् १५, २७, २८, ब्राह्म्युष्णिक् १६ निचृद्ब्राह्म्यनुष्टुप् १७ प्रजापत्यानुष्टुप् [क] पङ्क्तिः [र] १८ ब्राह्म्यनुष्टुप् १९, २० याजुष्यउष्णिक् २१ ब्राह्मीस्वराडुष्णिक् [क] विराड् गायत्री [र] २२ आर्षी त्रिष्टुप् [क] त्रिपाद्गायत्री २४ आर्षीविराडनुष्टुप् २५ गायत्री [क] आर्षी त्रिष्टुप् [र] २६ भुरिगार्षी गायत्री [र] २९ स्वराडार्षी पङ्क्तिः ३० उष्णिक् ३१ पञ्चपाज्ज्योतिष्मती जगती ३२ भुरिगार्षी बृहती ३३ स्वराडार्षी पथ्याबृहती ३४ भुरिगार्ष्यनुष्टुप् ३५, ३७।

स्वरः—धैवतः [उ] ऋषभः [क], [र] १ षड्जः [क] धैवतः [र] २ ऋषभः [उ], [क], मध्यमः [र] ३ षड्जः ४, ५, २९ ऋषभः [क] मध्यमः [र] ६ मध्यमः ७, १०, ३३, ३४ ऋषभः [क] मध्यमः [र] ८ मध्यमः [क] धैवतः [र] ९ ऋषभः ११, १६, २१, ३१ गान्धारः १२, १३, १७, १९, २३, २५, २८, ३५, ३७ निषादः १४, ३२ पञ्चमः १५, ३० गान्धारः [क] पञ्चमः [र] १८ धैवतः २०, २७ ऋषभः [क] पञ्चमः [र] २२ धैवतः [क] षड्जः [र] २४ षड्जः [क] धैवतः [र] २६।

॥ ओ३म् ॥ [उ] देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णो हस्ताभ्यामाददे नार्यसीदमहꣳ रक्षसाङ्ग्रीवा अपि कृन्तामि। [क] यवोऽसि यवयास्मद् द्वेषो यवयाराती [र] र्दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वा शुन्धन्ताँल्लोकाः पितृषदनाः पितृषदनमसि ॥ १ ॥ [क] अग्रेणीरसि स्वावेशऽउन्नेतॄणामेतस्य वित्तादधि त्वा स्थास्यति [र] देवस्त्वा सविता मध्वानक्तु सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्यः। द्यामग्रेणास्पृक्ष आन्तरिक्षम्मध्येनाप्राः पृथिवीमुपरेणादृꣳहीः ॥ २ ॥ [उ] या ते धामान्युश्मसि गमध्यै यत्र गावो भूरिशृङ्गा अयासः। [क] अत्राह तदुरुगायस्य विष्णोः परमम्पदमव भारि भूरि। [र] ब्रह्मवनि त्वा क्षत्रवनि रायस्पोषवनि पर्यू-

हामि ब्रह्म दृꣳह क्षत्रन्दृꣳहायुर्दृꣳह प्रजान्दृꣳह ॥ ३ ॥ विष्णोः कर्म्माणि पश्यत यतो व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ ४ ॥ तद्विष्णोः परमम्पदꣳ सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुराततम् ॥ ५ ॥ [क]परिवीरसि परि त्वा दैवीर्विशो व्ययन्तां परीमं यजमानꣳ रायो मनुष्याणाम् । [र]दिवः सूनुरस्येष ते पृथिव्याँल्लोक आरण्यस्ते पशुः ॥ ६ ॥ उपावीरस्युप देवान्दैवीर्विशः प्रागुरुशिजो वह्नितमान् । देव त्वष्टर्वसु रम हव्या ते स्वदन्ताम् ॥ ७ ॥ [क]रेवती रमध्वम्बृहस्पते धारया वसूनि । [र]ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेन प्रति मुञ्चामि धर्षा मानुषः ॥ ८ ॥ [क]देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् । [र]अग्नीषोमाभ्याञ्जुष्टन्नियुनज्मि । अद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो नु त्वा माता मन्यतामनु पितानु भ्राता सगर्भ्योऽनु सखा सयूथ्यः । अग्नीषोमाभ्यान्त्वा जुष्टम्प्रोक्षामि ॥ ९ ॥ [क]अपाम्पेरुरस्यापो देवीः स्वदन्तु स्वात्तञ्चित्सद्देवहविः । [र]सन्ते प्राणो वातेन गच्छताꣳ समङ्गानि यजत्रैः संय्यज्ञपतिराशिषा ॥ १० ॥ घृतेनाक्तौ पशूँस्त्रायेथाꣳ रेवति यजमाने प्रियन्धा आविश । उरोरन्तरिक्षात्सजूर्देवेन वातेनास्य हविषस्त्मना यज समस्य तन्वा भव । वर्षो वर्षीयसि यज्ञे यज्ञपतिं धाः स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा ॥ ११ ॥ माहिर्भूर्मा पृदाकुर्नमस्त आतानानर्वा प्रेहि । घृतस्य कुल्या उप ऋतस्य पथ्या अनु ॥ १२ ॥ देवीरापः शुद्धा वोढ्वꣳ सुपरिविष्टा देवेषु सुपरिविष्टा वयम्परिवेष्टारो भूयास्म ॥ १३ ॥ वाचं ते शुन्धामि प्राणन्ते शुन्धामि चक्षुस्ते शुन्धामि श्रोत्रन्ते शुन्धामि नाभिन्ते शुन्धामि मेढ्रन्ते शुंधामि पायुन्ते शुन्धामि चरित्राँस्ते शुन्धामि ॥ १४ ॥ मनस्त आप्यायतां वाक्त आप्यायताम्प्राणस्त आप्यायताञ्चक्षुस्त आप्यायताꣳ श्रोत्रन्त आप्यायताम् । यत्ते क्रूरं यदास्थितं तत्त आप्यायतान्निष्ट्यायतान्तत्ते शुध्यतु शमहोभ्यः । ओषधे त्रायस्व स्वधिते मैनꣳ हिꣳसीः ॥ १५ ॥ रक्षसाम्भागोऽसि निरस्तꣳ रक्षऽइदमहꣳ रक्षोऽभितिष्ठामीदमहꣳ रक्षोऽवबाधऽइदमहꣳ रक्षोऽधमन्तमो नयामि । घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्णुवाथां वायो वे स्तोकानामग्निराज्यस्य वेतु स्वाहा स्वाहाकृतेऽऊर्ध्वनभसम्मारुतङ्गच्छतम् ॥ १६ ॥ इदमापः प्रवहतावद्यञ्च मलञ्च यत् । यच्चाभिदुद्रोहानृतं यच्च शेपे अभीरुणम् । आपो मा तस्मादेनसः पवमानश्च मुञ्चतु ॥ १७ ॥ [क]सन्ते मनो मनसा सम्प्राणः प्राणेन गच्छताम् । [र]रेडस्यग्निष्ट्वा श्रीणात्वापस्त्वा समरिणन्वातस्य त्वा ध्राज्यै पूष्णो रꣳह्याऽऊष्मणो व्यथिषत्प्रयुतन्द्वेषः ॥ १८ ॥ घृतङ्घृतपावानः पिबत वसां वसापावानः पिबतान्तरि-

क्षस्य हविरसि स्वाहा । दिशः प्रदिशऽआदिशो विदिश उद्दिशो दिग्भ्यः स्वाहा
॥ १९ ॥ ऐन्द्रः प्राणोऽअङ्गेऽअङ्गे निदीध्यदैन्द्रऽउदानोऽअङ्गेऽअङ्गेऽनिधीत । देव
त्वष्टर्भूरि ते सꣳ समेतु सलक्ष्मा यद्विषुरूपम्भवाति । देवत्रा यन्तमवसे सखायो-
ऽनु त्वा मातापितरो मदन्तु ॥ २० ॥ समुद्रङ्गच्छ स्वाहाऽन्तरिक्षङ्गच्छ स्वाहा
देवꣳ सवितारङ्गच्छ स्वाहा । मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहाऽहोरात्रे गच्छ स्वाहा
छन्दाꣳसि गच्छ स्वाहा द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहा यज्ञं गच्छ स्वाहा सोमं गच्छ
स्वाहा दिव्यन्नभो गच्छ स्वाहाऽग्निं वैश्वानरङ्गच्छ स्वाहा मनो मे हार्दि यच्छ
दिवन्ते धूमो गच्छतु स्वर्ज्योतिः पृथिवीम्भस्मना पृण स्वाहा ॥ २१ ॥ मापो
मौषधीर्हिꣳसीर्धाम्नो धाम्नो राजꣳस्ततो वरुण नो मुञ्च । यदाहुरघ्न्याऽइति
वरुणेति शपामहे ततो वरुण नो मुञ्च । सुमित्रिया न आप ओषधयः सन्तु
दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्द्वेष्टि यञ्च वयं द्विष्मः ॥ २२ ॥ हविष्मतीरिमा
आपो हविष्माँ२॥ आविवासति । हविष्मान्देवो अध्वरो हविष्माँ२॥ अस्तु सूर्यः
॥ २३ ॥ अग्नेर्वोऽपन्नगृहस्य सदसि सादयामीन्द्राग्न्योर्भागधेयी स्थ मित्रा-
वरुणयोर्भागधेयी स्थ विश्वेषां देवानां भागधेयी स्थ । अमूर्या उप सूर्ये या-
भिर्वा सूर्यः सह ता नो हिन्वन्त्वध्वरम् ॥ २४ ॥ हृदे त्वा मनसे त्वा दिवे त्वा
सूर्याय त्वा । ऊर्ध्वमिममध्वरं दिवि देवेषु होत्रा यच्छ ॥ २५ ॥ सोम राजन्वि-
श्वास्त्वम्प्रजा उपावरोह विश्वास्त्वाम्प्रजा उपावरोहन्तु । शृणोत्वग्निः स-
मिधा हवम्मे शृण्वन्त्वापो धिषणाश्च देवीः । श्रोता ग्रावाणो विदुषो न यज्ञꣳ शृ-
णोतु देवः सविता हवम्मे स्वाहा ॥ २६ ॥ देवीरापो अपान्नपाद्यो वऊर्मिर्हवि-
ष्यऽइन्द्रियावान् मदिन्तमः । तं देवेभ्यो देवत्रा दत्त शुक्रपेभ्यो येषाम्भाग-
स्थ स्वाहा ॥ २७ ॥ कार्षिरसि समुद्रस्य त्वा क्षित्या उन्नयामि । समापो अद्भि-
रग्मत समोषधीभिरोषधीः ॥ २८ ॥ यमग्ने पृत्सु मर्त्यमवा वाजेषु यञ्जुनाः ।
स यन्ता शश्वतीरिषः स्वाहा ॥ २९ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां
पूष्णो हस्ताभ्याम् । आददे रावासि गभीरमिममध्वरङ्कृधीन्द्राय सुषूतमम् । उत्त-
मेन पविनोर्ज्जस्वन्तम्मधुमन्तम्पयस्वन्तन्निग्राभ्या स्थ देवश्रुतस्तर्प्पयत मा ॥ ३० ॥
मनो मे तर्प्पयत वाचम्मे तर्प्पयत प्राणम्मे तर्प्पयत चक्षुर्मे तर्प्पयत श्रोत्रम्मे तर्प्प-
यतात्मानम्मे तर्प्पयत प्रजाम्मे तर्प्पयत पशून्मे तर्प्पयत गणान्मे तर्प्पयत गणा मे
मा वितृषन् ॥ ३१ ॥ इन्द्राय त्वा वसुमते रुद्रवतऽइन्द्राय त्वादित्यवत इन्द्राय
त्वाभिमातिघ्ने । श्येनाय त्वा सोमभृतेऽग्नये त्वा रायस्पोषदे ॥ ३२ ॥ यत्ते सोम

दि॒वि॒ज्ज्योति॒र्यत्पृ॑थि॒व्यां यदु॒रावन्तरि॑क्षे । तेना॒स्मै यज॑मानायो॒रु रा॒ये कृ॒द्ध्यधि॑-
दा॒त्रे वो॑चः ॥ ३३ ॥ श्वा॒त्राः स्थ॑ वृत्र॒तुरो॒ राधो॑ गूर्त्ताऽअ॒मृत॑स्य॒ पत्नीः॑ । ता
दे॑वीर्दे॒वत्रे॒मं य॒ज्ञन्न॑य॒तोप॑हूता॒ः सोम॑स्य पिबत ॥ ३३ ॥ मा॒ भे॒र्मा संवि॑क्था॒ऽऊर्ज्जं॑-
न्धत्स्व॒ धिष॑णे वी॒ड्वी स॒ती वी॑डयेथा॒मूर्ज्ज॑न्दधाथाम् । पा॒प्मा ह॒तो न सोमः॑ ॥ ३५ ॥
प्रा॒गपा॒गुद॑गध॒राक्स॒र्व्वत॑स्त्वा॒ दिश॒ऽआधा॑वन्तु । अम्ब॒ निष्प॑र॒ समरी॒र्वि॑दाम् ॥३६॥
त्वम॒ङ्ग प्रश॑ᳪंसिषो दे॒वः श॑विष्ठ॒ मर्त्य॑म् । न त्वद॒न्यो म॑घवन्नस्ति मर्डि॒तेन्द्र ब्रवी॑मि
ते॒ वचः॑ ॥ ३७ ॥

॥ इति षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ॥

ऋषिः—गोतमः १–६ वसिष्ठः ७ मधुच्छन्दाः ८, ३३ गृत्समदः ९, ३४ त्रिस-दस्युः १० मेधातिथिः ११ वत्सारः काश्यपः १२–२३ भरद्वाजः २४, २५ ३९ देव-श्रवाः २६–३० विश्वामित्रः ३१, ३५–३८ त्रिशोकः ३२ वत्सः ४० प्रस्कण्वः ४१ कुत्सः ४२ आङ्गिरसः ४३–४८ ।

देवता—प्राणः १ सोमः २, २१ विद्वांसः ३, ४६ मघवा ४ ईश्वरः ५ योगी ६ वायुः ७ इन्द्रवायू ८ मित्रावरुणौ ९, १० अश्विनौ ११ विश्वेदेवाः १२–१७, १९, २२–२४, ३२–३४ प्रजापतिः १८, २९, ३०, ३५–३८, ४०, ४४, ४५ यज्ञः २०, २६ वैश्वानरः २५ यज्ञपतिः २७, २८ इन्द्राग्नी ३१ प्रजासेनापतिः ३९ सूर्य्यः ४१, ४२ अन्तर्य्यामी जगदीश्वरः ४३ वरुणः ४७ आत्मा ४८ ।

छन्दः—भुरिगार्ष्यनुष्टुप् १ निचृदार्षीपङ्क्तिः २ विराड्ब्राह्मी जगती ३ आर्ष्युष्णिक् ४ आर्षीपङ्क्तिः ५ भुरिक् त्रिष्टुप् ६ निचृज्जगती ७ आर्षी गायत्री क स्वराड् गायत्री र ८ आर्षी गायत्री क आसुरी गायत्री र ९ ब्राह्मी बृहती १० ब्राह्मी उष्णिक् ११ निचृ-

दार्षी जगती [क] पङ्क्तिः [र] १२ निचृदार्षी त्रिष्टुप् [क] प्रजापत्या गायत्री [र] १३ स्वराड् जगती १४ निचृद्ब्राह्म्यनुष्टुप् १५ निचृदार्षी त्रिष्टुप् [क] साम्नी गायत्री [र] १६ स्वराड् ब्राह्मीत्रिष्टुप् १७ निचृत्त्रिष्टुप् [क] प्राजापत्या गायत्री [र] १८ भुरिगार्षी पङ्क्तिः १९ निचृदार्षी जगती २० स्वराड् ब्राह्मीत्रिष्टुप् [क] याजुषी जगती [र] २१ ब्राह्मीत्रिष्टुप् २२ अनुष्टुप् [१] प्राजापत्या अनुष्टुप् [२] स्वराट् साम्न्यनुष्टुप् [३] भुरिगार्ची गायत्री [४] भुरिक् साम्न्यनुष्टुप् [५] २३ आर्षी त्रिष्टुप् २४ याजुष्यनुष्टुप् [क] विराडार्षी बृहती [र] २५ स्वराड् ब्राह्मी बृहती २६ आसुर्य्यनुष्टुप् [१], [२], [६], आसुर्य्युष्णिक् [३], [७] साम्नी गायत्री [४] आसुरी गायत्री [५] २७ ब्राह्मी बृहती २८ आर्ची पङ्क्तिः [क] भुरिक्साम्नी पङ्क्तिः [र] २९ साम्नी गायत्री [१], [३], [४], [५], [९], [११] आसुर्य्यनुष्टुप् [२], [६], [१०], [१२] याजुषी पङ्क्तिः [७], [८] आसुर्य्युष्णिक् [१३] ३० आर्षी त्रिष्टुप् ३१ आर्षी गायत्री [क], आर्च्युष्णिक् [र] ३२ आर्षी गायत्री [क] आर्षी बृहती [र] ३३ आर्ची गायत्री [क] निचृदार्ष्युष्णिक् [र] ३४ निचृदार्षी त्रिष्टुप् [क] आर्ष्युष्णिक् [र] ३५ विराडार्षीत्रिष्टुप् [१] आर्ष्युष्णिक् [२] साम्न्युष्णिक् [३] ३६ निचृदार्षीत्रिष्टुप् [क] प्राजापत्यात्रिष्टुप् [र] ३७, ३८ भुरिक् पङ्क्तिः [क] साम्नी त्रिष्टुप् [र] ३९ आर्षीगायत्री [क] विराडार्षी गायत्री [र] ४० भुरिगार्षी गायत्री ४१ भुरिगार्षी त्रिष्टुप् ४२, ४३, ४४ निचृज्जगती ४५ भुरिगार्षी त्रिष्टुप् ४६ भुरिक् प्राजापत्या जगती [१] स्वराट् प्राजापत्या जगती [२] निचृदार्ची जगती [३] विराडार्षी जगती [४] ४७ आर्ष्युष्णिक् ४८ ।

स्वरः—गान्धारः १, १५ पञ्चमः २, ५, २९ निषादः ३, ७, १४, २०, ४५, ४७, ऋषभः ४, ११, ४८ धैवतः ६, १७, १९, २२, २४, ३१, ३७, ३८, ४२–४४, ४६ षड्जः ८, ९, ४०, ४१ मध्यमः १०, २६, २८ निषादः [क], पञ्चमः [र] १२ धैवतः [क] षड्जः [र] १३, १६, १८ धैवतः [क] निषादः [र] २१ गान्धारः [१], [२], [३], [५] षड्जः [४] २३ गान्धारः [क] मध्यमः [र] २५ गान्धारः [१], [२], [४], [५], [६] षड्जः [३], ऋषभः [७], २७ षड्जः [१], [३], [४], [५], [९], [११] गान्धारः [२], [६], [१०], [१२] पञ्चमः [७], [८] ऋषभः [१३] ३० षड्जः [क] ऋषभः [र] ३२, ३४ षड्जः [क] मध्यमः [र] ३३ धैवतः [क] ऋषभः [र] ३५, ३६ पञ्चमः [क] धैवतः [र] ३९ ॥

॥ ओ३म् ॥ वाचस्पतये पवस्व वृष्णोऽअ॒ꣳशुभ्यां गभस्तिपूतः । देवो देवेभ्यः पवस्व येषां भागोऽसि ॥ १ ॥ मधुमतीर्न्न इषस्कृधि यत्ते सोमादाभ्यन्नाम जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहा स्वाहोर्वन्तरिक्षमन्वेमि ॥ २ ॥ स्वाङ्कृतोऽसि

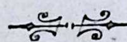
विश्वेभ्य इन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वाष्टु स्वाहा त्वा सुभव सूर्याय
देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्यो देवाᳬशो यस्मै त्वेडे तत्सत्यमुपरिप्रुता भङ्गेन हतोऽसौ फट्
प्राणाय त्वा व्यानाय त्वा ॥ ३ ॥ उपयामगृहीतोऽस्यन्तर्यच्छ मघवन् पाहि सो-
मम् । उरुष्य राय एषो यजस्व ॥ ४ ॥ अन्तस्ते द्यावापृथिवी दधाम्यन्तर्दधाम्यु-
र्वन्तरिक्षम् । सजूर्देवेभिरवरैः परैश्चान्तर्यामे मघवन् मादयस्व ॥ ५ ॥ स्वाङ्कृतो-
ऽसि विश्वेभ्य इन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वाष्टु स्वाहा त्वा सुभव सू-
र्याय देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य उदानाय त्वा ॥ ६ ॥ आ वायो भूष शुचिपा उप
नः सहस्रन्ते नियुतो विश्ववार । उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्व-
पेयं वायवे त्वा ॥ ७ ॥ [क] इन्द्रवायू इमे सुता उप प्रयोभिरागतम् । इन्दवो वामुशन्ति
हि । [र] उपयामगृहीतोऽसि वायव इन्द्रवायुभ्यान्त्वैष ते योनिः सजोषोभ्यां त्वा ॥८॥
[क] अयं वाम्मित्रावरुणा सुतः सोम ऋतावृधा । ममेदिह श्रुतᳬ हवम् । [र] उपयाम-
गृहीतोऽसि मित्रावरुणाभ्यां त्वा ॥ ९ ॥ राया वयᳬ ससवाᳬसो मदेम हव्येन देवा
यवसेन गावः । तान्धेनुम्मित्रावरुणा युवन्नो विश्वाहा धत्तमनपस्फुरन्तीमेष ते योनि-
र्ऋतायुभ्यान्त्वा ॥ १० ॥ या वाङ्कशा मधुमत्यश्विना सूनृतावती । तया यज्ञम्मि-
मिक्षतम् । उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यान्त्वैष ते योनिर्माध्वीभ्यान्त्वा ॥ ११ ॥ [क] तं
प्रत्नथा पूर्वथा विश्वथेमथा ज्येष्ठतातिं बर्हिषदᳬ स्वर्विदम् । प्रतीचीनम्वृजनन्दोहसे
धुनिमाशुं जयन्तमनु यासु वर्द्धसे । [र] उपयामगृहीतोऽसि शण्डाय त्वैष ते योनि-
र्वीरतां पाह्यपमृष्टः शण्डो देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्त्वनाधृष्टासि ॥ १२ ॥ [क] सुवी-
रो वीरान् प्रजनयन् परीह्यभि रायस्पोषेण यजमानम् । संजग्मानो दिवा पृथिव्या
शुक्रः शुक्रशोचिषा निरस्तः शण्डः [र] शुक्रस्याधिष्ठानमसि ॥ १३ ॥ अच्छिन्नस्य
ते देव सोम सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य ददितारः स्याम । सा प्रथमा संस्कृतिर्वि-
श्ववारा स प्रथमो वरुणो मित्रो अग्निः ॥ १४ ॥ स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वां-
स्तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोत स्वाहा । तृम्पन्तु होत्रा मध्वो याः स्विष्टा याः सुप्री-
ताः सुहुता यत्स्वाहा याडग्नीत् ॥ १५ ॥ [क] अयं वेनश्चोदयत्पृश्निगर्भा ज्योतिर्ज-
रायू रजसो विमाने । इममपाᳬ सङ्गमे सूर्यस्य शिशुन्न विप्रा मतिभी रिहन्ति [र]
उपयामगृहीतोऽसि मर्काय त्वा ॥ १६ ॥ मनो न येषु हवनेषु तिग्मं विपः शच्या वनुथो
द्रवन्ता । आ यः शर्याभिस्तुविनृम्णो अस्याश्रीणीतादिशं गभस्तावेष ते योनिः प्रजाः
पाह्यपमृष्टो मर्को देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्त्वनाधृष्टासि ॥ १७ ॥ [क] सुप्रजाः प्रजाः
प्रजनयन् परीह्यभि रायस्पोषेण यजमानम् । संजग्मानो दिवा पृथिव्या मन्थी

मन्थिशोचिषा निरस्तो मर्को [२] मन्थिनोऽधिष्ठानमसि ॥ १८ ॥ ये देवासो दिव्ये-
कादश स्थ पृथिव्यामध्येकादश स्थ। अप्सुक्षितो महिनैकादश स्थ ते देवासो यज्ञ-
मिमं जुषध्वम् ॥ १९ ॥ उपयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणः। पाहि यज्ञं
पाहि यज्ञपतिं विष्णुस्त्वामिन्द्रियेण पातु विष्णुन्त्वम्पाह्यभि सवनानि पाहि ॥२०॥
[क] सोमः पवते सोमः पवतेऽस्मै ब्रह्मणेऽस्मै क्षत्रायास्मै सुन्वते यजमानाय पवत इष
ऊर्जे पवतेऽद्भ्य ओषधीभ्यः पवते द्यावापृथिवीभ्याम्पवते सुभूताय पवते विश्वे-
भ्यस्त्वा देवेभ्य [२] एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ २१ ॥ उपयामगृहीतोऽसी-
न्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत उक्थाव्यं गृह्णामि। यत्त इन्द्र बृहद्वयस्तस्मै त्वा
विष्णवे त्वैष ते योनिरुक्थेभ्यस्त्वा देवेभ्यस्त्वा देवाव्यं गृह्णामि यज्ञस्यायुषे गृ-
ह्णामि ॥ २२ ॥ [१] मित्रावरुणाभ्यां त्वा देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामीन्द्राय त्वा
देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामी[२]न्द्राग्निभ्यान्त्वा देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामी[३]न्द्रा-
वरुणाभ्यान्त्वा देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामी[४]न्द्राबृहस्पतिभ्यान्त्वा देवाव्यं य-
ज्ञस्यायुषे गृह्णामी[५]न्द्राविष्णुभ्यान्त्वा देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामि ॥ २३ ॥ मूर्द्धा-
नन्दिवो अरतिम्पृथिव्या वैश्वानरमृत आजातमग्निम्। कविꣳ सम्राजमतिथिं ज-
नानामासन्ना पात्रं जनयन्त देवाः ॥ २४ ॥ [क] उपयामगृहीतोऽसि [२] ध्रुवोऽसि
ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणां ध्रुवतमोऽच्युतानामच्युतक्षित्तम एष ते योनिर्वैश्वानराय त्वा। ध्रुवं
ध्रुवेण मनसा वाचा सोममवनयामि। अथा न इन्द्र इद्विशोऽसपत्नाः समनस-
स्करत् ॥ २५ ॥ यस्ते द्रप्सस्कन्दति यस्ते अꣳशुर्ग्रावच्युतो धिषणयोरुपस्थात्।
अध्वर्य्योर्वा परि वा यः पवित्रात्तन्ते जुहोमि मनसा वषट्कृतꣳ स्वाहा देवाना-
मुत्क्रमणमसि ॥ २६ ॥ [१] प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व [२] व्यानाय मे वर्चोदा
वर्चसे पवस्वो[३]दानाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व [४] वाचे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व
[५] क्रतूदक्षाभ्यां मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व [६] श्रोत्राय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व [७] च-
क्षुर्भ्याम्मे वर्चोदसौ वर्चसे पवेथाम् ॥ २७ ॥ आत्मने मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वौ-
जसे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वायुषे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्व विश्वाभ्यो मे प्रजाभ्यो
वर्चोदसौ वर्चसे पवेथाम् ॥ २८ ॥ [क] कोऽसि कतमोऽसि कस्यासि को नामासि।
यस्य ते नामामन्महि यं त्वा सोमेनातीतृपाम। [२] भूर्भुवः स्वः सुप्रजाः प्रजाभिः स्याꣳ
सुवीरो वीरैः सुपोषः पोषैः ॥ २९ ॥ [१] उपयामगृहीतोऽसि मधवे त्वो[२]पयामगृही-
तोऽसि माधवाय त्वो[३]पयामगृहीतोऽसि शुक्राय त्वो[४]पयामगृहीतोऽसि शुचये त्वो[५]प-
यामगृहीतोऽसि नभसे त्वो[६]पयामगृहीतोऽसि नभस्याय त्वो[७]पयामगृहीतोऽसीषे त्वो-

उपयामगृहीतोऽस्यूर्जे त्वो पयामगृहीतोऽसि सहसे त्वो पयामगृहीतोऽसि सहस्याय त्वो पयामगृहीतोऽसि तपसे त्वो पयामगृहीतोऽसि तपस्याय त्वो पयामगृहीतोऽस्यꣳहसस्पतये त्वा ॥२०॥ इन्द्राग्नी आगतꣳ सुतं गीर्भिर्नभो वरेण्यम् । अस्य पातं धियेषिता । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राग्निभ्यां त्वैष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यान्त्वा ॥२१॥ आघाये अग्निमिन्धते स्तृणन्ति बर्हिरानुषक् । येषामिन्द्रो युवा सखा । उपयामगृहीतोऽस्यग्नीन्द्राभ्यान्त्वैष ते योनिरग्नीन्द्राभ्यान्त्वा ॥ ३२ ॥ ओमासश्चर्षणीधृतो विश्वे देवास आगत । दाश्वाꣳसो दाशुषः सुतम् । उपयामगृहीतोऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ ३३ ॥ विश्वे देवास आगत शृणुता म इमꣳहवम् । एदं बर्हिर्निषीदत । उपयामगृहीतोऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ ३४ ॥ इन्द्र मरुत्व इह पाहि सोमं यथा शार्य्याते अपिबः सुतस्य । तव प्रणीती तव शूर शर्म्मन्नाविवासन्ति कवयः सुयज्ञाः । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ ३५ ॥ मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानमकवारिं दिव्यꣳशासमिन्द्रम् । विश्वासाहमवसे नूतनायोग्रꣳसहोदामिह तꣳहुवेम । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते । उपयामगृहीतोऽसि मरुतान्त्वौजसे ॥ ३६ ॥ सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहा शूर विद्वान् । जहि शत्रूँ२॥ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो नः । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥३७॥ मरुत्वाँ२॥ इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधम्मदाय । आसिञ्चस्व जठरे मद्ध्व ऊर्म्मिं त्वꣳ राजासि प्रतिपत्सुतानाम् । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ ३८ ॥ महाँ२॥ इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्रा उत द्विबर्हा अमिनः सहोभिः । अस्मद्र्यग्वावृधे वीर्य्यायोरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत् । उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वैष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा ॥ ३९ ॥ महाँ२॥ इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमाँ२॥ इव । स्तोमैर्वत्सस्य वावृधे । उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वैष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा ॥ ४० उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यꣳस्वाहा ॥ ४१ ॥ चित्रन्देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः । आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षꣳ सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च स्वाहा ॥ ४२ ॥ अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् । युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठान्ते नम

उक्थिं विधेम स्वाहा ॥ ४३ ॥ अयन्नो अग्निर्वरिवस्कृणोत्वयम्मृधः पुर एतु प्रभिन्दन् । अयं वाजाञ्जयतु वाजसातावयꣳ शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणः स्वाहा ॥ ४४ ॥ रूपेण वो रूपमभ्यागान्तुथो वो विश्ववेदा विभजतु । ऋतस्य पथा प्रेत चन्द्रदक्षिणा वि स्वः पश्य व्यन्तरिक्षं यतस्व सदस्यैः ॥ ४५ ॥ ब्राह्मणमद्य विदेयम्पितृमन्तम्पैतृमत्यमृषिमार्षेयꣳ सुधातुदक्षिणम् । अस्मद्राता देवत्रा गच्छत प्रदातारमाविशत ॥ ४६ ॥ [1] अग्नये त्वा मह्यं वरुणो ददातु सोऽमृतत्वमशीयायुर्दात्र एधि मयो मह्यम् प्रतिग्रहीत्रे [2] रुद्राय त्वा मह्यं वरुणो ददातु सोऽमृतत्वमशीय प्राणो दात्र एधि वयो मह्यम् प्रतिग्रहीत्रे [3] बृहस्पतये त्वा मह्यं वरुणो ददातु सोऽमृतत्वमशीय त्वग्दात्र एधि मयो मह्यम् प्रतिग्रहीत्रे [4] यमाय त्वा मह्यं वरुणो ददातु सोऽमृतत्वमशीय हयो दात्र एधि मयो मह्यम् प्रतिग्रहीत्रे ॥ ४७ ॥ कोऽदात्कस्मा अदात्कामोऽदात्कामायादात् । कामो दाता कामः प्रतिग्रहीता कामैतत्ते ॥ ४८ ॥

॥ इति सप्तमोऽध्यायः ॥

॥ अथाष्टमोऽध्यायः ॥

ऋषिः—आङ्गिरसः १—३ कुत्सः ४, ५ भरद्वाजः ६—१४ अत्रिः १५—३० गोतमः ३१, ३३, ३५ मेधातिथिः ३२ मधुच्छन्दाः ३४ विवस्वान् ३६, ३७ वैखानः ३८, ३९ प्रस्कण्वः ४०, ४१ कुसुरुविन्दुः ४२, ४३ शासः ४४—४७ देवाः ४८—५२ वसिष्ठः ५४—६२ कश्यपः ६३ ।

देवता—बृहस्पतिस्सोमः १ गृहपतिः २, ५, ६, १०, १२, १४—१६, १८, २०—२६, ३३—३५, ५३ आदित्यो गृहपतिः ३, ४ सविता गृहपतिः ७ विश्वेदेवा गृहपतयः ८, १७, १९ गृहपतयो विश्वेदेवाः ९, १३ दम्पती २७—३२ परमेश्वरः ३६ सम्राड् माण्डलिकौ राजानौ ३७ राजादयो गृहपतयः ३८, ४०

राजादयो गृहस्थाः ३९ सूर्यः ४१ पत्नीः ४२, ४३ इन्द्रः ४४ ईश्वरसभेशौ राजानौ ४५ विश्वेकर्मेन्द्रः ४६, ४७ प्रजापतयः ४८, ५० विश्वेदेवाः प्रजापतयः ४९ प्रजापतयो गृहस्थाः ५१ प्रजापतिः ५२ परमेष्ठी प्रजापतिः ५४ इन्द्रादयः ५५ विश्वेदेवा गृहस्थाः ५६ विश्वेदेवाः ५७-६१ यज्ञः ६२, ६३ ।

छन्दः—आर्ची पङ्क्तिः १ भुरिक् पङ्क्तिः २ निचृदार्षी पङ्क्तिः ३ निचृज्जगती ४ प्राजापत्या अनुष्टुप् [क] निचृदार्षी जगती [र] ५ निचृदार्षी त्रिष्टुप् ६ विराड् ब्राह्मयनुष्टुप् ७ प्राजापत्या गायत्री [क] निचृदार्षी बृहती [र] ८ प्राजापत्या गायत्री [उ] आर्ष्युष्णिक् [क] स्वराडार्षी पङ्क्तिः [र] ९ विराड् ब्राह्मी बृहती १० निचृदार्ष्यनुष्टुप् ११ आर्षीपङ्क्तिः १२ साम्न्युष्णिक् [१] निचृत्साम्न्युष्णिक् [२], [३] प्राजापत्योष्णिक् [४] निचृदार्ष्युष्णिक् [५] १३ विराडार्षीत्रिष्टुप् १४, १६, भुरिगार्षी त्रिष्टुप् १५, १९, २६ स्वराडार्षी त्रिष्टुप् १७, २०, ६२, आर्षी त्रिष्टुप् १८, २४ स्वराडार्ष्युष्णिक् २१ भुरिक् साम्न्युष्णिक् [क] विराडार्ची बृहती [र] २२ याजुष्युष्णिक् [उ] भुरिगार्षी त्रिष्टुप् [क] आसुरी गायत्री [र] २३ भुरिगार्षी पङ्क्तिः २५ स्वराडार्षी बृहती २६ भुरिक् प्राजापत्यानुष्टुप् [क] स्वराडार्षी बृहती [र] २७ साम्न्युष्णिक् [उ] आसुर्य्युष्णिक् [क] प्राजापत्यानुष्टुप् [र] २८ भुरिगार्ष्यनुष्टुप् २९ आर्षीजगती ३० आर्षी गायत्री ३१, ३२ आर्ष्यनुष्टुप् [क] विराडार्ष्युष्णिक् [र]. ३३ विराडार्ष्यनुष्टुप् [क], [र] ३४ विराडार्ष्यनुष्टुप् ३५ साम्नी त्रिष्टुप् [क] विराडार्ची त्रिष्टुप् [र] ३७ भुरिक् त्रिपाद्गायत्री [उ] स्वराडार्च्यनुष्टुप् [क] भुरिगार्च्यनुष्टुप् [र] ३८ आर्षीगायत्री [उ], [क] आर्ष्युष्णिक् [र] ३९ आर्षी गायत्री [उ], [क] स्वराडार्षी गायत्री [र] ४० निचृदार्षी गायत्री [क] स्वराडार्षी गायत्री [र] ४१ स्वराड् ब्राह्म्युष्णिक् ४२ आर्षी पङ्क्तिः ४३ भुरिगनुष्टुप् [क] विराडार्षी गायत्री [र] ४४ भुरिक् आर्षी त्रिष्टुप् [क] स्वराडार्ष्यनुष्टुप् [र] ४५ भुरिगार्षी त्रिष्टुप् [क] विराडार्ष्यनुष्टुप् [र] ४६ विराड् ब्राह्मी बृहती ४७ याजुषी त्रिष्टुप् [१], [३], [४], [५] याजुषी जगती [२] साम्नी बृहती [६] ४८ विराट् प्राजापत्या जगती भुरिगार्ष्युष्णिक् [र] ४९ स्वराडार्षी जगती ५० आर्षी जगती ५१ भुरिगार्षी बृहती ५२ आर्ष्यनुष्टुप् [१] आसुर्य्युष्णिक् [२] प्राजापत्या बृहती [३] विराट् प्राजापत्या पङ्क्तिः [४] ५३ साम्न्युष्णिक् ५४ आर्षी पङ्क्तिः ५५ आर्षी बृहती ५६ भुरिक् साम्नी बृहती ५७ भुरिगार्षी जगती ५८ आर्षी बृहती [क] विराडार्षी गायत्री [र] ५९ स्वराट् साम्नी त्रिष्टुप् ६० साम्न्युष्णिक् ६१ स्वराडार्षी गायत्री ६२ ।

स्वरः—पञ्चमः १–३, १२, २५, ४३, ५५ निषादः ४, ५०, ५१, ५८ गान्धारः [क] निषादः [र] ५ धैवतः ६, १४–२०, २४, ३६, ३७, ६०, ६२ गान्धारः ७, ११, २९, ३४, ३५, ४५ षड्जः [क] मध्यमः [र] ८ षड्जः [उ] ऋषभः [क] पञ्चमः [र] ९ मध्यमः १०, २६, ३०, ४७, ५२, ५६ ऋषभः १३, २१, ४२, ५४, ६१ ऋषभः [क] मध्यमः [र] २२ ऋषभः [उ] धैवतः [क] षड्जः [र] २३ गान्धारः [क] मध्यमः [र] २७ ऋषभः [उ], [क] गान्धारः [र] २८ षड्जः ३१, ३२, ४०, ४१, ४४, ६३ गान्धारः [क] ऋषभः [र] ३३ षड्जः [क] गान्धारः [र] ३८ षड्जः [क] ऋषभः [र] ३९ धैवतः [क] गान्धारः [र] ४६ धैवतः [१], [३], [४], [५] निषादः [२] मध्यमः [६] ४८ निषादः [क] धैवतः [र] ४९ गान्धारः [१] ऋषभः [२] मध्यमः [३] पञ्चमः [४] ५३ निषादः [क] षड्जः ५९ ॥

॥ ओ३म् ॥ उपयामगृहीतोऽस्यादित्येभ्यस्त्वा विष्ण उरुगायैष ते सोमस्तꣳ रक्षस्व मा त्वा दभन् ॥ १ ॥ कदाचन स्तरीरसि नेन्द्र सश्चसि दाशुषे । उपोपेन्नु मघवन्भूय इन्नु ते दानं देवस्य पृच्यत आदित्येभ्यस्त्वा ॥ २ ॥ कदाचन प्रयुच्छस्युभे निपासि जन्मनी । तुरीयादित्य सवनन्त इन्द्रियमा तस्थावमृतं दिव्यादित्येभ्यस्त्वा ॥ ३ ॥ यज्ञो देवानाम्प्रत्येति सुम्नमादित्यासो भवता मृडयन्तः । आ वोऽर्वाची सुमतिर्ववृत्यादꣳहोश्चिद्या वरिवोवित्तरासदादित्येभ्यस्त्वा ॥ ४ ॥ [क] विवस्वन्नादित्यैष ते सोमपीथस्तस्मिन् मत्स्व । [र] श्रदस्मै नरो वचसे दधातन यदाशीर्दा दम्पती वाममश्नुतः । पुमान् पुत्रो जायते विन्दते वस्वधा विश्वाहारप एधते गृहे ॥ ५ ॥ वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यꣳ सावीः । वामस्य हि क्षयस्य देव भूरेरया धिया वामभाजः स्याम ॥ ६ ॥ उपयामगृहीतोऽसि सावित्रोऽसि चनोधाश्चनोधा असि चनो मयि धेहि । जिन्व यज्ञं जिन्व यज्ञपतिम्भगाय देवाय त्वा सवित्रे ॥ ७ ॥ [क] उपयामगृहीतोऽसि [र] सुशर्म्मासि सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्षाय नमः विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ ८ ॥ [उ] उपयामगृहीतोऽसि [क] बृहस्पतिसुतस्य देव सोम त इन्दोरिन्द्रियावतः । पत्नीवतो ग्रहाँ२ ॥ ऋध्यासम् । [र] अहम्परस्तादहमवस्ताद्यदन्तरिक्षन्तदु मे पिताभूत् । अहꣳ सूर्यमुभयतो ददर्शाहन्देवानाम्परमङ्गुहा यत् ॥ ९ ॥ अग्ना३इ पत्नीवन्त्सजूर्देवेन त्वष्ट्रा सोमम्पिब स्वाहा । प्रजापतिर्वृषासि रेतोधा रेतो मयि धेहि प्रजापतेस्ते वृष्णो रेतोधसो रेतोधामशीय ॥ १० ॥ उपयामगृहीतोऽसि हरिरसि हारियोजनो हरिभ्यान्त्वा । हर्योर्द्धाना स्थ सहसोमा इन्द्राय ॥ ११ ॥ यस्ते अश्वसनिर्भक्षो यो गोस-

निस्तस्य त इष्टयजुषस्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्योपहूतस्योपहूतो भक्षयामि ॥ १२ ॥ देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि [१] मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि [२] पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमस्या [३] त्मकृतस्यैनसोऽवयजनमस्येनस [४] एनसोऽवयजनमसि । [५] यच्चाहमेनो विद्वाँश्चकार यच्चाविद्वाँस्तस्य सर्वस्यैनसोऽवयजनमसि ॥ १३ ॥ संवर्चसा पयसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा सꣳ शिवेन । त्वष्टा सुदत्रो विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो यद्विलिष्टम् ॥ १४ ॥ समिन्द्रणो मनसा नेषि गोभिः सꣳ सूरिभिर्मघवन्त्सꣳ स्वस्त्या । संब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति सन्देवानाꣳ सुमतौ यज्ञियानाꣳ स्वाहा ॥ १५ ॥ संवर्चसा पयसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा सꣳ शिवेन । त्वष्टा सुदत्रो विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो यद्विलिष्टम् ॥ १६ ॥ धाता रातिः सवितेदं जुषन्ताम्प्रजापतिर्निधिपा देवो अग्निः । त्वष्टा विष्णुः प्रजया सꣳ रराणा यजमानाय द्रविणन्दधात स्वाहा ॥ १७ ॥ सुगा वो देवाः सदना अकर्म्म य आजग्मेदꣳ सवनं जुषाणाः । भरमाणा वहमाना हवीꣳष्यस्मे धत्त वसवो वसूनि स्वाहा ॥ १८ ॥ याँ२॥ आवह उशतो देव देवाँस्तान् प्रेरयस्वे अग्ने सधस्थे । जक्षिवाꣳसः पपिवाꣳसश्च विश्वे सुं घर्मꣳस्वरातिष्ठतानु स्वाहा ॥ १९ ॥ वयꣳ हि त्वा प्रयति यज्ञे अस्मिन्नग्ने होतारमवृणीमहीह । ऋधगया ऋधगुताशमिष्ठाः प्रजानन्यज्ञमुपयाहि विद्वान्त्स्वाहा ॥ २० ॥ देवा गातुविदो गातुं वित्त्वा गातुमित । मनसस्पत इमन्देव यज्ञꣳ स्वाहा वाते धाः ॥ २१ ॥ [क] यज्ञ यज्ञङ्गच्छ यज्ञपतिङ्गच्छ स्वां योनिङ्गच्छ स्वाहा । [र] एष ते यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकः सर्ववीरस्तञ्जुषस्व स्वाहा ॥ २२ ॥ [उ] माहिर्भूर्म्मा पृदाकुः [क] उरुꣳ हि राजा वरुणश्चकार सूर्य्याय पन्थामन्वेतवा उं । अपदे पादा प्रतिधातवेऽकरुतापवक्ता हृदयाविधश्चित् । [र] नमो वरुणायाभिष्ठितो वरुणस्य पाशः ॥ २३ ॥ अग्नेरनीकमप आविवेशापान्नपात् प्रति रक्षन्नसुर्य्यम् । दमे दमे समिधं यक्ष्यग्ने प्रति ते जिह्वा घृतमुच्चरण्यत् स्वाहा ॥ २४ ॥ समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तः सं त्वा विशन्त्वोषधीरुतापः । यज्ञस्य त्वा यज्ञपते सूक्तोक्तौ नमो वाके विधेम यत् स्वाहा ॥ २५ ॥ देवीराप एष वो गर्भस्तꣳसुप्रीतꣳसुभृतम्बिभृत । देव सोमैष ते लोकस्तस्मिञ्छञ्च वक्ष्व परि च वक्ष्व ॥ २६ ॥ [क] अवभृथ निचुम्पुण निचेरुरसि निचुम्पुणः । [र] अव देवैर्देवकृतमेनोऽयासिषमव मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्पुरुराव्णो देव रिषस्पाहि देवानाꣳसमिदसि ॥ २७ ॥ [उ] एजतु दशमास्यो गर्भो जरायुणा सह । [र] यथा यं वायुरेजति यथा समुद्र एजति । [क] एवायं दशमास्यो अस्रज्जरायुणा सह ॥ २८ ॥ यस्यै ते यज्ञियो गर्भो यस्यै

योनिर्हिरण्ययी । अङ्गान्यह्रुता यस्य तम्मात्रा समजीगमꣳ स्वाहा ॥ २९ ॥ पुरु-
दस्मो विषुरूप इन्दुरन्तर्महिमानमानञ्ज धीरः । एकपदीन्द्विपदीन्त्रिपदीञ्चतुष्प-
दीमष्टापदीम्भुवनानु प्रथन्ताꣳ स्वाहा ॥ ३० ॥ मरुतो यस्य हि क्षये पाथा दिवो
विमहसः । स सुगोपातमो जनः ॥ ३१ ॥ मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञम्मि-
मिक्षताम् । पिपृतान्नो भरीमभिः ॥ ३२ ॥ [क] आतिष्ठ वृत्रहन्रथं युक्ता ते ब्रह्मणा
हरी । अर्वाचीनꣳ सु ते मनो ग्रावा कृणोतु वग्नुना । [र] उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय
त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥ ३३ ॥ [क] युक्ष्वा हि केशिना
हरी वृषणा कक्ष्यप्रा । अथा न इन्द्र सोमपा गिरामुपश्रुतिञ्चर । [र] उपयामगृही-
तोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥ ३४ ॥ [क] इन्द्र-
मिद्धरी वहतोऽप्रतिधृष्टशवसम् । ऋषीणां च स्तुतीरुप यज्ञं च मानुषाणाम् ।
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥ ३५ ॥
यस्मान्न जातः परो अन्यो अस्ति य आविवेश भुवनानि विश्वा । प्रजापतिः प्रजया
सꣳरराणस्त्रीणि ज्योतीꣳषि सचते स षोडशी ॥ ३६ ॥ [क] इन्द्रश्च सम्राड् वरु-
णश्च राजा तौ ते भक्षं चक्रतुरग्र एतम् । [र] तयोरहमनु भक्षं भक्षयामि वाग्देवी
जुषाणा सोमस्य तृप्यतु सह प्राणेन स्वाहा ॥ ३७ ॥ [उ] अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे
वर्चः सुवीर्यम् । दधद्रयिम्मयि पोषम् । [क] उपयामगृहीतोऽस्यग्नये त्वा वर्चस
एष ते योनिरग्नये त्वा वर्चसे । [र] अग्ने वर्चस्विन्वर्चस्वाँ स्त्वन्देवेष्वसि वर्चस्वा-
नहम्मनुष्येषु भूयासम् ॥ ३८ ॥ [उ] उत्तिष्ठन्नोजसा सह पीत्वी शिप्रे अवेपयः सो-
ममिन्द्र चमू सुतम् । [क] उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वौजस एष ते योनिरिन्द्राय त्वौ-
जसे । [र] इन्द्रौजिष्ठौजिष्ठस्त्वन्देवेष्वस्योजिष्ठोऽहम्मनुष्येषु भूयासम् ॥ ३९ ॥ [क]
अदृश्रमस्य केतवो वि रश्मयो जनाँ२॥ अनु भ्राजन्तो अग्नयो यथा । [र] उपया-
मगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजायैष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजाय सूर्य भ्रा-
जिष्ठ भ्राजिष्ठस्त्वं देवेष्वसि भ्राजिष्ठोऽहम्मनुष्येषु भूयासम् ॥ ४० ॥ [क] उदु
त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् [र] उपयामगृहीतोऽसि
सूर्याय त्वा भ्राजायैष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजाय ॥ ४१ ॥ आ जिघ्र कल-
शम्मह्या त्वा विशन्त्विन्दवः । पुनरूर्जा निवर्त्तस्व सा नः सहस्रन्धुक्ष्वोरुधारा
पयस्वती पुनर्माविशताद्रयिः ॥ ४२ ॥ इडे रन्ते हव्ये काम्ये चन्द्रे ज्योतेऽदिते
सरस्वति महि विश्रुति । एता तेऽअघ्न्ये नामानि देवेभ्यो मा सुकृतं ब्रूतात् ॥ ४३ ॥
[क] वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः । यो अस्माँ २॥ अभिदासत्यध-

रङ्गमया तमः । [र] उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा विमृधं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा विमृधे ॥ ४४ ॥ [क] वाचस्पतिं विश्वकर्म्माणमूतये मनोजुवं वाजे अद्या हुवेम । सनो विश्वानि हवनानि जोषद्विश्वशम्भूरवसे साधुकर्म्मा । [र] उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा विश्वकर्म्मण एष ते योनिरिन्द्राय त्वा विश्वकर्म्मणे ॥ ४५ ॥ [क] विश्वकर्म्मन्हविषा वर्द्धनेन त्रातारमिन्द्रमकृणोरवध्यम् । तस्मै विशः समनमन्त पूर्वीरयमुग्रो विहव्यो यथासत् । [र] उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा विश्वकर्म्मण एष ते योनिरिन्द्राय त्वा विश्वकर्म्मणे ॥४६॥ उपयामगृहीतोऽस्यग्नये त्वा गायत्रच्छन्दसङ्गृह्णामीन्द्राय त्वा त्रिष्टुप्छन्दसं गृह्णामि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जगच्छन्दसङ्गृह्णाम्यनुष्टुप्तेऽभिगरः ॥ ४७ ॥ [१] व्रेशीनां त्वा पत्मन्ना धूनोमि । [२] कुकूननानान्त्वा पत्मन्ना धूनोमि । [३] भन्दनानान्त्वा पत्मन्ना धूनोमि । [४] मदिन्तमानान्त्वा पत्मन्ना धूनोमि । [५] मधुन्तमानां त्वा पत्मन्ना धूनोमि । [६] शुक्रं त्वा शुक्र आधूनोम्यन्हो रूपे सूर्यस्य रश्मिषु ॥ ४८ ॥ [क] ककुभꣳ रूपं वृषभस्य रोचते बृहच्छुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः सोमः सोमस्य पुरोगाः । [र] यत्ते सोमादाभ्यन्नाम जागृवि तस्मै त्वा गृह्णामि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहा ॥ ४९ ॥ उशिक् त्वन्देव सोमाग्नेः प्रियम्पाथोऽपीहि वशी त्वन्देव सोमेन्द्रस्य प्रियम्पाथोऽपीह्यस्मत्सखा त्वन्देव सोम विश्वेषान्देवानाम्प्रियम्पाथोऽपीहि ॥ ५० ॥ इह रतिरिह रमध्वमिह धृतिरिह स्वधृतिः स्वाहा । उपसृजन्धरुणम्मात्रे धरुणो मातरं धयन् । रायस्पोषमस्मासु दीधरत् स्वाहा ॥ ५१ ॥ सत्रस्य ऋद्धिरस्यगन्म ज्योतिरमृता अभूम । दिवं पृथिव्या अध्यारुहामाविदाम देवान्त्स्वर्ज्योतिः ॥ ५२ ॥ [१] युवन्तमिन्द्रापर्वता पुरोयुधा यो नः पृतन्यादप तन्तमिद्धतं वज्रेण तन्तमिद्धतम् । [२] दूरे चत्ताय छन्त्सद् गहनं यदिनक्षत् । [३] अस्माकꣳ शत्रून् परि शूर विश्वतो दर्म्मा दर्षीष्ट विश्वतः । [४] भूर्भुवः स्वः सुप्रजाः प्रजाभिः स्याम सुवीरा वीरैः सुपोषाः पोषैः ॥५३॥ परमेष्ठ्यभिधीतः प्रजापतिर्वाचि व्याहृतायामन्धो अच्छेतः । सविता सन्यां विश्वकर्म्मा दीक्षायाम्पूषा सोम क्रयण्याम् ॥ ५४ ॥ इन्द्रश्च मरुतश्च क्रयायोपोत्थितोऽसुरः पण्यमानो मित्रः क्रीतो विष्णुः शिपिविष्ट ऊरावासन्नो विष्णुर्नरन्धिषः ॥५५॥ प्रोह्यमाणः सोम आगतो वरुण आसन्द्यामासन्नोऽग्निराग्नीध्र इन्द्रो हविर्द्धानेऽथर्वोपावह्रियमाणः ॥ ५६ ॥ विश्वे देवा अꣳशुषु न्युप्तो विष्णुराप्रीतपा आप्याय्यमानो यमः सूयमानो विष्णुः सम्भ्रियमाणो वायुः पूयमानः शुक्रः पूतः । शुक्रः क्षीरश्रीर्मन्थी सक्तुश्रीः ॥ ५७ ॥ विश्वे देवाश्चमसेषून्नीतोऽसुर्होमायोद्यतो रुद्रो हूयमानो वातोऽभ्यावृत्तो नृचक्षाः

प्रतिख्यातो भक्षो भक्ष्यमाणः पितरो नाराशंसाः ॥ ५८ ॥ सन्नः सिन्धुरवभृथायोद्यतः समुद्रोऽभ्यवह्रियमाणः सलिलः प्रप्लुतो ययोरोजसा स्कभिता रजांसि वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा । या पत्येते अप्रतीता सहोभिर्विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ ॥ ५९ ॥ देवान्दिवमगन्यज्ञस्ततो मा द्रविणमष्टु मनुष्यानन्तरिक्षमगन्यज्ञस्ततो मा द्रविणमष्टु पितॄन् पृथिवीमगन्यज्ञस्ततो मा द्रविणमष्टु यं कं च लोकमगन्यज्ञस्ततो मे भद्रमभूत् ॥ ६० ॥ चतुस्त्रिंशत्तन्तवो ये वितत्निरे य इमं यज्ञं स्वधया ददन्ते । तेषां छिन्नं सम्वेतद्दधामि स्वाहा घर्मो अप्येतु देवान् ॥ ६१ ॥ यज्ञस्य दोहो विततः पुरुत्रा सो अष्टधा दिवमन्वाततान । स यज्ञ धुक्ष्व महि मे प्रजायां रायस्पोषं विश्वमायुरशीय स्वाहा ॥ ६२ ॥ आ पवस्व हिरण्यवदश्ववत्सोम वीरवत् । वाजं गोमन्तमा भर स्वाहा ॥ ६३ ॥

॥ इत्यष्टमोऽध्यायः ॥

॥ अथ नवमोऽध्यायः ॥

ऋषिः—इन्द्राबृहस्पती १ बृहस्पतिः २–१३ दधिक्रावा १४, १५ वसिष्ठः १६, १८–२५ नाभानेदिष्ठः १७ तापसः २६–३४ वरुणः ३५, ३६ देववातः ३७–४० ।

देवता—सविता १, ५, १३ इन्द्रः २, ३ राजधर्मराजादयः ४ अश्वः ६ सेनापतिः ७ प्रजापतिः ८, १६, २०, २३–२५ वीरः ६ इन्द्राबृहस्पतिः १०–१२ बृहस्पतिः १४–१८ यज्ञः २१ देशः २२ सोमाग्न्यादित्यविष्णुसूर्य्यबृहस्पतयः २६ अर्य्यमादिमन्त्रोक्ताः २७, २९ अग्निः २८, ३७ सम्राट् ३० अग्न्यादयो मन्त्रोक्ताः ३१ पूषादयो मन्त्रोक्ताः ३२ मित्रादयो मन्त्रोक्ताः ३३ वस्वादयो मन्त्रोक्ताः ३४ विश्वेदेवाः ३५, ३६ रक्षोघ्नः ३८, ३९ यजमानः ४० ।

छन्दः—स्वराडार्षी त्रिष्टुप् १ आर्षीपङ्क्तिः [क] विकृतिः [र] २ अतिशक्वरीः ३ भूरिक्कृतिः ४ भुरिगष्टिः ५ भुरिग्जगती ६, २४ भुरिगुष्णिक् ७ भुरिक्त्रिष्टुप् ८ धृतिः ९ विराडुत्कृतिः १० जगती ११, १३–१५, १७, ३० स्वराडतिधृतिः १२ भुरिक् पङ्क्तिः १६ निचृत् त्रिष्टुप् १८ निचृद्धृतिः १९ भुरिक्कृतिः २० अत्यष्टिः २१ निचृदत्यष्टिः २२ स्वराट् त्रिष्टुप् २३, २५ अनुष्टुप् २६ स्वराडनुष्टुप् २७ भुरिगनुष्टुप् २८ भुरिगार्षीगायत्री २९ अत्यष्टिः ३१ कृतिः ३२, ३३ निचृज्जगती [क] निचृद्धृतिः [र] ३४ निचृदुत्कृतिः ३५ विकृतिः ३६ निचृदनुष्टुप् ३७ स्वराड्ब्राह्मी बृहती ३८ अतिजगती ३९ भुरिग् ब्राह्मी त्रिष्टुप् ४० ।

स्वरः—धैवतः १, ८, २३, २५, ४० पञ्चमः [क] मध्यमः [र] २ पञ्चमः ३, १६ निषादः ४, ६, ११, १३—१५, १७, १८, २०, २४, ३०, ३२, ३३, ३९ मध्यमः ५, ३६, ३८ ऋषभः ७, ९, १९ षड्जः १०, १२, २९, ३५ गान्धारः २१, २२, २६–२८, ३१, ३७ निषादः [क] ऋषभः ३४ ॥

॥ ओ३म् ॥ देव॑ सवितः॒ प्रसु॑व य॒ज्ञं प्रसु॑व य॒ज्ञप॑तिं॒ भगा॑य । दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वः केत॒पूः केतं॑ नः पुनातु वा॒चस्पति॒र्वाजं॑ नः स्वदतु॒ स्वाहा॑ ॥ १ ॥ [क] ध्रु॒व॒सदं॑ त्वा नृ॒षदं॑ मन॒ःसद॑मुपया॒मगृ॑हीतो॒ऽसीन्द्रा॑य त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णाम्ये॒ष ते॒ योनि॒रिन्द्रा॑य त्वा॒ जुष्ट॑तमम् । [र] अ॒प्सु॒षदं॑ त्वा घृत॒सदं॑ व्योम॒सद॑मुपया॒मगृ॑हीतो॒ऽसीन्द्रा॑य त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णाम्ये॒ष ते॒ योनि॒रिन्द्रा॑य त्वा॒ जुष्ट॑तमम् पृथि॒वि॒सदं॑ त्वाऽन्तरिक्ष॒सदं॑ दि॒वि॒सदं॑ दे॒व॒सदं॑ नाक॒सद॑मुपया॒मगृ॑हीतो॒ऽसीन्द्रा॑य त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णाम्ये॒ष ते॒ योनि॒रिन्द्रा॑य त्वा॒ जुष्ट॑तमम् ॥ २ ॥ अ॒पाँ रस॒मुद्व॑य॒सꣳ सूर्ये॒ सन्त॑ꣳ स॒माहि॑तम् । अ॒पाꣳ रस॑स्य॒ यो रस॒स्तं वो॑ गृह्णाम्युत्त॒मम॑मुपया॒मगृ॑हीतो॒ऽसीन्द्रा॑य त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णाम्ये॒ष ते॒ योनि॒रिन्द्रा॑य त्वा॒ जुष्ट॑तमम् ॥ ३ ॥ ग्रहा॑ ऊर्जाहुतयो॒ व्यन्तो॒ विप्रा॑य म॒तिम् । तेषां॒ विशि॑प्रियाणां वो॒ऽहमिष॒मूर्ज॒ꣳ सम॑ग्रभमुपया॒मगृ॑हीतो॒ऽसीन्द्रा॑य त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णाम्ये॒ष ते॒ योनि॒रिन्द्रा॑य त्वा॒ जुष्ट॑तमम् । स॒म्पृचौ॑ स्थः॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृङ्क्तं वि॒पृचौ॑ स्थो॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृङ्क्तम् ॥ ४ ॥ इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि वाज॒सास्त्वया॒ऽयं वाज॑ꣳ सेत् । वाज॑स्य॒ नु प्र॑स॒वे मा॒तरं॑ म॒हीमदि॑तिं॒ नाम॒ वच॑सा करामहे । यस्या॑मि॒दं विश्वं॒ भुव॑नमावि॒वेश॒ तस्या॑न्नो दे॒वः स॑वि॒ता धर्म॑ साविषत् ॥ ५ ॥ अ॒प्स्व॒न्तर॒मृत॑म॒प्सु भे॑ष॒जम॒पामु॒त प्रश॑स्तिष्व॒श्वा भव॑त वा॒जिनः॑ । देवी॑रापो॒ यो व॑ ऊ॒र्मिः प्रतू॑र्त्तिः क॒कुन्मा॑न्वाज॒सास्तेना॒यं वाज॑ꣳ सेत् ॥ ६ ॥ वातो॑ वा॒ मनो॑ वा गन्ध॒र्वाः स॒प्तवि॑ꣳशतिः । ते अ॑ग्रेऽश्व॑मयुञ्जँ॒स्ते अ॑स्मिन् ज॒वमाद॑धुः ॥ ७ ॥ वात॑रꣳहा भव वाजिन् यु॒ज्यमा॑न

इन्द्रस्येव दक्षिणः श्रियैधि । युञ्जन्तु त्वा मरुतो विश्ववेदस आ ते त्वष्टा पत्सु जवन्दधातु ॥ ८ ॥ जवो यस्ते वाजिन्निहितो गुहा यः श्येने परीत्तो अचरच्च वाते । तेन नो वाजिन् बलवान् बलेन वाजजिच्च भव समने च पारयिष्णुः । वाजिनो वाजजितो वाजंꣳ सरिष्यन्तो बृहस्पतेर्भागमवजिघ्रत ॥ ९ ॥ देवस्याहꣳ सवितुः सवे सत्यसवसो बृहस्पतेरुत्तमं नाकꣳ रुहेयम् । देवस्याहꣳ सवितुः सवे सत्यसवस इन्द्रस्योत्तमं नाकꣳ रुहेयम् । देवस्याहꣳ सवितुः सवे सत्यप्रसवसो बृहस्पतेरुत्तमं नाकमरुहम् । देवस्याहꣳ सवितुः सवे सत्यप्रसवस इन्द्रस्योत्तमं नाकमरुहम् ॥ १० ॥ बृहस्पते वाजं जय बृहस्पतये वाचं वदत बृहस्पतिं वाजं जापयत । इन्द्र वाजं जयेन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयत ॥ ११ ॥ एषा वः सा सत्या संवागभूद्यया बृहस्पतिं वाजमजीजपताजीजपत बृहस्पतिं वाजं वनस्पतयो विमुच्यध्वम् । एषा वः सा सत्या संवागभूद्ययेन्द्रं वाजमजीजपताजीजपतेन्द्रं वाजं वनस्पतयो विमुच्यध्वम् ॥ १२ ॥ देवस्याहꣳ सवितुः सवे सत्यप्रसवसो बृहस्पतेर्वाजजितो वाजं जेषम् । वाजिनो वाजजितोऽध्वन स्कभ्नुवन्तो योजना मिमानाः काष्ठां गच्छत ॥ १३ ॥ एष स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां बद्धो अपिकक्ष आसनि । क्रतुं दधिक्रा अनु सꣳसनिष्यदत्पथामङ्काꣳस्यन्वापनीफणत् स्वाहा ॥१४॥ उत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यतः पर्णं न वेरनु वाति प्रगर्धिनः । श्येनस्येव ध्रजतोऽङ्कसं परि दधिक्राव्णः सहोर्जा तरित्रतः स्वाहा ॥ १५ ॥ शन्नो भवन्तु वाजिनो हवेषु देवताता मितद्रवः स्वर्काः । जम्भयन्तोऽहिं वृकꣳ रक्षाꣳसि सनेम्यस्मद्युयवन्नमीवाः ॥ १६ ॥ ते नो अर्वन्तो हवनश्रुतो हवं विश्वे शृण्वन्तु वाजिनो मितद्रवः । सहस्रसा मेधसाता सनिष्यवो महो ये धनꣳ समिथेषु जभ्रिरे ॥ १७॥ वाजेवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता ऋतज्ञाः । अस्य मध्वः पिबत मादयध्वन्तृप्ता यात पथिभिर्देवयानैः ॥ १८ ॥ आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादेमे द्यावापृथिवी विश्वरूपे । आ मा गन्तांपितरामातरा चा मा सोमो अमृतत्वेन गम्यात् । वाजिनो वाजजितो वाजꣳ ससृवाꣳसो बृहस्पतेर्भागमव जिघ्रत निमृजानाः ॥ १९ ॥ आपये स्वाहा स्वापये स्वाहाऽपिजाय स्वाहा क्रतवे स्वाहा वसवे स्वाहाऽहर्पतये स्वाहाऽह्ने मुग्धाय स्वाहा मुग्धाय वैनꣳशिनाय स्वाहा विनꣳशिन आन्त्यायनाय स्वाहाऽऽन्त्याय भौवनाय स्वाहा भुवनस्य पतये स्वाहाऽधिपतये स्वाहा ॥ २० ॥ आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पताꣳ श्रोत्रं यज्ञेन कल्पतां पृष्ठं यज्ञेन कल्पताम् यज्ञो यज्ञेन कल्पताम् । प्रजापतेः प्रजा अभूम स्वर्देवा

अगन्मामृता अभूम ॥२१॥ अस्मे वो अस्त्विन्द्रियमस्मे नृम्णमुत क्रतुरस्मे वर्चांᳬसि सन्तु वः । नमो मात्रे पृथिव्यै नमो मात्रे पृथिव्या इयन्ते राड्यन्तासि यमनो ध्रुवोऽसि धरुणः । कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वा ॥ २२ ॥ वाजस्येमं प्रसवः सुषुवेऽग्रे सोमᳬ राजानमोषधीष्वप्सु । ता अस्मभ्यं मधुमतीर्भवन्तु वयᳬ राष्ट्रे जागृयाम पुरोहिताः स्वाहा ॥ २३ ॥ वाजस्येमां प्रसवः शिश्रिये दिवमिमा च विश्वा भुवनानि सम्राट् । अदित्सन्तं दापयति प्रजानन्त्स नो रयिं सर्ववीरं नियच्छतु स्वाहा ॥ २४ ॥ वाजस्य नु प्रसव आ बभूवेमा च विश्वा भुवनानि सर्वतः । सनेमि राजा परियाति विद्वान् प्रजां पुष्टिं वर्धयमानो अस्मे स्वाहा ॥२५॥ सोमᳬ राजानमवसेऽग्निमन्वारभामहे । आदित्यान्विष्णुᳬ सूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिᳬ स्वाहा ॥ २६ ॥ अर्य्यमणं बृहस्पतिमिन्द्रं दानाय चोदय । वाचं विष्णुᳬसरस्वतीᳬ सवितारं च वाजिनᳬ स्वाहा ॥२७॥ अग्ने अच्छा वदेह नः प्रति नः सुमना भव । प्र नो यच्छ सहस्रजित्त्वᳬ हि धनदा असि स्वाहा ॥ २८ ॥ प्र नो यच्छत्वर्य्यमा प्र पूषा प्र बृहस्पतिः । प्र वाग्देवी ददातु नः स्वाहा ॥ २९ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् । सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रियें दधामि बृहस्पतेष्ट्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चाम्यसौ ॥ ३० ॥ अग्निरेकाक्षरेण प्राणमुदजयत् तमुज्जेषमश्विनौ द्व्यक्षरेण द्विपदो मनुष्यानुदजयतान्तानुज्जेषं विष्णुस्त्र्यक्षरेण त्रीँल्लोकानुदजयत्तानुज्जेषᳬ सोमश्चतुरक्षरेण चतुष्पदः पशूनुदजयत्तानुज्जेषम् ॥ ३१ ॥ पूषा पञ्चाक्षरेण पञ्च दिश उदजयत्ता उज्जेषᳬ सविता षडक्षरेण षड् ऋतूनुदजयत्तानुज्जेषम् । मरुतः सप्ताक्षरेण सप्तग्राम्यान् पशूनुदजयँस्तानुज्जेषम् । बृहस्पतिरष्टाक्षरेण गायत्रीमुदजयत्तामुज्जेषम् ॥ ३२ ॥ मित्रो नवाक्षरेण त्रिवृत्तᳬ स्तोममुदजयत् तमुज्जेषम् । वरुणो दशाक्षरेण विराजमुदजयत्तामुज्जेषमिन्द्र एकादशाक्षरेण त्रिष्टुभमुदजयत्तामुज्जेषम् । विश्वे देवा द्वादशाक्षरेण जगतीमुदजयँस्तामुज्जेषम् ॥ ३३ ॥ क वसवस्त्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशᳬ स्तोममुदजयँस्तमुज्जेषम् । रुद्राश्चतुर्दशाक्षरेण चतुर्दशᳬ स्तोममुदजयँस्तमुज्जेषम् ।

आदित्याः पञ्चदशाक्षरेण पञ्चदशᳬ स्तोममुदजयँस्तमुज्जेषमदितिः षोडशाक्षरेण षोडशᳬ स्तोममुदजयत्तमुज्जेषम् । प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण सप्तदशᳬ स्तोममुदजयत्तमुज्जेषम् ॥ ३४ ॥ एष ते निर्ऋते भागस्तं जुषस्व स्वाहाऽग्निनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पुरः सद्भ्यः स्वाहा यमनेत्रेभ्यो देवेभ्यो दक्षिणासद्भ्यः स्वाहा विश्वदेवनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पश्चात्सद्भ्यः स्वाहा मित्रावरुणनेत्रेभ्यो वा मरुन्नेत्रेभ्यो वा

देवेभ्य उत्तरासद्भ्यः स्वाहा सोमनेत्रेभ्यो देवेभ्य उपरिसद्भ्यो दुवस्वद्भ्यः स्वाहा
॥ ३५ ॥ ये देवा अग्निनेत्राः पुरः सदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा यमनेत्रा दक्षिणा-
सदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा विश्वदेवनेत्राः पश्चात्सदस्तेभ्यः स्वाहा । ये देवा मि-
त्रावरुणनेत्रा वा मरुन्नेत्रा वोत्तरासदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवाः सोमनेत्रा उपरिसदो
दुवस्वन्तस्तेभ्यः स्वाहा ॥ ३६ ॥ अग्ने सहस्व पृतना अभिमातीरपास्य । दुष्टर-
स्तरन्नरातीर्वर्चो धा यज्ञवाहसि ॥ ३७ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहु-
भ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् । उपांशोर्वीर्येण जुहोमि हतꣳ रक्षः स्वाहा । रक्षसां
त्वा बधायावधिष्म रक्षोऽवधिष्मामुमसौ हतः ॥ ३८ ॥ सविता त्वा सवानाꣳ सु-
वतामग्निर्गृहपतीनाꣳ सोमो वनस्पतीनाम् । बृहस्पतिर्वाच इन्द्रो ज्यैष्ठ्याय रुद्रः
पशुभ्यो मित्रः सत्यो वरुणो धर्मपतीनाम् ॥ ३९ ॥ इमं देवा असपत्नꣳ सुवध्वं महते
क्षत्राय महते ज्यैष्ठ्याय महते जानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय । इममुमुष्य पुत्रममुष्यै
पुत्रमस्यै विश एष वोऽमी राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजा ॥ ४० ॥

॥ इति नवमोऽध्यायः ॥

॥ दशमोऽध्यायः ॥

ऋषिः—वरुणः १-१७ देववातः १८-२६ वामदेवः २४-२६ शुनः शेपः २७-३४ ।

देवता—आपः १, ६ वृषा २ अपांपतिः ३ सूर्य्यादयो मन्त्रोक्ताः ४ अग्न्यादयो मन्त्रोक्ताः ५, २३ वरुणः ७, २७ यजमानः ८, १०-१४, १८, १९, २८ प्रजापतिः ९, २० परमात्मा १५ मित्रावरुणौ १६ क्षत्रपतिः १७, २१, ३१, ३२ इन्द्रः २२ सूर्य्यः २४, २५ आसन्दी राजपत्नी २६ अग्निः २९ सवित्रादिमन्त्रोक्ताः ३० अश्विनौ ३३, ३४ ।

छन्दः—निचृदार्षी त्रिष्टुप् १, २२ स्वराड्ब्राह्मी पङ्क्तिः २ अभिकृतिः [क] निचृज्जगती [२] ३ जगती [१] स्वराट् पङ्क्तिः [२] स्वराड् विकृतिः [३] स्वराट्संकृतिः [क] भुरिगाकृतिः [४] भुरिक् त्रिष्टुप् [५] ४ भुरिग् धृतिः ५ स्वराड् ब्राह्मी बृहती ६ विराडार्षी त्रिष्टुप् ७ स्वराट् कृतिः ८ भुरिगष्टिः ९ विराडार्षी पङ्क्तिः १० आर्ची पङ्क्तिः ११, १३ निचृदार्ष्यनुष्टुप् १२ भुरिग् जगती १४ निचृदार्षी पङ्क्तिः १५ स्वराडार्षी जगती १६ आर्षी पङ्क्तिः १७ स्वराड् ब्राह्मी त्रिष्टुप् १८, ३० विराड् ब्राह्मी त्रिष्टुप् १९ स्वराडतिधृतिः २० भुरिग् ब्राह्मी बृहती २१ जगती २३ भुरिगार्षी जगती २४ आर्षी जगती २५ भुरिगनुष्टुप् २६ पिपीलिका मध्या विराड् गायत्री २७ धृतिः २८ स्वराडार्षी जगती २९ आर्षी-त्रिष्टुप् ३१ निचृद् ब्राह्मी त्रिष्टुप् ३२ निचृदनुष्टुप् ३३ भुरिक् पङ्क्तिः ३४ ।

स्वरः—धैवतः १, ७, १८, १९, २२, ३०-३२ पञ्चमः २, १०, ११, १३, १५, १७, ३४ ऋषभः [क] निषादः [२] ३ निषादः [१] पञ्चमः [२], [४] मध्यमः [३] गान्धारः [क] धैवतः [५] ४ ऋषभः ५, २८ मध्यमः ६, ९, २१ निषादः ८, १४, १६, २३-२५, २९ गान्धारः १२, २६, ३३ षड्जः २०, २७ ॥

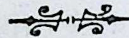
॥ ओ३म् ॥ अपो देवा मधुमतीरगृभ्णन्नूर्जस्वती राजस्वश्चितानाः । याभिर्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन्याभिरिन्द्रमनयन्नत्यरातीः ॥ १ ॥ वृष्ण ऊर्मिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहा । वृष्ण ऊर्मिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै देहि । वृषसेनोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहा । वृषसेनोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै देहि ॥ २ ॥ अर्थेत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रम्मे दत्त स्वाहार्थेत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तौजस्वती स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रम्मे दत्त स्वाहौजस्वती स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तापः परिवाहिणी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रम्मे दत्त स्वाहापः परिवाहिणी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तापाम्पतिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रम्मे [२] देहि स्वाहाऽपाम्पतिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै देह्यपां गर्भोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहाऽपाङ्गर्भोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै देहि ॥ ३ ॥ [१] सूर्यत्वचस स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा सूर्यत्वचस स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त [२] सूर्यवर्चस स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा सूर्यवर्चस स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त मान्दा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रम्मे दत्त स्वाहा मान्दा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त [३] व्रजक्षित स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा [क] व्रजक्षित स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त वाशा स्थ राष्ट्रदा [२] राष्ट्रम्मे दत्त स्वाहा वाशा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त [३] शविष्ठा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त

स्वाहा शविष्ठा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त शक्वरी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे
दत्त स्वाहा शक्वरी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त जनभृत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रम्मे
दत्त स्वाहा जनभृत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्त विश्वभृतस्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं
मे दत्त स्वाहा विश्वभृत स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तापः स्वराज स्थ राष्ट्रदा
राष्ट्रममुष्मै दत्त । मधुमतीर्मधुमतीभिः पृच्यन्ताम्महि क्षत्रं क्षत्रियाय वन्वाना
अनाधृष्टाः सीदत सहौजसो महि क्षत्रं क्षत्रियाय दधतीः ॥ ४ ॥ सोमस्य त्वि-
षिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयात् । अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा सर-
स्वत्यै स्वाहा पूष्णे स्वाहा बृहस्पतये स्वाहेन्द्राय स्वाहा घोषाय स्वाहा श्लोकाय
स्वाहांशाय स्वाहा भगाय स्वाहार्य्यम्णे स्वाहा ॥ ५ ॥ पवित्रे स्थो वैष्णव्यौ सवि-
तुर्वः प्रसव उत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः । अनिभृष्टमसि वाचो
बन्धुस्तपोजाः सोमस्य दात्रमसि स्वाहा राजस्वः ॥ ६ ॥ सधमादो द्युम्निनी
राप एता अनाधृष्टा अपस्यो वसानाः । पस्त्यासु चक्रे वरुणः सधस्थमपाꣳशि-
शुर्मातृतमास्वन्तः ॥ ७ ॥ क्षत्रस्योल्वमसि क्षत्रस्य जराय्वसि क्षत्रस्य योनिरसि
क्षत्रस्य नाभिरसीन्द्रस्य वार्त्रघ्नमसि मित्रस्यासि वरुणस्यासि त्वयायं वृत्रं वधेत् ।
दृवासि रुजासि क्षुमासि । पातैनं प्राञ्चम्पातैनं प्रत्यञ्चम्पातैनं तिर्यञ्चन्दिग्भ्यः
पात ॥ ८ ॥ आविर्मर्य्या आवित्तो अग्निर्गृहपतिरावित्त इन्द्रो वृद्धश्रवा आवि-
त्तौ मित्रावरुणौ धृतव्रतावावित्तः पूषा विश्ववेदा आवित्ते द्यावापृथिवी विश्वश-
म्भुवावावित्तादितिरुरुशर्म्मा ॥ ९ ॥ अवेष्टा दन्दशूकाः प्राचीमारोह गायत्री त्वा-
वतु रथन्तरꣳ साम त्रिवृत् स्तोमो वसन्त ऋतुर्ब्रह्म द्रविणम् ॥ १० ॥ दक्षिणा-
मारोह त्रिष्टुप् त्वावतु बृहत्साम पञ्चदशस्तोमो ग्रीष्म ऋतुः क्षत्रं द्रविणम् ॥ ११ ॥
प्रतीचीमारोह जगती त्वावतु वैरूपꣳ साम सप्तदश स्तोमो वर्षा ऋतुर्विड् द्रविणम्
॥ १२ ॥ उदीचीमारोहानुष्टुप् त्वावतु वैराजꣳ सामैकविꣳश स्तोमः शरदृतुः फलं
द्रविणम् ॥ १३ ॥ ऊर्ध्वामारोह पङ्क्तिस्त्वावतु शाक्वररैवते सामनी त्रिणवत्रयस्त्रिꣳ-
शौ स्तोमौ हेमन्तशिशिरावृतू वर्चो द्रविणम्प्रत्यस्तन्नमुचेः शिरः ॥ १४ ॥ सोमस्य
त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयात् । मृत्योः पाह्योजोऽसि सहोऽस्यमृतमसि ॥ १५ ॥
हिरण्यरूपा उषसो विरोक उभाविन्द्रा उदिथः सूर्यश्च । आरोहतं वरुण मित्र
गर्त्तं ततश्चक्षाथामदितिं दितिं च । मित्रोऽसि वरुणोऽसि ॥ १६ ॥ सोमस्य त्वा
द्युम्नेनाभिषिञ्चाम्यग्नेर्भ्राजसा सूर्यस्य वर्चसेन्द्रस्येन्द्रियेण । क्षत्राणां क्षत्रपति-
रेध्यति दिद्यून् पाहि ॥ १७ ॥ इमन्देवा असपत्नꣳ सुवध्वं महते क्षत्राय महते

ज्यैष्ठ्याय महते जानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय । इमममुष्य पुत्रममुष्यै पुत्रमस्यै विश एष वोऽमी राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाᳬं राजा ॥ १८ ॥ प्र पर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठान्नावश्चरन्ति स्वसिचं इयानाः । ता आववृत्रन्नधरागुदक्ता अहिं बुध्न्यमनु रीयमाणाः । विष्णोर्विक्रमणमसि विष्णोर्विक्रान्तमसि विष्णोः क्रान्तमसि ॥ १९ ॥ प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा रूपाणि परि ता बभूव । यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्त्वयममुष्य पिताऽसावस्य पिता वयᳬं स्याम पतयो रयीणाᳬं स्वाहा । रुद्र यत्ते क्रिवि परं नाम तस्मिन् हुतमस्यमेष्टमसि स्वाहा ॥ २० ॥ इन्द्रस्य वज्रोऽसि मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोःप्रशिषा युनज्मि । अव्यथायै त्वा स्वधायै त्वाऽरिष्टो अर्जुनो मरुतां प्रसवेन जयापाम मनसा समिन्द्रियेण ॥ २१ ॥ मा त इन्द्र ते वयं तुराषाडयुक्तासो अब्रह्मता वि दसाम । तिष्ठा रथमधि यं वज्रहस्ता रश्मीन्देव यमसे स्वश्वान् ॥ २२ ॥ अग्नये गृहपतये स्वाहा सोमाय वनस्पतये स्वाहा मरुतामोजसे स्वाहेन्द्रस्येन्द्रियाय स्वाहा । पृथिवि मातर्मा मा हिᳬंसीर्मो अहं त्वाम् ॥२३॥ हᳬंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् । नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतम्बृहत् ॥ २४ ॥ इयदस्यायुरस्यायुर्मयि धेहि युङ्ङसि वर्चोऽसि वर्चो मयि धेह्यूर्गस्यूर्ज्जं मयि धेहि । इन्द्रस्य वां वीर्यकृतो बाहू अभ्युपावहरामि ॥ २५ ॥ स्योनासि सुषदासि क्षत्रस्य योनिरसि । स्योनामा सीद सुषदामा सीद क्षत्रस्य योनिमा सीद ॥ २६ ॥ नि षसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा । साम्राज्याय सुक्रतुः ॥ २७ ॥ अभिभूरस्येतास्ते पञ्च दिशः कल्पन्ताम्ब्रह्मँस्त्वं ब्रह्मासि सवितासि सत्यप्रसवो वरुणोऽसि सत्यौजा इन्द्रोऽसि विशौजा रुद्रोऽसि सुशेवः । बहुकार श्रेयस्कर भूयस्करेन्द्रस्य वज्रोऽसि तेन मे रध्य ॥ २८ ॥ अग्निः पृथुर्धर्मणस्पतिर्जुषाणो अग्निः पृथुर्धर्मणस्पतिराज्यस्य वेतु स्वाहा । स्वाहाकृताः सूर्यस्य रश्मिभिर्यतध्वᳬं सजातानां मध्यमेष्ठ्याय ॥ २९ ॥ सवित्रा प्रसवित्रा सरस्वत्या वाचा त्वष्ट्रा रूपैः पूष्णा पशुभिरिन्द्रेणास्मे बृहस्पतिना ब्रह्मणा वरुणेनौजसाऽग्निना तेजसा सोमेन राज्ञा विष्णुना दशम्या देवतया प्रसूतः प्र सर्पामि ॥ ३० ॥ अश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्व । वायुः पूतः पवित्रेण प्रत्यङ्क्सोमो अतिस्रुतः । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ ३१ ॥ कुविदङ्ग यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय । इहेहैषां कृणुहि भोजनानि ये बर्हिषो नम उक्तिं यजन्ति । उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वा सरस्वत्यै त्वेन्द्राय त्वा सुत्राम्णे ॥ ३२ ॥ युवᳬं सुराममश्विना नमुचावासुरे सचा । विपिपाना शुभस्पती

इन्द्रं कर्मस्वावतम् ॥ ३३ ॥ पुत्रमिव पितरावश्विनोभेन्द्रावथुः काव्यैर्दंसनाभिः ।
यत्सुरामं व्यपिबः शचीभिः सरस्वती त्वा मघवन्नभिष्णक् ॥ ३४ ॥

॥ इति दशमोऽध्यायः ॥

॥ अथ एकादशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १–११ नाभानेदिष्टः १२ कुश्रिः १३ शुनःशेपः १४–१६ पुरोधाः १७ मयोभूः १८–२२ गृत्समदः २३, २४, २७–३१, ३६ सोमकः २५ पायुः २६ भारद्वाजः ३२–३४ देवश्रवो देववातः ३५ प्रस्कण्वः ३७ सिन्धुद्वीपः ३८–४०, ५०—६१ विश्वमनाः ४१ कण्वः ४२ त्रितः ४३, ४४, ४६–४८ चित्रः ४५ उत्कीलः ४९ विश्वामित्रः ६२—६६ आत्रेयः ६७–६९ सोमाहुतिः ७० विरूपः ७१ वारुणिः ७२ जमदग्निः ७३, ७४ नाभानेदिः ७५–८३ ।

देवता—सविता १–११, ६३, ६७ वाजी १२, १३ क्षत्रपतिः १४, २० गणपतिः १५ अग्निः १६–१९, २४–२९, ३२–३४, ३६, ३७, ४०–४९, ७०–७८ द्रविणोदाः २१, २२ प्रजापतिः २३ दम्पती ३० जायापती ३१ होता ३५ आपः ३८, ५०–५२ वायुः ३९ मित्रः ५३, ६२ रुद्रः ५४ सिनीवाली ५५ अदितिः ५६, ५७, ५९ वसुरुद्रादित्यविश्वेदेवाः ५८ वस्वादयो मन्त्रोक्ताः ६० आदित्यादयो लिङ्गोक्ताः ६१ वस्वादयो लिङ्गोक्ताः ६५ अग्न्यादयो मन्त्रोक्ताः ६६ अम्बा ६८, ६९ सेनापतिः ७९ अध्यापकोपदेशकौ ८० पुरोहितयजमानौ ८१ सभापतिर्यजमानः ८२ यजमानपुरोहितौ ८३ ।

छन्दः—विराडार्ष्यनुष्टुप् १, ३० शङ्कुमती गायत्री २ निचृदनुष्टुप् ३, १८, १९, ३१, ७३, ७९ जगती ४ विराडार्षी त्रिष्टुप् ५, ६ आर्षी त्रिष्टुप् ७, २३, ५९ शक्वरी ८ भुरिगतिशक्वरी ९ भुरिगनुष्टुप् १०, ४०, ४१, ४८, ७७ आर्षी

११ आस्तारपङ्क्तिः १२ गायत्री १३, १४, ५०–५२, ६८ आर्षी जगती १५ निचृदार्षी त्रिष्टुप् १६, १७, २२ निचृदार्षी बृहती २०, ३७ आर्षी पङ्क्तिः २१, २४ निचृद्गायत्री २५, ३३, ३४, ६२ अनुष्टुप् २६, ५४, ६४, ६७, ८० पङ्क्तिः २७ भुरिक् प्रकृतिः २८ स्वराट् पङ्क्तिः २९ त्रिष्टुप् ३२, ३६, ४९, ६९ निचृत्त्रिष्टुप् ३५ न्यङ्कुसारिणी बृहती ३८ विराट् त्रिष्टुप् ३९, ४३, ७५ उपरिष्टाद् बृहती ४२, ५३, ८३ विराडनुष्टुप् ४४, ५५, ५६, ७४, ८२ विराट् पथ्या बृहती ४५ ब्राह्मी बृहती ४६ विराट् ब्राह्मी त्रिष्टुप् ४७, ६६ भुरिग् बृहती ५७, ६३ उत्कृती[क], [र] ५८ स्वराट् संकृतिः ६० भुरिक् कृतिः [क] प्रकृतिः ६१ धृतिः ६५ विराड् गायत्री ७०, ७१ भुरिगुष्णिक् ७२, ७८ स्वराडार्षी त्रिष्टुप् ७६ निचृदार्षी पङ्क्तिः ८१ ।

स्वरः—गान्धारः १, ३, १०, १८, १९, २६, ३०, ३१, ४०, ४१, ४४, ४८, ५४–५६, ६०, ६४, ६७, ७३, ७४, ७७, ७९, ८०, ८२ षड्जः २, १३, १४, २५, ३३, ३४, ५०–५२, ५८, ६२, ६५, ६८, ७०, ७१ निषादः ४, १५ धैवतः ५–८, १६, १७, २२, २३, २८, ३२, ३५, ३६, ३९, ४३, ४७, ४९, ५९, ६६, ६९, ७५, ७६ पञ्चमः ९, ११, १२, २१, २४, २७, २९, ८१ मध्यमः २०, ३७, ३८, ४२, ४५, ४६, ५३, ५७, ६३, ८३ निषादः[क], धैवतः [र] ६१ ऋषभः ७२, ७८ ॥

॥ ओ३म् ॥ युञ्जानः प्रथमं मनस्तत्त्वाय सविता धियः । अग्नेर्ज्योतिर्निचाय्य पृथिव्या अध्याभरत् ॥ १ ॥ युक्तेन मनसा वयं देवस्य सवितुः सवे । स्वर्ग्याय शक्त्या ॥ २ ॥ युक्त्वाय सविता देवान्त्स्वर्यतो धिया दिवम् । बृहज्ज्योतिः करिष्यतः सविता प्रसुवाति तान् ॥ ३ ॥ युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः । वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इन्मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः ॥ ४ ॥ युजे वां ब्रह्म पूर्व्यं नमोभिर्वि श्लोक एतु पथ्येव सूरेः । शृण्वन्तु विश्वे अमृतस्य पुत्रा आ ये धामानि दिव्यानि तस्थुः ॥ ५ ॥ यस्य प्रयाणमन्वन्य इद्ययुर्देवा देवस्य महिमानमोजसा । यः पार्थिवानि विममे स एतशो रजांसि देवः सविता महित्वना ॥ ६ ॥ देव सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगाय । दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचं नः स्वदतु ॥ ७ ॥ इमं नो देव सवितर्यज्ञं प्रणय देवाव्यꣳ सखिविदꣳ सत्राजितं धनजितꣳ स्वर्जितम् । ऋचा स्तोमꣳ समर्धय गायत्रेण रथन्तरं बृहद्गायत्रवर्तनि

स्वाहा ॥ ८ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् ।
आददे गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वत्पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदाभर त्रै-
ष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वत् ॥ ९ ॥ अभ्रिरसि नार्यसि त्वया वयमग्निꣳ शकेम
खनितुꣳ सधस्थ आ । जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वत् ॥ १० ॥ हस्त आधाय सविता
बिभ्रदभ्रिꣳ हिरण्ययीम् । अग्नेर्ज्योतिर्निचाय्य पृथिव्या अध्याभरदानुष्टुभेन
छन्दसाङ्गिरस्वत् ॥ ११ ॥ प्रतूर्त्तं वाजिन्ना द्रव वरिष्ठामनु सम्वतम् । दिवि ते-
जन्म परममन्तरिक्षे तव नाभिः पृथिव्यामधि योनिरित् ॥ १२ ॥ युञ्जाथाꣳरा-
सभं युवमस्मिन् यामे वृषण्वसू । अग्निं भरन्तमस्मयुम् ॥ १३ ॥ योगेयोगे त-
वस्तरं वाजेवाजे हवामहे । सखाय इन्द्रमूतये ॥ १४ ॥ प्रतूर्वन्नेह्यवक्रामन्नशस्ती
रुद्रस्य गाणपत्यं मयोभूरेहि । उर्वन्तरिक्षं वीहि स्वस्तिगव्यूतिरभयानि कृण्वन्
पूष्णा सयुजा सह ॥ १५ ॥ पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदाभराग्निं
पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेमोऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्भरिष्यामः ॥ १६ ॥ अन्वग्निरुष-
सामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः । अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावा-
पृथिवी आततन्थ ॥ १७ ॥ आगत्य वाज्यध्वानꣳ सर्वा मृधो वि धूनुते । अ-
ग्निꣳ सधस्थे महति चक्षुषा नि चिकीषते ॥ १८ ॥ आक्रम्य वाजिन् पृथिवी-
मग्निमिच्छ रुचा त्वम् । भूम्या वृत्वाय नो ब्रूहि यतः खनेम तं वयम् ॥ १९ ॥
द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्मान्तरिक्षꣳ समुद्रो योनिः । विख्याय चक्षुषा त्व-
मभितिष्ठ पृतन्यतः ॥ २० ॥ उत्क्राम महते सौभगायास्मादास्थानाद् द्रविणोदा
वाजिन् । वयꣳ स्याम सुमतौ पृथिव्या अग्निं खनन्त उपस्थे अस्याः ॥ २१ ॥
उदक्रमीद् द्रविणोदा वाज्यर्वाकः सुलोकꣳ सुकृतं पृथिव्याम् । ततः खनेम सु-
प्रतीकमग्निꣳ स्वो रुहाणा अधि नाकमुत्तमम् ॥ २२ ॥ आ त्वा जिघर्मि मनसा
घृतेन प्रतिक्षियन्तं भुवनानि विश्वा । पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तं व्यचिष्ठमन्नैर-
भसं दृशानम् ॥ २३ ॥ आ विश्वतः प्रत्यञ्चं जिघर्म्यरक्षसा मनसा तज्जुषेत ।
मर्यश्री स्पृहयद्वर्णो अग्निर्नाभिमृशे तन्वा जर्भुराणः ॥ २४ ॥ परि वाजपतिः
कविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् । दधद्रत्नानि दाशुषे ॥ २५ ॥ परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रꣳ
सहस्य धीमहि । धृषद्वर्णं दिवे दिवे हन्तारं भङ्गुरावताम् ॥ २६ ॥ त्वमग्ने
द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि । त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां
नृपते जायसे शुचिः ॥ २७ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
हस्ताभ्याम् । पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत् खनामि । ज्योतिष्मन्तं

त्वाग्ने सुप्रतीकमजस्रेण भानुना दीद्यतम्। शिवं प्रजाभ्योऽहिंसन्तं पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत् खनामः ॥ २८ ॥ अपां पृष्ठमसि योनिरग्नेः समुद्रमभितः पिन्वमानम्। वर्धमानो महाँ२॥ आ च पुष्करे दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथस्व ॥ २९ ॥ शर्म च स्थो वर्म च स्थोऽछिद्रे बहुले उभे। व्यचस्वती संवसाथां भृतमग्निं पुरीष्यम् ॥ ३० ॥ संवसाथाᳬं स्वर्विदा समीची उरसा त्मना। अग्निमन्तर्भरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजस्रमित् ॥ ३१ ॥ पुरीष्योऽसि विश्वभरा अथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्ने। त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमथन्त। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः ॥ ३२ ॥ तमु त्वा दध्यङ्ङृषिः पुत्र ईधे अथर्वणः। वृत्रहणं पुरन्दरम् ॥ ३३ ॥ तमु त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम्। धनञ्जयᳬं रणेरणे ॥ ३४ ॥ सीद होतः स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञᳬं सुकृतस्य योनौ। देवावीर्देवान्हविषा यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धाः ॥ ३५ ॥ नि होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिवाँ२॥ असदत्सुदक्षः। अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अग्निः ॥ ३६ ॥ सᳬं सीदस्व महाँ२॥ असि शोचस्व देववीतमः। विधूममग्ने अरुषं मियेध्य सृज प्रशस्त दर्शतम् ॥ ३७ ॥ अपो देवीरुप सृज मधुमतीरयक्ष्माय प्रजाभ्यः। तासामास्थानादुज्जिहतामोषधयः सुपिप्पलाः ॥ ३८ ॥ सन्ते वायुर्मातरिश्वा दधातूत्तानाया हृदयं यद्विकस्तम्। यो देवानां चरसि प्राणथेन कस्मै देव वषडस्तु तुभ्यम् ॥ ३९ ॥ सुजातो ज्योतिषा सह शर्म वरूथमासदत्स्वः। वासो अग्ने विश्वरूपᳬं संव्ययस्व विभावसो ॥ ४० ॥ उदु तिष्ठ स्वध्वरावा नो देव्या धिया। दृशे च भासा बृहता सुशुक्वनिराग्ने याहि सुशस्तिभिः ॥ ४१ ॥ ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतये तिष्ठा देवो न सविता। ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदञ्जिभिर्वाघद्भिर्विह्वयामहे ॥ ४२ ॥ स जातो गर्भो असि रोदस्योरग्ने चारुर्विभृत ओषधीषु। चित्रः शिशुः परि तमाᳬंस्यक्तून् प्र मातृभ्यो अधि कनिक्रदद्गाः ॥ ४३ ॥ स्थिरो भव वीड्वङ्ग आशुर्भव वाज्यर्वन्। पृथुर्भव सुषदस्त्वमग्नेः पुरीषवाहणः ॥ ४४ ॥ शिवो भव प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः। मा द्यावापृथिवी अभि शोचीर्मान्तरिक्षं मा वनस्पतीन् ॥ ४५ ॥ प्रैतु वाजी कनिक्रदन्नानदद्रासभः पत्वा। भरन्नग्निं पुरीष्यं मा पाद्यायुषः पुरा। वृषाग्निं वृषणं भरन्नपां गर्भᳬं समुद्रियम्। अग्न आयाहि वीतये ॥ ४६ ॥ ऋतᳬं सत्यमृतᳬं सत्यमग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्भरामः। ओषधयः प्रतिमोदध्वमग्निमेतᳬं शिवमायन्तमभ्यत्र युष्माः। व्यस्यन् विश्वा अनिरा अमीवा निषीदन्नो अप दुर्मतिं जहि ॥ ४७ ॥ ओषधयः प्रति गृभ्णीत

पुष्पवतीः सुपिप्पलाः । अयं वो गर्भ ऋत्वियः प्रत्नꣳ सधस्थमासदत् ॥ ४८ ॥
विपाजसा पृथुना शोशुचानो बाधस्व द्विषो रक्षसो अमीवाः सुशर्मणो बृहतः शर्मणि
स्यामग्नेरहꣳ सुहवस्य प्रणीतौ ॥ ४९ ॥ आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन ।
महे रणाय चक्षसे ॥ ५० ॥ यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशतीरिव
मातरः ॥ ५१ ॥ तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च
नः ॥ ५२ ॥ मित्रः सꣳसृज्य पृथिवीं भूमिं च ज्योतिषा सह । सुजातं जातवे-
दसमयक्ष्माय त्वा सꣳसृजामि प्रजाभ्यः ॥ ५३ ॥ रुद्राः सꣳसृज्य पृथिवीं
बृहज्ज्योतिः समीधिरे । तेषां भानुरजस्र इच्छुक्रो देवेषु रोचते ॥ ५४ ॥ सꣳसृष्टां
वसुभी रुद्रैर्धीरैः कर्मण्यां मृदम् । हस्ताभ्यां मृद्वीं कृत्वा सिनीवाली कृणोतु ताम्
॥ ५५ ॥ सिनीवाली सुकपर्दा सुकुरीरा स्वौपशा । सा तुभ्यमदिते मह्योखां
दधातु हस्तयोः ॥ ५६ ॥ उखां कृणोतु शक्त्या बाहुभ्यामदितिर्धिया । माता
पुत्रं यथोपस्थे साग्निं बिभर्तु गर्भ आ मखस्य शिरोऽसि ॥ ५७ ॥ क वसवस्त्वा
कृण्वन्तु गायत्रेण छन्दसाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवासि पृथिव्यसि धारया मयि प्रजाꣳरायस्पो-
षं गौपत्यꣳ सुवीर्यꣳ सजातान्यजमानाय रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा-
ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवास्यन्तरिक्षमसि धारया मयि प्रजाꣳरायस्पोषं गौपत्यꣳ सुवीर्यꣳ
सजातान्यजमानायाऽऽदित्यास्त्वा र कृण्वन्तु जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवासि द्यौ-
रसि धारया मयि प्रजाꣳरायस्पोषं गौपत्यꣳ सुवीर्यꣳ सजातान्यजमानाय
विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवासि दिशोऽसि
धारया मयि प्रजाꣳरायस्पोषं गौपत्यꣳ सुवीर्यꣳ सजातान् यजमानाय ॥ ५८ ॥
अदित्यै रास्नास्यदितिष्टे बिलं गृभ्णातु । कृत्वाय सा महीमुखां मृन्मयीं योनि-
मग्नये । पुत्रेभ्यः प्रायच्छददितिः श्रपयानिति ॥ ५९ ॥ वसवस्त्वा धूपयन्तु गा-
यत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वद् रुद्रास्त्वा धूपयन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वा
धूपयन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वत् । विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा धूपयन्त्वानुष्टुभेन
छन्दसाङ्गिरस्वदिन्द्रस्त्वा धूपयतु वरुणस्त्वा धूपयतु विष्णुस्त्वा धूपयतु ॥ ६० ॥
क अदितिष्ट्वा देवी विश्वदेव्यावती पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वत् खनत्ववट दे-
वानां त्वा पत्नीर्देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वद्दधतूखे । धिषणा-
स्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वदभीन्धताम् र उखे वरू-
त्रीष्ट्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वच्छ्रपयन्तूखेऽग्नास्त्वा दे-
वीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वत्पचन्तूखे जनयस्त्वाच्छिन्नपत्रा दे-

वीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वत्पचन्तूखे ॥ ६१ ॥ मित्रस्य चर्ष-
णीधृतोऽवो देवस्य सानसि । द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम् ॥ ६२ ॥ देवस्त्वा सवितो-
द्वपतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः सुबाहुरुत शक्त्या । अव्यथमाना पृथिव्यामाशा दिश
आपृण ॥ ६३ ॥ उत्थाय बृहती भवोदु तिष्ठ ध्रुवा त्वम् । मित्रैतां त उखां परि
ददाम्यभित्त्या एषा मा भेदि ॥ ६४ ॥ वसवस्त्वा छृन्दन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गि-
रस्वद्रुद्रास्त्वा छृन्दन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वा छृन्दन्तु जागतेन छ-
न्दसाङ्गिरस्वद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा आछृन्दन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वत् ॥६५॥
आकूतिमग्निम्प्रयुजꣳ स्वाहा मनो मेधामग्निम्प्रयुजꣳ स्वाहा चित्तं विज्ञातमग्निम्प्र-
युजꣳ स्वाहा वाचो विधृतिमग्निम्प्रयुजꣳ स्वाहा । प्रजापतये मनवे स्वाहाऽग्नये
वैश्वानराय स्वाहा ॥ ६६ ॥ विश्वो देवस्य नेतुर्मर्तो वुरीत सख्यम् । विश्वो राय
इषुध्यति द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहा ॥ ६७ ॥ मा सु भित्था मा सु रिषोऽम्ब
धृष्णु वीरयस्व सु । अग्निश्चेदं करिष्यथः ॥ ६८ ॥ दृꣳहस्व देवि पृथिवि स्व-
स्तय आसुरी माया स्वधया कृतासि । जुष्टं देवेभ्य इदमस्तु हव्यमरिष्टा त्वमुदि-
हि यज्ञे अस्मिन् ॥ ६९ ॥ द्रन्नः सर्पिरासुतिः प्रत्नो होता वरेण्यः । सहसस्पुत्रो
अद्भुतः ॥ ७० ॥ परस्या अधि संवतोऽवराँ२॥ अभ्यातर । यत्राहमस्मि ताँ२॥
अव ॥ ७१ ॥ परमस्याः परावतो रोहिदश्व इहा गहि । पुरीष्यः पुरुप्रियोऽग्ने
त्वं तरा मृधः ॥ ७२ ॥ यदग्ने कानि कानि चिदा ते दारूणि दध्मसि । सर्वं त-
दस्तु ते घृतं तज्जुषस्व यविष्ठ्य ॥ ७३ ॥ यदत्त्युपजिह्विका यद्वम्रो अतिसर्पति ।
सर्वं तदस्तु ते घृतं तज्जुषस्व यविष्ठ्य ॥ ७४ ॥ अहरहरप्रयावं भरन्तोऽश्वायेव ति-
ष्ठते घासमस्मै । रायस्पोषेण समिषा मदन्तोऽग्ने मा ते प्रतिवेशा रिषाम ॥७५॥
नाभा पृथिव्याः समिधाने अग्नौ रायस्पोषाय बृहते हवामहे । इरम्मदं बृहदुक्थं
यजत्रं जेतारमग्निं पृतनासु सासहिम् ॥ ७६ ॥ याः सेना अभीत्वरीराव्याधिनी-
रुगणा उत । ये स्तेना ये च तस्करास्ताँस्ते अग्नेऽपि दधाम्यास्ये ॥ ७७ ॥ दꣳ-
ष्ट्राभ्यां मलिम्लून् जम्भ्यैस्तस्कराँ२॥ उत । हनुभ्याꣳ स्तेनान् भगवस्ताँस्त्वं
खाद सुखादितान् ॥ ७८ ॥ ये जनेषु मलिम्लवस्तेनासस्तस्करा वने । ये कक्षे-
ष्वघायवस्ताँस्ते दधामि जम्भयोः ॥ ७९ ॥ यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते
जनः । निन्दाद्यो अस्मान् धिप्साच्च सर्वं तं भस्मसा कुरु ॥ ८० ॥ सꣳ-
शितं मे ब्रह्म सꣳशितं वीर्यं बलम् । सꣳशितं क्षत्रं जिष्णु यस्याहमस्मि पु-
रोहितः ॥ ८१ ॥ उदेषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो बलम् । क्षिणोमि ब्रह्मणामि-

त्रानुन्नयामि स्वाँ२॥ अहम् ॥ ८२ ॥ अन्नपतेऽन्नस्य नो देह्यनमीवस्य शुष्मिणः । प्रप्र दातारं तारिष ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥ ८३ ॥

॥ इत्येकादशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वादशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—वत्सप्रीः १, २, ६–१०, १८–२६, ३३, ४० श्यावाश्वः ३–५ ध्रुवः ११ शुनःशेपः १२ त्रितः १३–१७ विरूपः ३०, ३६–३९, ११६ तापसः ३१, ३२ वसिष्ठः ३४, ३५ वत्सप्रीः ४१ दीर्घतमः ४२ सोमाहुतिः ४३–४६ विश्वामित्रः ४७–५४ प्रियमेधा ५५ सुतजेतृमधुच्छन्दा ५६ मधुच्छन्दा ५७–६५ विश्वावसुः ६६–६८ कुमारहारितः ६९–७४ भिषग् ७५–९० वरुणः ९१–१०१, हिरण्यगर्भः १०२–१०५ पावकाग्निः १०६–१११ गोतमः ११२–११४ वत्सारः ११५ प्रजापतिः ११७ ।

देवता—अग्निः १, २, ६–११, १३, १५–३४, ३६–४४, ४६–५४, ५७–५९, ६६, १०३, १०४, १०६, १०८, १०९, १११, ११५–११७ सविता ३ गरुत्मान् ४ विष्णुः ५ वरुणः १२ जीवेश्वरौ १४ आपः ३५, ५५ पितरः ४५ इन्द्रः ५६ दम्पती ६० पत्नी ६१ निर्ऋतिः ६२–६४ यजमानः ६५ कृषीवलाः कवयो वा ६७, ६८ कृषीवलाः ६९–७१ मित्रादयो लिङ्गोक्ताः ७२ अघ्न्याः ७३ अश्विनौ ७४ वैद्यः ७५–७७, ७९, ८३, ८४, ८८–९३, ९५, ९६, ९८, १०० चिकित्सः ७८ ओषधयः ८०, ८२ वैद्यः ८१, ८५–८७ भिषजः ९४, १०१ भिषग्वराः ९७ ओषधिः ९९ कः १०२ विद्वान् १०५, १०७, ११० सोमः ११२–११४ ।

छन्दः—भुरिक्पङ्क्तिः १, २५ भुरिगार्षी त्रिष्टुप् २, ४६ विराड् जगती

३ धृतिः ४ भुरिगुत्कृतिः ५ निचृदार्षी त्रिष्टुप् ६, १८-२२, ३३, २४, ४५, १०२ भुरिगार्ष्यनुष्टुप् ७ आर्षीत्रिष्टुप् ८, ४७ निचृदार्षीगायत्री ९, ४०, ७३ निचृद्गायत्री १०, ३६, ४१ आर्ष्यनुष्टुप् ११ विराडार्षी त्रिष्टुप् १२, २६-२९, ४२, ६२ भुरिगार्षी पङ्क्तिः १३, ४८, ४९, ५१ स्वराड् जगती १४ विराट् त्रिष्टुप् १५ विराडनुष्टुप् १६, १७, ३१, ३२, ५४, ५५, ८२, ८४, ८७-८९, ९४, ९५, ९९ आर्ची त्रिष्टुप् २३ गायत्री ३०, ६७, ११६, ११७ आर्षी त्रिष्टुप् ३४, ३५, ६१, ६४, ७० भुरिगार्ष्युष्णिक् ३७ निचृदार्ष्यनुष्टुप् ३८, ५२ निचृदनुष्टुप् ३९, ५६, ७७, ८३, ८६, ९२, ९६, ९८, १०१ आर्षीपङ्क्तिः ४३, ५०, ६०, ७२, ११० स्वराडार्षी त्रिष्टुप् ४४ स्वराडनुष्टुप् ५३ भुरिगुष्णिक् ५७, ५९, ९० भुरिगुपरिष्टाद्बृहती ५८ निचृत् त्रिष्टुप् ६२ आर्षीजगती ६५, ७४ विराडार्षी त्रिष्टुप् ६६, ६८, त्रिष्टुप् ६९ विराट् पङ्क्तिः ७१ अनुष्टुप् ७५, ७६, ७८-८१, ८५, ९१, ९७ विराडार्ष्यनुष्टुप् ९३ विराड्बृहती १०० निचृदुष्णिक् १०३ भुरिग्गायत्री १०४ विराट् त्रिष्टुप् १०५ निचृत्पङ्क्तिः १०६, १०८ भुरिगार्षी पङ्क्तिः १०७, ११३ निचृदार्षी पङ्क्तिः १०९ स्वराडार्षी पङ्क्तिः १११ निचृद्गायत्री ११२, ११५ आर्ष्युष्णिक् ११४ ॥

स्वरः—पञ्चमः १, १३, २५, ४३, ४८-५१, ६०, ६३, ७१, ७२, १०६-१११, ११३ धैवतः २, ६, १२, १५, १८—२४, २६-२९, ३३-३५, ३८, ४२, ४४-४७, ६१, ६२, ६४, ६६, ६८-७०, १०२, १०५ निषादः ३, ८, १४, ६५, ७४ ऋषभः ४, ३७, ५७, ५९, ९०, १०३, ११४ षड्जः ५, ९, १०, ३०, ३६, ४०, ४१, ६७, ७३, १०४, ११२, ११५-११७ गान्धारः ७, ११, १६, १७, ३१, ३२, ३९, ५२-५६, ७५-८९, ९१-९९, १०१ मध्यमः ५८, १०० ॥

॥ ओ३म् ॥ दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौद्दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः । अग्निरमृतो अभवद्वयोभिर्यदेनं द्यौरजनयत्सुरेताः ॥ १ ॥ नक्तोषासा समनसा विरूपे धापयेते शिशुमेकंꣳ समीची । द्यावाक्षामा रुक्मो अन्तर्वि भाति देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाः ॥ २ ॥ विश्वा रूपाणि प्रतिमुञ्चते कविः प्रासावीद्भद्रं द्विपदे चतुष्पदे । वि नाकमख्यत्सविता वरेण्योऽनु प्रयाणमुषसो विराजति ॥ ३ ॥ सुपर्णोऽसि गरुत्माँस्त्रिवृत्ते शिरो गायत्रं चक्षुर्बृहद्रथन्तरे पक्षौ स्तोम आत्मा छन्दाꣳस्यङ्गानि यजूꣳषि नाम । साम ते तनूर्वामदेव्यं यज्ञायज्ञियं पुच्छं धिष्ण्याः शफाः । सु-

पर्णोऽसि गरुत्मान्दिवं गच्छ स्वः पत ॥ ४ ॥ विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहा गायत्रं छन्द आरोह पृथिवीमनु वि क्रमस्व विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा त्रैष्टुभं छन्द आरोहान्तरिक्षमनु वि क्रमस्व । विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतं छन्द आरोह दिवमनु वि क्रमस्व विष्णोः क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्ताऽऽनुष्टुभं छन्द आरोह दिशोऽनु वि क्रमस्व ॥ ५ ॥ अक्रन्ददग्निस्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन् । सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः ॥ ६ ॥ अग्नेऽभ्यावर्त्तिन्नभि मा नि वर्त्तस्वायुषा वर्चसा प्रजया धनेन । सन्या मेधया रय्या पोषेण ॥ ७ ॥ अग्ने अङ्गिरः शतं ते सन्त्वावृतः सहस्रं त उपावृतः । अधा पोषस्य पोषेण पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रयिमा कृधि ॥ ८ ॥ पुनरूर्जा नि वर्त्तस्व पुनरग्न इषायुषा । पुनर्नः पाह्यꣳहसः ॥ ९ ॥ सह रय्या नि वर्त्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया । विश्वप्स्न्या विश्वतस्परि ॥ १० ॥ आ त्वाहार्षमन्तरभूर्ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः । विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत् ॥ ११ ॥ उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं वि मध्यमं श्रथाय । अथा वयमादित्य व्रते तवानागसो अदितये स्याम ॥ १२ ॥ अग्रे बृहन्नुषसामूर्ध्वो अस्थान्निर्जगन्वान् तमसो ज्योतिषागात् । अग्निर्भानुना रुशता स्वङ्ग आ जातो विश्वा सद्मान्यप्राः ॥ १३ ॥ हꣳसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् । नृषद्वरसदृतसद् व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत् ॥ १४ ॥ सीद त्वं मातुरस्या उपस्थे विश्वान्यग्ने वयुनानि विद्वान् । मैनां तपसा मार्चिषाऽभिशोचीरन्तरस्याꣳ शुक्रज्योतिर्वि भाहि ॥ १५ ॥ अन्तरग्ने रुचा त्वमुखायाः सदने स्वे । तस्यास्त्वꣳहरसा तपञ्जातवेदः शिवो भव ॥ १६ ॥ शिवो भूत्वा मह्यमग्ने अथो सीद शिवस्त्वम् । शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वं योनिमिहासदः ॥ १७ ॥ दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद् द्वितीयं परि जातवेदाः । तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः ॥ १८ ॥ विद्मा ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि विद्मा ते धाम विभृता पुरुत्रा । विद्मा ते नाम परमं गुहा यद्विद्मा तमुत्सं यत आजगन्थ ॥ १९ ॥ समुद्रे त्वा नृमणा अप्स्वन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्न ऊधन् । तृतीये त्वा रजसि तस्थिवाꣳसमपामुपस्थे महिषा अवर्धन् ॥ २० ॥ अक्रन्ददग्निस्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन् । सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः ॥ २१ ॥ श्रीणामुदारो धरुणो रयीणां मनीषाणां प्रार्पणः सोमगोपाः । वसुः सूनुः सहसो अप्सु राजा वि भात्यग्र उषसामिधानः ॥ २२ ॥ विश्वस्य के-

तुर्भुवनस्य गर्भ आ रोदसी अपृणाज्जायमानः वीडुं चिदद्रिमभिनत् परायञ्जना
यदग्निमयजन्त पञ्च ॥ २३ ॥ उशिक् पावको अरतिः सुमेधा मर्त्येष्वग्निरमृतो
नि धायि । इयर्ति धूममरुषम्भरिभ्रदुच्छुक्रेण शोचिषा द्यामिनक्षन् ॥ २४ ॥ दृ-
शानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौद्दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः । अग्निरमृतो अभवद्वयोभिर्य-
देनं द्यौरजनयत्सुरेताः ॥ २५ ॥ यस्ते अद्य कृणवद्भद्रशोचेऽपूपं देव घृतवन्त-
मग्ने । प्र तं नय प्रतरं वस्यो अच्छाभि सुम्नं देवभक्तं यविष्ठ ॥ २६ ॥ आ तं
भज सौश्रवसेष्वग्न उक्थ उक्थ आ भज शस्यमाने । प्रियः सूर्ये प्रियो अग्ना
भवात्युज्जातेन भिनददुज्जनित्वैः ॥ २७ ॥ त्वामग्ने यजमाना अनु द्यून् विश्वा
वसु दधिरे वार्याणि । त्वया सह द्रविणमिच्छमाना व्रजं गोमन्तमुशिजो विव-
व्रुः ॥ २८ ॥ अस्ताव्यग्निर्नराᳪं सुशेवो वैश्वानर ऋषिभिः सोमगोपाः । अद्वे-
षे द्यावापृथिवी हुवेम देवा धत्त रयिमस्मे सुवीरम् ॥ २९ ॥ समिधाग्निं दुव-
स्यत घृतैर्बोधयतातिथिम् । आस्मिन् हव्या जुहोतन ॥ ३० ॥ उदु त्वा विश्वे
देवा अग्ने भरन्तु चित्तिभिः । स नो भव शिवस्त्वᳪं सुप्रतीको विभावसुः ॥ ३१ ॥
प्रेदग्ने ज्योतिष्मान् याहि शिवेभिरर्चिभिष्ट्वम् बृहद्भिर्भानुभिर्भासन् मा हिᳪंसी-
स्तन्वा प्रजाः ॥ ३२ ॥ अक्रन्ददग्निस्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः सम-
ञ्जन् । सद्यो जज्ञानो विहीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः ॥ ३३ ॥ प्र-
प्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यत्सूर्यो न रोचते बृहद्भाः । अभि यः पूरुं पृतनासु तस्थौ
दीदाय दैव्यो अतिथिः शिवो नः ॥ ३४ ॥ आपो देवीः प्रतिगृभ्णीत भस्मैत-
त्स्योने कृणुध्वᳪं सुरभा उ लोके । तस्मै नमन्तां जनयः सुपत्नीर्मातेव पुत्रं बि-
भृताप्स्वेनत् ॥ ३५ ॥ अप्स्वग्ने सधिष्टव सौषधीरनुरुध्यसे । गर्भे सन् जाय-
से पुनः ॥ ३६ ॥ गर्भो अस्योषधीनां गर्भो वनस्पतीनाम् । गर्भो विश्वस्य भू-
तस्याग्ने गर्भो अपामसि ॥ ३७ ॥ प्रसद्य भस्मना योनिमपश्च पृथिवीमग्ने । सᳪं-
सृज्य मातृभिष्ट्वं ज्योतिष्मान् पुनरासदः ॥ ३८ ॥ पुनरासद्य सदनमपश्च पृथि-
वीमग्ने । शेषे मातुर्यथोपस्थेऽन्तरस्याᳪं शिवतमः ॥ ३९ ॥ पुनरूर्जा निवर्त्तस्व पु-
नरग्न इषायुषा । पुनर्नः पाह्यᳪंहसः ॥ ४० ॥ सह रय्या निवर्त्तस्वाग्ने पिन्व-
स्व धारया । विश्वप्स्न्या विश्वतस्परि ॥ ४१ ॥ बोधा मे अस्य वचसो यविष्ठ
मᳪंहिष्ठस्य प्रभृतस्य स्वधावः । पीयति त्वो अनु त्वो गृणाति वन्दारुष्टे तन्वं
वन्दे अग्ने ॥ ४२ ॥ स बोधि सूरिर्मघवा वसुपते वसुदावन् । युयोध्यस्मद्द्वेषाᳪं-
सि विश्वकर्मणे स्वाहा ॥ ४३ ॥ पुनस्त्वाऽऽदित्या रुद्रा वसवः समिन्धतां पुन-

ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैः। घृतेन त्वं तन्वं वर्धयस्व सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः
॥ ४४ ॥ अपेत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अदाद्यमो-
ऽवसानं पृथिव्या अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै ॥ ४५ ॥ संज्ञानमसि कामधरण-
म्मयि ते कामधरणम्भूयात्। अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि चितस्थ परिचित ऊ-
र्ध्वचितः श्रयध्वम् ॥ ४६ ॥ अयꣳ सो अग्निर्यस्मिन् सोममिन्द्रः सुतं दधे जठरे
वावशानः। सहस्रियं वाजमत्यं न सप्तिꣳ ससवान्त्सन्त्स्तूयसे जातवेदः ॥४७॥
अग्ने यत्ते दिवि वर्चः पृथिव्यां यदोषधीष्वप्स्वा यजत्र। येनान्तरिक्षमुर्वाततन्थ
त्वेषः स भानुरर्णवो नृचक्षाः ॥ ४८ ॥ अग्ने दिवो अर्णमच्छा जिगास्यच्छा-
देवाँ २॥ ऊचिषे धिष्ण्या ये। या रोचने परस्तात् सूर्यस्य याश्चावस्तादुपति-
ष्ठन्त आपः ॥ ४९ ॥ पुरीष्यासो अग्नयः प्रावणेभिः सजोषसः। जुषन्तां यज्ञम-
द्रुहोऽनमीवा इषो महीः ॥ ५० ॥ इडामग्ने पुरुदꣳसꣳ सनिं गोः शश्वत्त-
मꣳ हवमानाय साध। स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे
॥ ५१ ॥ अयन्ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न आ रो-
हाथा नो वर्धया रयिम् ॥ ५२ ॥ चिदसि तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद। परि-
चिदसि तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद ॥ ५३ ॥ लोकं पृण छिद्रं पृणाथो
सीद ध्रुवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन् योनावसीषदन् ॥ ५४ ॥ ता
अस्य सूददोहसः सोमꣳ श्रीणन्ति पृश्नयः। जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने
दिवः ॥ ५५ ॥ इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्त्समुद्रव्यचसं गिरः। रथीतमꣳ रथीनां
वाजानाꣳ सत्पतिं पतिम् ॥ ५६ ॥ समितꣳ सं कल्पेथाꣳ संप्रियौ रोचिष्णू
सुमनस्यमानौ। इषमूर्जमभि संवसानौ ॥ ५७ ॥ सं वां मनाꣳसि सं व्रता समु
चित्तान्याकरम्। अग्ने पुरीष्याधिपा भव त्वं न इषमूर्जं यजमानाय धेहि ॥५८॥
अग्ने त्वं पुरीष्यो रयिमान् पुष्टिमाँ २॥ असि। शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वं
योनिमिहासदः ॥ ५९ ॥ भवतन्नः समनसौ सचेतसावरेपसौ। मा यज्ञꣳ हिꣳ-
सिष्टं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः ॥ ६० ॥ मातेव पुत्रं पृथिवी
पुरीष्यमग्निꣳ स्वे योनावभारुखा। तां विश्वैर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापति
विश्वकर्म्मा वि मुञ्चतु ॥ ६१ ॥ असुन्वन्तमयजमानमिच्छस्तेनस्येत्यामन्विहि त
स्करस्य। अन्यमस्मदिच्छ सा त इत्या नमो देवि निर्ऋते तुभ्यमस्तु ॥ ६२ ॥
नमः सु ते निर्ऋते तिग्मतेजोऽयस्मयं विचृता बन्धमेतम्। यमेन त्वं यम्या संविदा-
नोत्तमे नाके अधि रोहयैनम् ॥ ६३ ॥ यस्यास्ते घोर आसन् जुहोम्येषां बन्धा-

नामन्नुत्सर्जनाय । यां त्वा जनो भूमिरिति प्रमन्दते निर्ऋतिं त्वाहं परि वेद विश्वतः
॥ ६४ ॥ यन्ते देवी निर्ऋतिराबबन्ध पाशं ग्रीवास्वविचृत्यम् । तं ते विष्याम्या-
युषो न मध्यादथैतं पितुमद्धि प्रसूतः । नमो भूत्यै येदं चकार ॥ ६५ ॥ निवेशनः
सङ्गमनो वसूनां विश्वा रूपाऽभि चष्टे शचीभिः । देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो
न तस्थौ समरे पथीनाम् ॥ ६६ ॥ सीरा युञ्जन्ति कवयो युगा वि तन्वते पृथक् ।
धीरा देवेषु सुम्नया ॥ ६७ ॥ युनक्त सीरा वि युगा तनुध्वं कृते योनौ वपतेह
बीजम् । गिरा च श्रुष्टिः सभरा असन्नो नेदीय इत्सृण्यः पक्वमेयात् ॥ ६८ ॥
शुनꣳ सुफाला वि कृषन्तु भूमिꣳ शुनं कीनाशा अभि यन्तु वाहैः । शुनासीरा
हविषा तोशमाना सुपिप्पला ओषधीः कर्त्तनास्मै ॥ ६९ ॥ घृतेन सीता मधुना
समज्यतां विश्वैर्देवैरनुमता मरुद्भिः । ऊर्जस्वती पयसा पिन्वमानास्मान्त्सीते
पयसाभ्या ववृत्स्व ॥ ७० ॥ लाङ्गलं पवीरवत्सुशेवꣳ सोमपित्सरु । तदुद्वपति गा-
मविं प्रफर्व्यं च पीवरीं प्रस्थावद्रथवाहनम् ॥ ७१ ॥ कामं कामदुघे धुक्ष्व मित्राय
वरुणाय च । इन्द्रायाश्विभ्यां पूष्णे प्रजाभ्य ओषधीभ्यः ॥ ७२ ॥ वि मुच्यध्व-
मघ्न्या देवयाना अगन्म तमसस्पारमस्य । ज्योतिरापाम ॥ ७३ ॥ सजूरब्दो अ-
यवोभिः सजूरुषा अरुणीभिः । सजोषसावश्विना दꣳसोभिः सजूः सूर एतशेन
सजूर्वैश्वानर इडया घृतेन स्वाहा ॥ ७४ ॥ या ओषधीः पूर्वा जाता देवेभ्यस्त्रि-
युगं पुरा । मनै नु बभ्रूणामहꣳ शतं धामानि सप्त च ॥ ७५ ॥ शतं वो अम्ब
धामानि सहस्रमुत वो रुहः । अधा शतक्रत्वो यूयमिमं मे अगदं कृत ॥ ७६ ॥
ओषधीः प्रतिमोदध्वं पुष्पवतीः प्रसूवरीः । अश्वा इव सजित्वरीर्वीरुधः पारयिष्ण्वः
॥ ७७ ॥ ओषधीरिति मातरस्तद्वो देवीरुप ब्रुवे । सनेयमश्वं गां वास आत्मानं तव
पूरुष ॥ ७८ ॥ अश्वत्थे वो निषदनं पर्णे वो वसतिष्कृता । गोभाज इत्किलासथ
यत्सनवथ पूरुषम् ॥ ७९ ॥ यत्रौषधीः समग्मत राजानः समिताविव । विप्रः
स उच्यते भिषग्रक्षोहामीवचातनः ॥ ८० ॥ अश्वावतीꣳ सोमावतीमूर्जयन्तीमु-
दोजसम् । आवित्सि सर्वा ओषधीरस्मा अरिष्टतातये ॥ ८१ ॥ उच्छुष्मा
ओषधीनां गावो गोष्ठादिवेरते । धनꣳ सनिष्यन्तीनामात्मानं तव पूरुष
॥ ८२ ॥ इष्कृतिर्नाम वो माताथो यूयꣳ स्थ निष्कृतीः । सीराः पतत्रिणी स्थन
यदामयति निष्कृथ ॥ ८३ ॥ अति विश्वाः परिष्ठा स्तेन इव व्रजमक्रमुः । ओषधीः
प्राचुच्यवुर्यत्किं च तन्वो रपः ॥ ८४ ॥ यदिमा वाजयन्नहमोषधीर्हस्त आदधे ।
आत्मा यक्ष्मस्य नश्यति पुरा जीवगृभो यथा ॥ ८५ ॥ यस्यौषधीः प्रसर्पथाङ्ग-

मङ्गं परुष्परुः । ततो यक्ष्मं विबाधध्व उग्रो मध्यमशीरिव ॥ ८६ ॥ साकं यक्ष्म
प्र पत चाषेण किकिदीविना । साकं वातस्य ध्राज्या साकं नश्य निहाकया ॥ ८७ ॥
अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावत । ताः सर्वाः संविदाना इदं मे प्रावता
वचः ॥ ८८ ॥ याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा याश्च पुष्पिणीः । बृहस्पतिप्रसू-
तास्ता नो मुञ्चन्त्वꣳहसः ॥ ८९ ॥ मुञ्चन्तु मा शपथ्यादथो वरुण्यादुत । अथो
यमस्य पड्वीशात्सर्वस्माद् देव किल्बिषात् ॥ ९० ॥ अवपतन्तीरवदन्दिव ओष-
धयस्परि । यं जीवमश्नवामहै न स रिष्याति पूरुषः ॥ ९१ ॥ या ओषधीः सो-
मराज्ञीर्बह्वीः शतविचक्षणाः । तासामसि त्वमुत्तमारं कामाय शꣳ हृदे ॥ ९२ ॥
या ओषधीः सोमराज्ञीर्विष्ठिताः पृथिवीमनु । बृहस्पतिप्रसूता अस्यै संदत्त वीर्य्यम्
॥ ९३ ॥ याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्च दूरं परागताः । सर्वाः संगत्य वीरुधोऽस्यै संदत्त
वीर्य्यम् ॥ ९४ ॥ मा वो रिषत् खनिता यस्मै चाहं खनामि वः । द्विपाच्चतुष्पा-
दस्माकꣳ सर्वमस्त्वनातुरम् ॥ ९५ ॥ ओषधयः समवदन्त सोमेन सह राज्ञा ।
यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्तꣳ राजन् पारयामसि ॥ ९६ ॥ नाशयित्री बलासस्या-
र्शस उपचितामसि । अथो शतस्य यक्ष्माणां पाकारोरसि नाशनी ॥ ९७ ॥ त्वां
गन्धर्वा अखनँस्त्वामिन्द्रस्त्वां बृहस्पतिः । त्वामोषधे सोमो राजा विद्वान् य-
क्ष्मादमुच्यत ॥ ९८ ॥ सहस्व मे अरातीः सहस्व पृतनायतः । सहस्व सर्वं पा-
प्मानꣳ सहमानास्योषधे ॥ ९९ ॥ दीर्घायुस्त ओषधे खनिता यस्मै च त्वा ख-
नाम्यहम् । अथो त्वं दीर्घायुर्भूत्वा शतवल्शा वि रोहतात् ॥ १०० ॥ त्वमुत्त-
मास्योषधे तव वृक्षा उपस्तयः । उपस्तिरस्तु सोऽस्माकं यो अस्माँ२॥ अभिदा-
सति ॥ १०१ ॥ मा मा हिꣳसीज्जनिता यः पृथिव्या यो वा दिवꣳ सत्यधर्मा
व्यानट् । यश्चापश्चन्द्राः प्रथमो जजान कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १०२ ॥
अभ्यावर्त्तस्व पृथिवि यज्ञेन पयसा सह । वपान्ते अग्निरिषितो अरोहत् ॥ १०३ ॥
अग्ने यत्ते शुक्रं यच्चन्द्रं यत्पूतं यच्च यज्ञियम् । तद्देवेभ्यो भरामसि ॥ १०४ ॥ इषमूर्ज-
महमित आदमृतस्य योनिं महिषस्य धाराम् । आ मा गोषु विशत्वा तनूषु जहामि
सेदिमनिराममीवाम् ॥ १०५ ॥ अग्ने तव श्रवो वयो महि भ्राजन्ते अर्चयो वि-
भावसो । बृहद्भानो शवसा वाजमुक्थ्यं दधासि दाशुषे कवे ॥ १०६ ॥ पाव-
कवर्चाः शुक्रवर्चा अनूनवर्चा उदियर्षि भानुना । पुत्रो मातरा विचरन्नुपावसि पृणक्षि
रोदसी उभे ॥ १०७ ॥ ऊर्जो नपाज्जातवेदः सुशस्तिभिर्मन्दस्व धीतिभिर्हितः ।
त्वे इषः संदधुर्भूरिवर्पसश्चित्रोतयो वामजाताः ॥ १०८ ॥ इरज्यन्नग्ने प्रथयस्व

जन्तुभिरस्मे रायो अमर्त्य । स दर्शतस्य वपुषो विराजसि पृणक्षि सानसिं क्रतुम्
।। १०९ ।। इष्कर्त्तारमध्वरस्य प्रचेतसं क्षयन्तꣳ राधसो महः । रातिं वामस्य सु-
भगां महीमिषं दधासि सानसिꣳ रयिम् ।। ११० ।। ऋतावानं महिषं विश्वद-
र्शतमग्निꣳ सुम्नाय दधिरे पुरो जनाः । श्रुत्कर्णꣳ सप्रथस्तमं त्वा गिरा दैव्यं
मानुषा युगा ।। १११ ।। आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्ण्यम् । भवा
वाजस्य सङ्गथे ।। ११२ ।। सन्ते पयाꣳसि समु यन्तु वाजाः संवृष्ण्यान्यभिमा-
तिषाहः । आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि श्रवाꣳस्युत्तमानि धिष्व ।। ११३ ।।
आप्यायस्व मदिन्तम सोम विश्वेभिरꣳशुभिः । भवा नः सप्रथस्तमः सखा वृधे
।। ११४ ।। आ ते वत्सो मनो यमत्परमाच्चित्सधस्थात् । अग्ने त्वांकामया गिरा ।
।। ११५ ।। तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम विश्वाः सुक्षितयः पृथक् । अग्ने कामाय येमिरे ।
।। ११६ ।। अग्निः प्रियेषु धामसु कामो भूतस्य भव्यस्य । सम्राडेको विराजति ।
।। ११७ ।।

।। इति द्वादशोऽध्यायः ।।

।। अथ त्रयोदशोऽध्यायः ।।

ऋषिः—वत्सारः १–३ हिरण्यगर्भः ४–८ वामदेवः ९–१४ त्रिशिराः १५–१९ अग्निः २०, २१ इन्द्राग्नी २२–२५ सविता २६ गोतमः २७–३५ भारद्वाजः ३६ विरूपः ३७–५१ उशनाः ५२–५८ ।

देवता—अग्निः १, २, ९–१६, १८, १९, २२, ३६–४५, ४७–५२ आदित्यः ३ प्रजापतिः ४, १७, २४, ३०, ५५–५८ ईश्वरः ५ सूर्य्यः ८, ४६ हिरण्यगर्भः ६, ७ पत्नी २०, २१ बृहस्पतिः २३ ऋतवः २५ क्षत्रपतिः २६ विश्वेदेवाः २७–२९ वरुणः ३१ द्यावापृथिव्यौ ३२ विष्णुः ३३ जातवेदाः ३४, ३५ आपः ५३ प्राणाः ५४ ।

छन्दः—आर्ची पङ्क्तिः १ विराट् त्रिष्टुप् २ आर्षी त्रिष्टुप् ३, ४ विराडार्षीत्रिष्टुप् ५ भुरिगुष्णिक् ६ अनुष्टुप् ७, १७, २०, २३ निचृदनुष्टुप् ८, २१, २६ भुरिक् पङ्क्तिः ९, १० निचृत्त्रिष्टुप् ११, ४२—४४—४६ भुरिगार्षी पङ्क्तिः १२ निचृदार्ष्यतिजगती १३ भुरिगनुष्टुप् १४, २२ निचृदार्षी त्रिष्टुप् १५ स्वराडार्ष्यनुष्टुप् १६ प्रस्तारपङ्क्तिः १८ भुरिगतिजगती १९ निचृद्बृहती २४, ३५, ३९ भुरिगतिजगती [क] भुरिग्ब्राह्मी बृहती [र] २५ निचृद्गायत्री २७, २९, ३२, ३३, ३६, ३७, ५२ गायत्री २८ आर्षी पङ्क्तिः ३० त्रिष्टुप् ३१, ३८, ४१, ४५ भुरिक् त्रिष्टुप् ३४ निचृदुष्णिक् ४० विराड् ब्राह्मी पङ्क्तिः ४७ निचृद्ब्राह्मी पङ्क्तिः ४८ कृतिः ४९, ५० भुरिकृकृतिः ५१ ब्राह्मी पङ्क्तिः [उ] ब्राह्मीजगती [क] निचृद्ब्राह्मी पङ्क्तिः [र] ५३ स्वराड् ब्राह्मी जगती ५४ निचृद्भुरिगतिधृतिः ५५ निचृद्धृतिः ५६ स्वराड्ब्राह्मी त्रिष्टुप् ५७ विराडाकृतिः ५८ ।

स्वरः—पञ्चमः १, ९, १०, १२, १८, ३०, ४७, ४८, ५८ धैवतः २—४, ११, १५, ३१, ३४, ३८, ४१—४६, ५७ गान्धारः ५, ७, ८, १४, १६, १७, २०—२३, २६ ऋषभः ६, २४, ४० निषादः १३, १९, ४९—५१, ५४ निषादः [क] मध्यमः [र] २५ षड्जः २७—२९, ३२, ३३, ३६, ३७, ५२, ५५, ५६ मध्यमः ३५, ३९ पञ्चमः [उ], [र], निषादः [क] ५३ ॥

॥ ओ३म् ॥ मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निꣳ रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय । मामु देवताः सचन्ताम् ॥ १ ॥ अपां पृष्ठमसि योनिरग्ने समुद्रमभितः पिन्वमानम् । वर्धमानो महाँ२॥ आ च पुष्करे दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथस्व ॥ २ ॥ ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वि सीमतः सुरुचो वेन आवः । स बुध्न्या उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च वि वः ॥ ३ ॥ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् । स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ४ ॥ द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः । समानं योनिमनु संचरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः ॥ ५ ॥ नमोऽस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु । ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥ ६ ॥ या इषवो यातुधानानां ये वा वनस्पतीꣳ१॥ रनु । ये वावटेषु शेरते तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥ ७ ॥ ये वामी रोचने दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मिषु । येषामप्सु सदस्कृतं तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥ ८ ॥ कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजेवामवाँ२॥ इभेन । तृष्वी-

मनु प्रसितिं द्रूणानोऽस्तासि विध्य रक्षसस्तपिष्ठैः ॥ ९ ॥ तव भ्रमास आशुया
पतन्त्यनु स्पृश धृषता शोशुचानः । तपूꣳष्यग्ने जुह्वा पतङ्गानसन्दितो विसृज
विष्वगुल्काः ॥ १० ॥ प्रति स्पशो विसृज तूर्णितमो भवा पायुर्विशो अस्या अ-
दब्धः । यो नो दूरे अघशꣳसो यो अन्त्यग्ने मा किष्टे व्यथिरादधर्षीत् ॥११॥
उदग्ने तिष्ठ प्रत्या तनुष्व न्यमित्राँ२॥ ओषतात्तिग्महेते । यो नो अरातिꣳ स-
मिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कम् ॥ १२ ॥ ऊर्ध्वो भव प्रति विध्या-
ध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्ने । अव स्थिरा तनुहि यातुजूनां जामिमजामिं प्रमृ-
णीहि शत्रून् । अग्नेष्ट्वा तेजसा सादयामि ॥ १३ अग्निर्मूर्द्धा दिवः ककुत्पतिः
पृथिव्याः अयम् । अपाꣳ रेताꣳसि जिन्वति । इन्द्रस्य त्वौजसा सादयामि ॥१४॥
भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता यत्रा नियुद्भिः सचसे शिवाभिः । दिवि मूर्द्धानं द-
धिषे स्वर्षां जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहम् ॥ १५ ॥ ध्रुवासि धरुणास्तृता विश्व-
कर्मणा । मा त्वा समुद्र उद्वधीन्मा सुपर्णोऽव्यथमाना पृथिवीं दृꣳह ॥ १६ ॥
प्रजापतिष्ट्वा सादयत्वपां पृष्ठे समुद्रस्येमन् । व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं प्रथस्व पृथि-
व्यसि ॥ १७ ॥ भूरसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य भुवनस्य धर्त्री ।
पृथिवीं यच्छ पृथिवीं दृꣳह पृथिवीं मा हिꣳसीः ॥ १८ ॥ विश्वस्मै प्राणायापा-
नाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय । अग्निष्ट्वाभिपातु मह्या स्वस्त्या
छर्दिषा शन्तमेन तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद ॥ १९ ॥ काण्डात्काण्डा-
त्प्ररोहन्ती परुषः परुषस्परि । एवा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन च ॥२०॥ या
शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि । तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयम्
॥ २१ ॥ यास्ते अग्ने सूर्ये रुचो दिवमातन्वन्ति रश्मिभिः । ताभिर्नो अद्य
सर्वाभी रुचे जनाय नस्कृधि ॥ २२ ॥ या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या
रुचः । इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते ॥ २३ ॥ विराड्ज्योति-
रधारयत्स्वराड्ज्योतिरधारयत् । प्रजापतिष्ट्वा सादयतु पृष्ठे पृथिव्या ज्योतिष्म-
तीं विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ अग्निष्टेऽधिपतिस्तया देव-
तयाङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद ॥ २४ ॥ [क] मधुश्च माधवश्च वासन्तिकावृतू अग्नेरन्तः
श्लेषोऽसि कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधयः कल्पन्तामग्नयः पृथङ्
मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः । [र] ये अग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी इमे वास-
न्तिकावृतू अभि कल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु तया देवतयाङ्गिरस्वद्
ध्रुवे सीदतम् ॥ २५ ॥ अषाढासि सहमाना सहस्वारातीः सहस्व पृतनायतः ।

सहस्रवीर्यासि सा मा जिन्व ॥ २६ ॥ मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः ।
माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ॥ २७ ॥ मधुनक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवꣳ रजः ।
मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ २८ ॥ मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाँ२॥ अस्तु सूर्यः ।
माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॥ २९ ॥ अपां गम्भन्त्सीद मा त्वा सूर्योऽभिताप्सीन्मा-
ग्निर्वैश्वानरः । अच्छिन्नपत्राः प्रजा अनुवीक्षस्वानु त्वा दिव्या वृष्टिः सचताम्
॥ ३० ॥ त्रीन्त्समुद्रान्त्समसृपत् स्वर्गानपां पतिर्वृषभ इष्टकानाम् । पुरीषं वसानः
सुकृतस्य लोके तत्र गच्छ यत्र पूर्वे परेताः ॥ ३१ ॥ मही द्यौः पृथिवी च न इमं
यज्ञं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरीमभिः ॥ ३२ ॥ विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो
व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ ३३ ॥ ध्रुवासि धरुणेतो जज्ञे प्रथममे-
भ्यो योनिभ्यो अधि जातवेदाः । स गायत्र्या त्रिष्टुभानुष्टुभा च देवेभ्यो हव्यं
वहतु प्रजानन् ॥ ३४ ॥ इषे राये रमस्व सहसे द्युम्न ऊर्जे अपत्याय । सम्रा-
डसि स्वराडसि सारस्वतौ त्वोत्सौ प्रावताम् ॥ ३५ ॥ अग्ने युक्ष्वा हि ये तवा-
श्वासो देव साधवः । अरं वहन्ति मन्यवे ॥ ३६ ॥ युक्ष्वा हि देवहूतमाँ२॥
अश्वाँ२॥ अग्ने रथीरिव । निहोता पूर्व्यः सदः ॥ ३७ ॥ सम्यक् स्रवन्ति सरितो
न धेना अन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः । घृतस्य धारा अभि चाकशीमि हिरण्ययो
वेतसो मध्ये अग्नेः ॥ ३८ ॥ ऋचे त्वा रुचे त्वा भासे त्वा ज्योतिषे त्वा । अभूदिदं
विश्वस्य भुवनस्य वाजिनमग्नेर्वैश्वानरस्य च ॥ ३९ ॥ अग्निर्ज्योतिषा ज्योति-
ष्मान् रुक्मो वर्चसा वर्चस्वान् । सहस्रदा असि सहस्राय त्वा ॥ ४० ॥ आदित्यं
गर्भं पयसा समङ्ग्धि सहस्रस्य प्रतिमां विश्वरूपम् । परिवृङ्ग्धि हरसा माभि मꣳ
स्थाः शतायुषं कृणुहि चीयमानः ॥ ४१ ॥ वातस्य जूतिं वरुणस्य नाभिमश्वं
जज्ञानꣳ सरिरस्य मध्ये । शिशुं नदीनाꣳ हरिमद्रिबुध्नमग्ने मा हिꣳसीः परमे
व्योमन् ॥ ४२ ॥ अजस्रमिन्दुमरुषं भुरण्युमग्निमीडे पूर्वचित्तिं नमोभिः । स प-
र्वभिर्ऋतुशः कल्पमानो गां मा हिꣳसीरदितिं विराजम् ॥ ४३ ॥ वरूत्रीं त्वष्टु-
र्वरुणस्य नाभिमविं जज्ञानाꣳ रजसः परस्मात् । महीꣳ साहस्रीमसुरस्य मायामग्ने
मा हिꣳसीः परमे व्योमन् ॥ ४४ ॥ यो अग्निरग्नेरध्यजायत शोकात्पृथिव्या
उत वा दिवस्परि । येन प्रजा विश्वकर्मा जजान तमग्ने हेडः परि ते वृणक्तु
॥ ४५ ॥ चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः । आ प्रा द्यावा
पृथिवी अन्तरिक्षꣳ सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च ॥ ४६ ॥ इमं मा हिꣳसीर्द्वि-
पादं पशुꣳ सहस्राक्षो मेधाय चीयमानः । मयुं पशुं मेधमग्ने जुषस्व तेन चिन्वान-

स्तन्वो निषीद । मयुं ते शुगृच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुगृच्छतु ॥४७॥ इमं मा हिंᳯसीरेक-
शफं पशुं कनिक्रदं वाजिनं वाजिनेषु । गौरमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तन्वो
निषीद । गौरं ते शुगृच्छतु यं द्विष्मस्तन्ते शुगृच्छतु ॥ ४८ ॥ इमᳯसाहस्रᳯशत-
धारमुत्सं व्यच्यमानᳯ सरिरस्य मध्ये । घृतं दुहानामदितिं जनायाग्ने मा हिं-
ᳯसीः परमे व्योमन् । गवयमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तन्वो निषीद ।
गवयन्ते शुगृच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुगृच्छतु ॥ ४६ ॥ इममूर्णायुं वरुणस्य नाभिं
त्वचं पशूनां द्विपदां चतुष्पदाम् । त्वष्टुः प्रजानां प्रथमं जनित्रमग्ने मा हिंᳯसीः
परमे व्योमन् । उष्ट्रमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तन्वो निषीद । उष्ट्रं
ते शुगृच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुगृच्छतु ॥ ५० ॥ अजो ह्यग्नेरजनिष्ट शोकात्सो
अपश्यज्जनितारमग्रे । तेन देवा देवतामग्रमायँस्तेन रोहमायन्नुप मेध्यासः । शर-
भमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तन्वो निषीद । शरभं ते शुगृच्छतु यं द्वि-
ष्मस्तं ते शुगृच्छतु ॥ ५१ ॥ त्वं यविष्ठ दाशुषो नॄन् पाहि शृणुधी गिरः । रक्षा
तोकमुत त्मना ॥ ५२ ॥ अपां त्वेमन्त्सादयाम्यपां त्वोद्मन्त्सादयाम्यपा-
न्त्वा भस्मन् सादयाम्यपान्त्वा ज्योतिषि सादयाम्यपां त्वायने सादयाम्यर्णवे
त्वा सदने सादयामि समुद्रे त्वा सदने सादयामि । सरिरे सदने साद-
याम्यपां त्वा क्षये सादयाम्यपान्त्वा सधिषि सादयाम्यपां त्वा सदने सादया-
म्यपां त्वा सधस्थे सादयाम्यपां त्वा योनौ सादयाम्यपां त्वा पुरीषे सादयाम्यपां
त्वा पाथसि सादयामि गायत्रेण त्वा छन्दसा सादयामि त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा
सादयामि जागतेन त्वा छन्दसा सादयाम्यानुष्टुभेन त्वा छन्दसा सादयामि पाङ्-
क्तेन त्वा छन्दसा सादयामि ॥ ५३ ॥ अयं पुरो भुवस्तस्य प्राणो भौवायनो
वसन्तः प्राणायनो गायत्री वासन्ती गायत्र्यै गायत्रं गायत्रादुपाᳯशुरुपाᳯशो-
स्त्रिवृत् त्रिवृतो रथन्तरं वसिष्ठ ऋषिः । प्रजापतिगृहीतया त्वया प्राणं गृह्णामि
प्रजाभ्यः ॥ ५४ ॥ अयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य मनो वैश्वकर्मणं ग्रीष्मो मान-
सस्त्रिष्टुब् ग्रैष्मी त्रिष्टुभः स्वारम् । स्वारादन्तर्यामोऽन्तर्यामात्पञ्चदशः पञ्च-
दशाद् बृहद् भरद्वाज ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया मनो गृह्णामि प्रजाभ्यः
॥ ५५ ॥ अयं पश्चाद् विश्वव्यचास्तस्य चक्षुर्वैश्वव्यचसं वर्षाश्चाक्षुष्यो जगती-
वार्षी जगत्या ऋक्सममम् । ऋक्सममाच्छुक्रः शुक्रात्सप्तदशः सप्तदशाद्वै रूपं जम-
दग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया चक्षुर्गृह्णामि प्रजाभ्यः ॥ ५६ ॥ इदमुत्तरात्
स्वस्तस्य श्रोत्रᳯ सौवᳯशरच्छ्रौत्र्यनुष्टुप् शारद्यनुष्टुभ ऐडमैडान् मन्थी मन्थिनं

एकविꣳश एकविꣳशाद् वैराजं विश्वामित्र ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया श्रोत्रं गृह्णामि प्रजाभ्यः ॥ ५७ ॥ इयमुपरि मतिस्तस्यै वाङ्मात्या हेमन्तो वाच्यः पङ्क्तिर्हैमन्ती पङ्क्त्यै निधनवन्निधनवत आग्रयणः । आग्रयणात् त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौ त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशाभ्याꣳ शाक्वररैवते विश्वकर्म ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया वाचं गृह्णामि प्रजाभ्यः ॥ ५८ ॥

॥ इति त्रयोदशोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुर्दशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—उशनाः १–६ विश्वेदेवाः ७, ९, ११, १४, १६, १७ विश्वदेवाः ८, १०, १३, १५, १८–३१ विश्वकर्मा १२ ।

देवता—अश्विनौ १–५ ग्रीष्मर्तुः ६ वस्वादयो मन्त्रोक्ताः ७ दम्पती ८ प्रजापतिः ९, ३१ विद्वांसः १० इन्द्राग्नी ११ वायुः १२, १४ दिशः १३ ऋतवः १५–१७, २७ छन्दांसि १८ पृथिव्यादयः १९ अग्न्यादयः २० विदुषी २१, २२ यज्ञः २३ मेधाविनः २४ वस्वादयो लिङ्गोक्ताः २५ ऋभवः २६ ईश्वरः २८, २९ जगदीश्वरः ३० ।

छन्दः—त्रिष्टुप् १ ब्राह्मी बृहती २ निचृद्ब्राह्मी बृहती ३ स्वराड्ब्राह्मी बृहती ४, ५, १०, १४ निचृदुत्कृतिः ६ भुरिक्कृतिः [उ] स्वराट् पङ्क्तिः [क] निचृदाकृतिः [र] ७ निचृदतिजगती ८, २६ निचृद्ब्राह्मी पङ्क्तिः [क] ब्राह्मी पङ्क्तिः [र] ९ भुरिगनुष्टुप् ११ विकृतिः १२ विराट् पङ्क्तिः १३ स्वराडुत्कृतिः १५ भुरिगुत्कृतिः १६, १७ भुरिगतिजगती १८ आर्षी जगती १९ भुरिग् ब्राह्मी त्रिष्टुप् २० निचृदनुष्टुप् २१ निचृदुष्णिक् २२ भुरिग् ब्राह्मी पङ्क्तिः [क] भुरिगतिजगती [र] २३ भुरिग्विकृतिः २४ स्वराट् संकृतिः २५ भुरिगतिजगती [क]

भुरिग्ब्राह्मी बृहती र २७ निचृद्विकृतिः २८ आर्षी त्रिष्टुप् क ब्राह्मी जगती र २९ ब्राह्मी जगती क ब्राह्मी पङ्क्तिः र ३० स्वराड् ब्राह्मी जगती ३१ ।

स्वरः—धैवतः १, २० मध्यमः २—५, १०, १२, १४, २४, २८ षड्जः ६, १५, १६, १७ धैवतः उ पञ्चमः क, र ७ निषादः ८, १८, १९, २६, ३१ पञ्चमः क, र ९ गान्धारः ११, २१, २५ पञ्चमः १३ ऋषभः २२ पञ्चमः क निषादः र २३ निषादः क मध्यमः र २७ धैवतः क निषादः र २९ निषादः क पञ्चमः र ३० ।

॥ ओ३म् ॥ ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवासि ध्रुवं योनिमासीद साधुया । उख्यस्य केतुं प्रथमं जुषाणा अश्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा ॥१॥ कुलायिनी घृतवती पुरन्धिः स्योने सीद सदने पृथिव्याः । अभि त्वा रुद्रा वसवो गृणन्त्विमा ब्रह्म पीपिहि सौभगायाश्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा ॥ २ ॥ स्वैर्दक्षैर्दक्षपितेह सीद देवानाᳬ सुम्ने बृहते रणाय । पितेवैधि सूनव आ सुशेवा स्वावेशा तन्वा संविशस्वाश्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा ॥ ३ ॥ पृथिव्याः पुरीषमस्यप्सो नाम तां त्वा विश्वे अभि गृणन्तु देवाः । स्तोमपृष्ठा घृतवतीह सीद प्रजावदस्मे द्रविणा यजस्वाश्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा ॥ ४ ॥ अदित्यास्त्वा पृष्ठे सादयाम्यन्तरिक्षस्य धर्त्रीं विष्टम्भनीं दिशामधिपत्नीं भुवनानाम् । ऊर्मिर्द्रप्सो अपामसि विश्वकर्मा त ऋषिरश्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा ॥ ५ ॥ शुक्रश्च शुचिश्च ग्रैष्मावृतू अग्नेरन्तः श्लेषोऽसि कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधयः कल्पन्तामग्नयः पृथङ् मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः । ये अग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी इमे ग्रैष्मावृतू अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवे सीदतम् ॥ ६ ॥ उ सजूरृतुभिः सजूर्विधाभिः सजूर्देवैः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नये त्वा वैश्वानरायाश्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा । सजूरृतुभिः सजूर्विधाभिः सजूर्वसुभिः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नये त्वा वैश्वानरायाश्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा क सजूरृतुभिः सजूर्विधाभिः सजू रुद्रैः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नये त्वा वैश्वानरायाश्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा सजूरृतुभिः सजूर्विधाभिः सजूरादित्यैः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नये त्वा वैश्वानरायाश्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा सजूरृतुभिः सजूर्विधाभिः सजूर्विश्वैर्देवैः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नये त्वा वैश्वानरायाश्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा ॥ ७ ॥ प्राणम्मे पाह्यपानम्मे पाहि व्यानम्मे पाहि चक्षुर्म उर्व्या विभाहि श्रोत्रम्मे श्लोकय । अपः पिन्वौषधीर्जिन्व द्विपादव चतुष्पात्पाहि दिवो

वृष्टिमेरय ॥ ८ ॥ मूर्धा वयः प्रजापतिश्छन्दः क्षत्रं वयो मयन्दं छन्दो विष्टम्भो वयोऽधिपतिश्छन्दो विश्वकर्मा वयः परमेष्ठी छन्दो वस्तो वयो विवलं छन्दो वृष्णिर्वयो विशालं छन्दः पुरुषो वयस्तन्द्रं छन्दो व्याघ्रो वयो नाधृष्टं छन्दः सिꣳहो वयश्छदिश्छन्दः पष्ठवाड्वयो बृहती छन्द उक्षा वयः ककुप् छन्द ऋषभो वयः सतो बृहती छन्दः ॥ ९ ॥ अनड्वान्वयः पङ्क्तिश्छन्दो धेनुर्वयो जगती छन्दस्त्र्यविर्वयस्त्रिष्टुप् छन्दो दित्यवाड्वयो विराट् छन्दः पञ्चाविर्वयो गायत्री छन्दस्त्रिवत्सो वय उष्णिक् छन्द स्तुर्यवाड्वयोऽनुष्टुप् छन्दः ॥ १० ॥ इन्द्राग्नी अव्यथमानामिष्टकां दृꣳहतं युवम् । पृष्ठेन द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं च विबाधसे ॥ ११ ॥ विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीमन्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षं दृꣳहान्तरिक्षं मा हिꣳसीः । विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय वायुष्ट्वाभिपातु मह्या स्वस्त्या छर्दिषा शन्तमेन तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद ॥ १२ ॥ राज्ञ्यसि प्राची दिग्विराडसि दक्षिणा दिक् सम्राडसि प्रतीची दिक् स्वराडस्युदीची दिगधिपत्न्यसि बृहती दिक् ॥ १३ ॥ विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीम् । विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ । वायुष्टेऽधिपतिस्तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद ॥ १४ ॥ नभश्च नभस्यश्च वार्षिकावृतू अग्नेरन्तः श्लेषोऽसि कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधयः कल्पन्तामग्नयः पृथङ् मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः । ये अग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी इमे वार्षिकावृतू अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवे सीदतम् ॥ १५ ॥ इषश्चोर्जश्च शारदावृतू अग्नेरन्तः श्लेषोऽसि कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधयः कल्पन्तामग्नयः पृथङ् मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः । ये अग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी इमे शारदावृतू अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवे सीदतम् ॥ १६ ॥ आयुर्मे पाहि प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि व्यानं मे पाहि चक्षुर्मे पाहि श्रोत्रं मे पाहि वाचं मे पिन्व मनो मे जिन्वात्मानं मे पाहि ज्योतिर्मे यच्छ ॥ १७ ॥ माछन्दः प्रमाछन्दः प्रतिमाछन्दो अस्रीवयश्छन्दः पङ्क्तिश्छन्द उष्णिक् छन्दो बृहती छन्दोऽनुष्टुप् छन्दो विराट् छन्दो गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप् छन्दो जगती छन्दः ॥ १८ ॥ पृथिवी छन्दोऽन्तरिक्षं छन्दो द्यौश्छन्दः समाश्छन्दो नक्षत्राणि छन्दो वाक् छन्दो मनश्छन्दः कृषिश्छन्दो हिरण्यं छन्दो गौश्छन्दोऽजाछन्दोऽश्वश्छन्दः ॥ १९ ॥ अग्निर्देवता वातो देवता सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता वस-

वो देवता रुद्रा देवतादित्या देवता मरुतो देवता विश्वेदेवा देवता बृहस्पतिर्देवतेन्द्रो देवता वरुणो देवता ॥२०॥ मूर्द्धासि राड् ध्रुवासि धरुणा धर्त्र्यसि धरणी । आयुषे त्वा वर्चसे त्वा कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा ॥ २१ ॥ यन्त्री राड् यन्त्र्यसि यमनी ध्रुवासि धरित्री । इषे त्वोर्जे त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वा ॥ २२ ॥ [क] आशुस्त्रिवृद्भान्तः पञ्चदशो व्योमा सप्तदशो धरुण एकविꣳशः प्रतूर्त्तिरष्टादशस्तपो नवदशोऽभीवर्त्तः सविꣳशो वर्चो द्वाविꣳशः सम्भरणस्त्रयोविꣳशो योनिश्चतुर्विꣳशः । [र] गर्भाः पञ्चविꣳश ओजस्त्रिणवः क्रतुरेकत्रिꣳशः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिꣳशो ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिꣳशो नाकः षट्त्रिꣳशो विवर्त्तोऽष्टाचत्वारिꣳशो धर्त्रं चतुष्टोमः ॥२३॥ अग्नेर्भागोऽसि दीक्षाया आधिपत्यं ब्रह्म स्पृतं त्रिवृत्स्तोमः । इन्द्रस्य भागोऽसि विष्णोराधिपत्यं क्षत्रꣳ स्पृतं पञ्चदश स्तोमः । नृचक्षसां भागोऽसि धातुराधिपत्यं जनित्रꣳ स्पृतꣳ सप्तदश स्तोमः । मित्रस्य भागोऽसि वरुणस्याधिपत्यं दिवो वृष्टिर्वात स्पृत एकविꣳश स्तोमः ॥ २४ ॥ वसूनां भागोऽसि रुद्राणामाधिपत्यं चतुष्पात् स्पृतं चतुर्विꣳश स्तोमः । आदित्यानां भागोऽसि मरुतामाधिपत्यं गर्भाः स्पृताः पञ्चविꣳश स्तोमः । अदित्यै भागोऽसि पूष्ण आधिपत्यमोजस्पृतं त्रिणव स्तोमः । देवस्य सवितुर्भागोऽसि बृहस्पतेराधिपत्यꣳ समीचीर्दिश स्पृताश्चतुष्टोम स्तोमः ॥ २५ ॥ यवानां भागोऽस्ययवानामाधिपत्यं प्रजा स्पृताश्चतुश्चत्वारिꣳश स्तोमः । ऋभूणां भागोऽसि विश्वेषां देवानामाधिपत्यं भूतꣳ स्पृतं त्रयस्त्रिꣳश स्तोमः ॥२६॥ [क] सहश्च सहस्यश्च हैमन्तिकावृतू अग्नेरन्तः श्लेषोऽसि कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधयः कल्पन्तामग्नयः पृथङ्मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः । [र] ये अग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी इमे हैमन्तिकावृतू अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवे सीदतम् ॥ २७ ॥ एकयास्तुवत प्रजा अधीयन्त प्रजापतिरधिपतिरासीत् । तिसृभिरस्तुवत ब्रह्मासृज्यत ब्रह्मणस्पतिरधिपतिरासीत् । पञ्चभिरस्तुवत भूतान्यसृज्यन्त भूतानां पतिरधिपतिरासीत् । सप्तभिरस्तुवत सप्त ऋषयोऽसृज्यन्त धाताधिपतिरासीत् ॥२८॥ [क] नवभिरस्तुवत पितरोऽसृज्यन्तादितिरधिपत्न्यासीत् । एकादशभिरस्तुवत ऋतवोऽसृज्यन्तार्त्तवा अधिपतय आसन् । [र] त्रयोदशभिरस्तुवत मासा असृज्यन्त संवत्सरोऽधिपतिरासीत् । पञ्चदशभिरस्तुवत क्षत्रमसृज्यतेन्द्रोऽधिपतिरासीत् । सप्तदशभिरस्तुवत ग्राम्याः पशवोऽसृज्यन्त बृहस्पतिरधिपतिरासीत् ॥ २९ ॥ [क] नवदशभिरस्तुवत शूद्रार्यावसृज्येतामहोरात्रे अधिपत्नी आस्ताम् । एकविꣳश-

स्यास्तुवतैकशफाः पशवोऽसृज्यन्त वरुणोऽधिपतिरासीत् । त्रयोविंशत्यास्तुवत क्षुद्राः पशवोऽसृज्यन्त पूषाधिपतिरासीत् । पञ्चविंशत्यास्तुवताऽऽरण्याः पशवोऽसृज्यन्त वायुरधिपतिरासीत् । सप्तविंशत्यास्तुवत द्यावापृथिवी व्यैतां वसवो रुद्रा आदित्या अनुव्यायँस्त एवाधिपतय आसन् ॥ ३० ॥ नवविंशत्यास्तुवत वनस्पतयोऽसृज्यन्त सोमोऽधिपतिरासीत् । एकत्रिंशतास्तुवत प्रजा असृज्यन्त यवाश्चायवाश्चाधिपतय आसन् । त्रयस्त्रिंशतास्तुवत भूतान्यशाम्यन् प्रजापतिः परमेष्ठ्यधिपतिरासीत् ॥ ३१ ॥

॥ इति चतुर्दशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चदशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—परमेष्ठी १—५९ प्रियमेधा ६० मधुच्छन्दाः ६१, ६५ वसिष्ठः ६२—६४ ।

देवता—अग्निः १, २, २०—५६, ६२ दम्पती ३ विद्वांसः ४—७ प्रजापतिः ८, ९ वसवः १० रुद्राः ११ आदित्याः १२ मरुतः १३ विश्वेदेवाः १४ वसन्तऋतुः १५ ग्रीष्मर्तुः १६ वर्षर्तुः १७ शरदृतुः १८ हेमन्तर्तुः १९ शिशिरर्तुः ५७ विदुषी ५८, ६३ इन्द्राग्नी ५९ आपः ६० इन्द्रः ६१ परमात्मा ६४ विद्वान् ६५ ।

छन्दः—त्रिष्टुप् १ भुरिक् त्रिष्टुप् २ ब्राह्मीत्रिष्टुप् ३, ७ निचृदाकृतिः ४ भुरिगभिकृतिः ५ विराडभिकृतिः ६ स्वराडार्ष्यनुष्टुप् ८ विराड् ब्राह्मी जगती ९ विराड् ब्राह्मी त्रिष्टुप् [क] ब्राह्मी बृहती [र] १० भुरिग्ब्राह्मी त्रिष्टुप् [क] ब्राह्मी बृहती [र] ११ निचृद् ब्राह्मी जगती [क] ब्राह्मी बृहती [र] १२ भुरिग्ब्राह्मी त्रिष्टुप् [क] ब्राह्मी बृहती [र] १३ ब्राह्मी जगती [क] ब्राह्मी त्रिष्टुप् [र] १४ विकृतिः १५ प्रकृतिः १६ विराट् कृतिः १७ भुरिगतिधृतिः १८ निचृत्कृतिः १९ निचृद् गायत्री २०—२२ निचृदार्षी त्रिष्टुप् २३, ५२

निचृत् त्रिष्टुप् २४, २५ भुरिगार्षी त्रिष्टुप् २६, ५० निचृदार्षी जगती २७ विराडार्षी जगती २८ विराडनुष्टुप् २९–३१, ५९, ६०, ६५ विराड् बृहती ३२ निचृद्बृहती ३३ आर्ष्यनुष्टुप् ३४ उष्णिक् ३५ निचृदुष्णिक् ३६–४० निचृत्पङ्क्तिः ४१, ४३ आर्षी पङ्क्तिः ४२ आर्षी गायत्री ४४ भुरिगार्षी गायत्री ४५, ४६, ६१ विराड् ब्राह्मी त्रिष्टुप् ४७ विराड्ब्राह्मी बृहती ४८ आर्षी त्रिष्टुप् ४९, ५४ स्वराडार्षी त्रिष्टुप् ५१ भुरिगार्षी पङ्क्तिः ५३ निचृदनुष्टुप् ५५, ५६ स्वराडुत्कृतिः ५७ भुरिग्ब्राह्मी बृहती ५८ विराट् त्रिष्टुप् ६२, ६३ आकृतिः ६४ ।

स्वरः—धैवतः १–३, ७, १६, २३–२६, ४७, ४९–५२, ५४, ६२, ६३ पञ्चमः ४, ४१–४३, ५३, ६४ ऋषभः ५, ६, ३५–४० गान्धारः ८, २९–३१, ३४, ५५, ५६, ५८–६१, ६५, ९ निषादः १७, १९, २७, २८ धैवतः [क] मध्यमः [र] १०, ११, १३ निषादः [क] मध्यमः [र] १२ निषादः [क] धैवतः [र] १४ मध्यमः १५, ३२, ३३, ४८, ५८ षड्जः १८, २०—२२, ४४—४६, ५७ ॥

॥ ओ३म् ॥ अग्ने जातान् प्र णुदा नः सपत्नान् प्रत्यजातान्नुद जातवेदः । अधि नो ब्रूहि सुमना अहेडँस्तव स्याम शर्मँस्त्रिवरूथ उद्भौ ॥ १ ॥ सहसा जातान् प्र णुदा नः सपत्नान् प्रत्यजातान् जातवेदो नुदस्व । अधि नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयꣳ स्याम प्र णुदा नः सपत्नान् ॥ २ ॥ षोडशी स्तोम ओजो द्रविणं चतुश्चत्वारिꣳश स्तोमो वर्चो द्रविणम् । अग्नेः पुरीषमस्यप्सो नाम तां त्वा विश्वे अभि गृणन्तु देवाः । स्तोमपृष्ठा घृतवतीह सीद प्रजावदस्मे द्रविणा यजस्व ॥ ३ ॥ एवश्छन्दो वरिवश्छन्दः शम्भूश्छन्दः परिभूश्छन्द आच्छच्छन्दो मनश्छन्दो व्यचश्छन्दः सिन्धुश्छन्दः समुद्रश्छन्दः सरिरं छन्दः ककुप् छन्दस्त्रिककुप्छन्दः काव्यं छन्दो अङ्कुपं छन्दोऽक्षरपङ्क्तिश्छन्दः पदपङ्क्तिश्छन्दो विष्टारपङ्क्तिश्छन्दः क्षुरश्छन्दो भ्राजश्छन्दः ॥ ४ ॥ आच्छच्छन्दः प्रच्छच्छन्दः संयच्छन्दो वियच्छन्दो बृहच्छन्दो रथन्तरञ्छन्दो निकायश्छन्दो विवधश्छन्दो गिरश्छन्दो भ्रजश्छन्दः सꣳस्तुप् छन्दोऽनुष्टुप् छन्द एवश्छन्दो वरिवश्छन्दो वयश्छन्दो वयस्कृच्छन्दो विष्पर्धाश्छन्दो विशालं छन्दश्छदिश्छन्दो दूरोहणं छन्दस्तन्द्रञ्छन्दो अङ्काङ्कं छन्दः ॥ ५ ॥ रश्मिना सत्याय सत्यं जिन्व प्रेतिना धर्मणा धर्मं जिन्वान्वित्या दिवा दिवं जिन्व सन्धिनान्तरिक्षेणान्तरिक्षं

जिन्व प्रतिधिना पृथिव्या पृथिवीं जिन्व विष्टम्भेन वृष्ट्या वृष्टिं जिन्व प्रवयाऽह्नाहर्जिन्वानुया रात्र्या रात्रीञ्जिन्वोशिजा वसुभ्यो वसूञ्जिन्व प्रकेतेनादित्येभ्य आदित्याञ्जिन्व ॥ ६ ॥ तन्तुना रायस्पोषेण रायस्पोषं जिन्व सꣳसर्पेण श्रुताय श्रुतं जिन्वैडेनौषधीभिरोषधीर्जिन्वोत्तमेन तनूभिस्तनूर्जिन्व वयोधसा धीतेनाधीतञ्जिन्वाभिजिता तेजसा तेजो जिन्व ॥७॥ प्रतिपदसि प्रतिपदे त्वानुपदस्यनुपदे त्वा संपदसि सम्पदे त्वा तेजोऽसि तेजसे त्वा ॥ ८ ॥ त्रिवृदसि त्रिवृते त्वा प्रवृदसि प्रवृते त्वा विवृदसि विवृते त्वा सवृदसि सवृते त्वाऽऽक्रमोऽस्याक्रमाय त्वा संक्रमोऽसि संक्रमाय त्वोत्क्रमोऽस्युत्क्रमाय त्वोत्क्रान्तिरस्युत्क्रान्त्यै त्वाधिपतिनोर्जोर्जं जिन्व ॥ ९ ॥ [क] राज्ञ्यसि प्राची दिग्वसवस्ते देवा अधिपतयोऽग्निर्हेतीनां प्रतिधर्त्ता त्रिवृत् त्वा स्तोमः पृथिव्याꣳ श्रयत्वाज्यमुक्थमव्यथायै स्तभ्नातु रथन्तरꣳ साम प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्ष ऋषयस्त्वा । [र] प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथन्तु विधर्त्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु ॥ १० ॥ [क] विराडसि दक्षिणा दिग्रुद्रास्ते देवा अधिपतय इन्द्रो हेतीनां प्रतिधर्त्ता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याꣳ श्रयतु प्रउगमुक्थमव्यथायै स्तभ्नातु बृहत्साम प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्ष ऋषयस्त्वा । [र] प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथन्तु विधर्त्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु ॥ ११ ॥ [क] सम्राडसि प्रतीची दिगादित्यास्ते देवा अधिपतयो वरुणो हेतीनां प्रतिधर्त्ता सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याꣳ श्रयतु मरुत्वतीयमुक्थमव्यथायै स्तभ्नातु वैरूपꣳ साम प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्ष ऋषयस्त्वा [र] प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथन्तु विधर्त्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु ॥ १२ ॥ [क] स्वराडस्युदीची दिङ् मरुतस्ते देवा अधिपतयः सोमो हेतीनां प्रतिधर्त्तैकविꣳशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याꣳ श्रयतु निष्केवल्यमुक्थमव्यथायै स्तभ्नातु । वैराजꣳ साम प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्ष ऋषयस्त्वा [र] प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथन्तु विधर्त्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु ॥ १३ ॥ [क] अधिपत्न्यसि बृहती दिग्विश्वे ते देवा अधिपतयो बृहस्पतिर्हेतीनां प्रतिधर्त्ता त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौ त्वा स्तोमौ पृथिव्याꣳ श्रयतां वैश्वदेवाग्निमारुते उक्थे अव्यथायै स्तभ्नीताꣳ शाक्वररैवते सामनी [र] प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्ष ऋषयस्त्वा प्रथ-

प्रजा देवेषु दिवो मात्रया वरिम्णा प्रथन्तु विधर्त्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानञ्च सादयन्तु ॥ १४ ॥ अयं पुरो हरिकेशः सूर्यरश्मिस्तस्य रथगृत्सश्च रथौजाश्च सेनानीग्रामण्यौ । पुञ्जिकस्थला च क्रतुस्थला चाप्सरसौ । दङ्क्ष्णवः पशवो हेतिः पौरुषेयो वधः प्रहेतिस्तेभ्यो नमो अस्तु ते नोऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जम्भे दध्मः ॥ १५ ॥ अयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य रथस्वनश्च रथेचित्रश्च सेनानीग्रामण्यौ । मेनका च सहजन्या चाप्सरसौ यातुधाना हेती रक्षांᳬसि प्रहेतिस्तेभ्यो नमो अस्तु ते नोऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जम्भे दध्मः ॥ १६ ॥ अयं पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य रथप्रोतश्चासमरथश्च सेनानीग्रामण्यौ । प्रम्लोचन्ती चानुम्लोचन्ती चाप्सरसौ । व्याघ्रा हेतिः सर्पाः प्रहेतिस्तेभ्यो नमो अस्तु ते नोऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जम्भे दध्मः ॥ १७ ॥ अयमुत्तरात्संयद्वसुस्तस्य तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च सेनानीग्रामण्यौ । विश्वाची च घृताची चाप्सरसावापो हेतिर्वातः प्रहेतिस्तेभ्यो नमो अस्तु ते नोऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जम्भे दध्मः ॥ १८ ॥ अयमुपर्यर्वाग्वसुस्तस्य सेनजिच्च सुषेणश्च सेनानीग्रामण्यौ । उर्वशी च पूर्वचित्तिश्चाप्सरसाववस्फूर्जन् हेतिर्विद्युत्प्रहेतिस्तेभ्यो नमो अस्तु ते नोऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जम्भे दध्मः ॥ १९ ॥ अग्निर्मूर्द्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम् । अपाᳬ रेताᳬसि जिन्वति ॥ २० ॥ अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः । मूर्धा कवी रयीणाम् ॥ २१ ॥ त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत । मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः ॥ २२ ॥ भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता यत्रा नियुद्भिः सचसे शिवाभिः । दिवि मूर्धानं दधिषे स्वर्षां जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहम् ॥ २३ ॥ अबोध्यग्निः समिधा जनानां प्रति धेनुमिवायतीमुषासम् । यह्वा इव प्र वयामुज्जिहानाः प्र भानवः सिस्रते नाकमच्छ ॥ २४ ॥ अवोचाम कवये मेध्याय वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णे । गविष्ठिरो नमसा स्तोममग्नौ दिवीव रुक्ममुरुव्यञ्चमश्रेत् ॥ २५ ॥ अयमिह प्रथमो धायि धातृभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेष्वीड्यः । यमप्नवानो भृगवो विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभ्वं विशेविशे ॥ २६ ॥ जनस्य गोपा अजनिष्ट जागृविरग्निः सुदक्षः सुविताय नव्यसे । घृतप्रतीको बृहता दिविस्पृशा द्युमद्विभाति भरतेभ्यः शुचिः ॥ २७ ॥ त्वामग्ने अङ्गिरसो गुहा हितमन्वविन्दञ्छिश्रियाणं वनेवने । स जायसे मथ्यमानः सहो महत् त्वामाहुः

सहंसस्पुत्रमंङ्गिरः ॥ २८ ॥ सखांयः सं वः सम्यञ्चमिषꣳ स्तोमं चाग्नयें । वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जो नप्त्रे सहंस्वते ॥ २९ ॥ सꣳसमिद्युवसे वृषन्नग्ने विश्वान्यर्य्य आ । इडस्पदे समिध्यसे स नो वसून्या भर ॥ ३० ॥ त्वां चित्रश्रवस्तम हवन्ते विक्षु जन्तवः । शोचिष्केशं पुरुप्रियाग्ने हव्याय वोढवे ॥ ३१ ॥ एना वो अग्निं नमसोर्जो नपातमा हुवे । प्रियं चेतिष्ठमरतिꣳ स्वध्वरं विश्वस्य दूतममृतम् ॥ ३२ ॥ विश्वस्य दूतममृतं विश्वस्य दूतममृतम् । स योजते अरुषा विश्वभोजसा स दुद्रवत् स्वाहुतः ॥ ३३ ॥ स दुद्रवत् स्वाहुतः स दुद्रवत् स्वाहुतः । सुब्रह्मा यज्ञः सुशमी वसूनां देवꣳ राधो जनानाम् ॥ ३४ ॥ अग्ने वाजस्य गोमत ईशानः सहसो यहो । अस्मे धेहि जातवेदो महि श्रवः ॥ ३५ ॥ स इधानो वसुष्कविरग्निरीडेन्यो गिरा । रेवदस्मभ्यं पुर्वणीक दीदिहि ॥ ३६ ॥ क्षपो राजन्नुत त्मनाग्ने वस्तोरुतोषसः । स तिग्मजम्भ रक्षसो दह प्रति ॥ ३७ ॥ भद्रो नो अग्निराहुतो भद्रा रातिः सुभग भद्रो अध्वरः । भद्रा उत प्रशस्तयः ॥ ३८ ॥ भद्रा उत प्रशस्तयो भद्रं मनः कृणुष्व वृत्रतूर्य्ये । येना समत्सु सासहः ॥ ३९ ॥ येना समत्सु सासहोऽव स्थिरा तनुहि भूरि शर्धताम् । वनेमा ते अभिष्टिभिः ॥ ४० ॥ अग्निं तं मन्ये यो वसुरस्तं यं यन्ति धेनवः । अस्तमर्वन्त आशवोऽस्तं नित्यासो वाजिन इषꣳ स्तोतृभ्य आ भर ॥ ४१ ॥ सो अग्निर्यो वसुर्गृणे सं यमायन्ति धेनवः । समर्वन्तो रघुद्रुवः सꣳसुजातासः सूरय इषꣳ स्तोतृभ्य आ भर ॥ ४२ ॥ उभे सुश्चन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीष आसनि । उतो न उत्पुपूर्या उक्थेषु शवसस्पत इषꣳ स्तोतृभ्य आ भर ॥ ४३ ॥ अग्ने तमद्याश्वं न स्तोमैः क्रतुं न भद्रꣳहृदिस्पृशम् । ऋध्यामा त ओहैः ॥ ४४ ॥ अधा ह्यग्ने क्रतोर्भद्रस्य दक्षस्य साधोः । रथीर्ऋतस्य बृहतो बभूथ ॥ ४५ ॥ एभिर्नो अर्कैर्भवा नो अर्वाङ् स्वर्ण ज्योतिः । अग्ने विश्वेभिः सुमना अनीकैः ॥ ४६ ॥ अग्निꣳ होतारं मन्ये दास्वन्तं वसुꣳ सूनुꣳ सहसो जातवेदसं विप्रं न जातवेदसम् । य ऊर्ध्वया स्वध्वरो देवो देवाच्या कृपा । घृतस्य विभ्राष्टिमनु वष्टि शोचिषाऽऽजुह्वानस्य सर्पिषः ॥ ४७ ॥ अग्ने त्वन्नो अन्तम उत त्राता शिवो भवा वरूथ्यः । वसुरग्निर्वसुश्रवा अच्छा नक्षि द्युमत्तमꣳ रयिन्दाः । तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः ॥ ४८ ॥ येन ऋषयस्तपसा सत्रमायन्निन्धाना अग्निꣳस्वराभरन्तः । तस्मिन्नहं निदधे नाके अग्निं यमाहुर्मनवस्तीर्णबर्हिषम् ॥ ४९ ॥ तं पत्नीभिरनु गच्छेम देवाः पुत्रैर्भ्रातृभिरुत वा हिरण्यैः । नाकं गृभ्णानाः सुकृतस्य लोके तृतीये पृष्ठे अधि रो-

चने दिवः ॥ ५० ॥ आ वाचो मध्यमरुहद्भुरण्युरयमग्निः सत्पतिश्चेकितानः । पृष्ठे पृथिव्या निहितो दविद्युतदधस्पदं कृणुतां ये पृतन्यवः ॥ ५१ ॥ अयमग्निर्वीरतमो वयोधाः सहस्रियो द्योततामप्रयुच्छन् । विभ्राजमानः सरिरस्य मध्य उप प्र याहि दिव्यानि धाम ॥ ५२ ॥ सम्प्रच्यवध्वमुप सम्प्रयाताग्ने पथो देवयानान् कृणुध्वम् । पुनः कृण्वाना पितरा युवानान्वाता १ᳪ सीत् त्वयि तन्तुमेतम् ॥ ५३ ॥ उद्बुध्यस्वाग्ने प्रति जागृहि त्वमिष्टापूर्ते सᳪ सृजेथामयं च । अस्मिन् सधस्थे अध्युत्तरस्मिन् विश्वे देवा यजमानश्च सीदत ॥ ५४ ॥ येन वहसि सहस्रं येनाग्ने सर्ववेदसम् । तेनेमं यज्ञं नो नय स्वर्देवेषु गन्तवे ॥ ५५ ॥ अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः । तञ्जानन्नग्न आ रोहाथा नो वर्धया रयिम् ॥५६॥ तपश्च तपस्यश्च शैशिरावृतू अग्नेरन्तः श्लेषोऽसि कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधयः कल्पन्तामग्नयः पृथङ् मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः । ये अग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी इमे शैशिरावृतू अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवे सीदतम् ॥५७॥ परमेष्ठी त्वा सादयतु दिवस्पृष्ठे ज्योतिष्मतीम् । विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ । सूर्यस्तेऽधिपतिस्तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद ॥५८॥ लोकं पृण छिद्रं पृणाथो सीद ध्रुवा त्वम् । इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन् योनावसीषदन् ॥५९॥ ता अस्य सूददोहसः सोमᳪ श्रीणन्ति पृश्नयः । जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिवः ॥६०॥ इन्द्रं विश्वा अवीवृधन् समुद्रव्यचसं गिरः । रथीतमᳪ रथीनां वाजानाᳪ सत्पतिं पतिम् ॥ ६१ ॥ प्रोथदश्वो न यवसेऽविष्यन्यदा महः संवरणाद्व्यस्थात् । आदस्य वातो अनु वाति शोचिरध स्म ते व्रजनं कृष्णमस्ति ॥६२॥ आयोष्ट्वा सदने सादयाम्यवतश्छायायाᳪ समुद्रस्य हृदये । रश्मीवतीं भास्वतीमा या द्यां भास्या पृथिवीमोर्वन्तरिक्षम् ॥६३॥ परमेष्ठी त्वा सादयतु दिवस्पृष्ठे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं दिवं यच्छ दिवं दृᳪह दिवं मा हिᳪसीः । विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय । सूर्यस्त्वाभिपातु मह्या स्वस्त्या छर्दिषा शन्तमेन तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवे सीदतम् ॥ ६४ ॥ सहस्रस्य प्रमासि सहस्रस्य प्रतिमासि सहस्रस्योन्मासि साहस्रोऽसि सहस्राय त्वा ॥ ६५ ॥

॥ इति पञ्चदशोऽध्यायः ॥

॥ अथ षोडशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—परमेष्ठी वा कुत्सः १—३ परमेष्ठी ४ बृहस्पतिः ५ प्रजापतिः ६–१४, ३४ कुत्सः १५–३३, ३५–३९ परमेष्ठी प्रजापतिर्वा देवाः ४०–६६ ।

देवता—रुद्रः १–४, ६–१७, १९, २९ एकरुद्रः ५ रुद्राः १८, २०–२८, ३०—५५, ५७—६६ बहुरुद्राः ५६ ।

छन्दः—आर्षी गायत्री १ आर्षी स्वराडनुष्टुप् २ विराडार्ष्यनुष्टुप् ३, ५४, ६२ निचृदार्ष्यनुष्टुप् ४, ८, १२, १३, ५३, ५६–५८, ६०, ६१ भुरिगार्षी बृहती ५, ४७ निचृदार्षी पङ्क्तिः ६ विराडार्षी पङ्क्तिः ७ भुरिगार्ष्युष्णिक् ९, १४, ५५ भुरिगार्ष्यनुष्टुप् १०, ६३ निचृदनुष्टुप् ११ निचृदार्षी जगती १५, १६ निचृदतिधृतिः १७, २१ निचृदष्टिः १८, २२ विराडतिधृतिः १९ अतिधृतिः २० निचृदतिजगती २३ भुरिक् शक्करी २४, २५ भुरिगतिजगती २६, २९ निचृच्छक्करी २७ आर्षी जगती २८ विराडार्षी त्रिष्टुप् ३० स्वराडार्षी पङ्क्तिः ३१, ३९ स्वराडार्षी त्रिष्टुप् ३२, ३४–३६ आर्षी त्रिष्टुप् ३३, ४४, ५० निचृदार्षी त्रिष्टुप् ३७, ४२, ४५ भुरिगार्षी पङ्क्तिः ३८ भुरिगतिशक्करी ४० स्वराडार्षी बृहती ४१ जगती ४३ स्वरा प्रकृतिः ४६ आर्षी जगती ४८ आर्ष्यनुष्टुप् ४९, ५२—५९ निचृदार्षी यवमध्या त्रिष्टुप् ५२ निचृद्धृतिः ६४, ६५, ६६ ।

स्वरः—षड्जः १, १७, १९–२१ गान्धारः २—४, ८, १०–१३, ४९, ५२—५४, ५६—६३ मध्यमः ५, १८, २२, ४१, ४७ पञ्चमः ६, ७, ३१, ३८–४० ऋषभः ९, १४, ५५, ६४–६६ निषादः १५, १६, २३, २६, २८, २९, ४३, ४८ धैवतः २४, २५, २७, ३०, ३२—३७, ४२, ४४—४६, ५०, ५१ ॥

॥ ओ३म् ॥ नम॑स्ते रुद्र म॒न्यव॑ उ॒तो त॒ इष॑वे॒ नमः॑ । बा॒हुभ्या॑मु॒त ते॒ नमः॑ ॥ १ ॥ या ते॑ रुद्र शि॒वा त॒नूरघो॒रा पा॑पकाशिनी । तया॑ नस्त॒न्वा॒ शन्त॑मया॒ गि॑रिशन्ता॒भि चा॑कशीहि ॥२॥ यामि॒षुं गि॑रिशन्त॒ हस्ते॑ बि॒भर्ष्यस्त॑वे । शि॒वां गि॑रित्र॒ तां कु॑रु॒ मा हि॑ꣳसीः॒ पुरु॑षं॒ जग॑त् ॥ ३ ॥ शि॒वेन॒ वच॑सा त्वा॒ गिरि॒शाच्छा॑

वदामसि । यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मथ्ठ सुमना असत् ॥ ४ ॥ अध्यवोचदधिवक्ता प्रथमो दैव्यो भिषक् । अहींश्च सर्वाञ्जम्भयन्त्सर्वाश्च यातुधान्योऽधराचीः परा सुव ॥ ५ ॥ असौ यस्ताम्रो अरुण उत बभ्रुः सुमङ्गलः । ये चैनथ्ठ रुद्रा अभितो दिक्षु श्रिताः सहस्रशोऽवैषाꣳ हेड ईमहे ॥ ६ ॥ असौ योऽवसर्पति नीलग्रीवो विलोहितः । उतैनं गोपा अदृश्रन्नदृश्रन्नुदहार्य्यः स दृष्टो मृडयाति नः ॥ ७ ॥ नमोऽस्तु नीलग्रीवाय सहस्राक्षाय मीढुषे । अथो ये अस्य सत्वानोऽहन्तेभ्यो अकरन्नमः ॥ ८ ॥ प्रमुञ्च धन्वनस्त्वमुभयोरार्त्न्योर्ज्याम् । याश्च ते हस्त इषवः परा ता भगवो वप ॥ ९ ॥ विज्यन्धनुः कपर्दिनो विशल्यो बाणवाँ२॥ उत । अनेशन्नस्य या इषव आभुरस्य निषङ्गधिः ॥ १० ॥ या ते हेतिर्मीढुष्टम हस्ते बभूव ते धनुः । तयास्मान्विश्वतस्त्वमयक्ष्मया परिभुज ॥ ११ ॥ परि ते धन्वनो हेतिरस्मान्वृणक्तु विश्वतः । अथो य इषुधिस्तवारे अस्मन्निधेहि तम् ॥१२॥ अवतत्य धनुष्ट्वथ्ठ सहस्राक्ष शतेषुधे । निशीर्य्य शल्यानाम्मुखा शिवो नः सुमना भव ॥ १३ ॥ नमस्त आयुधायानातताय धृष्णवे । उभाभ्यामुत ते नमो बाहुभ्यान्तव धन्वने ॥ १४ ॥ मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकम्मा न उक्षन्तमुत मा न उक्षितम् । मा नो वधीः पितरम्मोत मातरम्मा नः प्रियास्तन्वो रुद्र रीरिषः । ॥ १५ ॥ मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः । मा नो वीरान्रुद्र भामिनो वधीर्हविष्मन्तः सदमित् त्वा हवामहे ॥ १६ ॥ नमो हिरण्यबाहवे सेनान्ये दिशां च पतये नमो नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः पशूनां पतये नमो नमः । शष्पिञ्जराय त्विषीमते पथीनां पतये नमो नमो हरिकेशायोपवीतिने पुष्टानां पतये नमः १७ ॥ नमो बभ्लुशाय व्याधिनेऽन्नानां पतये नमो नमो भवस्य हेत्यै जगतां पतये नमो नमो रुद्रायाततायिने क्षेत्राणां पतये नमो नमः सूतायाहन्त्यै वनानां पतये नमः ॥ १८ ॥ नमो रोहिताय स्थपतये वृक्षाणां पतये नमो नमो भुवन्तये वारिवस्कृतायौषधीनां पतये नमो नमो मन्त्रिणे वाणिजाय कक्षाणां पतये नमो नम उच्चैर्घोषायाक्रन्दयते पत्तीनां पतये नमः ॥ १९ ॥ नमः कृत्स्नायतया धावते सत्वनां पतये नमो नमः सहमानाय निव्याधिन आव्याधिनीनां पतये नमो नमो निषङ्गिणे ककुभाय स्तेनानां पतये नमो नमो निचेरवे परिचरायारण्यानां पतये नमः ॥ २० ॥ नमो वञ्चते परिवञ्चते स्तायूनां पतये नमो नमो निषङ्गिण इषुधिमते तस्कराणां पतये नमो नमः सृकायिभ्यो जिघांथ्ठसद्भ्यो मुष्णतां पतये नमो नमोऽसिमद्भ्यो नक्तं चरद्भ्यो विकृन्तानां पतये

नमः ॥ २१ ॥ नम उष्णीषिणे गिरिचराय कुलुञ्चानां पतये नमो नम इषुमद्भ्यो धन्वायिभ्यश्च वो नमो नम आतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो नमो नम आयच्छद्भ्योऽस्यद्भ्यश्च वो नमः ॥ २२ ॥ नमो विसृजद्भ्यो विद्ध्यद्भ्यश्च वो नमो नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च वो नमो नमः शयानेभ्य आसीनेभ्यश्च वो नमो नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यश्च वो नमः ॥ २३ ॥ नमः सभाभ्यः सभापतिभ्यश्च वो नमो नमोऽश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यश्च वो नमो नम आव्याधिनीभ्यो विविध्यन्तीभ्यश्च वो नमो नम उगणाभ्यस्तृंहतीभ्यश्च वो नमः ॥ २४ ॥ नमो गणेभ्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च वो नमो नमो गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यश्च वो नमो नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमः ॥२५॥ नमः सेनाभ्यः सेनानिभ्यश्च वो नमो नमो रथिभ्यो अरथेभ्यश्च वो नमो नमः क्षत्तृभ्यः संग्रहीतृभ्यश्च वो नमो नमो महद्भ्यो अर्भकेभ्यश्च वो नमः ॥२६॥ नमस्तक्षभ्यो रथकारेभ्यश्च वो नमो नमः कुलालेभ्यः कर्मारेभ्यश्च वो नमो नमो निषादेभ्यः पुञ्जिष्ठेभ्यश्च वो नमो नमः श्वनिभ्यो मृगयुभ्यश्च वो नमः ॥ २७ ॥ नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च वो नमो नमो भवाय च रुद्राय च नमः शर्वाय च पशुपतये च नमो नीलग्रीवाय च शितिकण्ठाय च ॥ २८ ॥ नमः कपर्दिने च व्युप्तकेशाय च नमः सहस्राक्षाय च शतधन्वने च नमो गिरिशयाय च शिपिविष्टाय च नमो मीढुष्टमाय चेषुमते च ॥ २९ ॥ नमो ह्रस्वाय च वामनाय च नमो बृहते च वर्षीयसे च नमो वृद्धाय च सवृधे च नमोऽग्र्याय च प्रथमाय च ॥ ३० ॥ नम आशवे चाजिराय च नमः शीघ्र्याय च शीभ्याय च नम ऊर्म्याय चावस्वन्याय च नमो नादेयाय च द्वीप्याय च ॥ ३१ ॥ नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय च नमः पूर्वजाय चापरजाय च नमो मध्यमाय चापगल्भाय च नमो जघन्याय च बुध्न्याय च ॥ ३२ ॥ नमः सोभ्याय च प्रतिसर्याय च नमो याम्याय च क्षेम्याय च नमः श्लोक्याय चावसान्याय च नम उर्वर्याय च खल्याय च ॥ ३३ ॥ नमो वन्याय च कक्ष्याय च नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय च नम आशुषेणाय चाशुरथाय च नमः शूराय चावभेदिने च ॥ ३४ ॥ नमो बिल्मिने च कवचिने च नमो वर्मिणे च वरूथिने च नमः श्रुताय च श्रुतसेनाय च नमो दुन्दुभ्याय चाहनन्याय च ॥ ३५ ॥ नमो धृष्णवे च प्रमृशाय च नमो निषङ्गिणे चेषुधिमते च नमस्तीक्ष्णेषवे चायुधिने च नमः स्वायुधाय च सुधन्वने च ॥ ३६ ॥ नमः स्रुत्याय च पथ्याय च नमः काट्याय च नीप्याय च नमः कुल्याय च सरस्याय च

नमो नादेयाय च वैशन्ताय च ॥ ३७ ॥ नमः कूप्याय चावट्याय च नमो वीध्र्याय
चातप्याय च नमो मेघ्याय च विद्युत्याय च नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय च ॥ ३८ ॥
नमो वात्याय च रेष्म्याय च नमो वास्तव्याय च वास्तुपाय च नमः सोमाय च
रुद्राय च नमस्ताम्राय चारुणाय च ॥ ३९ ॥ नमः शङ्गवे च पशुपतये च नम
उग्राय च भीमाय च नमोऽग्रेवधाय च दूरेवधाय च नमो हन्त्रे च हनीयसे च नमो
वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यो नमस्ताराय ॥ ४० ॥ नमः शम्भवाय च मयोभवाय च
नमः शङ्कराय च मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च ॥४१॥ नमः
पार्याय चावार्याय च नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय च नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय
च नमः शष्प्याय च फेन्याय च ॥ ४२ ॥ नमः सिकत्याय च प्रवाह्याय च नमः
किꣳशिलाय च क्षयणाय च नमः कपर्दिने च पुलस्तये च नम इरिण्याय
च प्रपथ्याय च ॥ ४३ ॥ नमो व्रज्याय च गोष्ठ्याय च नमस्तल्प्याय च
गेह्याय च नमो हृदय्याय च निवेष्प्याय च नमः काट्याय च गह्वरेष्ठाय च
॥ ४४ ॥ नमः शुष्क्याय च हरित्याय च नमः पाꣳसव्याय च रजस्याय
च नमो लोप्याय चोलप्याय च नम ऊर्व्याय च सूर्व्याय च ॥ ४५ ॥ नमः
पर्णाय च पर्णशदाय च नम उद्गुरमाणाय चाभिघ्नते च नम आखिदते च प्र
खिदते च नम इषुकृद्भ्यो धनुष्कृद्भ्यश्च वो नमो नमो वः किरिकेभ्यो देवानाꣳ
हृदयेभ्यो नमो विचिन्वत्केभ्यो नमो विक्षिणत्केभ्यो नम आनिर्हतेभ्यः ॥ ४६ ॥
द्रापे अन्धसस्पते दरिद्र नीललोहित । आसां प्रजानामेषां पशूनां मा भेर्मा रोङ्
मो च नः किं चनाममत् ॥ ४७ ॥ इमा रुद्राय तवसे कपर्दिने क्षयद्वीराय प्र भरा-
महे मतीः । यथा शमसद्द्विपदे चतुष्पदे विश्वं पुष्टं ग्रामे अस्मिन्ननातुरम् ॥ ४८ ॥
या ते रुद्र शिवा तनूः शिवा विश्वाहा भेषजी । शिवा रुतस्य भेषजी तया नो
मृड जीवसे ॥ ४९ ॥ परि नो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु परि त्वेषस्य दुर्मतिरघायोः । अव
स्थिरा मघवद्भ्यस्तनुष्व मीढ्वस्तोकाय तनयाय मृड ॥ ५० ॥ मीढुष्टम शिवतम
शिवो नः सुमना भव । परमे वृक्ष आयुधन्निधाय कृत्तिं वसान आ चर पिना-
कम्बिभ्रदा गहि ॥ ५१ ॥ विकिरिद्र विलोहित नमस्ते अस्तु भगवः । यास्ते
सहस्रꣳ हेतयोऽन्यमस्मन्नि वपन्तु ताः ॥ ५२ ॥ सहस्राणि सहस्रशो बाह्वोस्तव
हेतयः । तासामीशानो भगवः पराचीना मुखा कृधि ॥ ५३ ॥ असंख्याता सह-
स्राणि ये रुद्रा अधि भूम्याम् । तेषाꣳ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ५४ ॥
अस्मिन्महत्यर्णवेऽन्तरिक्षे भवा अधि । तेषाꣳ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि

॥ ५५ ॥ नीलग्रीवाः शितिकण्ठा दिवꣳरुद्रा उपश्रिताः । तेषाꣳ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ५६ ॥ नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः शर्वा अधः क्षमाचराः । तेषाꣳ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ५७ ॥ ये वृक्षेषु शष्पिञ्जरा नीलग्रीवा विलोहिताः । तेषाꣳ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ५८ ॥ ये भूतानामधिपतयो विशिखासः कपर्दिनः । तेषाꣳ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ५९ ॥ ये पथां पथिरक्षय ऐलबृदा आयुर्युधः । तेषाꣳ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ६० ॥ ये तीर्थानि प्रचरन्ति सृकाहस्ता निषङ्गिणः । तेषाꣳ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ६१ ॥ येऽन्नेषु विविध्यन्ति पात्रेषु पिबतो जनान् । तेषाꣳ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ६२ ॥ य एतावन्तश्च भूयाꣳसश्च दिशो रुद्रा वितस्थिरे । तेषाꣳ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥ ६३ ॥ नमोऽस्तु रुद्रेभ्यो ये दिवि येषां वर्षमिषवः । तेभ्यो दश प्राचीर्दश दक्षिणा दश प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वाः । तेभ्यो नमो अस्तु ते नोऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जम्भे दध्मः ॥ ६४ ॥ नमोऽस्तु रुद्रेभ्यो येऽन्तरिक्षे येषां वात इषवः । तेभ्यो दश प्राचीर्दश दक्षिणा दश प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वाः । तेभ्यो नमो अस्तु ते नोऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जम्भे दध्मः ॥ ६५ ॥ नमोऽस्तु रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां येषामन्नमिषवः । तेभ्यो दश प्राचीर्दश दक्षिणा दश प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वाः । तेभ्यो नमो अस्तु ते नोऽवन्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जम्भे दध्मः ॥ ६६ ॥

॥ इति षोडशोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तदशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—मेधातिथिः १–७, ९ वसुयुः ८ भारद्वाजः १०, १६ लोपामुद्रा ११–१५ भुवनपुत्री विश्वकर्मा १७–३२ अप्रतिरथः ३३–५८, ६० विश्वावसुः ५९ मधुच्छन्दाः सुतजेता ६१ विधृतिः ६२–६९ कुत्सः ७०–७२ कण्वः

७४ गृत्सः ७५ वसिष्ठः ७६, ७८ परमेष्ठी ७७ सप्त ऋषयः ७९–८७ गृत्समदः ८८ वामदेवः ८९—९९।

देवता—मरुतः १, ४७, ८०—८४, ८६ अग्निः २–१२, १५, १६, ५० ५२, ५३, ५५, ५६, ५८, ६५—७३, ७५—७७, ७९, ८७–९० प्राणः १३, १४ विश्वकर्मा १७–३३, ७८ इन्द्रः ३४–४४, ५१, ६१, ६३ इषुः ४५ योद्धा ४६ इन्द्रबृहस्पत्यादयः ४८ सोमवरुणदेवाः ४९ दिग् ५४ यज्ञः ५७, ६२ आदित्याः ५९, ६० इन्द्राग्नी ६४ सविता ७४ चातुर्मास्या मरुतः ८५ यज्ञपुरुषः ९१—९९।

छन्दः—अतिशक्करी १ निचृद्विकृतिः २ विराडार्षी पङ्क्तिः ३, १५, ५६, भुरिगार्षी गायत्री ४, ५ आर्षीत्रिष्टुप् ६, २१, २५, २९, ३०, ३३, ३५, ३६, ३७, ४१, ४९, ५८, ५९, ७०, ७३, ७५, ८७, ९२, ९५, ९८ आर्षी बृहती ७ आर्षी गायत्री ८, ७७, ८१, ८२ निचृदार्षी गायत्री ९, १६ निचृदार्षी जगती १०, १३, ८४ भुरिगार्षी बृहती ११ निचृद्गायत्री १२ आर्षी जगती १४, ७९ निचृदार्षी त्रिष्टुप् १७, २२, २४, २७, ३९, ४३, ४७, ६०, ६६, ६८, ७४, ८८, ८९, ९३, ९४, ९६, ९७ भुरिगार्षी पङ्क्तिः १८, ३१, ५५, ६९, ७१ भुरिगार्षी त्रिष्टुप् १९, २३, २६, २८, ३८ स्वराडार्षी त्रिष्टुप् २०, ३४, ५४, ९९ स्वराडार्षी पङ्क्तिः ३२ विराडार्षी त्रिष्टुप् ४०, ४२, ४४, ९०, ९१ आर्ष्यनुष्टुप् ४५, ५१, ६४ विराडार्ष्यनुष्टुप् ४६, ५०, ५३, ६२, ६३, ६५ पङ्क्तिः ४८, ७२ निचृदार्ष्यनुष्टुप् ५२, ६१ निचृदार्षी बृहती ५७ पिपीलिकामध्या बृहती ६७ आर्ष्युष्णिक् ७६, ८० विराडतिजगती ७८ भुरिगार्ष्युष्णिक् ८३ स्वराडार्षी गायत्री ८५ निचृच्छक्करी ८६।

स्वरः—पञ्चमः १, ३, १५, १८, ३१, ३२, ४८, ५५, ५६, ६९, ७१, ७२ मध्यमः २, ७, ११, ५७, ६७ षड्जः ४, ५, ८, ९, १६, ७७, ८१, ८२, ८५ धैवतः ६, १२, १७, १९—३०, ३३—४४, ४७, ४९, ५४, ५८—६०, ६६, ७०, ७३—७५, ८६—९९ निषादः १०, १३, १४, ७८, ७९, ८४ गान्धारः ४५, ४६, ५०—५३, ६१—६५, ६८ ऋषभः ७६, ८०, ८३ ॥

॥ ओ३म् ॥ अश्म॒न्नूर्जं॒ पर्व॑ते शिश्रिया॒णाम॒द्भ्य ओष॑धीभ्यो॒ वन॒स्पति॑भ्यो॒ अधि॒ सम्भृ॑तं॒ पयः॑। तान्न॒ इष॒मूर्जं॑ धत्त मरुतः सꣳरराणाऽअश्मँ॑स्ते॒ क्षुन्मयि॑ त॒ऊर्ग्यं द्वि॒ष्मस्तं ते॒ शुगृ॑च्छतु ॥ १ ॥ इ॒मा मे॑ अग्न॒ इष्ट॑का धे॒नवः॑ स॒न्त्वेका॑ च॒

दश च दश च शतं च शतं च सहस्रं च सहस्रं चायुतं चायुतं च नियुतं च नियुतं च प्रयुतं चार्बुदं च न्यर्बुदं च समुद्रश्च मध्यं चान्तश्च परार्द्धश्चैता मे अग्न इष्टका धेनवः सन्त्वमुत्रामुष्मिँल्लोके ॥ २ ॥ ऋतवः स्थ ऋतावृध ऋतुष्ठाः स्थ ऋतावृधः । घृतश्च्युतो मधुश्च्युतो विराजो नाम कामदुघा अक्षीयमाणाः ॥३॥ समुद्रस्य त्वावकयाग्ने परि व्ययामसि । पावको अस्मभ्यंꣳ शिवो भव ॥ ४ ॥ हिमस्य त्वा जरायुणाग्ने परि व्ययामसि । पावको अस्मभ्यंꣳ शिवो भव ॥ ५ ॥ उप ज्मन्नुप वेतसेऽवतर नदीष्वा । अग्ने पित्तमपामसि मण्डूकि ताभिरा गहि सेमं नो यज्ञं पावकवर्णꣳ शिवं कृधि ॥ ६ ॥ अपामिदं न्ययनꣳ समुद्रस्य निवेशनम् । अन्याँस्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यंꣳ शिवो भव ॥ ७ ॥ अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया । आ देवान्वक्षि यक्षि च ॥८॥ स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाँ२॥ इहावह । उप यज्ञꣳ हविश्च नः ॥ ९ ॥ पावकया यश्चितयन्त्या कृपा क्षामन् रुरुच उषसो न भानुना । तूर्वन्न यामन्नेतशस्य नू रण आ यो घृणे न ततृषाणो अजरः ॥ १० ॥ नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते अस्त्वर्चिषे । अन्याँस्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यंꣳ शिवो भव ॥११॥ नृषदे वेडप्सुषदे वेड् बर्हिषदे वेड्वनसदे वेट् स्वर्विदे वेट् ॥ १२ ॥ ये देवा देवानां यज्ञिया यज्ञियानाꣳ संवत्सरीणमुप भागमासते । अहुतादो हविषो यज्ञे अस्मिन्त्स्वयं पिबन्तु मधुनो घृतस्य ॥ १३ ॥ ये देवा देवेष्वधि देवत्वमायन्ये ब्रह्मणः पुर एतारो अस्य । येभ्यो न ऋते पवते धाम किं चन न ते दिवो न पृथिव्या अधि स्नुषु ॥ १४ ॥ प्राणदा अपानदा व्यानदा वर्चोदा वरिवोदाः । अन्याँस्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यंꣳ शिवो भव ॥ १५ अग्निस्तिग्मेन शोचिषा यासद्विश्वं न्यत्रिणम् । अग्निर्नो वनते रयिम् ॥१६॥ य इमा विश्वा भुवनानि जुह्वदृषिर्होता न्यसीदत्पिता नः । स आशिषा द्रविणमिच्छमानः प्रथमच्छदवराँ२॥ आविवेश ॥ १७ ॥ किꣳस्विदासीदधिष्ठानमारम्भणं कतमत्स्वित्कथासीत् । यतो भूमिं जनयन्विश्वकर्मा वि द्यामौर्णोन्महिना विश्वचक्षाः ॥ १८ ॥ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोबाहुरुत विश्वतस्पात् । सं बाहुभ्यां धमति सं पतत्रैर्द्यावाभूमी जनयन्देव एकः ॥ १९ ॥ किꣳस्विद्वनं क उ स वृक्ष आस यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः । मनीषिणो मनसा पृच्छतेदु तद्यदध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन् ॥२०॥ या ते धामानि परमाणि यावमा या मध्यमा विश्वकर्मन्नुतेमा । शिक्षा सखिभ्यो हविषि स्वधावः स्वयं यजस्व तन्वं वृधानः ॥२१॥ विश्वकर्मन्हविषा

वावृधानः स्वयं यजस्व पृथिवीमुत द्याम् । मुह्यन्त्वन्ये अभितः सपत्ना इहास्माकं
मघवा सूरिरस्तु ॥ २२ ॥ वाचस्पतिं विश्वकर्माणमूतये मनोजुवं वाजे अद्या हुवेम ।
स नो विश्वानि हवनानि जोषद्विश्वशम्भूरवसे साधुकर्मा ॥ २३ ॥ विश्वकर्मन्
हविषा वर्द्धनेन त्रातारमिन्द्रमकृणोरवध्यम् । तस्मै विशः समनमन्त पूर्वीरयमुग्रो विह
व्यो यथासत् ॥ २४ ॥ चक्षुषः पिता मनसा हि धीरो घृतमेने अजनन्नम्नमाने ।
यदेदन्ता अददृहन्त पूर्व आदिद्द्यावापृथिवी अप्रथेताम् ॥ २५ ॥ विश्वकर्म्मा वि-
मना आद्विहाया धाता विधाता परमोत सन्दृक् । तेषामिष्टानि समिषा मदन्ति यत्रा-
सप्त ऋषीन् पर एकमाहुः ॥ २६ ॥ यो नः पिता जनिता यो विधाता धामानि
वेद भुवनानि विश्वा । यो देवानान्नामधा एक एव तꣳ सम्प्रश्नम्भुवना यन्त्यन्या
॥ २७ ॥ त आयजन्त द्रविणꣳ समस्मा ऋषयः पूर्वे जरितारो न भूना । असूर्त्ते
सूर्त्ते रजसि निषत्ते ये भूतानि समकृण्वन्निमानि ॥ २८ ॥ परो दिवा पर एना
पृथिव्या परो देवेभिरसुरैर्यदस्ति । कꣳ स्विद् गर्भम्प्रथमन्दध्र आपो यत्र देवाः
समपश्यन्त पूर्वे ॥ २९ ॥ तमिद् गर्भम्प्रथमन्दध्र आपो यत्र देवाः समगच्छन्त
विश्वे । अजस्य नाभावध्येकमर्पितं यस्मिन्विश्वानि भुवनानि तस्थुः ॥ ३० ॥ न
तं विदाथ य इमा जजानान्यद्युष्माकमन्तरं बभूव । नीहारेण प्रावृता जल्प्या चा-
सुतृप उक्थशासश्चरन्ति ॥ ३१ ॥ विश्वकर्मा ह्यजनिष्ट देव आदिद्गन्धर्वो अभवद्
द्वितीयः । तृतीयः पिता जनितौषधीनामपां गर्भं व्यदधात्पुरुत्रा ॥ ३२ ॥ आशुः
शिशानो वृषभो न भीमो घनाघनः क्षोभणश्चर्षणीनाम् । सं क्रन्दनोऽनिमिष ए-
कवीरः शतꣳ सेना अजयत्साकमिन्द्रः ॥ ३३ ॥ संक्रन्दनेनानिमिषेण जिष्णुना
युत्कारेण दुश्च्यवनेन धृष्णुना । तदिन्द्रेण जयत तत्सहध्वं युधो नर इषुहस्तेन वृ-
ष्णा ॥ ३४ ॥ स इषुहस्तैः स निषङ्गिभिर्वशी सꣳस्रष्टा स युध इन्द्रो गणेन । सꣳ
सृष्टजित्सोमपा बाहुशर्ध्युग्रधन्वा प्रतिहिताभिरस्ता ॥ ३५ ॥ बृहस्पते परि दीया
रथेन रक्षोहामित्राँ२॥ अपबाधमानः । प्रभञ्जन्त्सेनाः प्रमृणो युधा जयन्नस्माक-
मेध्यविता रथानाम् ॥३६॥ बलविज्ञायः स्थविरः प्रवीरः सहस्वान् वाजी सहमान
उग्रः अभिवीरो अभिसत्वा सहोजा जैत्रमिन्द्र रथमा तिष्ठ गोवित् ॥ ३७ ॥ गोत्र-
भिदङ्गोविदं वज्रबाहुञ्जयन्तमज्म प्रमृणन्तमोजसा । इमꣳ सजाता अनु वीरयध्वमि-
न्द्रꣳ सखायो अनु सꣳ रभध्वम् ॥ ३८ ॥ अभि गोत्राणि सहसा गाहमानोऽदयो
वीरः शतमन्युरिन्द्रः । दुश्च्यवनः पृतनाषाडयुध्योऽस्माकꣳ सेना अवतु प्र युत्सु
॥ ३९ ॥ इन्द्र आसां नेता बृहस्पतिर्दक्षिणा यज्ञः पुर एतु सोमः । देवसेनानामभि-

भञ्जतीनां जयन्तीनां मरुतो यन्त्वग्रम् ॥ ४० ॥ इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ आदित्यानाम्मरुताᳫ शर्द्ध उग्रम् । महामनसां भुवनच्यवानां घोषो देवानां जयतामुदस्थात् ॥४१॥ उद्धर्षय मघवन्नायुधान्युत्सत्वनां मामकानां मनाᳫसि । उद्वृत्रहन् वाजिनां वाजिनान्युद्रथानां जयतां यन्तु घोषाः ॥ ४२ ॥ अस्माकमिन्द्रः समृतेषु ध्वजेष्वस्माकं या इषवस्ता जयन्तु । अस्माकं वीरा उत्तरे भवन्त्वस्माँ२॥ उ देवा अवता हवेषु ॥४३॥ अमीषां चित्तं प्रतिलोभयन्ति गृहाणाङ्गान्यप्वे परेहि । अभि प्रेहि निर्दह हृत्सु शोकैरन्धेनामित्रास्तमसा सचन्ताम् ॥ ४४ ॥ अवसृष्टा परा पत शरव्ये ब्रह्मसᳫशिते । गच्छामित्रान् प्र पद्यस्व मामीषाङ्कञ्चनोच्छिषः ॥ ४५ ॥ प्रेता जयता नर इन्द्रो वः शर्म्म यच्छतु । उग्रा वः सन्तु बाहवोऽनाधृष्या यथासथ ॥ ४६ ॥ असौ या सेना मरुतः परेषामभ्यैति न ओजसा स्पर्द्धमाना । ताङ्गूहत तमसापव्रतेन यथामी अन्यो अन्यन्न जानन् ॥ ४७ ॥ यत्र बाणाः सम्पतन्ति कुमारा विशिखा इव । तन्न इन्द्रो बृहस्पतिरदितिः शर्म्म यच्छतु विश्वाहा शर्म्म यच्छतु ॥४८॥ मर्माणि ते वर्मणा छादयामि सोमस्त्वा राजामृतेनानु वस्ताम् । उरोर्वरीयो वरुणस्ते कृणोतु जयन्तं त्वानु देवा मदन्तु ॥ ४९ ॥ उदेनमुत्तरां नयाग्ने घृतेनाहुत । रायस्पोषेण सᳫसृज प्रजया च बहुं कृधि ॥ ५० ॥ इन्द्रेमं प्रतरां नय सजातानामसद्वशी । समेनं वर्चसा सृज देवानां भागदा असत् ॥५१॥ यस्य कुर्मो गृहे हविस्तमग्ने वर्द्धया त्वम् । तस्मै देवा अधि ब्रुवन्नयं च ब्रह्मणस्पतिः ॥ ५२ ॥ उदु त्वा विश्वे देवा अग्ने भरन्तु चित्तिभिः । स नो भव शिवस्त्वᳫ सुप्रतीको विभावसुः ॥ ५३ ॥ पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवीरपामतिं दुर्मतिं बाधमानाः । रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्ती रायस्पोषे अधि यज्ञो अस्थात् ॥५४॥ समिद्धे अग्नावधि मामहान उक्थपत्र ईड्यो गृभीतः । तप्तं घर्म्मं परिगृह्यायजन्तोर्जा यद्यज्ञमयजन्त देवाः ॥ ५५ ॥ दैव्याय धर्त्रे जोष्ट्रे देवश्रीः श्रीमनाः शतपयाः । परिगृह्य देवा यज्ञमायन् देवा देवेभ्यो अध्वर्यन्तो अस्थुः ॥ ५६ ॥ वीतᳫ हविः शमितᳫ शमिता यजध्यै तुरीयो यज्ञो यत्र हव्यमेति । ततो वाका आशिषो नो जुषन्ताम् ॥ ५७ ॥ सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदयाँ२॥ अजस्रम् । तस्य पूषा प्रसवे याति विद्वान्त्सम्पश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः ॥ ५८ ॥ विमान एष दिवो मध्य आस्त आपप्रिवान्रोदसी अन्तरिक्षम् । स विश्वाचीरभिचष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम् ॥ ५९ ॥ उक्षा समुद्रो अरुणः सुपर्णः पूर्वस्य योनिं पितुरा विवेश । मध्ये दिवो निहितः पृश्निरश्मा विचक्रमे रजसस्पात्यन्तौ ॥ ६० ॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्त्समुद्रव्यचसं गिरः । रथीतमꣳ रथीनां वाजानाꣳ सत्पतिं पतिम् ॥ ६१ ॥ देवहूर्यज्ञ आ च वक्षत्सुम्नहूर्यज्ञ आ च वक्षत् । यक्षदग्निर्देवो देवाँ२॥ आ च वक्षत् ॥ ६२ ॥ वाजस्य मा प्रसव उद्ग्राभेणोदग्रभीत् । अधा सपत्नानिन्द्रो मे निग्राभेणाधराँ२॥ अकः ॥ ६३ ॥ उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन् । अधा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान्व्यस्यताम् ॥ ६४ ॥ क्रमध्वमग्निना नाकमुख्यꣳ हस्तेषु बिभ्रतः । दिवस्पृष्ठꣳ स्वर्गत्वा मिश्रा देवेभिराध्वम् ॥ ६५ ॥ प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह । विश्वा आशा दीद्यानो वि भाह्यूर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥ ६६ ॥ पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमारुहमन्तरिक्षाद्दिवमारुहम् । दिवो नाकस्य पृष्ठात् स्वर्ज्योतिरगामहम् ॥ ६७ ॥ स्वर्यन्तो नापेक्षन्त आ द्याꣳ रोहन्ति रोदसी । यज्ञं ये विश्वतो धारꣳ सुविद्वाꣳसो वितेनिरे ॥ ६८ ॥ अग्ने प्रेहि प्रथमो देवयतां चक्षुर्देवानामुत मर्त्यानाम् । इयक्षमाणा भृगुभिः सजोषाः स्वर्यन्तु यजमानाः स्वस्ति ॥ ६९ ॥ नक्तोषासा समनसा विरूपे धापयेते शिशुमेकꣳ समीची । द्यावाक्षामा रुक्मो अन्तर्विभाति देवा अग्निं धारयन् द्रविणोदाः ॥ ७० ॥ अग्ने सहस्राक्ष शतमूर्द्धञ्छतं ते प्राणाः सहस्रं व्यानाः त्वꣳसाहस्रस्य राय ईशिषे तस्मै ते विधेम वाजाय स्वाहा ॥७१॥ सुपर्णोऽसि गरुत्मान् पृष्ठे पृथिव्याः सीद । भासान्तरिक्षमा पृण ज्योतिषा दिवमुत्तभान तेजसा दिश उद्दृꣳह ॥ ७२ ॥ आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तादग्ने स्वं योनिमासीद साधुया । अस्मिन्त्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन् विश्वे देवा यजमानश्च सीदत ॥ ७३ ॥ ताꣳ सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामाहं वृणे सुमतिं विश्वजन्याम् । यामस्य कण्वो अदुहत्प्रपीनाꣳ सहस्रधाराम्पयसा महीङ्गाम् ॥ ७४ ॥ विधेम ते परमे जन्मन्नग्ने विधेम स्तोमैरवरे सधस्थे । यस्माद्योनेरुदारिथा यजेतम् प्र त्वे हवीꣳषि जुहुरे समिद्धे ॥ ७५ ॥ प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो नोऽजस्रया सूर्म्या यविष्ठ । त्वाꣳ शश्वन्त उप यन्ति वाजाः ॥ ७६ ॥ अग्ने तमद्याश्वन्न स्तोमैः क्रतुन्न भद्रꣳ हृदिस्पृशम् । ऋध्यामा त ओहैः ॥ ७७ ॥ चित्तिं जुहोमि मनसा घृतेन यथा देवा इहागमन्वीतिहोत्रा ऋतावृधः । पत्ये विश्वस्य भूमनो जुहोमि विश्वकर्मणे विश्वाहादाभ्यꣳहविः ॥७८॥ सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्त ऋषयः सप्त धाम प्रियाणि । सप्त होत्राः सप्तधा त्वा यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्व घृतेन स्वाहा ॥ ७९ ॥ शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्माँश्च शुक्रश्च ऋतपाश्चात्यꣳहाः ॥ ८० ॥ ईदृङ् चान्यादृङ् च सदृङ् च प्रतिसदृङ् च । मितश्च सं-

मितश्च सभराः ॥ ८१ ॥ ऋतश्च सत्यश्च ध्रुवश्च धरुणश्च धर्त्ता च विधर्त्ता च
विधारयः ॥ ८२ ॥ ऋतजिच्च सत्यजिच्च सेनजिच्च सुषेणश्च । अन्तिमित्रश्च दूरे
अमित्रश्च गणः ॥ ८३ ॥ ईदृक्षास एतादृक्षास ऊ षु णः सदृक्षासः प्रतिसदृक्षास
एतन । मितासश्च सम्मितासो नो अद्य सभरसो मरुतो यज्ञे अस्मिन् ॥ ८४ ॥
स्वतवाँश्च प्रघासी च सान्तपनश्च गृहमेधी च । क्रीडी च शाकी चोज्जेषी ॥ ८५ ॥
इन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मानोऽभवन्यथेन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मानोऽभ-
वन् । एवमिमं यजमानं दैवीश्च विशो मानुषीश्चानुवर्त्मानो भवन्तु ॥ ८६ ॥
इमꣳ स्तनमूर्जस्वन्तं धयापां प्रपीनमग्ने सरिरस्य मध्ये । उत्सं जुषस्व मधुमन्तम-
र्वन्त्समुद्रियꣳ सदनमा विशस्व ॥ ८७ ॥ घृतं मिमिक्षे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृत-
म्वस्य धाम । अनुष्वधमा वह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम् ॥ ८८ ॥
समुद्रादूर्मिर्मधुमाँ२॥ उदारदुपाꣳशुना सममृतत्वमानट् । घृतस्य नाम गुह्यं यद-
स्ति जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः ॥ ८९ ॥ वयं नाम प्र ब्रवामा घृतस्यास्मिन्
यज्ञे धारयामा नमोभिः । उप ब्रह्मा शृणवच्छस्यमानं चतुःशृङ्गोऽवमीद् गौर एतत्
॥ ९० ॥ चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य । त्रिधा बद्धो
वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्याँ२॥ आ विवेश ॥ ९१ ॥ त्रिधा हितं पणिभिर्गु-
ह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन् । इन्द्र एकꣳ सूर्य एकं जजान वेनादेकꣳ
स्वधया निष्टतक्षुः ॥ ९२ ॥ एता अर्षन्ति हृद्यात्समुद्राच्छतव्रजा रिपुणा नावचक्षे ।
घृतस्य धारा अभि चाकशीमि हिरण्ययो वेतसो मध्य आसाम् ॥ ९३ ॥ सम्यक्
स्रवन्ति सरितो न धेना अन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः । एते अर्षन्त्यूर्मयो घृतस्य मृगा इव
क्षिपणोरीषमाणाः ॥ ९४ ॥ सिन्धोरिव प्राध्वने शूघनासो वातप्रमियः पतयन्ति
यह्वाः । घृतस्य धारा अरुषो न वाजी काष्ठा भिन्दन्नूर्मिभिः पिन्वमानः ॥ ९५ ॥
अभि प्रवन्त समनेव योषाः कल्याण्यः स्मयमानासो अग्निम् । घृतस्य धाराः स-
मिधो नसन्त ता जुषाणो हर्यति जातवेदाः ॥ ९६ ॥ कन्या इव वहतुमेतवा उ
अञ्ज्यञ्जाना अभि चाकशीमि । यत्र सोमः सूयते यत्र यज्ञो घृतस्य धारा अभि
तत्पवन्ते ॥ ९७ ॥ अभ्यर्षत सुष्टुतिं गव्यमाजिमस्मासु भद्रा द्रविणानि धत्त । इमं
यज्ञं नयत देवता नो घृतस्य धारा मधुमत्पवन्ते ॥ ९८ ॥ धामन्ते विश्वं भुवनमधि
श्रितमन्तः समुद्रे हृद्यन्तरायुषि । अपामनीके समिथे य आभृतस्तमश्याम मधुमन्तं
त ऊर्मिम् ॥ ९९ ॥

॥ इति सप्तदशोऽध्यायः ॥

॥ अथाष्टादशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—देवाः १—४४ शुनः शेपः ४५—५३ गालवः ५४—५७, ६१ विश्वकर्मा ५८—६०, ६४, ६५ देवश्रवदेववातौ ६२ विश्वामित्रः ६३, ७२ देवश्रवोदेववातौ ६६, ६७ इन्द्रः ६८ इन्द्रविश्वामित्रौ ६९ शासः ७० जयः ७१ कुत्सः ७३ भरद्वाजः ७४ उत्कीलः ७५, ७६ उशनाः ७७ ।

देवता—अग्निः १, ४६, ५१, ५२, ५७, ५८, ६६—६८, ७२—७५ प्रजापतिः २—७, ४४, ४५, ५६, ५९—६० आत्मा ८—१० श्रीमदात्मा ११ धान्यदात्मा १२ रत्नवान्धनवानात्मा १३ अग्न्यादियुक्तात्मा १४ धनादियुक्तात्मा १५ अग्न्यादिविद्याविदात्मा १६ मित्रैश्वर्य्यसहितात्मा १७ राज्यैश्वर्यादियुक्तात्मा १८ पदार्थविदात्मा १९ यज्ञानुष्ठानात्मा २० यज्ञाङ्गवानात्मा २१ यज्ञवानात्मा २२ कालविद्याविदात्मा २३ विषमाङ्कगणितविद्याविदात्मा २४ समाङ्कगणितविद्याविदात्मा २५ पशुविद्याविदात्मा २६ पशुपालनविद्याविदात्मा २७ संग्रामादिविदात्मा २८ यज्ञानुष्ठानात्मा २९ राज्यवानात्मा ३० विश्वेदेवाः ३१, ७६, ७७ अन्नवान् विद्वान् ३२ अन्नपतिः ३३, ३४ रसविद्याविद्विद्वान् ३५, ३६ सम्राड्राजा ३७ ऋतविद्याविद्विद्वान् ३८ सूर्य्यः ३९, ५० चन्द्रमाः ४० वातः ४१ यज्ञः ४२, ५६, ६३—६५ विश्वकर्मा ४३ बृहस्पतिः ४७—४९ इन्द्रः ५३—५५, ६९—७१ विश्वकर्माग्निर्वा ६२ ।

छन्दः—शक्वरी १, ६, ९ अतिजगती २ स्वराडतिशक्वरी ३ निचृदत्यष्टिः ४, १९, ४५ अत्यष्टिः ५ निचृद्भुरिगतिजगती ७ भुरिक् शक्वरी ८, ११, १८, २२ निचृच्छक्वरी १० भुरिगतिशक्वरी १२, २३ भुरिगष्टिः १४ निचृदार्षी पङ्क्तिः १५ निचृदतिशक्वरी १६, २८ क स्वराट् शक्वरी १७ स्वराडतिधृतिः २० विराड्धृतिः २१ पङ्क्तिः २३, २५ क संकृतिः २४ क विराट् संकृतिः २४ र आकृतिः २५ र ब्राह्मी बृहती २६ भुरिगार्षी पङ्क्तिः २७, ४४ आर्ची बृहती २८ र स्वराड् विकृतिः २९ क ब्राह्म्युष्णिक् २९ र ४१ स्वराड्जगती ३० निचृदार्षी त्रिष्टुप् ३१, ४९, ५९, ६० निचृदार्ष्यनुष्टुप् ३२, ६२ त्रिष्टुप् ३३, ३४ स्वराडार्ष्यनुष्टुप् ३५, आर्ष्यनुष्टुप् ३६, ४७ आर्षी

पङ्क्तिः ३७, ४२, ५३ विराडार्षी त्रिष्टुप् ३८ भुरिगार्षी त्रिष्टुप् ३९ निचृदार्षी जगती ४०, ५८ विराडार्षी जगती ४३, ५२ भुरिगार्ष्यनुष्टुप् ४६, ४८ भुरिगार्ष्युष्णिक् ५०, ५४ स्वराडार्षी त्रिष्टुप् ५१ आर्षी जगती ५५, ६७ आर्ष्युष्णिक् ५६ निचृदार्षी गायत्री ५७ आर्षी त्रिष्टुप् ६१, ६९, ७१, ७३, ७५ निचृदनुष्टुप् ६३, ६४, ७०, ७६, ७७ विराडनुष्टुप् ६५ निचृत्त्रिष्टुप् ६६, ७४ निचृद्गायत्री ६८ आर्षी गायत्री ७२ ॥

स्वरः—धैवतः १, ८—११, १७, १८, २२, ३१, ३३, ३४, ३८, ३९, ४२, ४९, ५१, ५९—६१, ६६, ६९, ७१—७५ निषादः २, ७, ३०, ४०, ४३, ५२, ५५, ५८, ६७ पञ्चमः ३, ६, १२, १५, १६, २३, २५, २७, ३७, १३, ४४, ५३ गान्धारः ४, ५, १९, २४, ३२, ३५, ३६, ४६—४८, ६२—६५, ७०, ७६ मध्यमः १४, २६, ४५ षड्जः २०, ६८ ऋषभः २१, ४१, ५०, ५४, ५६, ५७ पञ्चमः क ऋषभः र २८, २९ ॥

ओ३म् ॥ वाजश्च मे प्रसवश्च मे प्रयतिश्च मे प्रसितिश्च मे धीतिश्च मे क्रतुश्च मे स्वरश्च मे श्लोकश्च मे श्रवश्च मे श्रुतिश्च मे ज्योतिश्च मे स्वश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १ ॥ प्राणश्च मेऽपानश्च मे व्यानश्च मेऽसुश्च मे चित्तं च म आधीतं च मे वाक् च मे मनश्च मे चक्षुश्च मे श्रोत्रं च मे दक्षश्च मे बलं च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २ ॥ ओजश्च मे सहश्च म आत्मा च मे तनूश्च मे शर्म च मे वर्म च मेऽङ्गानि च मेऽस्थीनि च मे परूंषि च मे शरीराणि च म आयुश्च मे जरा च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ३ ॥ ज्यैष्ठ्यं च म आधिपत्यं च मे मन्युश्च मे भामश्च मेऽमश्च मेऽम्भश्च मे जेमा च मे महिमा च मे वरिमा च मे प्रथिमा च मे वर्षिमा च मे द्राघिमा च मे वृद्धं च मे वृद्धिश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ४ ॥ सत्यं च मे श्रद्धा च मे जगच्च मे धनं च मे विश्वं च मे महश्च मे क्रीडा च मे मोदश्च मे जातं च मे जनिष्यमाणं च मे सूक्तं च मे सुकृतं च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ५ ॥ ऋतं च मेऽमृतं च मेऽयक्ष्मं च मेऽनामयच्च मे जीवातुश्च मे दीर्घायुत्वं च मेऽनमित्रं च मेऽभयं च मे सुखं च मे शयनं च मे सूषाश्च मे सुदिनं च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ६ ॥ यन्ता च मे धर्ता च मे क्षेमश्च मे धृतिश्च मे विश्वं च मे महश्च मे संविच्च मे ज्ञात्रं च मे सूश्च मे प्रसूश्च मे सीरं च मे लयश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ७ ॥ शं च मे मयश्च मे प्रियं च मेऽनुकामश्च मे कामश्च मे सौमनसश्च मे भगश्च मे द्रविणं च मे भद्रं च मे श्रेयश्च मे वसीयश्च मे यशश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ८ ॥ ऊर्क् च मे सूनृता च मे पयश्च मे रसश्च मे घृतं च मे मधु च मे सग्धिश्च मे सपीतिश्च मे कृषिश्च

मे वृष्टिश्च मे जैत्रञ्च म औद्भिद्यं च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥९॥ रयिश्च मे रायश्च मे पुष्टं च मे पुष्टिश्च मे विभु च मे प्रभु च मे पूर्णं च मे पूर्णतरं च मे कुयवं च मेऽक्षितं च मेऽन्नं च मेऽक्षुच्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १० ॥ वित्तं च मे वेद्यं च मे भूतं च मे भविष्यच्च मे सुगं च मे सुपथ्यं च म ऋद्धं च म ऋद्धिश्च मे क्लृप्तं च मे क्लृप्तिश्च मे मतिश्च मे सुमतिश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ ११ ॥ व्रीहयश्च मे यवाश्च मे माषाश्च मे तिलाश्च मे मुद्गाश्च मे खल्वाश्च मे प्रियङ्गवश्च मेऽणवश्च मे श्यामाकाश्च मे नीवाराश्च मे गोधूमाश्च मे मसूराश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १२ ॥ अश्मा च मे मृत्तिका च मे गिरयश्च मे पर्वताश्च मे सिकताश्च मे वनस्पतयश्च मे हिरण्यं च मेऽयश्च मे श्यामञ्च मे लोहञ्च मे सीसञ्च मे त्रपु च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥१३॥ अग्निश्च म आपश्च मे वीरुधश्च म ओषधयश्च मे कृष्टपच्याश्च मेऽकृष्टपच्याश्च मे ग्राम्याश्च मे पशव आरण्याश्च मे वित्तञ्च मे वित्तिश्च मे भूतञ्च मे भूतिश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥१४॥ वसु च मे वसतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मेऽर्थश्च म एमश्च म इत्या च मे गतिश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १५ ॥ अग्निश्च म इन्द्रश्च मे सोमश्च म इन्द्रश्च मे सविता च म इन्द्रश्च मे सरस्वती च म इन्द्रश्च मे पूषा च म इन्द्रश्च मे बृहस्पतिश्च म इन्द्रश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १६ ॥ मित्रश्च म इन्द्रश्च मे वरुणश्च म इन्द्रश्च मे धाता च म इन्द्रश्च मे त्वष्टा च म इन्द्रश्च मे मरुतश्च म इन्द्रश्च मे विश्वे च मे देवा इन्द्रश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १७ ॥ पृथिवी च म इन्द्रश्च मेऽन्तरिक्षं च म इन्द्रश्च मे द्यौश्च म इन्द्रश्च मे समाश्च म इन्द्रश्च मे नक्षत्राणि च म इन्द्रश्च मे दिशश्च म इन्द्रश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥१८॥ अंशुश्च मे रश्मिश्च मे दाभ्यश्च मेऽधिपतिश्च म उपांशुश्च मेऽन्तर्यामश्च म ऐन्द्रवायवश्च मे मैत्रावरुणश्च म आश्विनश्च मे प्रतिप्रस्थानश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ १९ ॥ आग्रयणश्च मे वैश्वदेवश्च मे ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च म ऐन्द्राग्नश्च मे महावैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे निष्केवल्यश्च मे सावित्रश्च मे सारस्वतश्च मे पात्नीवतश्च मे हारियोजनश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २० ॥ स्रुचश्च मे चमसाश्च मे वायव्यानि च मे द्रोणकलशश्च मे ग्रावाणश्च मेऽधिषवणे च मे पूतभृच्च म आधवनीयश्च मे वेदिश्च मे बर्हिश्च मेऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २१ ॥ अग्निश्च मे घर्मश्च मेऽर्कश्च मे सूर्यश्च मे प्राणश्च मेऽश्वमेधश्च मे पृथिवी च मेऽदितिश्च मे दितिश्च मे द्यौश्च मेऽङ्गुलयः शक्वरयो दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २२ ॥ व्रतञ्च म ऋ-

तर्वश्च मे तपश्च मे संवत्सरश्च मेऽहोरात्रे ऊर्वष्ठीवे बृहद्रथन्तरे च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥२३॥ [क] एका च मे तिस्रश्च मे तिस्रश्च मे पञ्च च मे पञ्च च मे सप्त च मे सप्त च मे नव च मे नव च म एकादश च म एकादश च मे त्रयोदश च मे त्रयोदश च मे पञ्चदश च मे पञ्चदश च मे सप्तदश च मे सप्तदश च मे नवदश च मे नवदश च म [र] एकविंशतिश्च म एकविंशतिश्च मे त्रयोविंशतिश्च मे त्रयोविंशतिश्च मे पञ्चविंशतिश्च मे पञ्चविंशतिश्च मे सप्तविंशतिश्च मे सप्तविंशतिश्च मे नवविंशतिश्च मे नवविंशतिश्च म एकत्रिंशच्च म एकत्रिंशच्च मे त्रयस्त्रिंशच्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २४ ॥ [क] चतस्रश्च मेऽष्टौ च मेऽष्टौ च मे द्वादश च मे द्वादश च मे षोडश च मे षोडश च मे विंशतिश्च मे विंशतिश्च मे [र] चतुर्विंशतिश्च मे चतुर्विंशतिश्च मेऽष्टाविंशतिश्च मेऽष्टाविंशतिश्च मे द्वात्रिंशच्च मे द्वात्रिंशच्च मे षट्त्रिंशच्च मे षट्त्रिंशच्च मे चत्वारिंशच्च मे चत्वारिंशच्च मे चतुश्चत्वारिंशच्च मे चतुश्चत्वारिंशच्च मेऽष्टाचत्वारिंशच्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २५ ॥ त्र्यविश्च मे त्र्यवी च मे दित्यवाट् च मे दित्यौही च मे पञ्चाविश्च मे पञ्चावी च मे त्रिवत्सश्च मे त्रिवत्सा च मे तुर्यवाट् च मे तुर्यौही च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥२६॥ पष्ठवाट् च मे पष्ठौही च म उक्षा च मे वशा च म ऋषभश्च मे वेहच्च मेऽनड्वाँश्च मे धेनुश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २७ ॥ [क] वाजाय स्वाहा प्रसवाय स्वाहा पिजाय स्वाहा क्रतवे स्वाहा वसवे स्वाहाऽहर्पतये स्वाहाह्ने मुग्धाय स्वाहा मुग्धाय वैनंशिनाय स्वाहा विनंशिन आन्त्यायनाय स्वाहान्त्याय भौवनाय स्वाहा भुवनस्य पतये स्वाहाधिपतये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा । [र] इयं ते राण्मित्राय यन्तासि यमन ऊर्जे त्वा वृष्ट्यै त्वा प्रजानां त्वाधिपत्याय ॥ २८ ॥ [क] आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पताᳪश्रोत्रं यज्ञेन कल्पतां वाग्यज्ञेन कल्पतां मनो यज्ञेन कल्पतामात्मा यज्ञेन कल्पतां ब्रह्मा यज्ञेन कल्पतां ज्योतिर्यज्ञेन कल्पताᳪ स्वर्यज्ञेन कल्पतां पृष्ठं यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्पताम् । [र] स्तोमश्च यजुश्च ऋक् च साम च बृहच्च रथन्तरञ्च । स्वर्देवा अगन्मामृता अभूम प्रजापतेः प्रजा अभूम वेट् स्वाहा ॥ २९ ॥ वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमदितिन्नाम वचसा करामहे । यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेश तस्यान्नो देवः सविता धर्म्म साविषत् ॥ ३० ॥ विश्वे अद्य मरुतो विश्व ऊती विश्वे भवन्त्वग्नयः समिद्धाः । विश्वे नो देवा अवसा गमन्तु विश्वमस्तु द्रविणं वाजो अस्मे ॥ ३१ ॥ वाजो नः सप्त प्रदिशश्चतस्रो वा परावतः । वाजो नो विश्वैर्देवैर्धनसाताविहावतु ॥ ३२ ॥ वाजो नो

अद्य प्रसुवाति दानं वाजो देवाँ२॥ ऋतुभिः कल्पयाति । वाजो हि मा सर्ववीरं जजान विश्वा आशा वाजपतिर्जयेयम् ॥ ३३ ॥ वाजः पुरस्तादुत मध्यतो नो वाजो देवान् हविषा वर्द्धयाति । वाजो हि मा सर्ववीरं चकार सर्वा आशा वाजपतिर्भवेयम् ॥३४॥ सं मा सृजामि पयसा पृथिव्याः सं मा सृजाम्यद्भिरोषधीभिः । सोऽहं वाजᳬसनेयमग्ने ॥ ३५ ॥ पयः पृथिव्यां पय ओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयो धाः । पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम् ॥ ३६ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् । सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेणाग्नेः साम्राज्येनाभिषिञ्चामि ॥ ३७ ॥ ऋताषाडृतधामाग्निर्गन्धर्वस्तस्यौषधयोऽप्सरसो मुदो नाम । स न इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु तस्मै स्वाहा वाट् ताभ्यः स्वाहा ॥ ३८॥ सᳬहितो विश्वसामा सूर्यो गन्धर्वस्तस्य मरीचयोऽप्सरस आयुवो नाम । स न इदं ब्रह्म क्षत्रम्पातु तस्मै स्वाहा वाट् ताभ्यः स्वाहा ॥ ३९ ॥ सुषुम्णः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो भेकुरयो नाम । स न इदं ब्रह्म क्षत्रम्पातु तस्मै स्वाहा वाट् ताभ्यः स्वाहा ॥ ४० ॥ इषिरो विश्वव्यचा वातो गन्धर्वस्तस्यापो अप्सरस ऊर्जो नाम । स न इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु तस्मै स्वाहा वाट् ताभ्यः स्वाहा ॥ ४१ ॥ भुज्युः सुपर्णो यज्ञो गन्धर्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरसः स्तावा नाम । स न इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु तस्मै स्वाहा वाट् ताभ्यः स्वाहा ॥ ४२ ॥ प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनो गन्धर्वस्तस्य ऋक्सामान्यप्सरस एष्टयो नाम । स न इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु तस्मै स्वाहा वाट् ताभ्यः स्वाहा ॥ ४३ ॥ स नो भुवनस्य पते प्रजापते यस्य त उपरि गृहा यस्य वेह । अस्मै ब्रह्मणेऽस्मै क्षत्राय महि शर्म यच्छ स्वाहा ॥ ४४ ॥ समुद्रोऽसि नभस्वानार्द्रदानुः शम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहा । मारुतोऽसि मरुतां गणः शम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहा । अवस्यूरसि दुवस्वाञ्छम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहा ॥ ४५ ॥ यास्ते अग्ने सूर्ये रुचो दिवमातन्वन्ति रश्मिभिः । ताभिर्नो अद्य सर्वाभी रुचे जनाय नस्कृधि ॥ ४६ ॥ या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या रुचः । इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते ॥ ४७ ॥ रुचं नो धेहि ब्राह्मणेषु रुचᳬराजसु नस्कृधि । रुचं विश्येषु शूद्रेषु मयि धेहि रुचा रुचम् ॥ ४८ ॥ तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदा शास्ते यजमानो हविर्भिः । अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुशᳬस मा न आयुः प्रमोषीः ॥ ४९ ॥ स्वर्ण घर्मः स्वाहा । स्वर्णार्कः स्वाहा । स्वर्ण शुक्रः स्वाहा । स्वर्ण ज्योतिः स्वाहा । स्वर्ण सूर्यः स्वाहा ॥ ५० ॥ अग्निं

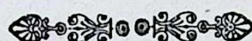
युनज्मि शवसा घृतेन दिव्यꣳ सुपर्णं वयसा बृहन्तम् । तेन वयं गमेम ब्रध्नस्य विष्टपꣳ स्वो रुहाणा अधि नाकमुत्तमम् ॥ ५१ ॥ इमौ ते पक्षावजरौ पतत्रिणौ याभ्याꣳ रक्षाꣳस्यपहꣳस्यग्ने । ताभ्यां पतेम सुकृतामु लोकं यत्र ऋषयो जग्मुः प्रथमजाः पुराणाः ॥ ५२ ॥ इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः । महान्त्सधस्थे ध्रुव आ निषत्तो नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः ॥ ५३ ॥ दिवो मूर्द्धासि पृथिव्या नाभिरूर्गपामोषधीनाम् । विश्वायुः शर्म सप्रथा नमस्पथे ॥ ५४ ॥ विश्वस्य मूर्द्धन्नधि तिष्ठसि श्रितः समुद्रे ते हृदयमप्स्वायुरपो दत्तोदधिं भिन्त । दिवस्पर्जन्यादन्तरिक्षात्पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्याव ॥ ५५ ॥ इष्टो यज्ञो भृगुभिराशीर्दा वसुभिः । तस्य न इष्टस्य प्रीतस्य द्रविणेहागमेः ॥ ५६ ॥ इष्टो अग्निराहुतः पिपर्त्तु न इष्टꣳहविः । स्वगेदन्देवेभ्यो नमः ॥ ५७ ॥ यदाकूतात्समसुस्रोद्धृदो वा मनसो वा सम्भृतं चक्षुषो वा । तदनु प्रेत सुकृतामु लोकं यत्र ऋषयो जग्मुः प्रथमजाः पुराणाः ॥ ५८ ॥ एतꣳ सधस्थ परि ते ददामि यमावहाच्छेवधिं जातवेदाः । अन्वागन्ता यज्ञपतिर्वो अत्र तꣳस्म जानीत परमे व्योमन् ॥ ५९ ॥ एतं जानाथ परमे व्योमन् देवाः सधस्था विद रूपमस्य । यदागच्छात्पथिभिर्देवयानैरिष्टापूर्त्ते कृणवाथाविरस्मै ॥ ६० ॥ उद्बुध्यस्वाग्ने प्रति जागृहि त्वमिष्टापूर्ते सꣳ सृजेथामयं च । अस्मिन्त्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन् विश्वे देवा यजमानश्च सीदत ॥ ६१ ॥ येन वहसि सहस्रं येनाग्ने सर्ववेदसम् । तेनेमं यज्ञं नो नय स्वर्देवेषु गन्तवे ॥ ६२ ॥ प्रस्तरेण परिधिना स्रुचा वेद्या च बर्हिषा । ऋचेमं यज्ञं नो नय स्वर्देवेषु गन्तवे ॥ ६३ ॥ यद्दत्तं यत्परादानं यत्पूर्त्तं याश्च दक्षिणाः । तदग्निर्वैश्वकर्मणः स्वर्देवेषु नो दधत् ॥ ६४ ॥ यत्र धारा अनपेता मधोर्घृतस्य च याः । तदग्निर्वैश्वकर्मणः स्वर्देवेषु नो दधत् ॥ ६५ ॥ अग्निरस्मि जन्मना जातवेदा घृतं मे चक्षुरमृतं म आसन् । अर्कस्त्रिधातू रजसो विमानोऽजस्रो घर्मो हविरस्मि नाम ॥ ६६ ॥ ऋचो नामास्मि यजूꣳषि नामास्मि सामानि नामास्मि । ये अग्नयः पाञ्चजन्या अस्यां पृथिव्यामधि । तेषामसि त्वमुत्तमः प्र नो जीवातवे सुव ॥ ६७ ॥ वार्त्रहत्याय शवसे पृतनाषाह्याय च । इन्द्र त्वा वर्तयामसि ॥ ६८ ॥ सहदानुम्पुरुहूत क्षियन्तमहस्तमिन्द्र संपिणक् कुणारुम् । अभि वृत्रं वर्द्धमानं पियारुमपादमिन्द्र तवसा जघन्थ ॥ ६९ ॥ वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः । यो अस्माँ२॥ अभिदासत्यधरं गमया तमः ॥ ७० ॥ मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावत आजगन्था परस्याः ।

सृकंथं सञ्शायं पुविमिन्द्र तिग्मं वि शत्रून्ताढि विमृधो नुदस्व ॥ ७१ ॥ वैश्वानरो नं ऊतय आ प्रयांतु परावतः । अग्निर्नः सुष्टुतीरुपं ॥ ७२ ॥ पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्यां पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश । वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः स नो दिवा स रिषस्पांतु नक्तम् ॥ ७३ ॥ अश्याम तं काममग्ने तवोती अश्याम रयिं रयिवः सुवीरम् । अश्याम वाजमभि वाजयन्तोऽश्याम द्युम्नमजराजरं ते ॥ ७४ ॥ वयं ते अद्य ररिमा हि काममुत्तानहस्ता नमसोपसद्य । यजिष्ठेन मनसा यक्षि देवानस्रेधता मन्मना विप्रो अग्ने ॥ ७५ ॥ धामच्छदग्निरिन्द्रो ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः । सचेतसो विश्वे देवा यज्ञं प्रावन्तु नः शुभे ॥ ७६ ॥ त्वं यविष्ठ दाशुषो नॄः पाहि शृणुधी गिरः । रक्षा तोकमुत त्मना ॥ ७७ ॥

॥ इत्यष्टादशोऽध्यायः ॥

॥ अथैकोनविंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १ भारद्वाजः २ आभूतिः ३—९ हैमवर्चिः १०—१५ प्रजापतिः ३६, ३७ वैखानसः ३८—४८ शङ्खः ४९—९५ ।

देवता—सोमः १—५, ७—१०, १५, २१, २३, २५, ३४, ३५, ४२, ५४, ७२, ७४, ८४ इन्द्रः ६, ३२, ३३, ३८, ७१, ७६, ९१ अग्निः ११, ४०, ४१, ४८, ६४—६६ विद्वांसः १२, ३९ यज्ञः १३, १६, १७, १९, २२, २६—२८, ३०, ३१ अतिथ्यादयो लिङ्गोक्ताः १४ गृहपतिः १८ यजमानः २० विद्वान् २४ इड़ा २९ पितरः ३६, ४५, ४७, ४९—५३, ५५—६३, ६७—७०, ८७ सरस्वती ३७, ८३, ८८, ९०, ९४ सविता ४३, ८०, ८५, ८६ विश्वे देवाः ४४ श्रीः ४६ अङ्गिरसः ७३ प्रजापतिः ७५, ७७—७९ वरुणः ८१ अश्विनौ ८२, ८९, ९३, ९५, आत्मा ९२ ।

छन्दः—निचृच्छक्करी १ स्वराडनुष्टुप् २ भुरिक् त्रिष्टुप् ३, ७२, ७८, ८०, ८१, ८३, ८५, ८७, ८९, ९१ आर्षी गायत्री ४ निचृज्जगती ५, ५९, ९५ विराट्

प्रकृतिः ६ विराड् जगती ७ पंक्तिः ८ चक्करी ९, ११ आर्ष्युष्णिक् १० भुरिगनुष्टुप् १२, १६, २५, २७ अनुष्टुप् १३—१५, १७, २१—२३, २६, २८, ३०, ३१, ३९, ४६, ६५ निचृदनुष्टुप् १८, १९, २४, २९, ४५ भुरिगुष्णिक् २० निचृदतिजगती ३२ त्रिष्टुप् ३३, ३४, ५३, ५६, ६९, ७४, ८२, ८६, ९२, ९३ विराट् त्रिष्टुप् ३५, ४४ निचृदष्टित्रिष्टुप् ३६ भुरिगष्टिः ३७ गायत्री ३८, ४२, ७१ निचृद् गायत्री ४०, ४१, ४३ स्वराट् पङ्क्तिः ४७, ५२, ६७, ६८ निचृदष्टिः ४८ स्वराट् त्रिष्टुप् ४९, ६०, ६३, ८८ निचृत् त्रिष्टुप् ५०, ६१, ६२, ६६, ७०, ७३, ८४ भुरिक् पङ्क्तिः ५१, ५४, ५५, ९० निचृत्पङ्क्तिः ५७ विराट् पङ्क्तिः ५८, ६४ विराडनुष्टुप् ६४ भुरिगतिजगती ७५, ७९ अतिशक्वरी ७७ भुरिगतिशक्वरी ७६ ।

स्वरः—धैवतः १, ३, ६, ९-११, ३३-३५, ४४, ४९, ५०, ५३, ५६, ६०—६३, ६६, ६९, ७२—७४, ७८, ८०—८९, ९१—९३ गान्धारः २, १२—१९, २१—३१, ३९, ४५, ४६, ६४, ६५, ७० षड्जः ४, ३८, ४०, ४३, ७१ निषादः ५, ७, ३२, ५९, ७५, ७९, ९५, पञ्चमः ८, ४७, ५१, ५२, ५४, ५५, ५७, ५८, ६७, ६८, ७६, ७७, ९०, ९४ ऋषभः २० मध्यमः ३६, ३७-४८ ॥

॥ ओ३म् ॥ स्वाद्वीं त्वा स्वादुना तीव्रां तीव्रेणामृताममृतेन । मधुमतीम्मधुमता सृजामि सꣳसोमेन । सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्व ॥ १ ॥ परीतो षिञ्चता सुतꣳ सोमो य उत्तमꣳ हविः । दधन्वान् यो नर्यो अप्स्वन्तरा सुषाव सोममद्रिभिः ॥ २ ॥ वायोः पूतः पवित्रेण प्रत्यङ् सोमो अतिद्रुतः । इन्द्रस्य युज्यः सखा । वायोः पूतः पवित्रेण प्राङ् सोमो अतिद्रुतः । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ ३ ॥ पुनाति ते परिस्रुतꣳ सोमꣳ सूर्यस्य दुहिता । वारेण शश्वता तना ॥ ४ ॥ ब्रह्म क्षत्रं पवते तेज इन्द्रियꣳ सुरया सोमः सुत आसुतो मदाय । शुक्रेण देव देवताः पिपृग्धि रसेनान्नं यजमानाय धेहि ॥ ५ ॥ कुविदङ्ग यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय इहेहैषां कृणुहि भोजनानि ये बर्हिषो नम उक्तिं यजन्ति । उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वा सरस्वत्यै त्वेन्द्राय त्वा सुत्राम्णे एष ते योनिस्तेजसे त्वा वीर्याय त्वा बलाय त्वा ॥ ६ ॥ नाना हि वां देवहितꣳ सदस्कृतं मा सꣳसृक्षाथां परमे व्योमन् । सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एष मा मा हिꣳसीः स्वां योनिमाविशन्ती ॥ ७ ॥ उपयामगृहीतोऽस्याश्विनं

तेजः सारस्वतं वीर्यमैन्द्रं बलम् । एष ते योनिर्मोदाय त्वानन्दाय त्वा महसे त्वा ॥ ८ ॥ तेजोऽसि तेजो मयि धेहि । वीर्यमसि वीर्यं मयि धेहि । बलमसि बलं मयि धेहि । ओजोऽस्योजो मयि धेहि । मन्युरसि मन्युं मयि धेहि । सहोऽसि सहो मयि धेहि ॥ ९ ॥ या व्याघ्रं विषूचिकोभौ वृकं च रक्षति । श्येनं पतत्रिणꣳ सिꣳहꣳ सेमं पात्वꣳहसः ॥ १० ॥ यदा पिपेष मातरं पुत्रः प्रमुदितो धयन् । एतत्तदग्ने अनृणो भवाम्यहतौ पितरौ मया । सम्पृच स्थ सं मा भद्रेण पृङ्क्त विपृच स्थ वि मा पाप्मना पृङ्क्त ॥ ११ ॥ देवा यज्ञमतन्वत भेषजं भिषजाश्विना । वाचा सरस्वती भिषगिन्द्रायेन्द्रियाणि दधतः ॥ १२ ॥ दीक्षायै रूपꣳ शष्पाणि प्रायणीयस्य तोक्मानि । क्रयस्य रूपꣳ सोमस्य लाजाः सोमाꣳशवो मधु ॥ १३ ॥ आतिथ्यरूपं मासरं महावीरस्य नग्नहुः । रूपमुपसदामेतत्तिस्रो रात्रीः सुरासुता ॥ १४ ॥ सोमस्य रूपं क्रीतस्य परिस्रुत्परिषिच्यते । अश्विभ्यां दुग्धं भेषजमिन्द्रायैन्द्रꣳ सरस्वत्या ॥ १५ ॥ आसन्दी रूपꣳ राजासन्द्यै वेद्यै कुम्भी सुराधानी । अन्तर उत्तरवेद्या रूपं कारोतरो भिषक् ॥ १६ ॥ वेद्या वेदिः समाप्यते बर्हिषा बर्हिरिन्द्रियम् । यूपेन यूप आप्यते प्रणीतो अग्निरग्निना ॥ १७ ॥ हविर्धानं यदश्विनाग्नीध्रं यत्सरस्वती । इन्द्रायैन्द्रꣳ सदस्कृतं पत्नीशालं गार्हपत्यः ॥ १८ ॥ प्रैषेभिः प्रैषानाप्नोत्याप्रीभिराप्रीर्यज्ञस्य । प्रयाजेभिरनुयाजान्वषट्कारेभिराहुतीः ॥ १९ ॥ पशुभिः पशूनाप्नोति पुरोडाशैर्हवीꣳष्या । छन्दोभिः सामिधेनीर्याज्याभिर्वषट्कारान् ॥ २० ॥ धानाः करम्भः सक्तवः परीवापः पयो दधि । सोमस्य रूपꣳ हविष आमिक्षा वाजिनम्मधु ॥ २१ ॥ धानानाꣳ रूपं कुवलं परीवापस्य गोधूमाः । सक्तूनाꣳ रूपम्बदरमुपवाकाः करम्भस्य ॥ २२ ॥ पयसो रूपं यद्यवा दध्नो रूपं कर्कन्धूनि । सोमस्य रूपं वाजिनꣳ सौम्यस्य रूपमामिक्षा ॥ २३ ॥ आ श्रावयेति स्तोत्रियाः प्रत्याश्रावो अनुरूपः । यजेति धाय्यारूपं प्रगाथा येयजामहाः ॥ २४ ॥ अर्धऋचैरुक्थानाꣳ रूपं पदैराप्नोति निविदः । प्रणवैः शस्त्राणाꣳ रूपं पयसा सोम आप्यते ॥ २५ ॥ अश्विभ्यां प्रातः सवनमिन्द्रेणैन्द्रं माध्यन्दिनम् । वैश्वदेवꣳ सरस्वत्या तृतीयमाप्तꣳ सवनम् ॥ २६ ॥ वायव्यैर्वायव्यान्याप्नोति सतेन द्रोणकलशम् । कुम्भीभ्यामम्भृणौ सुते स्थालीभि स्थालीराप्नोति ॥ २७ ॥ यजुर्भिराप्यन्ते ग्रहा ग्रहै स्तोमाश्च विष्टुतीः । छन्दोभिरुक्थाशस्त्राणि साम्नावभृथ आप्यते ॥ २८ ॥ इडाभिर्भक्षानाप्नोति सूक्तवाकेनाशिषः । शम्युना पत्नीसंयाजान्त्समिष्टयजुषा सꣳस्थाम् ॥ २९ ॥ व्रतेन दीक्षामाप्नोति दीक्षयाप्नोति दक्षिणाम् ।

दक्षिणा श्रद्धामाप्नोति श्रद्धया सत्यमाप्यते ॥ ३० ॥ एतावद्रूपं यज्ञस्य यद्देवैर्ब्रह्मणा
कृतम् । तदेतत्सर्वमाप्नोति यज्ञे सौत्रामणी सुते ॥ ३१ ॥ सुरावन्तं बर्हिषदꣳ
सुवीरं यज्ञꣳ हिन्वन्ति महिषा नमोभिः । दधानाः सोमं दिवि देवतासु मदेमेन्द्रं
यजमानाः स्वर्काः ॥ ३२ ॥ यस्ते रसः सम्भृत ओषधीषु सोमस्य शुष्मः सुरया
सुतस्य । तेन जिन्व यजमानं मदेन सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम् ॥ ३३ ॥ यम-
श्विना नमुचेरासुरादधि सरस्वत्यसुनोदिन्द्रियाय । इमन्तꣳ शुक्रं मधुमन्तमिन्दुꣳ
सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि ॥ ३४ ॥ यदत्र रिप्तꣳ रसिनः सुतस्य यदिन्द्रो
अपिबच्छचीभिः । अहन्तदस्य मनसा शिवेन सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि
॥३५॥ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः । पितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः ।
प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः । अक्षन् पितरोऽमीमदन्त पितरोऽतीतृ-
पन्त पितरः । पितरः शुन्धध्वम् ॥ ३६ ॥ पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः पुनन्तु
मा पितामहाः । पुनन्तु प्रपितामहाः । पवित्रेण शतायुषा । पुनन्तु मा पितामहाः
पुनन्तु प्रपितामहाः । पवित्रेण शतायुषा विश्वमायुर्व्यश्नवै ॥ ३७ ॥ अग्न आयूꣳषि
पवस आसुवोर्जमिषं च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥ ३८ ॥ पुनन्तु मा देव-
जनाः पुनन्तु मनसा धियः । पुनन्तु विश्वा भूतानि जातवेदः पुनीहि मा ॥३९॥
पवित्रेण पुनीहि मा शुक्रेण देव दीद्यत् । अग्ने क्रत्वा क्रतूँ२॥ रनु ॥ ४० ॥
यत्ते पवित्रमर्चिष्यग्ने विततमन्तरा । ब्रह्म तेन पुनातु मा ॥ ४१ ॥ पवमानः सो
अद्य नः पवित्रेण विचर्षणिः । यः पोता स पुनातु मा ॥ ४२ ॥ उभाभ्यां देव
सवितः पवित्रेण सवेन च । मां पुनीहि विश्वतः ॥ ४३ ॥ वैश्वदेवी पुनती दे-
व्यागाद्यस्यामिमा बह्व्यस्तन्वो वीतपृष्ठाः । तया मदन्तः सधमादेषु वयꣳ स्याम पतयो
रयीणाम् ॥ ४४ ॥ ये समानाः समनसः पितरो यमराज्ये । तेषां लोकः स्वधा
नमो यज्ञो देवेषु कल्पताम् ॥४५॥ ये समानाः समनसो जीवा जीवेषु मामकाः ।
तेषाꣳ श्रीर्मयि कल्पतामस्मिँल्लोके शतꣳ समाः ॥ ४६ ॥ द्वे सृती अशृणवं पि-
तृणामहं देवानामुत मर्त्यानाम् । ताभ्यामिदं विश्वमेजत्समेति यदन्तरा पितरं
मातरं च ॥ ४७ ॥ इदं हविः प्रजननं मे अस्तु दशवीरꣳ सर्वगणꣳ स्वस्तये ।
आत्मसनि प्रजासनि पशुसनि लोकसन्यभयसनि । अग्निः प्रजां बहुलां मे क-
रोत्वन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त ॥ ४८ ॥ उदीरतामवर उत्परास उन्मध्यमाः पि-
तरः सोम्यासः । असुं य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु ॥ ४९ ॥
अङ्गिरसो नः पितरो नवग्वा अथर्वाणो भृगवः सोम्यासः । तेषां वयꣳ सुमतौ

यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ ५० ॥ ये नः पूर्वे पितरः सोम्यासोऽनूहिरे
सोमपीथं वसिष्ठाः । तेभिर्यमः सꣳरराणो हवीꣳष्युशन्नुशद्भिः प्रतिकाममत्तु
॥ ५१ ॥ त्वꣳ सोम प्रचिकितो मनीषा त्वꣳ रजिष्ठमनु नेषि पन्थाम् । तव प्र-
णीती पितरो न इन्दो देवेषु रत्नमभजन्त धीराः ॥ ५२ ॥ त्वया हि नः पितरः
सोम पूर्वे कर्माणि चक्रुः पवमान धीराः । वन्वन्नवातः परिधीꣳ॥ऽरपोर्णु वीरेभिरश्वैर्म-
घवा भवा नः ॥५३॥ त्वꣳ सोम पितृभिः संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आततन्थ । तस्मै
त इन्दो हविषा विधेम वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम् ॥५४॥ बर्हिषदः पितर ऊत्यर्वा-
गिमा वो हव्या चकृमा जुषध्वम् । त आगतावसा शंतमेनाथा नः शंयोररपो दधात
॥ ५५ ॥ आहं पितॄन्त्सुविदत्राँ२॥ अवित्सि नपातं च विक्रमणं च विष्णोः । बर्हिषदो
ये स्वधया सुतस्य भजन्त पित्वस्त इहागमिष्ठाः ॥ ५६ ॥ उपहूताः पितरः सो-
म्यासो बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु । त आगमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु तेऽवन्त्व-
स्मान् ॥ ५७ ॥ आ यन्तु नः पितरः सोम्यासोऽग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः ।
अस्मिन् यज्ञे स्वधया मदन्तोऽधि ब्रुवन्तु तेऽवन्त्वस्मान् ॥५८॥ अग्निष्वात्ताः पि-
तर एह गच्छत सदःसदः सदत सुप्रणीतयः । अत्ता हवीꣳषि प्रयतानि बर्हि-
ष्यथा रयिꣳ सर्ववीरं दधातन ॥ ५९ ॥ ये अग्निष्वात्ता ये अनग्निष्वात्ता मध्ये
दिवः स्वधया मादयन्ते । तेभ्यः स्वराडसुनीतिमेतां यथावशं तन्वं कल्पयाति ॥६०॥
अग्निष्वात्तानृतुमतो हवामहे नाराशꣳसे सोमपीथं य आशुः । ते नो विप्रासः सु-
हवा भवन्तु वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ६१ ॥ आच्या जानु दक्षिणतो नि-
षद्येमं यज्ञमभिगृणीत विश्वे । मा हिꣳसिष्ट पितरः केन चिन्नो यद्व आगः पुरुषता
कराम ॥ ६२ ॥ आसीनासो अरुणीनामुपस्थे रयिं धत्त दाशुषे मर्त्याय । पुत्रेभ्यः
पितरस्तस्य वस्वः प्रयच्छत त इहोर्जं दधात ॥ ६३॥ यमग्ने कव्यवाहन त्वं चिन्म-
न्यसे रयिम् । तन्नो गीर्भिः श्रवाय्यं देवत्रा पनया युजम् ॥ ६४ ॥ यो अग्निः
कव्यवाहनः पितॄन्यक्षदृतावृधः । प्रेदु हव्यानि वोचति देवेभ्यश्च पितृभ्य आ ॥६५॥
त्वमग्न ईडितः कव्यवाहनावाड्ढव्यानि सुरभीणि कृत्वी । प्रादाः पितृभ्यः स्व-
धया ते अक्षन्नद्धि त्वं देव प्रयता हवीꣳषि ॥ ६६ ॥ ये चेह पितरो ये च नेह
याँश्च विद्म याँ२॥ उ च न प्रविद्म ॥ त्वं वेत्थ यति ते जातवेदः स्वधाभिर्यज्ञꣳ सु-
कृतं जुषस्व ॥६७॥ इदं पितृभ्यो नमो अस्त्वद्य ये पूर्वासो य उपरास ईयुः । ये पा-
र्थिवे रजस्या निषत्ता ये वा नूनꣳ सुवृजनासु विक्षु ॥६८॥ अधा यथा नः पि-
तरः परासः प्रत्नासो अग्न ऋतमाशुषाणाः । शुचीदयन्दीधितिमुक्थशासः क्षामा

भिन्दन्तो अरुणीरप व्रन् ॥६९॥ उशन्तस्त्वा निधीमह्युशन्तः समिधीमहि । उशन्नुशत आवह पितॄन्हविषे अत्तवे ॥ ७० ॥ अपां फेनेन नमुचेः शिर इन्द्रोदवर्त्तयः । विश्वा यदजयस्पृधः ॥ ७१ ॥ सोमो राजामृतꣳ सुत ऋजीषेणाजहान्मृत्युम् । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानꣳ शुक्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ७२ ॥ अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबत् क्रुङ्ङाङ्गिरसो धिया । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानꣳ शुक्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोऽमृतं मधु ॥७३॥ सोममद्भ्यो व्यपिबच्छन्दसा हꣳसः शुचिषत् । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानꣳ शुक्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतम्मधु ॥७४॥ अन्नात्परिस्रुतो रसं ब्रह्मणा व्यपिबत् क्षत्रं पयः सोमं प्रजापतिः । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानꣳशुक्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ७५ ॥ रेतो मूत्रं विजहाति योनिं प्रविशदिन्द्रियम् । गर्भो जरायुणावृत उल्वं जहाति जन्मना । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानꣳ शुक्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥७६॥ दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्सत्यानृते प्रजापतिः । अश्रद्धामनृतेऽदधाच्छ्रद्धाꣳ सत्ये प्रजापतिः । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानꣳ शुक्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ७७ ॥ वेदेन रूपे व्यपिबत्सुतासुतौ प्रजापतिः ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानꣳ शुक्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥७८॥ दृष्ट्वा परिस्रुतो रसꣳ शुक्रेण शुक्रं व्यपिबत् पयः सोमं प्रजापतिः । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानꣳ शुक्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥७९॥ सीसेन तन्त्रं मनसा मनीषिण ऊर्णासूत्रेण कवयो वयन्ति । अश्विना यज्ञꣳ सविता सरस्वतीन्द्रस्य रूपं वरुणो भिषज्यन् ॥८०॥ तदस्य रूपममृतꣳ शचीभिस्तिस्रो दधुर्देवताः सꣳरराणाः । लोमानि शष्पैर्बहुधा न तोक्मभिस्त्वगस्य माꣳसमभवन्न लाजाः ॥८१॥ तदश्विना भिषजा रुद्रवर्त्तनी सरस्वती वयति पेशो अन्तरम् । अस्थि मज्जानं मासरैः कारोतरेण दधतो गवां त्वचि ॥ ८२ ॥ सरस्वती मनसा पेशलं वसु नासत्याभ्यां वयति दर्शतं वपुः । रसं परिस्रुता न रोहितं नग्नहुर्धीरस्तसरं न वेम ॥ ८३ ॥ पयसा शुक्रममृतं जनित्रꣳ सुरया मूत्राज्जनयन्त रेतः । अपामतिं दुर्मतिं बाधमाना ऊवध्यं वातꣳ सब्वं तदारात् ॥ ८४ ॥ इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यं पुरोडाशेन सविता जजान । यकृत् क्लोमानं वरुणो भिषज्यन् मतस्ने वायव्यैर्न मिनाति पित्तम् ॥८५॥ आन्त्राणि स्थालीर्मधु पिन्वमाना गुदाः पात्राणि सुदुघा न धेनुः । श्येनस्य पत्रं न प्लीहा शचीभिरासन्दी नाभिरुदरं न माता ॥ ८६ ॥ कुम्भो वनिष्ठुर्जनिता शचीभिर्यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अन्तः । प्लाशिर्व्यक्तः शतधार उत्सो दुहे न

कुम्भी स्वधां पितृभ्यः ॥ ८७ ॥ मुखꣳसदस्य शिर इत् सतेन जिह्वा पवित्रम- श्विनासन्त्सरस्वती । चप्यन्न पायुर्भिषगस्य वालो वस्तिर्न शेपो हरसा तरस्वी ॥ ८८ ॥ अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्यां छागेन तेजो हविषा शृतेन । पक्ष्माणि गोधूमैः कुवलैरुतानि पेशो न शुक्रमसितं वसाते ॥ ८९ ॥ अविर्न मेषो नसि वी- र्याय प्राणस्य पन्था अमृतो ग्रहाभ्याम् । सरस्वत्युपवाकैर्व्यानं नस्यानि बर्हिर्बदरै- र्जजान ॥९०॥ इन्द्रस्य रूपमृषभो बलाय कर्णाभ्याꣳ श्रोत्रममृतं ग्रहाभ्याम् । यवा न बर्हिर्भ्रुवि केसराणि कर्कन्धु जज्ञे मधु सारघं मुखात् ॥ ९१ ॥ आत्मन्नुपस्थे न वृकस्य लोम मुखे श्मश्रूणि न व्याघ्रलोम । केशो न शीर्षन्यशसे श्रियै शिखा सि- ꣳहस्य लोम त्विषिरिन्द्रियाणि ॥ ९२ ॥ अङ्गान्यात्मन् भिषजा तदश्विनात्मान- मङ्गैः समधात् सरस्वती । इन्द्रस्य रूपꣳ शतमानमायुश्चन्द्रेण ज्योतिरमृतं दधानाः ॥ ९३ ॥ सरस्वती योन्यां गर्भमन्तरश्विभ्यां पत्नी सुकृतं बिभर्ति । अपाꣳ र- सेन वरुणो न साम्नेन्द्रꣳ श्रियै जनयन्नप्सु राजा ॥९४॥ तेजः पशूनाꣳ हविरि- न्द्रियावत् परिस्रुता पयसा सारघं मधुः अश्विभ्यां दुग्धं भिषजा सरस्वत्या सुता सुताभ्याममृतः सोम इन्दुः ॥ ९५ ॥

॥ इत्येकोनविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ विंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १, २, ४–२०, २२, २३, २७, २८, ३१, ३४, ३५ अश्विनौ ३ प्रस्कण्वः २१ आश्वतराश्विः २४—२६ विश्वामित्रः २९, ५३ नृमेध- पुरुषमेधौ ३० कौण्डिन्यः ३२ काक्षीवत्सुकीर्त्तिः ३३ आङ्गिरसः ३६—४६ कामदेवः ४७–४९ गर्गः ५०–५२ वसिष्ठः ५४ विदर्भिः ५५–८० गृत्समदः ८१—८३ मधुच्छन्दाः ८४–९० ।

देवता—सभेशः १—३, ९, १० सभापतिः ४—६, ८ राजा ७ उपदेशकाः ११

विश्वेदेवाः १२ अध्यापकः १३ अग्निः १४, २२, २४-२६, ७८, ७९ वायुः १५ सूर्य्यः १६, २१ लिङ्गोक्ताः १७, ३४, ३५ वरुणः १८ आपः १९, २० समिद् २३ सोमः २७, ३३ इन्द्रः २८-३१, ३६, ३८-४०, ४७-५४, ८७—८९ परमात्मा ३२ तनूनपाद् ३७ उषासानक्ता ४१ दैव्याध्यापकोपदेशकौ ४२ तिस्रो दैव्यः ४३ त्वष्टा ४४ वनस्पतिः ४५ स्वाहाकृतयः ४६ अश्विसरस्वतीन्द्राः ५५—६९, ७३-७७, ८०, ९० इन्द्रसवितृवरुणाः ७०—७२, अश्विनौ ८१-८३ सरस्वती ८४-८६ ।

छन्दः-द्विपदा विराड् गायत्री १ भुरिगुष्णिक् २, २८ अतिधृतिः ३ निचृदार्षी गायत्री ४ अनुष्टुप् ५, ६, १३, २५, ३४, ५५, ५७, ५९-६६, ६८, ७०-७२, ७५ निचृद् गायत्री ७, ८३, ८५, ८७ निचृदनुष्टुप् ८, १४--१६, २४, २६, ५८, ६९, ७३, ७४, ९० निचृज्जगती ९ विराट् शक्वरी १० पङ्क्तिः ११, २२, ३२, ४९, ५२ प्रकृतिः १२ भुरिक् त्रिष्टुप् १७, ४० भुरिगत्यष्टिः १८ निचृदतिजगती १९ भुरिगनुष्टुप् २०, ६७ विराडनुष्टुप् २१, २७, ५६, ७६, ७७, ८० स्वराडतिशक्वरी २३ गायत्री २९, ३१, ८४, ८६, ८८, ८९ बृहती ३० विराट् त्रिष्टुप् ३३, ५० निचृदुपरिष्टाद्बृहती ३५ त्रिष्टुप् ३६-३८, ४१-४३, ४५, ४६ निचृत् त्रिष्टुप् ३९, ४४, ४८ भुरिक् पङ्क्तिः ४७, ५१, ५४, ७९ निचृद् बृहती ५३ जगती ७८ विराड् गायत्री ८१, ८२ ।

स्वरः-षड्जः १, ३, ४, ७, २९, ३१, ८१—८९ ऋषभः २, २८ गान्धारः ५, ६, ८, १३-१६, १८, २०, २१, २४-२७, ३४, ५५-७७, ८०, ९० निषादः ९, १९, ७८ धैवतः १०, १२, १७, ३३, ३६-४६, ४८, ५० पञ्चमः ११, २२, २३, ३२, ४७, ४९, ५१, ५२, ५४, ७९ मध्यमः ३०, ३५, ५३ ॥

॥ ओ३म् ॥ क्षत्रस्य योनिरसि क्षत्रस्य नाभिरसि । मा त्वा हिꣳसीन्मा मा हिꣳसीः ॥ १ ॥ निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा । साम्राज्याय सुक्रतुः । मृत्योः पाहि विद्योत् पाहि ॥ २ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् । अश्विनोर्भैषज्येन तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामि । सरस्वत्यै भैषज्येन वीर्यायान्नाद्यायाभिषिञ्चामि । इन्द्रस्येन्द्रियेण बलाय श्रियै यशसेऽभिषिञ्चामि ॥ ३ ॥ कोऽसि कतमोऽसि कस्मै त्वा काय त्वा । सुश्लोक सुमङ्गल सत्यराजन् ॥ ४ ॥ शिरो मे श्रीर्यशो मुखं त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि । राजा मे प्राणो अमृतꣳसम्राट् चक्षुर्विराट् श्रोत्रम् ॥५॥ जिह्वा मे भद्रं वाङ्महो

मनो मन्युः स्वराड् भामः । मोदाः प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि मित्रं मे सहः
॥ ६ ॥ बाहू मे बलमिन्द्रियꣳ हस्तौ मे कर्म वीर्यम् । आत्मा क्षत्रमुरो मम
॥७॥ पृष्टीर्मे राष्ट्रमुदरमꣳसौ ग्रीवाश्च श्रोणी । ऊरू अरत्नी जानुनी विशो मेऽङ्गानि
सर्वतः ॥ ८ ॥ नाभिर्मे चित्तं विज्ञानं पायुर्मेऽपचितिर्भसत् । आनन्दनन्दावाण्डौ
मे भगः सौभाग्यं पसः । जङ्घाभ्यां पद्भ्यां धर्मोऽस्मि विशि राजा प्रतिष्ठितः ॥९॥
प्रति क्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु । प्रत्यङ्गेषु प्रति तिष्ठाम्या-
त्मन् प्रति प्राणेषु प्रति तिष्ठामि पुष्टे प्रति द्यावापृथिव्योः प्रति तिष्ठामि यज्ञे ॥ १० ॥ त्रया
देवा एकादश त्रयस्त्रिꣳशाः सुराधसः । बृहस्पतिपुरोहिता देवस्य सवितुः सवे । देवा
देवैरवन्तु मा ॥ ११ ॥ प्रथमा द्वितीयैर्द्वितीयास्तृतीयैस्तृतीयाः सत्येन सत्यं यज्ञेन यज्ञो
यजुर्भिर्यजूꣳषि सामभिः सामान्यृग्भिर्ऋचः पुरोऽनुवाक्याभिः पुरोऽनुवाक्या
याज्याभिर्याज्या वषट्कारैर्वषट्कारा आहुतिभिराहुतयो मे कामान्त्समर्धयन्तु भूः
स्वाहा ॥ १२ ॥ लोमानि प्रयतिर्मम त्वङ् म आनतिरागतिः । माꣳसं म उपन-
तिर्वस्वस्थि मज्जा म आनतिः ॥ १३ ॥ यद्देवा देवहेडनं देवासश्चकृमा वयम् ।
अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वꣳहसः ॥ १४ ॥ यदि दिवा यदि नक्तमेना-
ꣳसि चकृमा वयम् । वायुर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वꣳहसः ॥ १५ ॥ यदि
जाग्रद्यदि स्वप्न एनाꣳसि चकृमा वयम् । सूर्यो मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्व-
ꣳहसः ॥ १६ ॥ यद् ग्रामे यदरण्ये यत्सभायां यदिन्द्रिये । यच्छूद्रे यदर्ये यदे-
नश्चकृमा वयं यदेकस्याधि धर्मणि तस्यावयजनमसि ॥ १७ ॥ यदापो अ-
घ्न्या इति वरुणेति शपामहे ततो वरुण नो मुञ्च । अवभृथ निचुम्पुण निचेरु-
रसि निचुम्पुणः । अव देवैर्देवकृतमेनोऽयक्ष्यव मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्पुरुराव्णो देव
रिषस्पाहि ॥ १८ ॥ समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तः सन्त्वा विशन्त्वोषधीरुतापः । सु-
मित्रिया न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं
द्विष्मः ॥१९॥ द्रुपदादिव मुमुचानः स्विन्नः स्नातो मलादिव । पूतं पवित्रेणेवा-
ज्यमापः शुन्धन्तु मैनसः ॥ २० ॥ उद्वयन्तमसस्परि स्वः पश्यन्त उत्तरम् । देवं
देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ २१ ॥ आपो अद्यान्वचारिषꣳ रसेन समसृ-
क्ष्महि । पयस्वानग्न आगमन्तं मा सꣳसृज वर्चसा प्रजया च धनेन च ॥ २२ ॥
एधोऽस्येधिषीमहि समिदसि तेजोऽसि तेजो मयि धेहि । समाववर्ति पृथिवी स-
मुषाः समु सूर्यः । समु विश्वमिदं जगत् । वैश्वानरज्योतिर्भूयासं विभून्कामान्व्य-
श्नवै भूः स्वाहा ॥ २३ ॥ अभ्यादधामि समिधमग्ने व्रतपते त्वयि । व्रतं च श्रद्धां

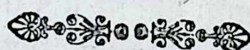
चोपैमीन्धे त्वा दीक्षितो अहम् ॥ २४ ॥ यत्र ब्रह्म च क्षत्रं च सम्यञ्चौ चरतः सह । तं लोकं पुण्यं प्रज्ञेषं यत्र देवाः सहाग्निना ॥ २५ ॥ यत्रेन्द्रश्च वायुश्च सम्यञ्चौ चरतः सह । तं लोकं पुण्यं प्रज्ञेषं यत्र सेदिर्न विद्यते ॥ २६ ॥ अꣳशुना ते अꣳशुः पृच्यतां परुषा परुः । गन्धस्ते सोममवतु मदाय रसो अच्युतः ॥२७॥ सिञ्चन्ति परि षिञ्चन्त्युत्सिञ्चन्ति पुनन्ति । च सुरायै बभ्र्वै मदे किन्त्वो वदति किन्त्वः ॥ २८ ॥ धानावन्तं करम्भिणमपूपवन्तमुक्थिनम् । इन्द्र प्रातर्जुषस्व नः ॥ २९ ॥ बृहदिन्द्राय गायत मरुतो वृत्रहन्तमम् । येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधो देवं देवाय जागृवि ॥ ३० ॥ अध्वर्यो अद्रिभिः सुतꣳसोमं पवित्र आ नय । पुनीहीन्द्राय पातवे ॥ ३१ ॥ यो भूतानामधिपतिर्यस्मिँल्लोका अधि श्रिताः । य ईशे महतो महाँस्तेन गृह्णामि त्वामहं मयि गृह्णामि त्वामहम् ॥३२॥ उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वा सरस्वत्यै त्वेन्द्राय त्वा सुत्राम्णे एष ते योनिरश्विभ्यां त्वा सरस्वत्यै त्वेन्द्राय त्वा सुत्राम्णे ॥ ३३ ॥ प्राणपा मे अपानपाश्चक्षुष्पाः श्रोत्रपाश्च मे । वाचो मे विश्वभेषजो मनसोऽसि विलायकः ॥ ३४ ॥ अश्विनकृतस्य ते सरस्वतिकृतस्येन्द्रेण सुत्राम्णा कृतस्य । उपहूत उपहूतस्य भक्षयामि ॥ ३५॥ समिद्ध इन्द्र उषसामनीके पुरोरुचा पूर्वकृद्वावृधानः । त्रिभिर्देवैस्त्रिꣳशता वज्रबाहुर्जघान वृत्रं वि दुरो ववार ॥ ३६ ॥ नराशꣳसः प्रति शूरो मिमानस्तनूनपात्प्रति यज्ञस्य धाम । गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्हिरण्यैश्चन्द्री यजति प्रचेताः ॥ ३७॥ ईडितो देवैर्हरिवाँ२॥अभिष्टिराजुह्वानो हविषा शर्द्धमानः । पुरन्दरो गोत्रभिद्वज्रबाहुरायातु यज्ञमुप नो जुषाणः ॥३८॥ जुषाणो बर्हिर्हरिवान्न इन्द्रः प्राचीनꣳसीदत्प्रदिशा पृथिव्याः । उरुप्रथाः प्रथमानꣳस्योनमादित्यैरक्तं वसुभिः सजोषाः ॥३९॥ इन्द्रं दुरः कवष्यो धावमाना वृषाणं यन्तु जनयः सुपत्नीः । द्वारो देवीरभितो विश्रयन्तां सुवीरा वीरं प्रथमाना महोभिः ॥४०॥ उषासानक्ता बृहती बृहन्तं पयस्वती सुदुघे शूरमिन्द्रम् । तन्तुं ततं पेशसा संवयन्ती देवानां देवं यजतः सुरुक्मे ॥ ४१ ॥ दैव्या मिमाना मनुषः पुरुत्रा होताराविन्द्रं प्रथमा सुवाचा । मूर्द्धन्यज्ञस्य मधुना दधाना प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधातः ॥ ४२ ॥ तिस्रो देवीर्हविषा वर्द्धमाना इन्द्रं जुषाणा जनयो न पत्नीः । अच्छिन्नं तन्तुं पयसा सरस्वतीडा देवी भारती विश्वतूर्त्तिः ॥ ४३ ॥ त्वष्टा दधच्छुष्ममिन्द्राय वृष्णेऽपाकोऽचिष्टुर्यशसे पुरूणि । वृषा यजन्वृषणं भूरिरेता मूर्द्धन्यज्ञस्य समनक्तु देवान् ॥ ४४ ॥ वनस्पतिरवसृष्टो न पाशैस्त्मन्या समञ्जञ्छमिता न देवः । इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पृणानः स्वदाति

यज्ञं मधुना घृतेन ॥ ४५ ॥ स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रो वृषायमाणो वृषभस्तुराषाट् । घृतप्रुषा मनसा मोदमानाः स्वाहा देवा अमृता मादयन्ताम् ॥४६॥ आयात्विन्द्रोऽवस उप न इह स्तुतः सधमादस्तु शूरः । वावृधानस्तविषीर्यस्य पूर्वीर्द्यौर्न क्षत्रमभिभूति पुष्यात् ॥ ४७ ॥ आ न इन्द्रो दूरादा न आसादभिष्टिकृदवसे यासदुग्रः । ओजिष्ठेभिर्नृपतिर्वज्रबाहुः सङ्गे समत्सु तुर्वणिः पृतन्यून् ॥४८॥ आ न इन्द्रो हरिभिर्यात्वच्छार्वाचीनोऽवसे राधसे च । तिष्ठाति वज्री मघवा विरप्शीमं यज्ञमनु नो वाजसातौ ॥ ४९ ॥ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रꣳ हवे हवे सुहवꣳ शूरमिन्द्रम् । ह्वयामि शक्रं पुरुहूतमिन्द्रꣳ स्वस्ति नो मघवा धात्विन्द्रः ॥ ५० ॥ इन्द्रः सुत्रामा स्ववाँ२॥ अवोभिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः । बाधतां द्वेषो अभयं कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ ५१ ॥ तस्य वयꣳ सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम । स सुत्रामा स्ववाँ२॥ इन्द्रो अस्मे आराच्चिद्द्वेषः सनुतर्युयोतु ॥ ५२ ॥ आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिर्याहि मयूररोमभिः । मा त्वा के चिन्नियमन्विं न पाशिनोऽति धन्वेव ताँ२॥ इहि ॥ ५३ ॥ एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रबाहुं वसिष्ठासो अभ्यर्चन्त्यर्कैः । स नस्तुतो वीरवद्धातु गोमद्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५४ ॥ समिद्धो अग्निरश्विना तप्तो घर्मो विराट् सुतः । दुहे धेनुः सरस्वती सोमꣳ शुक्रमिहेन्द्रियम् ॥ ५५ ॥ तनूपा भिषजा सुतेऽश्विनोभा सरस्वती । मध्वा रजाꣳसीन्द्रियमिन्द्राय पथिभिर्वहान् ॥ ५६ ॥ इन्द्रायेन्दुꣳ सरस्वती नराशꣳसेन नग्नहुम् । अधातामश्विना मधु भेषजं भिषजा सुते ॥ ५७ ॥ आजुह्वाना सरस्वतीन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम् । इडाभिरश्विनाविषꣳ समूर्जꣳ सꣳ रयिं दधुः ॥ ५८ ॥ अश्विना नमुचेः सुतꣳ सोमꣳ शुक्रं परिस्रुता । सरस्वती तमाभरद्बर्हिषेन्द्राय पातवे ॥ ५९ ॥ कवष्यो न व्यचस्वतीरश्विभ्यां न दुरो दिशः । इन्द्रो न रोदसी उभे दुहे कामान्त्सरस्वती ॥ ६० ॥ उषासानक्तमश्विना दिवेन्द्रꣳ सायमिन्द्रियैः । संजानाने सुपेशसा समञ्जाते सरस्वत्या ॥ ६१ ॥ पातन्नो अश्विना दिवा पाहि नक्तꣳ सरस्वति । दैव्या होतारा भिषजा पातमिन्द्रꣳ सचा सुते ॥ ६२ ॥ तिस्रस्त्रेधा सरस्वत्यश्विना भारतीडा । तीव्रं परिस्रुता सोममिन्द्राय सुषुवुर्मदम् ॥६३॥ अश्विना भेषजं मधु भेषजं नः सरस्वती । इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियꣳ रूपꣳ रूपमधुः सुते ॥६४॥ ऋतुथेन्द्रो वनस्पतिः शशमानः परिस्रुता । कीलालमश्विभ्यां मधु दुहे धेनुः सरस्वती ॥६५॥ गोभिर्न सोममश्विना मासरेण परिस्रुता । समधातꣳ सरस्वत्या स्वाहेन्द्रे सुतं

मधु॑ ॥ ६६ ॥ अ॒श्विना॑ ह॒विरि॑न्द्रि॒यं नमु॑चेर्धि॒या सर॑स्वती । आ शु॒क्रमा॑सु॒राद्वसु॑ म॒घमिन्द्रा॑य जभ्रिरे ॥ ६७ ॥ यमश्विना॒ सर॑स्वती ह॒विषेन्द्र॒मव॑र्द्धयन् । स बि॑भेद ब॒लं म॒घं नमु॑चावासु॒रे सचा॑ ॥ ६८ ॥ तमिन्द्रं॑ प॒शव॒: सचा॒श्विनो॒भा सर॑स्वती । दधा॑ना अ॒भ्यनूषत ह॒विषा॑ य॒ज्ञ इ॑न्द्रि॒यैः ॥ ६९ ॥ य इन्द्र॑ इन्द्रि॒यं द॒धुः स॑वि॒ता वरु॑णो॒ भग॑: । स सु॒त्रामा॑ ह॒विष्प॑ति॒र्यज॑मानाय सश्चत ॥ ७० ॥ स॒वि॒ता वरु॑णो॒ दध॒द्यज॑मानाय दा॒शुषे॑ । आद॑त्त॒ नमु॑चे॒र्वसु॑ सु॒त्रामा॒ बल॑मिन्द्रि॒यम् ॥ ७१ ॥ वरु॑णः क्ष॒त्रमि॑न्द्रि॒यं भगे॑न सवि॒ता श्रिय॑म् । सु॒त्रामा॒ यश॑सा॒ बलं॒ दधा॑ना य॒ज्ञमा॑शत ॥ ७२ ॥ अ॒श्विना॒ गोभि॑रिन्द्रि॒यमश्वे॑भिर्वी॒र्यं॑ बल॑म् । ह॒विषेन्द्र॑ꣳ सर॑स्वती॒ यज॑मानमवर्द्धयन् ॥ ७३ ॥ ता नास॑त्या सु॒पेश॑सा॒ हिर॑ण्यवर्त्तनी॒ नरा॑ । सर॑स्वती ह॒विष्म॒तीन्द्र॒ कर्म॑सु नोऽवत ॥७४॥ ता भि॒षजा॑ सु॒कर्म॑णा॒ सा सु॒दुघा॒ सर॑स्वती । स वृ॑त्र॒हा श॒तक्र॑तु॒रिन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम् ॥ ७५ ॥ यु॒वꣳ सु॒राम॑मश्विना॒ नमु॑चावासु॒रे॑ सचा॑ । वि॒पि॒पा॒नाः स॑रस्व॒तीन्द्रं॒ कर्म॑स्वावत ॥ ७६ ॥ पु॒त्रमि॑व पि॒तरा॑व॒श्विनो॒भेन्द्रा॑वथु॒: काव्यै॑र्द॒ꣳसना॑भिः । यत्सु॒राम॒ं व्यपि॑ब॒: शची॑भि॒: सर॑स्वती त्वा मघवन्नभिष्णक् ॥ ७७ ॥ यस्मि॒न्नश्वा॑स ऋष॒भास॑ उ॒क्षणो॑ व॒शा मे॒षा अ॑वसृ॒ष्टास॒ आहु॑ताः । की॒ला॒ल॒पे सोम॑पृष्ठाय वे॒धसे॑ हृ॒दा म॒तिं ज॑नय॒ चारु॑म॒ग्नये॑ ॥७८॥ अहा॑व्यग्ने ह॒विरा॒स्ये॒ ते स्रु॒चीव॑ घृ॒तं च॒म्वीव॒ सोम॑: । वा॒ज॒सनि॑ꣳ र॒यिम॒स्मे सु॒वीरं॑ प्रश॒स्तं धे॑हि य॒शसं॑ बृ॒हन्त॑म् ॥७९॥ अ॒श्विना॒ तेज॑सा॒ चक्षु॑: प्रा॒णेन॒ सर॑स्वती वी॒र्य॑म् । वा॒चेन्द्रो॒ बले॒नेन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम् ॥ ८० ॥ गोम॑दू॒ षु णा॑स॒त्याश्वा॑वद्यातमश्विना । व॒र्ती रु॑द्रा नृ॒पाय्य॑म् ॥ ८१ ॥ न यत्पर॒रो नान्त॑र आद॒धर्ष॑द्वृषण्वसू । दु॒:शꣳसो॒ मर्त्यो॑ रि॒पुः ॥ ८२ ॥ ता न॒ आ वो॑ढमश्विना र॒यिं पि॒शङ्ग॑सन्दृशम् । धिष्ण्या॑ वरिवो॒विद॑म् ॥८३॥ पा॒व॒का न॒: सर॑स्वती॒ वाजे॑भिर्वा॒जिनी॑वती । य॒ज्ञं व॑ष्टु धि॒याव॑सुः ॥८४॥ चो॒द॒यि॒त्री सू॒नृता॑नां॒ चेत॑न्ती सुमती॒नाम् । य॒ज्ञं द॑धे॒ सर॑स्वती ॥ ८५ ॥ म॒हो अर्ण॒: सर॑स्वती॒ प्र चे॑तयति के॒तुना॑ । धियो॒ विश्वा॒ वि रा॑जति ॥ ८६ ॥ इन्द्रा या॑हि चित्रभानो सु॒ता इ॒मे त्वा॒यव॑: । अण्वी॑भि॒स्तना॑ पू॒तास॑: ॥ ८७ ॥ इन्द्रा या॑हि धि॒येषि॒तो विप्र॑जूतः सु॒ताव॑तः । उप॒ ब्रह्मा॑णि वा॒घत॑: ॥ ८८ ॥ इन्द्रा या॑हि॒ तूतु॑जान॒ उप॒ ब्रह्मा॑णि हरिवः । सु॒ते द॑धिष्व न॒श्चन॑: ॥ ८९ ॥ अ॒श्विना॑ पिबतां॒ मधु॒ सर॑स्वत्या स॒जोष॑सा । इन्द्र॑: सु॒त्रामा॑ वृत्र॒हा जु॒षन्ता॑ꣳ सो॒म्यं मधु॑ ॥ ९० ॥

॥ इति विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथैकविंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—शुनः शेपः १, २ वामदेवः ३, ४, ५ गयप्लातः ६, ७ विश्वामित्रः ८ वसिष्ठः ९ आत्रेयः १०, ११, २७ स्वस्त्यात्रेयः १२–२६, २८–६१ ।

देवता—वरुणः १, २ अग्निवरुणौ ३, ४ आदित्याः ५ अदितिः ६ स्वर्ग्यानौः ७ मित्रावरुणौ ८ अग्निः ९, १२ ऋत्विजः १० विद्वांसः ११, १३–१६, २२, २७, ४१, ४४ विश्वेदेवाः १७–२१, २४, २६, २८ रुद्राः २३ इन्द्रः २५ अग्न्यश्वीन्द्र-सरस्वत्याद्या लिङ्गोक्ताः २९ अश्व्यादयो लिङ्गोक्ताः ३० अश्व्यादयः ३१, ३३–४०, ४६, ४७, ४९–५८ सरस्वत्यादयः ३२, ४८ होत्रादयः ४२, ४३ यजमानर्त्विजः ४५ अग्न्यादयः ५९ लिङ्गोक्ताः ६०, ६१ ।

छन्दः—निचृद्गायत्री १, ८ निचृत् त्रिष्टुप् २, ५, ११, ५८ [र] स्वराट् पङ्क्तिः ३, ४ भुरिक् त्रिष्टुप् ६ यवमध्या गायत्री ७ त्रिष्टुप् ९, ४८, ५०–५२, ५४ भुरिक् पङ्क्तिः १० विराडनुष्टुप् १२, १४ अनुष्टुप् १३, १६, १९–२२, २४, २५ निचृद-नुष्टुप् १५, १७, १८ भुरिगनुष्टुप् २३, २७, २८ विराड् बृहती २६ निचृदष्टिः २९ भुरिगत्यष्टिः ३० अतिधृतिः ३१, ४१, ४२ [र] विराडतिधृतिः ३२ भुरिगतिधृतिः ३४, ३५ निचृदष्टिः ३३, ३६ धृतिः ३७, ५९, ६० भुरिक्कृतिः ३८ निचृदत्यष्टिः ३९, ५६ निचृदत्यष्टचौ ४० त्रिपाद्गायत्री [क] ४२ [क] याजुषी पङ्क्तिः [र] उत्कृतिः ४३ [क] या-जुषी त्रिष्टुप् [र] स्वराडुत्कृतिः ४४ [क] भुरिक्प्राजापत्योष्णिक् [र] भुरिगभिकृतिः ४५ भुरिग-भिकृती ४६ । [क] भुरिगाकृतिः [र] आकृतिः ४७ ब्राह्मयुष्णिक् ४९ अतिजगती ५३ स्व-राट्शक्करी ५५ अतिशक्करी ५७ अत्यष्टिः ५८ [क] भुरिग्विकृतिः ६१ ।

स्वरः—षड्जः १, ७, ८, ३१, ३२, ३४, ३५, ४१–४३ [र] ४४, [र], धैवतः २, ५, ६, ९, ११, ४४ [क], ४८, ५०–५२, ५४, ५५, ५८ [र] पञ्चमः ३, ४, १०, ४३ [क], ४७, ५७ गान्धारः १२–२५, २७, २८, ३०, ३९, ४०, ५६, ५८ [क] मध्यमः २६, २९, ३३, ३६, ६१ ऋषभः ३७, ४५, ४६, ४९, ५९, ६० निषादः ३८, ५३ ।

॥ओ३म्॥ इमम्मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृडय । त्वामवस्युराचके ॥ १ ॥

तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः । अहेडमानो वरु-
णेह बोध्युरुशꣳस मा न आयुः प्रमोषीः ॥ २ ॥ त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्
देवस्य हेडो अव यासिसीष्ठाः । यजिष्ठो वह्नितमः शोशुचानो विश्वा द्वेषाꣳसि
प्रमुमुग्ध्यस्मत् ॥३॥ स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उषसो व्युष्टौ ।
अव यक्ष्व नो वरुणꣳ रराणो वीहि मृडीकꣳ सुहवो न एधि ॥ ४ ॥
महीमू षु मातरꣳ सुव्रतानामृतस्य पत्नीमवसे हुवेम । तुविक्षत्रामजरन्तीमुरूचीꣳ सु
शर्माणमदितिꣳ सुप्रणीतिम् ॥ ५ ॥ सुत्रामाणं पृथिवीं द्यामनेहसꣳ सुशर्माण-
मदितिꣳ सुप्रणीतिम् । दैवीं नावꣳ स्वरित्रामनागसमस्रवन्तीमारुहेमा स्वस्तये
॥ ६ ॥ सुनावमारुहेयमस्रवन्तीमनागसम् । शतारित्राꣳ स्वस्तये ॥ ७ ॥ आ नो
मित्रावरुणा घृतैर्गव्यूतिमुक्षतम् । मध्वा रजाꣳसि सुक्रतू ॥ ८ ॥ प्र बाहवा सि-
सृतं जीवसे न आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन । आ मा जने श्रवयतं युवाना श्रुतं मे
मित्रावरुणा हवेमा ॥ ९ ॥ शन्नो भवन्तु वाजिनो हवेषु देवताता मितद्रवः स्वर्काः ।
जम्भयन्तोऽहिं वृकꣳ रक्षाꣳसि सनेम्यस्मद्युयवन्नमीवाः ॥ १० ॥ वाजे वाजेऽवत
वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता ऋतज्ञाः । अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता यात पथि-
भिर्देवयानैः ॥११॥ समिद्धो अग्निः समिधा सुसमिद्धो वरेण्यः । गायत्री छन्द इन्द्रियं
त्र्यविर्गौर्वयो दधुः ॥ १२ ॥ तनूनपाच्छुचिव्रतस्तनूपाश्च सरस्वती । उष्णिहा छन्द
इन्द्रियं दित्यवाड् गौर्वयो दधुः ॥ १३ ॥ इडाभिरग्निरीड्यः सोमो देवो अमर्त्यः । अ-
नुष्टुप् छन्द इन्द्रियं पञ्चाविर्गौर्वयो दधुः ॥ १४ ॥ सुबर्हिरग्निः पूषण्वान्त्स्तीर्णबर्हि-
रमर्त्यः । बृहती छन्द इन्द्रियं त्रिवत्सो गौर्वयो दधुः ॥ १५ ॥ दुरो देवीर्दिशो मही-
र्ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः । पङ्क्तिश्छन्द इहेन्द्रियं तुर्य्यवाड् गौर्वयो दधुः ॥ १६ ॥
उषे यह्वी सुपेशसा विश्वे देवा अमर्त्याः । त्रिष्टुप् छन्द इहेन्द्रियं पष्ठवाड् गौर्वयो
दधुः ॥ १७ ॥ दैव्या होतारा भिषजेन्द्रेण सयुजा युजा । जगती छन्द इन्द्रियमं-
नड्वान् गौर्वयो दधुः ॥ १८ ॥ तिस्र इडा सरस्वती भारती मरुतो विशः । विराट्
छन्द इहेन्द्रियं धेनुर्गौर्न वयो दधुः ॥ १९ ॥ त्वष्टा तुरीपो अद्भुत इन्द्राग्नी पुष्टि-
वर्धना । द्विपदा छन्द इन्द्रियमुक्षा गौर्न वयो दधुः ॥२०॥ शमिता नो वनस्पतिः
सविता प्रसुवन् भगम् । ककुप् छन्द इहेन्द्रियं वशा वेहद्वयो दधुः ॥ २१ ॥
स्वाहा यज्ञं वरुणः सुक्षत्रो भेषजं करत् । अतिछन्दा इन्द्रियं बृहदृषभो गौर्वयो
दधुः ॥ २२ ॥ वसन्तेन ऋतुना देवा वसव स्त्रिवृता स्तुताः । रथन्तरेण तेजसा
हविरिन्द्रे वयो दधुः ॥ २३ ॥ ग्रीष्मेण ऋतुना देवा रुद्राः पञ्चदशे स्तुताः ।

बृहता यशसा बलꣳ हविरिन्द्रे वयो दधुः ॥ २४ ॥ वर्षाभिर्ऋतुनादित्या स्तोमे सप्तदशे स्तुताः । वैरूपेण विशौजसा हविरिन्द्रे वयो दधुः ॥ २५ ॥ शारदेन ऋतुना देवा एकविꣳश ऋभवं स्तुताः । वैराजेन श्रिया श्रियꣳ हविरिन्द्रे वयो दधुः ॥ २६ ॥ हेमन्तेन ऋतुना देवास्त्रिणवे मरुतं स्तुताः । बलेन शक्वरीः सहो हविरिन्द्रे वयो दधुः ॥ २७ ॥ शैशिरेण ऋतुना देवास्त्रयस्त्रिꣳशेऽमृता स्तुताः । सत्येन रेवतीः क्षत्रꣳ हविरिन्द्रे वयो दधुः ॥ २८ ॥ होता यक्षत्समिधाग्निमिड-स्पदेऽश्विनेन्द्रꣳ सरस्वतीमजो धूम्रो न गोधूमैः कुवलैर्भेषजं मधु शष्पैर्न तेज इन्द्रियं पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥२९॥ होता यक्षत्तनूनपा-त्सरस्वतीमविर्मेषो न भेषजं पथा मधुमता भरन्नश्विनेन्द्राय वीर्यं बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३० ॥ होता यक्षन्नराशꣳसं न नग्नहुं पतिꣳ सुरया भेषजं मेषः सरस्वती भिषग्रथो न चन्द्र्य-श्विनोर्वपा इन्द्रस्य वीर्यं बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥३१॥ होता यक्षदिडेडित आजुह्वानः सरस्व-तीमिन्द्रं बलेन वर्धयन्नृषभेण गवेन्द्रियमश्विनेन्द्राय भेषजं यवैः कर्कन्धुभिर्मधु लाजैर्न मासरं पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥३२॥ होता यक्षद्बर्हिरूर्णम्रदा भिषङ् नासत्या भिषजाश्विनाश्वा शिशुमती भिषग्धेनुः सरस्वती भिषग्दुह इन्द्राय भेषजं पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥३३॥ होता यक्षद्दुरो दिशः कवष्यो न व्यचस्वतीरश्विभ्यां न दुरो दिश इन्द्रो न रोदसी दुघे दुहे धेनुः सरस्वत्यश्विनेन्द्राय भेषजꣳ शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियं पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३४ ॥ होता यक्षत्सुपेश-सोषे नक्तं दिवाश्विना समञ्जाते सरस्वत्या त्विषिमिन्द्रे न भेषजꣳ श्येनो न र-जसा हृदा श्रिया न मासरं पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥३५॥ होता यक्षद्दैव्या होतारा भिषजाश्विनेन्द्रं न जागृवि दिवा नक्तं न भेषजैः । शूषꣳ सरस्वती भिषक् सीसेन दुह इन्द्रियं पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वा-ज्यस्य होतर्यज ॥३६॥ होता यक्षत्तिस्रो देवीर्न भेषजं त्रयस्त्रिधातवोऽपसो रूप-मिन्द्रे हिरण्ययमश्विनेडा न भारती वाचा सरस्वती मह इन्द्राय दुह इन्द्रियं पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३७ ॥ होता यक्षत् सुरेतस-मृषभं नर्यापसं त्वष्टारमिन्द्रमश्विना भिषजं न सरस्वतीमोजो न जूतिरिन्द्रियं वृको न रभसो भिषग् यशः सुरया भेषजꣳ श्रिया न मासरं पयः सोमः परिस्रुता

घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३८ ॥ होता यक्षद्वनस्पतिꣳ शमितारꣳ शतक्रतुं भीमं न मन्युꣳ राजानं व्याघ्रं नमसाश्विना भामꣳ सरस्वती भिषगिन्द्राय दुह इन्द्रियं पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥३९॥ होता यक्षदग्निꣳ स्वाहाज्यस्य स्तोकानाꣳ स्वाहा मेदसां पृथक् स्वाहा छागमश्विभ्याꣳ स्वाहा मेषꣳ सरस्वत्यै स्वाहऽऋषभमिन्द्राय सिꣳहाय सहस इन्द्रियꣳ स्वाहाग्निं न भेषजꣳ स्वाहा सोममिन्द्रियꣳ स्वाहेन्द्रꣳ सुत्रामाणꣳ सवितारं वरुणं भिषजां पतिꣳ स्वाहा वनस्पतिं प्रियं पाथो न भेषजꣳ स्वाहा देवा आज्यपा जुषाणो अग्निर्भेषजं पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ४० ॥ होता यक्षदश्विनौ छागस्य वपाया मेदसो जुषेताꣳ हविर्होतर्यज । होता यक्षत्सरस्वतीं मेषस्य वपाया मेदसो जुषताꣳ हविर्होतर्यज । होता यक्षदिन्द्रमृषभस्य वपाया मेदसो जुषताꣳ हविर्होतर्यज ॥ ४१ ॥ [क] होता यक्षदश्विनौ सरस्वतीमिन्द्रꣳ सुत्रामाणमिमे सोमाः [र] सुरामाणश्छागैर्न मेषैर्ऋषभैः सुताः शष्पैर्न तोक्मभिर्लाजैर्महस्वन्तो मदा मासरेण परिष्कृताः शुक्राः पयस्वन्तोऽमृताः प्रस्थिता वो मधुश्चुतस्तानश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा जुषन्ताꣳ सोम्यं मधु पिबन्तु मदन्तु व्यन्तु होतर्यज ॥ ४२ ॥ [क] होता यक्षदश्विनौ छागस्य [र] हविष आत्तामद्य मध्यतो मेद उद्भृतं पुरा द्वेषोभ्यः पुरा पौरुषेय्या गृभो घस्तां नूनं घासे अज्राणां यवसप्रथमानाꣳ सुमत्क्षराणाꣳ शतरुद्रियाणामग्निष्वात्तानां पीवोपवसनानां पार्श्वतः श्रोणितः शितामत उत्सादतोऽङ्गादङ्गादवत्तानां करत एवाश्विना जुषेताꣳ हविर्होतर्यज ॥ ४३ ॥ [क] होता यक्षत् सरस्वतीं मेषस्य [र] हविष आवयदद्य मध्यतो मेद उद्भृतं पुरा द्वेषोभ्यः पुरा पौरुषेय्या गृभो घसन्नूनं घासे अज्राणां यवसप्रथमानाꣳ सुमत्क्षराणाꣳ शतरुद्रियाणामग्निष्वात्तानां पीवोपवसनानां पार्श्वतः श्रोणितः शितामत उत्सादतोऽङ्गादङ्गादवत्तानां करदेवꣳ सरस्वती जुषताꣳ हविर्होतर्यज ॥४४॥ [क] होता यक्षदिन्द्रमृषभस्य हविष [र] आवयदद्य मध्यतो मेद उद्भृतं पुरा द्वेषोभ्यः पुरा पौरुषेय्या गृभो घसन्नूनङ्घासे अज्राणां यवसप्रथमानाꣳ सुमत्क्षराणाꣳ शतरुद्रियाणामग्निष्वात्तानाम्पीवोपवसनानां पार्श्वतः श्रोणितः शितामत उत्सादतोऽङ्गादङ्गादवत्तानाङ्करदेवमिन्द्रो जुषताꣳ हविर्होतर्यज ॥ ४५ ॥ होता यक्षद्वनस्पतिमभि हि पिष्टतमया रभिष्ठया रशनयाधित । यत्राश्विनोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि यत्र सरस्वत्या मेषस्य हविषः प्रिया धामानि यत्रेन्द्रस्य ऋषभस्य हविषः प्रिया धामानि यत्राग्नेः प्रिया धामानि यत्र सोमस्य प्रिया धामानि यत्रेन्द्रस्य सुत्राम्णः प्रिया धामानि

यत्र॑ सवि॒तुः प्रि॒या धामा॑नि॒ यत्र॒ वरु॑णस्य प्रि॒या धामा॑नि॒ यत्र॒ वन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पाथा॑ᳪसि॒ यत्र॑ दे॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धामा॑नि॒ यत्रा॒ग्नेर्होतुः॑ प्रि॒या धामा॑नि॒ तत्रै॒तान् प्रस्तु॒त्येवोप॒स्तुत्ये॑वोपाव॑स्रक्षद्रभी॑यस इव कृ॒त्वी कर॑द॒वन्दे॒वो वन॒स्पति॑र्जु॒षता॑ᳪह॒विर्होत॒र्यज॑ ॥४६॥ होता॑ यक्षद॒ग्निᳪ स्वि॑ष्ट॒कृत॒म॑ याड॒ग्निर॒श्विनो॒श्छाग॑स्य ह॒विषः॑ प्रि॒या धा॒मान्यया॒ट् सर॑स्वत्या मे॒षस्य॑ ह॒विषः॑ प्रि॒या धा॒मान्यया॒डिन्द्र॑स्य ऋ॒ष॒भस्य॑ ह॒विषः॑ प्रि॒या धा॒मान्यया॑ड॒ग्नेः प्रि॒या धा॒मान्यया॒ट् सोम॑स्य प्रि॒या धा॒मान्यया॒डिन्द्र॑स्य सु॒त्राम्णः॑ प्रि॒या धा॒मान्यया॑ट् सवि॒तुः प्रि॒या धा॒मान्यया॒ड्वरु॑णस्य प्रि॒या धा॒मान्यया॒ड्वन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पाथा॑ᳪस्यया॑ड् दे॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धामा॑नि॒ यक्ष॑द॒ग्नेर्होतुः॑ प्रि॒या धामा॑नि॒ यक्ष॒त् स्वं म॑हि॒मान॒माय॑जता॒मेज्या॒ इषः॑ कृ॒णोतु॒ सो अ॑ध्व॒रा जा॒तवे॑दा जु॒षता॑ᳪह॒विर्होत॒र्यज॑ ॥४७॥ दे॒वं ब॒र्हिः सर॑स्वती सु॒दे॒वमिन्द्रे॑ अ॒श्विना॑ । ते॒जो न चक्षु॑र॒क्ष्योर्ब॒र्हिषा॑ दधुरि॒न्द्रि॒यं व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य व्यन्तु॒ यज॑ ॥४८॥ दे॒वीर्द्वारो॑ अ॒श्विना॑ भि॒षजेन्द्रे॒ सर॑स्वती । प्रा॒णं न वी॒र्यं॑ न॒सि द्वारो॑ दधुरि॒न्द्रि॒यं व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य व्यन्तु॒ यज॑ ॥४९॥ दे॒वी उ॒षासा॑व॒श्विना॑ सु॒त्रामेन्द्रे॒ सर॑स्वती । बलं॒ न वाच॑मा॒स्य॒ उ॒षाभ्यां॑ दधुरि॒न्द्रि॒यं व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य व्यन्तु॒ यज॑ ॥५०॥ दे॒वी जोष्ट्री॒ सर॑स्वत्य॒श्विनेन्द्र॑मवर्धयन् । श्रोत्रं॒ न कर्ण॑यो॒र्यशो॒ जोष्ट्री॑भ्यां दधुरि॒न्द्रि॒यं व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य व्यन्तु॒ यज॑ ॥५१॥ दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ दुघे॑ सु॒दुघेन्द्रे॒ सर॑स्वत्य॒श्विना॑ भि॒षजा॑वतः । शु॒क्रं न ज्योति॒स्तन॑यो॒राहु॑ती धत्त इन्द्रि॒यं व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य व्यन्तु॒ यज॑ ॥५२॥ दे॒वा दे॒वाना॑ भि॒षजा॒ होता॑रा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑ । व॒षट्का॒रैः सर॑स्वती॒ त्विषिं॒ न हृद॑ये म॒तिᳪ होतृ॑भ्यां दधुरि॒न्द्रि॒यं व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य व्य॒न्तु यज॑ ॥५३॥ दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीर॒श्विनेडा॒ सर॑स्वती । शूषं॒ न मध्ये॒ नाभ्या॒मिन्द्रा॑य दधुरि॒न्द्रि॒यं व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य व्यन्तु॒ यज॑ ॥५४॥ दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शᳪस॑स्त्रिवरू॒थस्सर॑स्वत्या॒श्विभ्या॑मीयते॒ रथः॑ । रेतो॒ न रू॒पम॒मृतं॑ ज॒नित्र॒मिन्द्रा॑य॒ त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑ वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य व्यन्तु॒ यज॑ ॥ ५५ ॥ दे॒वो दे॒वैर्वन॒स्पति॒र्हिर॑ण्यवर्णो अ॒श्विभ्या॒ᳪ सर॑स्वत्या सु॒पिप्प॒ल इन्द्रा॑य पच्यते॒ मधु॑ । ओजो॒ न जू॒तिर्ऋ॑ष॒भो न भामं॒ वन॒स्पति॑र्नो॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑ वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य व्यन्तु॒ यज॑ ॥ ५६ ॥ दे॒वं ब॒र्हिर्वारि॑तीनामध्व॒रे स्ती॒र्णम॒श्विभ्या॒मूर्ण॑म्रदाः॒ सर॑स्वत्या स्यो॒नमि॑न्द्र॒ ते॒ सदः॑ । ई॒शायै॑ म॒न्युᳪ राजा॑नं ब॒र्हिषा॑ दधुरि॒न्द्रि॒यं व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य व्यन्तु॒ यज॑ ॥ ५७ ॥ दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृद्दे॒वान्य॑क्षद्यथाय॒थᳪ होता॑रा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑ वा॒चा वा॒चᳪ सर॑स्वतीम॒ग्निᳪ सोम॑ᳪ स्वि॑ष्ट॒कृत् स्वि॑ष्ट॒ इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ सवि॒ता वरु॑णो भि॒षगि॒ष्टो दे॒वो वन॒स्पतिः॑ स्वि॑ष्टा दे॒वा आ॑ज्य॒पाः स्वि॑-

ष्टो अग्निरग्निना होता होत्रे स्विष्टकृद्यशो न दधदिन्द्रियमूर्जमपचितिꣳ स्वधां वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥५८॥ अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः पचन् पक्तीः पचन् पुरोडाशान् बध्नन्नश्विभ्यां छागꣳ सरस्वत्यै मेषमिन्द्राय ऋषभꣳ सुन्वन्नश्विभ्याꣳ सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे सुरासोमान् ॥ ५९ ॥ सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवदश्विभ्यां छागेन सरस्वत्यै मेषेणेन्द्राय ऋषभेणाक्षँस्तान् मेदस्तः प्रति पचताग्रभीषतावीवृधन्त पुरोडाशैरपुरश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा सुरासोमान् ॥६०॥ त्वामद्य ऋष आर्षेय ऋषीणां नपादवृणीतायं यजमानो बहुभ्य आ सङ्गतेभ्य एष मे देवेषु वसु वार्यायक्ष्यत इति ता या देवा देव दानान्यदुस्तान्यस्मा आ च शास्स्वा च गुरस्वेषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि ॥ ६१ ॥

॥ इत्येकविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वाविंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १, ३—८, ११—१४, १६, १९, २०, २२—३४ यज्ञपुरुषः २ विश्वामित्रः ९ मेधातिथिः १० सुतम्भरः १५ विश्वरूपः १७ अरुणत्रसदस्यू १८ स्वस्त्यात्रेयः २१ ।

देवता—सविता १, ९—१४ विद्वांसः २ अग्निः ३, १५—१७, १९ विश्वेदेवाः ४ इन्द्रादयः ५ अग्न्यादयः ६, २७ प्राणादयः ७, २३ प्रयत्नवन्तो जीवादयः ८ पवमानः १८ प्रजापत्यादयः २० विद्वान् २१ लिङ्गोक्ताः २२, २९ दिशः २४ जलादयः २५ वातादयः २६ नक्षत्रादयः २८ वस्वादयः ३० मासाः ३१ वाजादयः ३२ आयुरादयः ३३ यज्ञः ३४ ।

छन्दः—निचृत् पङ्क्तिः १ निचृत् त्रिष्टुप् २ भुरिगनुष्टुप् ३ जगती ४, २७ अतिधृतिः ५ भुरिगतिजगती ६ अत्यष्टिः ७ निचृदतिधृतिः ८, २०, २४ निचृद्गायत्री ९, १३, १५—१७ गायत्री १०—१२ पिपीलिकामध्यानिचृद्गायत्री

१४ पिपीलिकामध्या विराडनुष्टुप् १८ भुरिग्विकृतिः १९ विराडतिधृतिः २० आर्ष्यनुष्टुप् २१ स्वराडुत्कृतिः २२ स्वराडनुष्टुप् २३ अष्टिः २५ विराडभिकृतिः २६ भुरिगष्टी २८ निचृदत्यष्टिः २९ कृतिः ३० भुरिगत्यष्टिः ३१ अत्यष्टिः ३२ प्रकृतिः ३३ भुरिगुष्णिक् ३४।

स्वरः—पञ्चमः १ धैवतः २, ३३, ३४ गान्धारः ३, ७, १८, २१, २३, २९, ३१, ३२ निषादः ४, ६, २७, ३० षड्जः ५, ८–१७, २०, २२, २४ मध्यमः १९, २५, २८ ऋषभः २६ ॥

॥ओ३म्॥ तेजो॑ऽसि शु॒क्रम॒मृत॑मायु॒ष्पा आयु॑र्मे पाहि । दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे॒ऽश्विनो॑र्बा॒हुभ्यां॑ पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒माद॑दे॥१॥इ॒माम॑गृभ्णन्र॒श॒नामृ॒तस्य॒ पूर्व॒ आयु॑षि वि॒दथे॑षु क॒व्या । सा नो॑ अ॒स्मिन्त्सु॒त आब॑भूव ऋ॒तस्य॒ साम॑न्त्स॒रमा॒रप॑न्ती ॥ २॥ अ॒भि॒धा अ॑सि॒ भुव॑नमसि य॒न्तासि॑ ध॒र्त्ता । स त्वम॒ग्निं वै॑श्वान॒रꣳ सप्र॑थसङ्गच्छ स्वाहा॑कृतः ॥ ३ ॥ स्व॒गा त्वा॑ दे॒वेभ्यः॑ प्र॒जाप॑तये॒ ब्रह्म॒न्नश्वं॑ भ॒न्त्स्या॑मि दे॒वेभ्यः॑ प्र॒जाप॑तये॒ तेन॑ राध्यासम् । तं ब॑धान दे॒वेभ्यः॑ प्र॒जाप॑तये॒ तेन॑ राध्नुहि ॥ ४ ॥ प्र॒जाप॑तये त्वा॒ जुष्टं॒ प्रोक्षा॑मीन्द्रा॒ग्निभ्यां॑ त्वा॒ जुष्टं॒ प्रोक्षा॑मि वा॒यवे॑ त्वा॒ जुष्टं॒ प्रोक्षा॑मि॒ विश्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्यो॒ जुष्टं॒ प्रोक्षा॑मि॒ सर्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्यो॒ जुष्टं॒ प्रोक्षा॑मि । यो अर्व॑न्तं॒ जिघां॑ꣳसति॒ तम॒भ्यमी॑ति॒ वरु॑णः प॒रो मर्त्तः॑ प॒रः श्वा ॥ ५ ॥ अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ सोमा॑य॒ स्वाहा॒पां मोदा॑य॒ स्वाहा॑ सवि॒त्रे स्वाहा॑ वा॒यवे॒ स्वाहा॒ विष्ण॑वे॒ स्वाहेन्द्रा॑य॒ स्वाहा॒ बृह॒स्पत॑ये॒ स्वाहा॑ मि॒त्राय॒ स्वाहा॒ वरु॑णाय॒ स्वाहा॑ ॥ ६ ॥ हिङ्का॒राय॒ स्वाहा॒ हिंकृ॑ताय॒ स्वाहा॒ क्रन्द॑ते॒ स्वाहा॑ऽवक्र॒न्दाय॒ स्वाहा॒ प्रोथ॑ते॒ स्वाहा॑ प्रप्रो॒थाय॒ स्वाहा॑ ग॒न्धाय॒ स्वाहा॑ घ्रा॒ताय॒ स्वाहा॒ निवि॑ष्टाय॒ स्वाहोप॑विष्टाय॒ स्वाहा॒ सन्दि॑ताय॒ स्वाहा॒ वल्ग॑ते॒ स्वाहासी॑नाय॒ स्वाहा॒ शया॑नाय॒ स्वाहा॒ स्वप॑ते॒ स्वाहा॒ जाग्र॑ते॒ स्वाहा॒ कूज॑ते॒ स्वाहा॒ प्रबु॑द्धाय॒ स्वाहा॑ वि॒जृम्भ॑माणाय॒ स्वाहा॒ विचृ॑ताय॒ स्वाहा॒ सꣳहा॑नाय॒ स्वाहोप॑स्थिताय॒ स्वाहाऽय॑नाय॒ स्वाहा॒ प्राय॑णाय॒ स्वाहा॑ ॥७॥ य॒ते स्वाहा॒ धाव॑ते॒ स्वाहो॑द्द्रा॒वाय॒ स्वाहोद्द्रु॑ताय॒ स्वाहा॑ शूका॒राय॒ स्वाहा॒ शूकृ॑ताय॒ स्वाहा॒ निष॑ण्णाय॒ स्वाहोत्थि॑ताय॒ स्वाहा॑ ज॒वाय॒ स्वाहा॒ बला॑य॒ स्वाहा॑ वि॒वर्त्त॑मानाय॒ स्वाहा॒ विवृ॑त्ताय॒ स्वाहा॑ विधून्वा॒नाय॒ स्वाहा॒ विधू॑ताय॒ स्वाहा॒ शुश्रू॑षमाणाय॒ स्वाहा॒ शृण्व॒ते स्वाहेक्ष॑माणाय॒ स्वाहे॑क्षि॒ताय॒ स्वाहा॒ वीक्षि॑ताय॒ स्वाहा॑ निमे॒षाय॒ स्वाहा॒ यदत्ति॒ तस्मै॒ स्वाहा॒ यत् पिब॑ति॒ तस्मै॒ स्वाहा॒ यन्मूत्रं॑ क॒रोति॒ तस्मै॒ स्वाहा॑ कु॒र्वते स्वाहा॑ कृ॒ताय॒ स्वाहा॑ ॥८॥ तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यं॒ भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीमहि । धियो॒ यो नः॑ प्रचो॒दया॑त् ॥९॥ हिर॑ण्य-

पाणिभूतये सवितारमुपह्वये । स चेत्ता देवता पदम् ॥ १० ॥ देवस्य चेततो महीम्प्र सवितुर्हवामहे । सुमतिꣳ सत्यराधसम् ॥ ११ ॥ सुष्टुतिꣳ सुमतीवृधो रातिꣳ सवितुरीमहे । प्र देवाय मतीविदे ॥ १२ ॥ रातिꣳ सत्पतिं महे सवितारमुप ह्वये । आसवं देववीतये ॥ १३ ॥ देवस्य सवितुर्मतिमासवं विश्वदेव्यम् । धिया भगं मनामहे ॥ १४ ॥ अग्निꣳ स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यम् । हव्या देवेषु नो दधत् ॥ १५ ॥ स हव्यवाडमर्त्य उशिग्दूतश्चनोहितः । अग्निर्धिया समृण्वति ॥ १६ ॥ अग्निं दूतं पुरो दधे हव्यवाहमुप ब्रुवे देवाँ२॥ आसादयादिह ॥ १७ ॥ अजीजनो हि पवमान सूर्यं विधारे शक्मना पयः । गोजीरया रꣳहमाणः पुरन्ध्या ॥ १८ ॥ विभूर्मात्रा प्रभूः पित्राश्वोऽसि हयोऽस्यत्योऽसि मयोस्यर्वासि सप्तिरसि वाज्यसि वृषासि नृमणा असि । ययुर्नामासि शिशुर्नामास्यादित्यानां पत्वान्विहि । देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितꣳ रक्षत । इह रन्तिरिह रमतामिह धृतिरिह स्वधृतिः स्वाहा ॥ १९ ॥ [क] काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहा स्वाहाधिमाधीताय स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा चित्तं विज्ञातायादित्यै स्वाहादित्यै मह्यै स्वाहादित्यै सुमृडीकायै स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा [र] सरस्वत्यै पावकायै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहा त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहा विष्णवे स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहा विष्णवे शिपिविष्टाय स्वाहा ॥ २० ॥ विश्वो देवस्य नेतुर्मर्त्तो वुरीत सख्यम् । विश्वो राय इषुध्यति द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहा ॥ २१ ॥ आ ब्रह्मन् ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामा राष्ट्रे राजन्यः शूर इषव्योऽतिव्याधी महारथो जायतां दोग्ध्री धेनुर्वोढानड्वानाशुः सप्तिः पुरन्धिर्योषा जिष्णू रथेष्ठाः सभेयो युवास्य यजमानस्य वीरो जायतां निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फलवत्यो न ओषधयः पच्यन्तां योगक्षेमो नः कल्पताम् ॥ २२ ॥ प्राणाय स्वाहापानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा वाचे स्वाहा मनसे स्वाहा ॥ २३ ॥ प्राच्यै दिशे स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहा दक्षिणायै दिशे स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहा प्रतीच्यै दिशे स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहोदीच्यै दिशे स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहोर्ध्वायै दिशे स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहावाच्यै दिशे स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहा ॥ २४ ॥ अद्भ्यः स्वाहा वार्भ्यः स्वाहोदकाय स्वाहा तिष्ठन्तीभ्यः स्वाहा स्रवन्तीभ्यः स्वाहा स्यन्दमानाभ्यः स्वाहा कूप्याभ्यः स्वाहा सूद्याभ्यः स्वाहा धार्याभ्यः स्वाहार्णवाय स्वाहा समुद्राय स्वाहा सरिराय स्वाहा ॥ २५ ॥ वाताय स्वाहा धूमाय स्वाहाभ्राय स्वाहा मेघाय स्वाहा विद्योतमानाय स्वाहा स्तनयते स्वाहावस्फू-

र्जते स्वाहा वर्षते स्वाहाववर्षते स्वाहोग्रं वर्षते स्वाहा शीघ्रं वर्षते स्वाहोद्गृह्णते स्वा-
होद्गृहीताय स्वाहा प्रुष्णते स्वाहा शीकायते स्वाहा प्रुष्वाभ्यः स्वाहा ह्रादुनीभ्यः
स्वाहा नीहाराय स्वाहा ॥ २६ ॥ अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेन्द्राय स्वाहा पृथिव्यै
स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा दिग्भ्यः स्वाहाशाभ्यः स्वाहोर्व्यै दिशे स्वा-
हार्वाच्यै दिशे स्वाहा ॥ २७ ॥ नक्षत्रेभ्यः स्वाहा नक्षत्रियेभ्यः स्वाहाहोरात्रेभ्यः
स्वाहार्धमासेभ्यः स्वाहा मासेभ्यः स्वाहऽऋतुभ्यः स्वाहार्तवेभ्यः स्वाहा सँवत्सर-
राय स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याꣳ स्वाहा चन्द्राय स्वाहा सूर्याय स्वाहा रश्मिभ्यः स्वाहा
वसुभ्यः स्वाहा रुद्रेभ्यः स्वाहा दित्येभ्यः स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः
स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहा शाखाभ्यः स्वाहा वनस्पतिभ्यः स्वाहा पुष्पेभ्यः स्वाहा
फलेभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा ॥ २८ ॥ पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा
सूर्याय स्वाहा चन्द्राय स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहाद्भ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा वन-
स्पतिभ्यः स्वाहा परिप्लवेभ्यः स्वाहा चराचरेभ्यः स्वाहा सरीसृपेभ्यः स्वाहा ॥ २९ ॥
असवे स्वाहा वसवे स्वाहा विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा गणश्रिये स्वाहा गण-
पतये स्वाहाभिभुवे स्वाहाधिपतये स्वाहा शूषाय स्वाहा सꣳसर्पाय स्वाहा च-
न्द्राय स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा मलिम्लुचाय स्वाहा दिवा पतयते स्वाहा ॥ ३० ॥
मधवे स्वाहा माधवाय स्वाहा शुक्राय स्वाहा शुचये स्वाहा नभसे स्वाहा नभस्याय
स्वाहेषाय स्वाहोर्जाय स्वाहा सहसे स्वाहा सहस्याय स्वाहा तपसे स्वाहा तपस्याय
स्वाहाꣳहसस्पतये स्वाहा ॥ ३१ ॥ वाजाय स्वाहा प्रसवाय स्वाहापिजाय स्वाहा
क्रतवे स्वाहा स्वः स्वाहा मूर्ध्ने स्वाहा व्यश्नुविने स्वाहान्त्याय स्वाहान्त्याय भौव-
नाय स्वाहा भुवनस्य पतये स्वाहाधिपतये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा ॥ ३२ ॥ आ-
युर्यज्ञेन कल्पताꣳ स्वाहा प्राणो यज्ञेन कल्पताꣳ स्वाहापानो यज्ञेन कल्पताꣳ
स्वाहा व्यानो यज्ञेन कल्पताꣳ स्वाहोदानो यज्ञेन कल्पताꣳ स्वाहा समानो यज्ञेन
कल्पताꣳ स्वाहा चक्षुर्यज्ञेन कल्पताꣳ स्वाहा श्रोत्रं यज्ञेन कल्पताꣳ स्वाहा वाग्यज्ञेन
कल्पताꣳ स्वाहा मनो यज्ञेन कल्पताꣳ स्वाहात्मा यज्ञेन कल्पताꣳ स्वाहा ब्रह्मा
यज्ञेन कल्पताꣳ स्वाहा ज्योतिर्यज्ञेन कल्पताꣳ स्वाहा स्वर्यज्ञेन कल्पताꣳ स्वाहा
पृष्ठं यज्ञेन कल्पताꣳ स्वाहा यज्ञो यज्ञेन कल्पताꣳ स्वाहा ॥ ३३ ॥ एकस्मै स्वाहा
द्वाभ्याꣳ स्वाहा शताय स्वाहैकशताय स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा स्वर्गाय स्वाहा ॥ ३४ ॥

इति द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १–६५ ।

देवता–परमेश्वरः १—५, ५२ सूर्यः ६, १० इन्द्रः ७ वाय्वादयः ८ जिज्ञासुः ९, ११, ४५, ४७ विद्युदादयः १२ ब्रह्मादयः १३, ४८ ब्रह्मा १४ विद्वान् १५ सविता १६ अग्न्यादयः १७ प्राणादयः १८ गणपतिः १९ राजप्रजे २०, २२, २३, ३१ न्यायाधीशः २१ भूमिसूर्यौ २४, २५ श्रीः २६, २७ प्रजापतिः २८ विद्वांसः २९, ३३ राजा ३०, ३२, ४३, ४४ प्रजा ३४, ३५, ४०, ४१ स्त्रियः ३६, ३७ सभासदः ३८ अध्यापकः ३९, ४२ सूर्यादयः ४६ प्रष्टृसमाधातारौ ४९ ईश्वरः ५०, ६४, ६५ पुरुषेश्वरः ५१ प्रष्टा ५३, ५५, ५७, ५९, ६१ समाधाता ५४, ५६, ६०, ६२, ६३ समिधा ५८ ।

छन्दः—त्रिष्टुप् १, ३, ६० निचृदाकृतिः २ विकृतिः ४ गायत्री ५ विराड्गायत्री ६ निचृद्बृहती ७ अत्यष्टिः ८ निचृदत्यष्टिः ९ अनुष्टुप् १०, ११, २६, २७, २९, ३१, ३२, ३७, ४०, ४१, ४३, ४६, ४७, ४८, ४९, ५३, ५५ निचृदनुष्टुप् १२, १४, १५, २४, २५, २८, ३०, ३४, ४५, ५४ भुरिगतिजगती १३ विराड् जगती १६, १८ अतिशक्वर्यौ १७ शक्वरी १९ स्वराडनुष्टुप् २० भुरिग्गायत्री २१, ३९ विराडनुष्टुप् २२, ६३ बृहती २३ उष्णिक् ३३ भुरिगुष्णिक् ३५, ३६, ४२ निचृत्पङ्क्तिः ३८ उष्णिक् ४४ निचृत्त्रिष्टुप् ५०, ५७, ५८, ५९, ६१ पङ्क्तिः ५१ विराट् त्रिष्टुप् ५२, ६२, ६५ स्वराडुष्णिक् ५६ विराडुष्णिक् ६४ ।

स्वरः—धैवतः १, ३, १९, ५०, ५२, ५७–६२, ६५ पञ्चमः २, १७, ३८, ५१ मध्यमः ४, ७, २३ षड्जः ५, ६, २१, ३९ गान्धारः ८–१२, १४, १५, २०, २२, २४–३२, ३४, ३७, ४०, ४१, ४३, ४५–४९, ५३–५५, ६३ निषादः १३, १६, १८ ऋषभः ३३, ३५, ३६, ४२, ४४, ५६, ६४ ॥

॥ ओ३म् ॥ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् । स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १ ॥ उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः सूर्यस्ते महिमा । यस्तेऽहन्त्सम्वत्सरे महिमा

संम्बभूव यस्ते वायावन्तरिक्षे महिमा संम्बभूव यस्ते दिवि सूर्य्ये महिमा संम्बभूव
तस्मै ते महिम्ने प्रजापतये स्वाहा देवेभ्यः ॥२॥ यः प्राणतो निमिषतो महित्वै-
क इद्राजा जगतो बभूव । य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम
॥३॥ उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिश्चन्द्रमास्ते म-
हिमा । यस्ते रात्रौ संवत्सरे महिमा संम्बभूव यस्ते पृथिव्यामग्नौ महिमा संम्बभूव
यस्ते नक्षत्रेषु चन्द्रमसि महिमा संम्बभूव तस्मै ते महिम्ने प्रजापतये देवेभ्यः स्वाहा
॥ ४ ॥ युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तम्परि तस्थुषः । रोचन्ते रोचना दिवि ॥ ५ ॥
युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथे । शोणा धृष्णू नृवाहसा ॥ ६ ॥ यद्वातो
अपो अगनीगन्प्रियामिन्द्रस्य तन्वम् । एतꣳ स्तोतरनेन पथा पुनरश्वमावर्त्तयासि
नः ॥ ७ ॥ वसवस्त्वाञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसा रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा-
दित्यास्त्वाञ्जन्तु जागतेन छन्दसा । भूर्भुवः स्वर्लाजी३ञ्छाची३न्यव्ये गव्य एत-
दन्नमत्त देवा एतदन्नमद्धि प्रजापते ॥८॥ कः स्विदेकाकी चरति क उ स्विज्जा-
यते पुनः । किꣳ स्विद्धिमस्य भेषजं किम्वावपनं महत् ॥९॥ सूर्य एकाकी चरति
चन्द्रमा जायते पुनः । अग्निर्हिमस्य भेषजं भूमिरावपनं महत् ॥१०॥ का स्विदा-
सीत्पूर्वचित्तिः किꣳ स्विदासीद्बृहद्वयः । का स्विदासीत्पिलिप्पिला का स्विदा-
सीत्पिशङ्गिला ॥११॥ द्यौरासीत्पूर्वचित्तिरश्व आसीद्बृहद्वयः । अविरासीत्पि-
लिप्पिला रात्रिरासीत्पिशङ्गिला ॥ १२ ॥ वायुष्ट्वा पचतैरवत्वसितग्रीवश्छागैर्न्य-
ग्रोधश्चमसैः शल्मलिर्वृद्ध्या । एष स्य राथ्यो वृषा पड्भिश्चतुर्भिरेदगन्ब्रह्मा कृ-
ष्णश्च नोऽवतु नमोऽग्नये ॥ १३ ॥ सꣳशितो रश्मिना रथः सꣳशितो र-
श्मिना हयः । सꣳशितो अप्स्वप्सुजा ब्रह्मा सोमपुरोगवः ॥१४॥ स्वयं वाजिं-
स्तन्वं कल्पयस्व स्वयं यजस्व स्वयं जुषस्व । महिमा तेऽन्येन न सन्नशे ॥१५॥
न वा उ एतन्म्रियसे न रिष्यसि देवाँ२॥ इदेषि पथिभिः सुगेभिः । यत्रासते
सुकृतो यत्र ते ययुस्तत्र त्वा देवः सविता दधातु ॥१६॥ अग्निः पशुरासीत्तेनायजन्त
स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नग्निः स ते लोको भविष्यति तञ्जेष्यसि पिबैता अपः ।
वायुः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्वायुः स ते लोको भविष्यति
तं जेष्यसि पिबैता अपः । सूर्य्यः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्-
त्सूर्य्यः स ते लोको भविष्यति तं जेष्यसि पिबैता अपः ॥ १७ ॥ प्राणाय स्वा-
हापानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा । अम्बे अम्बिकेऽम्बालिके न मा नयति क-
श्चन । ससस्त्यश्वकः सुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् ॥१८॥ गणानां त्वा गणपतिꣳ

हवामहे प्रियाणां त्वा प्रियपतिꣳ हवामहे निधीनां त्वा निधिपतिꣳ हवामहे वसो
मम । आहमजानि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधम् ॥१९॥ ता उभौ चतुरः पदः स-
म्प्रसारयाव स्वर्गे लोके प्रोर्णुवाथां वृषा वाजी रेतोधा रेतो दधातु ॥ २० ॥ उत्स-
क्थ्या अव गुदं धेहि समञ्जिं चारया वृषन् । य स्त्रीणां जीवभोजनः ॥२१॥ यका-
सकौ शकुन्तिकाहलगिति वञ्चति । आहन्ति गभे पसो निगल्गलीति धारका ॥२२॥
यकोऽसकौ शकुन्तक आहलगिति वञ्चति । विवक्षत इव ते मुखमध्वर्यो मा नस्त्वमभि
भाषथाः ॥ २३ ॥ माता च ते पिता च तेऽग्रं वृक्षस्य रोहतः । प्रतिलामीति ते
पिता गभे मुष्टिमतꣳसयत् ॥२४॥ माता च ते पिता च तेऽग्रे वृक्षस्य क्रीडतः ।
विवक्षत इव ते मुखं ब्रह्मन्मा त्वं वदो बहु ॥ २५ ॥ ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रापय गिरौ
भारꣳ हरन्निव । अथास्यै मध्यमेधताꣳ शीते वाते पुनन्निव ॥ २६ ॥ ऊर्ध्वमेन-
मुच्छ्रयताद्गिरौ भारꣳ हरन्निव । अथास्य मध्यमेजतु शीते वाते पुनन्निव ॥२७॥
यदस्या अꣳहुभेद्याः कृधु स्थूलमुपातसत् । मुष्काविदस्या एजतो गोशफे शकुला-
विव ॥२८॥ यद्देवासो ललामगुं प्र विष्टीमिनमाविषुः । सक्थ्ना देदिश्यते नारी स-
त्यस्याक्षिभुवो यथा ॥ २९ ॥ यद्धरिणो यवमत्ति न पुष्टं पशु मन्यते । शूद्रा य-
दर्यजारा न पोषाय धनायति ॥ ३० ॥ यद्धरिणो यवमत्ति न पुष्टं बहु मन्यते ।
शूद्रो यदर्यायै जारो न पोषमनु मन्यते ॥३१॥ दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्व-
स्य वाजिनः । सुरभि नो मुखा करत्प्रण आयूꣳषि तारिषत् ॥३२॥ गायत्री त्रि-
ष्टुब् जगत्यनुष्टुप्पङ्क्त्या सह । बृहत्युष्णिहा ककुप्सूचीभिः शम्यन्तु त्वा ॥ ३३ ॥
द्विपदा याश्चतुष्पदास्त्रिपदा याश्च षट्पदाः । विच्छन्दा याश्च सच्छन्दाः सूचीभिः
शम्यन्तु त्वा ॥३४॥ महानाम्न्यो रेवत्यो विश्वा आशाः प्रभूवरीः । मैघीर्विद्युतो वाचः
सूचीभिः शम्यन्तु त्वा ॥३५॥ नार्यस्ते पत्न्यो लोम वि चिन्वन्तु मनीषया । देवानां
पत्न्यो दिशः सूचीभिः शम्यन्तु त्वा ॥३६॥ रजता हरिणीः सीसा युजो युज्यन्ते कर्म-
भिः । अश्वस्य वाजिनस्त्वचि सिमाः शम्यन्तु शम्यन्तीः ॥ ३७ ॥ कुविदङ्ग यवमन्तो
यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय । इहेहैषां कृणुहि भोजनानि ये बर्हिषो नम उक्तिं
यजन्ति ॥३८॥ कस्त्वाच्छ्यति कस्त्वा वि शास्ति कस्ते गात्राणि शम्यति । क उ ते श-
मिता कविः ॥ ३९ ॥ ऋतवस्त ऋतुथा पर्व शमितारो वि शासतु । सम्वत्सरस्य
तेजसा शमीभिः शम्यन्तु त्वा ॥ ४० ॥ अर्द्धमासाः परूꣳषि ते मासा आच्छ्य-
न्तु शम्यन्तः । अहोरात्राणि मरुतो विलिष्टꣳ सूदयन्तु ते ॥ ४१ ॥ दैव्या अ-
ध्वर्यवस्त्वाच्छ्यन्तु वि च शासतु । गात्राणि पर्वशस्ते सिमाः कृण्वन्तु शम्यन्तीः

॥४२॥ द्यौस्ते पृथिव्युन्तरिक्षं वायुश्छिद्रं पृणातु ते । सूर्यस्ते नक्षत्रैः सह लोकं
कृणोतु साधुया ॥४३॥ शन्ते परेभ्यो गात्रेभ्यः शमस्त्ववरेभ्यः । शमस्थभ्यो
मज्जभ्यः शम्वस्तु तन्वै तव ॥ ४४ ॥ कः स्विदेकाकी चरति क उ स्विज्जायते
पुनः । किꣳ स्विद्धिमस्य भेषजं किम्वावपनं महत् ॥ ४५॥ सूर्य एकाकी चरति
चन्द्रमा जायते पुनः । अग्निर्हिमस्य भेषजं भूमिरावपनं महत् ॥ ४६ ॥ किꣳ स्वि-
त्सूर्यसमं ज्योतिः किꣳ समुद्रसमꣳ सरः । किꣳ स्वित्पृथिव्यै वर्षीयः कस्य मात्रा
न विद्यते ॥ ४७ ॥ ब्रह्म सूर्यसमं ज्योतिर्द्यौः समुद्रसमꣳ सरः । इन्द्रः पृथिव्यै
वर्षीयान् गोस्तु मात्रा न विद्यते ॥५८॥ पृच्छामि त्वा चितये देवसख यदि त्वा-
मत्र मनसा जगन्थ । येषु विष्णुस्त्रिषु पदेष्वेष्टस्तेषु विश्वं भुवनमाविवेशाँ ३॥८
॥ ४६ ॥ अपि तेषु त्रिषु पदेष्वस्मि येषु विश्वं भुवनमाविवेश । सद्यः पर्येमि
पृथिवीमुत द्यामेकेनाङ्गेन दिवो अस्य पृष्ठम् ॥ ५० ॥ केष्वन्तः पुरुष आ विवेश
कान्यन्तः पुरुषे अर्पितानि । एतद्ब्रह्मन्नुपवल्हामसि त्वा किꣳ स्विन्नः प्रति वोचा-
स्यत्र ॥ ५१ ॥ पञ्चस्वन्तः पुरुष आविवेश तान्यन्तः पुरुषे अर्पितानि । एत-
त्त्वात्र प्रतिमन्वानो अस्मि न मायया भवस्युत्तरो मत् ॥ ५२ ॥ का स्विदासी-
त्पूर्वचित्तिः किꣳ स्विदासीद्बृहद्वयः । का स्विदासीत्पिलिप्पिला का स्विदासी-
त्पिशङ्गिला ॥ ५३ ॥ द्यौरासीत्पूर्वचित्तिरश्व आसीद्बृहद्वयः । अविरासीत्पि-
लिप्पिला रात्रिरासीत्पिशङ्गिला ॥५४॥ का ईमरे पिशङ्गिला का ईं कुरुपिश-
ङ्गिला । क ईमास्कन्दमर्षति क ईं पन्थां विसर्पति ॥ ५५ ॥ अजारे पिशङ्गि-
ला श्वावित्कुरु पिशङ्गिला । शश आस्कन्दमर्षत्यहिः पन्थां वि सर्पति ॥ ५६ ॥
कत्यस्य विष्ठाः कत्यक्षराणि कति होमासः कतिधा समिद्धः । यज्ञस्य त्वा विदथा
पृच्छमत्र कति होतार ऋतुशो यजन्ति ॥ ५७ ॥ षडस्य विष्ठाः शतमक्षरा-
ण्यशीतिर्होमाः समिधो ह तिस्रः । यज्ञस्य ते विदथा प्र ब्रवीमि सप्त होतार
ऋतुशो यजन्ति ॥ ५८ ॥ को अस्य वेद भुवनस्य नाभिं को द्यावापृथिवी
अन्तरिक्षम् । कः सूर्यस्य वेद बृहतो जनित्रं को वेद चन्द्रमसं यतोजाः ॥५९॥
वेदाहमस्य भुवनस्य नाभिं वेद द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम् । वेद सूर्यस्य बृहतो
जनित्रमथो वेद चन्द्रमसं यतोजाः ॥६०॥ पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्याः पृच्छामि
यत्र भुवनस्य नाभिः । पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेतः पृच्छामि वाचः परमं
व्योम ॥६१॥ इयं वेदिः परो अन्तः पृथिव्या अयं यज्ञो भुवनस्य नाभिः । अ-
यꣳ सोमो वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मायं वाचः परमं व्योम ॥ ६२ ॥ सुभूः स्व-

यम्भूः प्र॑थ॒मो॑ऽन्तर्म॒हत्य॑र्ण॒वे । द॒धे ह॒ गर्भ॑मृ॒त्वियं॒ यतो॑ जा॒तः प्र॒जाप॑तिः ॥ ६३ ॥
होता॑ यक्षत्प्र॒जाप॑ति॒ꣳ सोम॑स्य महि॒म्नः । जु॒षतां॒ पिब॑तु॒ सोम॒ꣳ होत॒र्यज॑ ॥ ६४ ॥
प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो विश्वा॑ रू॒पाणि॒ परि॒ ता ब॑भूव । यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम् ॥ ६५ ॥

॥ इति त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १—४० ।

देवता—प्रजापतिः १ सोमादयः २ अश्व्यादयः ३ मारुतादयः ४ विश्वेदेवाः ५ अग्न्यादयः ६, ९, १२, १४, १६, २३, ३४ इन्द्रादयः ७, १५ इन्द्राग्न्यादयः ८, १७ अन्तरिक्षादयः १० वसन्तादयः ११, २० विराजादयः १३ पितरः १८ वायुः १९ वरुणः २१ सोमादयः २२, २४, ३२ कालावयवाः २५ भूम्यादयः २६ वस्वादयः २७ ईशानादयः २८ प्रजापत्यादयः २९–३१ मित्रादयः ३३ चन्द्रादयः ३५ अश्विन्यादयः ३६ अर्धमासादयः ३७ वर्षादयः ३८ आदित्यादयः ३९ विश्वेदेवादयः ४० ।

छन्दः—भुरिक्संकृतिः १ निचृत्संकृतिः २ निचृदतिजगती ३ विराडतिधृतिः ४ निचृद्बृहती ५, २७ विराडुष्णिक् ६, १५ अतिजगति ७ विराड्बृहती ८, ११, २२ निचृत्पङ्क्तिः ९ विराड्गायत्री १० विराडनुष्टुप् १२, २९ निचृदनुष्टुप् १३ भुरिगतिजगती १४, १८ शक्करी १६, ४० भुरिग्गायत्री १७ त्रिपाद्गायत्री १९ विराड्जगती २० विराट् २१ पङ्क्तिः २३ भुरिक् पङ्क्तिः २४ विराट् पङ्क्तिः २५ भुरिगनुष्टुप् २६ बृहती २८ निचृदतिधृतिः ३० स्वराट्त्रिष्टुप् ३१, ३९ भुरिग्जगती ३२, ३३, ३७ स्वराट् शक्करी ३४ निचृच्छक्करी ३५ निचृज्जगती ३६ स्वराड् जगती ३८ ।

स्वरः—गान्धारः १, २, १२, १३, २६, २९ निषादः ३, ७, १४, १८, २०, ३२, ३३, ३६, ३७, ३८ षड्जः ४, १०, १७, १९, ३० मध्यमः ५, ८, ११, २१, २२, २७, २८ ऋषभः ६, १५ पञ्चमः ९, २३, २४, २५ धैवतः १६, ३१, ३४, ३५, ३९, ४० ॥

॥ओ३म्॥ अश्वस्तूप॒रो गोमृ॒गस्ते प्रा॑जाप॒त्याः कृ॒ष्णग्री॑व आग्ने॒यो र॒राटे॑ पु॒रस्ता॑त्सारस्व॒ती मे॒ष्यु॒धस्ता॒द्धन्वो॑राश्वि॒नाव॒धो॒रा॑मौ बा॒ह्वोः सौ॑मापौ॒ष्णः श्या॒मो ना॒भ्या॑ᳪं सौर्य्या॒मौ श्वे॒तश्च॑ कृ॒ष्णश्च॑ पार्श्व॒योस्त्वा॒ष्ट्रौ लो॑म॒शस॑क्थौ स॒क्थ्योर्वा॑य॒व्यः श्वे॒तः पुच्छ॒ इन्द्रा॑य स्वप॒स्या॒य वे॒हद्वै॑ष्ण॒वो वा॑म॒नः ॥ १ ॥ रोहि॑तो धू॒म्ररो॑हितः क॒र्कन्धु॑रोहित॒स्ते सौ॒म्या ब॒भ्रुर॑रु॒णब॑भ्रुः शु॒कब॑भ्रु॒स्ते वा॑रु॒णाः शि॒ति॒र॒न्ध्रो॒ऽन्यतः॑ शिति॒र॑न्ध्रः सम॒न्तशि॑तिरन्ध्र॒स्ते सा॑वि॒त्राः शि॑तिबा॒हुर॒न्यतः॑ शितिबाहुः सम॒न्तशि॑तिबाहु॒स्ते बा॑र्हस्प॒त्याः पृष॑ती क्षु॒द्रपृ॑षती स्थू॒लपृ॑ष॒ती ता मै॑त्रावरु॒ण्यः॑ ॥ २ ॥ शु॒द्धवा॑लः स॒र्वशु॑द्धवालो म॒णिवा॑ल॒स्त आ॑श्वि॒नाः श्येतः॑ श्येता॒क्षो॒ऽरु॒णस्ते रु॒द्राय॑ पशु॒पत॑ये क॒र्णा या॒मा अ॑वलि॒प्ता रौ॒द्रा नभो॑रूपाः पार्ज॒न्याः ॥३॥ पृश्नि॑स्ति॒रश्ची॑नपृश्नि॒रू॒र्ध्वपृ॑श्नि॒स्ते मा॑रु॒ताः फ॒ल्गूर्लो॑हितो॒र्णी प॑ल॒क्षी ताः सा॑रस्व॒त्यः॑ प्ली॒हाक॒र्णः शु॒ण्ठाक॒र्णो॒ऽध्यालो॑हक॒र्ण॒स्ते त्वा॒ष्ट्राः कृ॒ष्णग्री॑वः शिति॒क॒क्षो॒ऽञ्जिस॒क्थस्त ऐ॑न्द्रा॒ग्नाः कृ॒ष्णा॑ञ्जि॒रल्पा॑ञ्जिर्म॒हा॑ञ्जि॒स्त उ॑ष॒स्याः ॥४॥ शि॒ल्पा वै॑श्वदे॒व्यो रोहि॑ण्य॒स्त्र्यवयो वा॒चेऽवि॑ज्ञाता॒ अदि॑त्यै॒ सरू॑पा धा॒त्रे व॑त्सत॒र्यो दे॒वानां॒ पत्नी॑भ्यः ॥५॥ कृ॒ष्णग्री॑वा आग्ने॒याः शि॑ति॒भ्रवो॒ वसू॑ना॒ᳪं रोहि॑ता रु॒द्राणा॑ᳪं श्वे॒ता अ॑व॒रो॒किण॒ आदि॒त्याना॒ नभो॑रूपाः पार्ज॒न्याः ॥६॥ उ॒न्नत ऋ॑ष॒भो वा॑म॒नस्त ऐ॑न्द्रावैष्ण॒वा उ॑न्नतः शिति॒बा॒हुः शि॑तिपृ॒ष्ठस्त ऐ॑न्द्राबार्हस्प॒त्याः शु॒करू॑पा वा॒जि॒नाः क॒ल्माषा॑ आग्निमारु॒ताः श्या॒माः पौ॒ष्णाः ॥७॥ ए॒ता ऐन्द्रा॒ग्ना द्वि॑रू॒पा अ॑ग्नीषो॒मीया॑ वाम॒ना अ॑न॒ड्वाह॑ आग्नावैष्ण॒वा व॒शा मै॑त्रावरु॒ण्यो॒ऽन्यत॑ ए॒न्यो मै॒त्र्यः॑ ॥ ८ ॥ कृ॒ष्णग्री॑वा आग्ने॒या ब॒भ्रवः॑ सौ॒म्याः श्वे॒ता वा॑य॒व्या अवि॑ज्ञाता॒ अदि॑त्यै॒ सरू॑पा धा॒त्रे व॑त्सत॒र्यो दे॒वानां॒ पत्नी॑भ्यः ॥ ९ ॥ कृ॒ष्णा भौ॒मा धू॒म्रा आ॑न्तरि॒क्षा बृ॒हन्तो॑ दि॒व्याः श॒बला॑ वैद्यु॒ताः सि॒ध्मास्ता॑र॒काः ॥१०॥ धू॒म्रान् व॑स॒न्ताया॑लभते श्वे॒तान् ग्री॒ष्माय॑ कृ॒ष्णान् व॒र्षाभ्यो॑ऽरु॒णाञ्छ॒रदे॒ पृष॑तो हे॒मन्ता॑य पि॒शङ्गा॑ञ्छिशि॒राय ॥ ११ ॥ त्र्यव॑यो गाय॒त्र्यै पञ्चा॑वयस्त्रि॒ष्टुभे॑ दित्य॒वाहो॒ जग॑त्यै त्रिव॒त्सा अ॑नु॒ष्टुभे॑ तुर्य॒वाह॑ उ॒ष्णिहे॑ ॥१२॥ पृ॒ष्ठ॒वाहो॑ वि॒राज॑ उ॒क्षाणो॑ बृह॒त्या ऋ॑ष॒भाः क॒कुभे॑ऽन॒ड्वाहः॑ प॒ङ्क्त्यै धे॒नवो॑ऽतिच्छन्दसे ॥१३॥ कृ॒ष्णग्री॑वा आग्ने॒या ब॒भ्रवः॑ सौ॒म्या उ॑पध्व॒स्ताः सा॑वि॒त्रा व॑त्सत॒र्यः॑ सारस्व॒त्यः॑ श्या॒माः पौ॒ष्णाः पृश्न॑यो मारु॒ता

बहुरूपा वैश्वदेवा वशा द्यावापृथिवीयाः ॥ १४ ॥ उक्ताः सञ्चरा एता ऐन्द्राग्नाः कृष्णा वारुणाः पृश्नयो मारुताः कायास्तूपराः ॥ १५ ॥ अग्नयेऽनीकवते प्रथमजानालभते मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यः सवात्यान् मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो बष्किहान् मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः सꣳसृष्टान् मरुद्भ्यः स्वतवद्भ्योऽनुसृष्टान् ॥ १६ ॥ उक्ताः सञ्चरा एता ऐन्द्राग्नाः प्राशृङ्गा माहेन्द्रा बहुरूपा वैश्वकर्मणाः ॥१७॥ धूम्रा बभ्रुनीकाशाः पितॄणां सोमवतां बभ्रवो धूम्रनीकाशाः । पितॄणां बर्हिषदां कृष्णा बभ्रुनीकाशाः पितॄणामग्निष्वात्तानां कृष्णाः पृषन्तस्त्रैयम्बकाः ॥ १८ ॥ उक्ताः सञ्चरा एताः शुनासीरीयाः श्वेता वायव्याः श्वेताः सौर्याः ॥ १९ ॥ वसन्ताय कपिञ्जलानालभते ग्रीष्माय कलविङ्कान्वर्षाभ्यस्तित्तिरीञ्छरदे वर्त्तिका हेमन्ताय ककराञ्छिशिराय विककरान् ॥ २० ॥ समुद्राय शिशुमारानालभते पर्जन्याय मण्डूकानद्भ्यो मत्स्यान् मित्राय कुलीपयान् वरुणाय नाक्रान् ॥ २१ ॥ सोमाय हꣳसानालभते वायवे बलाका इन्द्राग्निभ्यां क्रुञ्चान् मित्राय मद्गून् वरुणाय चक्रवाकान् ॥२२॥ अग्नये कुटरूनालभते वनस्पतिभ्य उलूकानग्नीषोमाभ्यां चाषानश्विभ्यां मयूरान् मित्रावरुणाभ्यां कपोतान् ॥२३॥ सोमाय लबानालभते त्वष्ट्रे कौलीकान् गोषादीर्देवानां पत्नीभ्यः कुलीका देवजामिभ्योऽग्नये गृहपतये पारुष्णान् ॥२४॥ अह्ने पारावतानालभते रात्र्यै सीचापूरहोरात्रयोः सन्धिभ्यो जतूर्मासेभ्यो दात्यौहान्त्संम्वत्सराय महतः सुपर्णान् ॥ २५ ॥ भूम्या आखूनालभतेऽन्तरिक्षाय पाङ्क्त्रान् दिवे कशान् दिग्भ्यो नकुलान् बभ्रुकानवान्तरदिशाभ्यः ॥ २६ ॥ वसुभ्य ऋश्यानालभते रुद्रेभ्यो रुरूनादित्येभ्यो न्यङ्कून् विश्वेभ्यो देवेभ्यः पृषतान्त्साध्येभ्यः कुलुङ्गान् ॥२७॥ ईशानाय परस्वत आलभते मित्राय गौरान् वरुणाय महिषान् बृहस्पतये गवयाँस्त्वष्ट्र उष्ट्रान् ॥२८॥ प्रजापतये पुरुषान् हस्तिन आ लभते वाचे प्लुषींश्चक्षुषे मशकाञ्छ्रोत्राय भृङ्गाः ॥२९॥ प्रजापतये च वायवे च गोमृगो वरुणायारण्यो मेषो यमाय कृष्णो मनुष्यराजाय मर्कटः शार्दूलाय रोहिदृषभाय गवयी क्षिप्रश्येनाय वर्त्तिका नीलङ्गोः कृमिः समुद्राय शिशुमारो हिमवते हस्ती ॥३०॥ मयुः प्राजापत्य उलो हलिक्ष्णो वृषदꣳशस्ते धात्रे दिशां कङ्को धुङ्क्षाग्नेयी कलविङ्को लोहिताहिः पुष्करसादस्ते त्वाष्ट्रा वाचे क्रुञ्चः ॥३१॥ सोमाय कुलुङ्ग आरण्योऽजो नकुलः शका ते पौष्णाः क्रोष्टा मायोरिन्द्रस्य गौरमृगः पिद्वो न्यङ्कुः कक्कटस्तेऽनुमत्यै प्रतिश्रुत्कायै चक्रवाकः ॥३२॥ सौरी बलाका शार्गः सृजयः शयाण्डकस्ते मैत्राः सरस्वत्यै शारिः पुरुषवाक् श्वाविद्भौमी शार्दूलो वृकः पृदाकुस्ते मन्यवे सरस्वते शुकः

पुरुषवाक् ॥ ३३ ॥ सुपर्णः पार्जन्य आतिर्वाहसो दर्विदा ते वायवे बृहस्पतये वाचस्पतये पैङ्गराजोऽलज आन्तरिक्षः प्लवोमद्गुर्मत्स्यस्ते नदीपतये द्यावापृथिवीयः कूर्मः ॥ ३४ ॥ पुरुषमृगश्चन्द्रमसो गोधा कालका दार्वाघाटस्ते वनस्पतीनां कृकवाकुः सावित्रो हꣳसो वातस्य नाक्रो मकरः कुलीपयस्तेऽकूपारस्य ह्रियै शल्यकः ॥ ३५ ॥ एण्यन्हो मण्डूको मूषिका तित्तिरिस्ते सर्पाणां लोपाश आश्विनः कृष्णो रात्र्या ऋक्षो जतूः सुषिलीका त इतरजनानां जहका वैष्णवी ॥३६॥ अन्यवापोऽर्द्धमासानामृश्यो मयूरः सुपर्णस्ते गन्धर्वाणामपामुद्रो मासान् कश्यपो रोहित्कुण्डृणाची गोलत्तिका तेऽप्सरसां मृत्यवेऽसितः ॥ ३७ ॥ वर्षाहूर्ऋतूनामाखुः कशो मान्थालस्ते पितृणांबलायाजगरो वसूनां कपिञ्जलः कपोत उलूकः शशस्ते निर्ऋत्यै वरुणायारण्यो मेषः ॥ ३८ ॥ श्वित्र आदित्यानामुष्ट्रो घृणीवान् वार्ध्रीनसस्ते मत्या अरण्याय सृमरो रुरू रौद्रः क्वयिः कुटरुर्दात्यौहस्ते वाजिनां कामाय पिकः ॥ ३९ ॥ खड्गो वैश्वदेवः श्वा कृष्णः कर्णो गर्दभस्तरक्षुस्ते रक्षसामिन्द्राय सूकरः सिꣳहो मारुतः कृकलासः पिप्पका शकुनिस्ते शरव्यायै विश्वेषां देवानां पृषतः ॥ ४० ॥

॥ इति चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—प्रजापतिः १—१६, २३, २७ गोतमः १७—२२, २४—२६, २८–४८ ।

देवता—सरस्वत्यादयः १ प्राणादयः २ इन्द्रादयः ३, ५, ८ अग्न्यादयः ४ मरुतादयः ६ पूषादयः ७, ९ हिरण्यगर्भः १० ईश्वरः ११, १२, १८, १९ परमात्मा १३ यज्ञः १४, २६–२९, ३१–३४, ३६, ३८, ४०, ४१ विद्वांसः १५, २०–२२, २५, ३०, ३७, ३९ विश्वे देवाः १६, ३५, ४६ वायुः १७ द्यौरित्यादयः २३

मित्रादयः २४ यजमानः ४२ आत्मा ४३, ४४ प्रजा ४५ अग्निः ४७ विद्वान् ४८ ॥

छन्दः–भुरिक् छक्करी, १[क], ४६ निचृदतिशक्करी १ [र] भुरिगतिशक्कर्यौ २ भुरिक्कृतिः ३ स्वराड् धृतिः ४ स्वराड् विकृतिः ५ निचृदतिधृतिः ६ निचृदष्टिः ७ निचृदभिकृतिः ८ भुरिगत्यष्टिः ९ त्रिष्टुप् १०, ११, २२–२४, २७, ३०, ३१, ४१ स्वराट् पङ्क्तिः १२, ३७, ४२, ४४, ४५ निचृत्त्रिष्टुप् १३, २१, २५, २८, ३२, ३३, ४३ निचृज्जगती १४, २६ जगती १५, १६, २० भुरिक् त्रिष्टुप् १७, १८, २९, ३४, ४० स्वराड् बृहती १९ स्वराट् त्रिष्टुप् ३५ भुरिक् पङ्क्तिः ३६ विराट् पङ्क्तिः ३८, ३९ शक्करी ४७ भुरिग्बृहती ४८ ।

स्वरः--धैवतः १२, १०, ११, १३, १७, १८, २१–२५, २७–३५, ४०, ४१, ४३, ४६, ४७ निषादः ३, १४–१६, २०, २६ ऋषभः ४, ८ मध्यमः ५, ७, १९, ४८ षड्जः ६ गान्धारः ९ पञ्चमः १२, ३६–३९, ४२, ४४, ४५ ॥

॥ ओ३म् ॥ [क] शादं॑ द॒द्भिर॑व॒कान्द॑न्तमू॒लैर्मृदं॒ बस्वै॒स्ते गान्द॑ꣳष्ट्रा॒भ्या॒ꣳ सर॑स्वत्या अग्रजि॒ह्वं जि॒ह्वाया॑ उत्सा॒दम॑वक्र॒न्दे॒न॒ ता॒लु॒ वाज॒ꣳ हनु॑भ्याम॒प आ॒स्ये॒न॒ वृष॑णमा॒ण्डाभ्या॑म् । [र] आ॒दि॒त्याँ श्मश्रु॑भि॒ः पन्था॑नं भ्रू॒भ्यां द्यावा॑पृथि॒वी वर्त्तो॑भ्यां वि॒द्युतं॑ क॒नीन॑काभ्या॒ꣳ शु॒क्लाय॒ स्वाहा॑ कृ॒ष्णाय॒ स्वाहा॒ पार्या॑णि॒ पक्ष्मा॑ण्यवा॒र्या॒ इ॒क्षवो॑ऽवा॒र्या॒णि॒ पक्ष्मा॑णि॒ पार्या॑ इ॒क्षवः॑ ॥ १ ॥ वातं॑ प्रा॒णेना॑पा॒नेन॒ नासि॑के उ॒प॒याम॒मध॑रे॒णौष्ठे॑न॒ सदुत्त॑रेण प्र॒काशे॑नान्त॑रमनू॒काशे॑न॒ बाह्यं॑ नि॒वे॒ष्यं॑ मू॒र्ध्ना स्त॑नयि॒त्नुं नि॑र्बा॒धेना॒शनिं॑ म॒स्तिष्के॑ण वि॒द्युतं॑ क॒नीन॑काभ्यां॒ कर्णा॑भ्या॒ꣳ श्रोत्र॒ꣳ श्रोत्रा॑भ्यां॒ कर्णौ॑ तेद॒नीम॑धरक॒ण्ठेना॒पः शु॒ष्कक॒ण्ठेन॑ चि॒त्तं मन्या॑भि॒रदि॑ति॒ꣳ शी॒र्ष्णा निर्ऋ॑तिं॒ निर्जे॑र्जल्पेन॒ शी॒र्ष्णा सं॑क्रो॒शैः प्रा॒णान् रे॒ष्माण॑ꣳ स्तु॒पेन॑ ॥ २ ॥ म॒श॒कान् केशै॒रिन्द्र॒ꣳ स्वप॑सा॒ वहे॑न॒ बृह॒स्पति॑ꣳ शकुनिसा॒देन॑ कू॒र्म्माञ्छ॒फैरा॒क्रम॑ण॒ꣳ स्थू॒राभ्या॑मृक्ष॒ला॑भिः क॒पिञ्ज॑लान् ज॒वं जङ्घा॑भ्याम॒ध्वानं॑ बा॒हुभ्यां॒ जाम्बी॑ले॒नार॑ण्यम॒ग्निम॑ति॒रुग्भ्यां॑ पू॒षणं॑ दो॒र्भ्याम॒श्विना॒वꣳसा॑भ्या॒ꣳ रु॒द्रꣳ रोरा॑भ्याम् ॥ ३ ॥ अ॒ग्नेः प॑क्ष॒तिर्वा॒योर्नि॑पक्ष॒ति॒रिन्द्र॑स्य तृ॒तीया॒ सोम॑स्य चतु॒र्थ्यदि॑त्यै पञ्च॒मीन्द्रा॒ण्यै ष॒ष्ठी म॒रुता॑ꣳ सप्त॒मी बृह॒स्पते॑रष्ट॒म्यर्य॒म्णो न॑व॒मी धा॒तुर्द॑श॒मीन्द्र॑स्यैकाद॒शी वरु॑णस्य द्वाद॒शी य॒मस्य॑ त्रयोद॒शी ॥ ४ ॥ इन्द्रा॒ग्न्योः प॑क्ष॒तिः सर॑स्वत्यै॒ निप॑क्षति॒र्मि॒त्रस्य॑ तृ॒तीया॒पां च॑तु॒र्थी निर्ऋ॑त्यै पञ्च॒म्य॒ग्नीषोम॑योः ष॒ष्ठी स॒र्पाणा॑ꣳ सप्त॒मी

विष्णोरष्टमी पूष्णो नवमी त्वष्टुर्दशमीन्द्रस्यैकादशी वरुणस्य द्वादशी यमस्य त्र-
योदशी द्यावापृथिव्योर्दक्षिणं पार्श्वं विश्वेषां देवानामुत्तरम् ॥ ५ ॥ मरुताꣳ स्क-
न्धा विश्वेषां देवानां प्रथमा कीकसा रुद्राणां द्वितीयादित्यानां तृतीया वायोः पु-
च्छमग्नीषोमयोर्भासदौ क्रुञ्चौ श्रोणिभ्यामिन्द्राबृहस्पती ऊरुभ्यां मित्रावरुणाव-
ल्गाभ्यामाक्रमणꣳ स्थूराभ्यां बलं कुष्ठाभ्याम् ॥ ६ ॥ पूषणं वनिष्ठुनान्धाहीन्त्-
स्थूलगुदया सर्पान् गुदाभिर्विह्रुत आन्त्रैरपो वस्तिना वृषणमाण्डाभ्यां वाजिनꣳ
शेपेन प्रजाꣳ रेतसा चाषान् पित्तेन प्रदरान् पायुना कूश्माञ्छकपिण्डैः ॥ ७ ॥ इन्द्रस्य
क्रोडोऽदित्यै पाजस्यं दिशां जत्रवोऽदित्यै भसज्जीमूतान्हृदयौपशेनान्तरिक्षं पुरी-
तता नभ उदर्येण चक्रवाकौ मतस्नाभ्यां दिवं वृक्काभ्यां गिरीन् प्लाशिभिरुप-
लान् प्लीह्ना वल्मीकान् क्लोमभिर्ग्लौभिर्गुल्मान्हिराभिः स्रवन्तीर्ह्रदान् कुक्षिभ्याꣳ
समुद्रमुदरेण वैश्वानरं भस्मना ॥ ८ ॥ विधृतिं नाभ्या घृतꣳ रसेनापो यूष्णा म-
रीचीर्विप्रुड्भिर्नीहारमूष्मणा शीनं वसया प्रुष्वा अश्रुभिर्ह्रादुनीर्दूषीकाभिरस्ना र-
क्षाꣳसि चित्राण्यङ्गैर्नक्षत्राणि रूपेण पृथिवीं त्वचा जुम्बकाय स्वाहा ॥ ९ ॥
हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् । स दाधार पृथिवीं द्या-
मुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १० ॥ यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इ-
द्राजा जगतो बभूव । य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम
॥ ११ ॥ यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य समुद्रꣳ रसया सहाहुः । यस्येमाः प्र-
दिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १२ ॥ य आत्मदा बलदा यस्य
विश्व उपासते प्रशिषं यस्य देवाः । यस्य च्छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा
विधेम ॥ १३ ॥ आ नो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतोऽदब्धासो अपरीतास उद्भिदः ।
देवा नो यथा सदमिद्वृधे असन्नप्रायुवो रक्षितारो दिवे दिवे ॥ १४ ॥ देवानां भद्रा
सुमतिर्ऋजूयतां देवानाꣳ रातिरभि नो निवर्त्तताम् । देवानाꣳ सख्यमुपसेदिमा वयं
देवा न आयुः प्रतिरन्तु जीवसे ॥ १५ ॥ तान् पूर्वया निविदा हूमहे वयं भगं मि-
त्रमदितिं दक्षमस्रिधम् । अर्यमणं वरुणꣳ सोममश्विना सरस्वती नः सुभगा म-
यस्करत् ॥ १६ ॥ तन्नो वातो मयोभु वातु भेषजं तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः ।
तद् ग्रावाणः सोमसुतो मयोभुवस्तदश्विना शृणुतं धिष्ण्या युवम् ॥ १७ ॥ तमी-
शानं जगतस्तस्थुषस्पतिं धियं जिन्वमवसे हूमहे वयम् । पूषा नो यथा वेदसा-
मसद्वृधे रक्षिता पायुरदब्धः स्वस्तये ॥ १८ ॥ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति
नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु

॥१९॥ पृषदश्वा मरुतः पृश्निमातरः शुभंयावानो विदथेषु जग्मयः । अग्निजिह्वा मनवः सूरचक्षसो विश्वे नो देवा अवसागमन्निह ॥ २० ॥ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाᳬसस्तनूभिर्व्यशेमहि देवहितं यदायुः ॥ २१ ॥ शतमिन्नु शरदो अन्ति देवा यत्रा नश्चक्रा जरसं तनूनाम् । पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति मा नो मध्या रीरिषतायुर्गन्तोः ॥ २२ ॥ अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदितिर्माता स पिता स पुत्रः । विश्वे देवा अदितिः पञ्च जना अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम् ॥ २३ ॥ मा नो मित्रो वरुणो अर्यमायुरिन्द्र ऋभुक्षा मरुतः परिख्यन् । यद्वाजिनो देवजातस्य सप्तेः प्रवक्ष्यामो विदथे वीर्याणि ॥ २४ ॥ यन्निर्णिजा रेक्णसा प्रावृतस्य रातिं गृभीतां मुखतो नयन्ति । सुप्राङजो मेम्यद्विश्वरूप इन्द्रापूष्णोः प्रियमप्येति पाथः ॥ २५ ॥ एष छागः पुरो अश्वेन वाजिना पूष्णो भागो नीयते विश्वदेव्यः । अभिप्रियं यत्पुरोडाशमर्वता त्वष्टेदेनᳬ सौश्रवसाय जिन्वति ॥ २६ ॥ यद्धविष्यमृतुशो देवयानं त्रिर्मानुषाः पर्यश्वं नयन्ति । अत्रा पूष्णः प्रथमो भाग एति यज्ञं देवेभ्यः प्रतिवेदयन्नजः ॥२७॥ होताध्वर्युरावया अग्निमिन्धो ग्रावग्राभ उत शᳬस्ता सुविप्रः । तेन यज्ञेन स्वरङ्कृतेन स्विष्टेन वक्षणा आ पृणध्वम् ॥ २८ ॥ यूपव्रस्का उत ये यूपवाहाश्चषालं ये अश्वयूपाय तक्षति । ये चार्वते पचनᳬ सम्भरन्त्युतो तेषामभिगूर्त्तिर्न इन्वतु ॥ २९ ॥ उप प्रागात्सुमन्मेऽधायि मन्म देवानामाशा उप वीतपृष्ठः । अन्वेनं विप्रा ऋषयो मदन्ति देवानां पुष्टे चकृमा सुबन्धुम् ॥ ३० ॥ यद्वाजिनो दाम सन्दानमर्वतो या शीर्षण्या रशना रज्जुरस्य । यद्वा घास्य प्रभृतमास्ये तृणᳬ सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥ ३१ ॥ यदश्वस्य क्रविषो मक्षिकाश यद्वा स्वरौ स्वधितौ रिप्तमस्ति । यद्धस्तयोः शमितुर्यन्नखेषु सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥३२॥ यदूवध्यमुदरस्यापवाति य आमस्य क्रविषो गन्धो अस्ति । सुकृता तच्छमितारः कृण्वन्तूत मेधᳬ शृतपाकं पचन्तु ॥३३॥ यत्ते गात्रादग्निना पच्यमानादभि शूलं निहतस्यावधावति । मा तद्भूम्यामाश्रिषन्मा तृणेषु देवेभ्यस्तदुशद्भ्यो रातमस्तु ॥ ३४ ॥ ये वाजिनं परिपश्यन्ति पक्वं य ईमाहुः सुरभिर्निर्हरेति । ये चार्वतो माᳬसभिक्षामुपासत उतो तेषामभिगूर्त्तिर्न इन्वतु ॥ ३५ ॥ यन्नीक्षणं माᳬस्पचन्या उखाया या पात्राणि यूष्ण आसेचनानि । ऊष्मण्यापिधाना चरूणामङ्काः सूनाः परिभूषन्त्यश्वम् ॥३६॥ मा त्वाग्निर्ध्वनयीद्धूमगन्धिर्मोखा भ्राजन्त्यभिविक्त जघ्रिः । इष्टं वीतमभिगूर्त्तं वषट्कृतं तं देवासः प्रतिगृभ्णन्त्यश्वम् ॥ ३७ ॥ निक्रमणं निषदनं विवर्त्तनं यच्च

षड्वींशमर्व॑तः । यच्च॑ प॒पौ यच्च॑ घ्रा॒सिं ज॒घास॒ सर्वा॒ ता ते॒ अपि॑ दे॒वेष्व॑स्तु ॥३८॥ यदश्वा॑य
वास॑ उपस्तृ॒णन्त्य॑धीवा॒सं या हिर॑ण्यान्यस्मै । सं॒दान॒मर्व॑न्तं॒ पड्वी॑शं प्रि॒या दे॒वेष्वा
या॑मयन्ति ॥ ३९ ॥ यत्ते॑ सा॒दे मह॑सा शूकृ॑तस्य॒ पार्ष्ण्या॑ वा॒ कश॑या वा तु॒तोद॑ ।
स्रु॒चेव॒ ता ह॒विषो॑ अध्व॒रेषु॒ सर्वा॒ ता ते॒ ब्रह्म॑णा सूदयामि ॥ ४० ॥ चतु॑स्त्रिᳪश-
द्वा॒जिनो॑ दे॒वब॑न्धो॒र्वङ्क्री॒रश्व॑स्य॒ स्वधि॑ति॒ः समे॑ति । अच्छि॑द्रा॒ गात्रा॑ व॒युना॑ कृ-
णोतु॒ परु॑ष्परुरनु॒घुष्या॒ विश॑स्त ॥ ४१ ॥ एक॒स्त्वष्टु॒रश्व॑स्या विश॒स्ता द्वा य॒न्तारा॑
भवत॒स्तथ॑ ऋ॒तुः । या ते॒ गात्रा॑णामृतु॒था कृ॒णोमि॒ ता ता॒ पिण्डा॑ना॒ं प्र जु॑होम्य॒ग्नौ
॥ ४२ ॥ मा त्वा॑ तपत् प्रि॒य आ॒त्मापि॒यन्तं॒ मा स्वधि॑तिस्त॒न्व॒ आ ति॑ष्ठिपत्ते । मा
ते॑ गृ॒ध्नुर॑विश॒स्ताति॒हाय॑ छि॒द्रा गात्रा॑ण्य॒सिना॒ मिथू॑ कः ॥ ४३ ॥ न वा उ॑ ए॒तन्
म्रि॑यसे॒ न रि॑ष्यसि दे॒वाँ२॥ इदे॑षि प॒थिभि॑ः सु॒गेभि॑ः । हरी॑ ते॒ युञ्जा॒ पृष॑ती
अभूता॒मुपा॑स्थाद्वा॒जी धु॒रि रास॑भस्य ॥ ४४ ॥ सु॒गव्यं॑ नो वा॒जी स्वश्व्यं॑ पुᳪसः
पु॒त्राँ२॥ उ॒त वि॑श्वा॒पुष॑ᳪ र॒यिम् । अ॒ना॒गा॒स्त्वं॑ नो॒ अदि॑तिः कृणोतु क्ष॒त्रं नो॒
अश्वो॑ वनता᳖ ह॒विष्मा॑न् ॥ ४५ ॥ इ॒मा नु कं॒ भुव॑ना सीषधा॒मेन्द्र॑श्च॒ विश्वे॑ च
दे॒वाः । आ॒दि॒त्यैरिन्द्र॒ः सग॑णो म॒रुद्भि॑र॒स्मभ्यं॑ भेष॒जा क॑रत् । य॒ज्ञं च॑ नस्त॒न्वं॑
च प्र॒जां चा॑दि॒त्यैरिन्द्र॑ः स॒ह सी॑षधाति ॥ ४६ ॥ अग्ने॒ त्वन्नो॒ अन्त॑म उ॒त त्रा॒ता
शि॒वो भ॑वा वरू॒थ्य॒ः । वसु॑र॒ग्निर्वसु॑श्रवा॒ अच्छा॑ नक्षि द्यु॒मत्त॑मᳪ र॒यिन्दा॑ः ॥ ४७ ॥
तं त्वा॑ शोचिष्ठ दीदिवः सु॒म्नाय॑ नू॒नमी॑महे॒ सखि॑भ्यः । स नो॑ बोधि श्रु॒धी हव॑-
मुरु॒ष्या णो॑ अघाय॒तः सम॑स्मात् ॥ ४८ ॥

॥ इति पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ षड्विंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—याज्ञवल्क्यः १ लौगाक्षिः २ गृत्समदः ३, २४ रम्याक्षी ४, ५ प्रादु-
राक्षिः ६ कुत्सः ७, ८, ९ वसिष्ठः १० नोधा गोतमः ११, १२ भारद्वाजः १३,

१४ वत्सः १५ महीयवः १६—१८ मुद्गलः १९ मेधातिथिः २०—२३ मधुच्छन्दाः २५, २६ ।

देवता—अग्न्यादयः १ ईश्वरः २, ३ इन्द्रः ४, १०, १७ सूर्यः ५ वैश्वानरः ६, ८, ९ वैश्वानरोऽग्निः ७ अग्निः ११—१३, १६, २६ संवत्सरः १४ विद्वान् १५, १८, २०, २१, २३, २४ विद्वांसः १९ सोमः २२, २५ ।

छन्दः—अभिकृतिः १ स्वराडत्यष्टिः २ भुरिगत्यष्टिः ३ स्वराड् जगती ४ भुरिक् त्रिष्टुप् ५ जगती ६–९, २४ निचृज्जगती १० विराडनुष्टुप् ११ विराड् गायत्री १२, १३, १५ भुरिग् बृहती १४ निचृद्गायत्री १६, १७, २५ स्वराड् गायत्री १८ त्रिष्टुप् १९ गायत्री २०–२२, २६ भुरिक् पङ्क्तिः २३ ।

स्वरः–ऋषभः १ गान्धारः २, ३, ११ निषादः ४, ६–१०, १४, २४ धैवतः ५, १९ षड्जः १२, १३, १५–१८, २०–२२, २५, २६ पञ्चमः २३ ॥

॥ ओ३म् ॥ अग्निश्च पृथिवी च सन्नते ते मे सन्नमतामदो वायुश्चान्तरिक्षं च सन्नते ते मे सन्नमतामद आदित्यश्च द्यौश्च सन्नते ते मे सन्नमतामद आपश्च वरुणश्च सन्नते ते मे सन्नमतामदः । सप्त सꣳसदो अष्टमी भूतसाधनी । सकामाँ२ऽ अध्वनस्कुरु संज्ञानमस्तु मेऽमुना ॥ १ ॥ यथेमां वाचं कल्याणीमावदानि जनेभ्यः । ब्रह्मराजन्याभ्याꣳ शूद्राय चार्याय च स्वाय चारणाय । प्रियो देवानां दक्षिणायै दातुरिह भूयासमयं मे कामः समृध्यतामुप मादो नमतु ॥ २ ॥ बृहस्पते अति यदर्यो अर्हाद् द्युमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु । यद्दीदयच्छवसऽऋतप्रजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम् । उपयामगृहीतोऽसि बृहस्पतये त्वैष ते योनिर्बृहस्पतये त्वा ॥ ३ ॥ इन्द्र गोमन्निहा याहि पिबा सोमꣳ शतक्रतो विद्यद्भिर्ग्रावभिः सुतम् । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा गोमत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा गोमते ॥ ४ ॥ इन्द्रा याहि वृत्रहन् पिबा सोमꣳ शतक्रतो । गोमद्भिर्ग्रावभिः सुतम् । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा गोमत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा गोमते ॥ ५ ॥ ऋतावानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम् । अजस्रं घर्ममीमहे । उपयामगृहीतोऽसि वैश्वानराय त्वैष ते योनिर्वैश्वानराय त्वा ॥ ६ ॥ वैश्वानरस्य सुमतौ स्याम राजा हि कं भुवनानामभिश्रीः । इतो जातो विश्वमिदं विचष्टे वैश्वानरो यतते सूर्येण । उपयामगृहीतोऽसि वैश्वानराय त्वैष ते योनिर्वैश्वानराय त्वा ॥ ७ ॥ वैश्वानरो न ऊतय आ प्रयातु परावतः । अग्निरुक्थेन वाहसा । उपयामगृहीतोऽसि वैश्वानराय त्वैष ते योनिर्वैश्वानराय त्वा ॥ ८ ॥ अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः । तमीमहे महागयम् । उपयामगृही-

वोऽस्यग्नये॑ त्वा वर्च॑स एष ते॒ योनि॑रग्नये॑ त्वा वर्च॑से ॥९॥ म॒हाँ२॥ इन्द्रो॒ वज्र॑हस्तः षोड॒शी शर्म॑ यच्छतु। हन्तु॑ पा॒प्मानं॒ योऽस्मान् द्वेष्टि॑। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि म॒हेन्द्राय॑ त्वै॒ष ते॒ योनि॑र्म॒हेन्द्राय॑ त्वा ॥ १० ॥ तं वो॑ द॒स्ममृ॑ती॒षहं॒ वसो॑र्मन्दा॒नमन्ध॑सः । अ॒भि व॒त्सन्न स्वस॑रेषु धे॒नव॒ इन्द्रं॑ गी॒र्भिर्न॑वामहे ॥ ११ ॥ यद्वा॒हि॑ष्ठ॒न्तद॒ग्नये॑ बृ॒हद॑र्च विभावसो । महि॑षीव॒ त्वद्र॒यिस्त्वद्वाजा॒ उदी॑रते ॥ १२ ॥ एह्यू॒षु ब्रवा॑णि॒ तेऽग्न॑ इ॒त्थेत॑रा॒ गिरः॑ । ए॒भिर्व॑र्द्धास॒ इन्दु॑भिः ॥ १३ ॥ ऋ॒तव॑स्ते य॒ज्ञं वित॑न्वन्तु॒ मासा॑ र॒क्षन्तु॑ ते॒ ह॒विः॑ । सं॒व॒त्स॒रस्ते॑ य॒ज्ञं द॑धातु नः प्र॒जां च॒ परि॑पातु॒ नः ॥ १४ ॥ उ॒प॒ह्व॒रे गि॑री॒णा॑ᳪ सङ्ग॒मे च॑ न॒दीना॑म् । धि॒या विप्रो॑ अजायत ॥ १५ ॥ उ॒च्चा ते॑ जा॒तमन्ध॑सो दि॒वि सद्भूम्याद॑दे । उ॒ग्रᳪ शर्म॒ महि॒ श्रवः॑ ॥ १६ ॥ स न॒ इन्द्रा॑य॒ यज्य॑वे॒ वरु॑णाय म॒रुद्भ्यः॑ । व॒रि॒वो॒वित्परि॑ स्रव ॥ १७ ॥ ए॒ना विश्वा॑न्य॒र्य आ द्यु॒म्नानि॒ मानु॑षाणाम् । सिषा॑सन्तो वनामहे ॥ १८ ॥ अनु॑ वी॒रैरनु॑ पुष्या-स्म॒ गोभि॒रन्वश्वै॒रनु॒ सर्वे॑ण पु॒ष्टैः । अनु॒ द्विप॒दानु॒ चतु॑ष्पदा व॒यन्दे॒वा नो॑ य॒ज्ञमृ॑-तु॒था न॑यन्तु ॥ १९ ॥ अग्ने॒ पत्नी॑रि॒हा व॑ह दे॒वाना॑मुश॒तीरुप॑ । त्वष्टा॑रᳪ सोम॑-पीतये ॥ २० ॥ अ॒भि य॒ज्ञं गृ॑णीहि॒ नो॒ ग्नावो॒ नेष्टः॒ पिब॑ ऋ॒तुना॑ । त्वᳪ हि र॑त्न॒धा असि॑ ॥ २१ ॥ द्र॒वि॒णो॒दाः पि॑पीषति जु॒होत॒ प्र च॑ तिष्ठत । ने॒ष्ट्रादृ॒तुभि॑-रिष्यत ॥ २२ ॥ तवा॒यं सोम॒स्त्वमेह्य॒र्वाङ्श॑श्वत्त॒मᳪ सु॒मना॑ अ॒स्य पा॑हि । अ॒स्मि-न्य॒ज्ञे ब॒र्हिष्या नि॒षद्या॑ दधि॒ष्वेमं ज॒ठर॒ इन्दु॑मिन्द्र ॥ २३ ॥ अ॒मेव॑ नः सुहवा॒ आ हि गन्त॑न॒ नि ब॒र्हिषि॑ सदतना॒ रणि॑ष्ठन । अथा॑ मदस्व जुजुषा॒णो अन्ध॑स॒-स्त्वष्ट॑र्दे॒वभि॒र्जनि॑भिः सु॒मद्ग॑णः ॥ २४ ॥ स्वा॒दि॑ष्ठया॒ मदि॑ष्ठया॒ पव॑स्व सोम॒ धा-र॑या । इन्द्रा॑य॒ पात॑वे सु॒तः ॥ २५ ॥ र॒क्षो॒हा वि॒श्वच॑र्षणिर॒भि योनि॒मयो॑हते । द्रोणे॑ स॒धस्थ॒मास॑दत् ॥ २६ ॥

॥ इति षड्विंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तविंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—अग्निः १—७, १०—२० प्रजापतिः ८, ९, २१, २२ वसिष्ठः २३, २४, २७, २८, ३५ हिरण्यगर्भः २५, २६ गृत्समदः २९, ३२, ३३ पुरुमीढः ३६

३० अजमीढः ३१ अङ्गिरसः ३४ शम्युर्बार्हस्पत्यः ३६–३८ वामदेवः ३९—४१ शम्युः ४२, ४४, ४५ भार्गवः ४३ ।

देवता—अग्निः १, ३–७, ११, १८, ३९, ४३, ४५ सामिधेन्यः २ विश्वेदेवाः ८, १२ अश्व्यादयः ९ सूर्यः १० यज्ञः १३, १७, ४२ वह्निः १४ वायुः १५, २३, २४, २७–३५, ४४ देव्यः १६ इडादयो लिङ्गोक्ताः १९ त्वष्टा २० विद्वांसः २१ इन्द्रः २२, ३७, ३८, ४०, ४१ प्रजापतिः २५, २६ परमेश्वरः ३६ ।

छन्दः—त्रिष्टुप् १, २, ८, ९, २४, २६, २८ विराट् त्रिष्टुप् ३ स्वराट् त्रिष्टुप् ४, २५ स्वराट् पङ्क्तिः ५, २७, ३६ भुरिग् बृहती ६ निचृज्जगती ७ विराडनुष्टुप् १० उष्णिक् ११, १२ निचृदुष्णिक् १३, १६, २०, २२ भुरिगुष्णिक् १४ स्वराडुष्णिक् १५ विराडुष्णिक् १७, २१ भुरिग्गायत्री १८ गायत्री १९, ३१, ३२, ३९ निचृत् त्रिष्टुप् २३, ३३ निचृद्गायत्री २९, ३४, ४० अनुष्टुप् ३० स्वराडनुष्टुप् ३५, ४३ निचृदनुष्टुप् ३७ स्वराड् बृहती ३८, ४४ पादनिचृद्गायत्री ४१ बृहती ४२ निचृदभिकृतिः ४५ ।

स्वरः—धैवतः १–४, ८, ९, २३–२६, २८, ३३ पञ्चमः ५, २७, ३६ मध्यमः ६, ४२, ४४ निषादः ७ गान्धारः १०, ३०, ३५, ३७, ४३ ऋषभः ११–१७, २०—२२, ४५ षड्जः १८, १९, २९, ३१, ३२, ३४, ३९, ४०, ४१ निषादः ३८ ॥

॥ ओ३म् ॥ समा॑स्त्वाग्न ऋ॒तवो॑ वर्द्धयन्तु संवत्स॒रा ऋष॑यो॒ यानि॑ स॒त्या । सं दि॒व्येन॑ दीदिहि रोच॒नेन॒ विश्वा॒ आ भा॑हि प्र॒दिश॒श्चत॑स्रः ॥१॥ सं चे॒ध्यस्वा॑ग्ने॒ प्र च॑ बोधयैन॒मुच्च॑ तिष्ठ मह॒ते सौभ॑गाय । मा च॑ रिषदुपस॒त्ता ते॑ अग्ने ब्र॒ह्माण॑स्ते य॒शसः॑ सन्तु॒ मान्ये ॥२॥ त्वाम॑ग्ने वृणते ब्राह्म॒णा इ॒मे शि॒वो अ॑ग्ने सं॒वर॑णे भवा नः । स॒पत्न॒हा नो॑ अभिमाति॒जिच्च॒ स्वे गये॒ जागृ॒ह्यप्र॑युच्छन् ॥ ३ ॥ इ॒है॒वाग्ने॒ अधि॑ धारया र॒यिं मा त्वा॒ नि क्र॑न् पूर्व॒चितो॑ निका॒रिणः॑ । क्ष॒त्रम॑ग्ने सु॒यम॑मस्तु तुभ्य॑मुपस॒त्ता व॑र्द्धतां ते॒ अनि॑ष्टृतः ॥ ४ ॥ क्ष॒त्रेणा॑ग्ने॒ स्वायुः॒ सꣳ र॑भस्व मि॒त्रेणा॑ग्ने मित्र॒धेये॑ यतस्व । स॒जा॒ता॒नां॑ मध्यमस्था॒ ए॑धि॒ राज्ञा॑मग्ने विह॒व्यो॒ दीदिही॒ह ॥ ५ ॥ अति॒ निहो॒ अति॒ स्रिधो॒ऽत्यचि॑त्ति॒मत्यरा॑तिमग्ने । विश्वा॒ ह्य॑ग्ने दुरि॒ता सह॒स्वाथा॒स्मभ्य॒ꣳ स॒हवी॑रा॒ꣳ र॒यिन्दाः॑ ॥ ६ ॥ अ॒ना॒धृ॒ष्यो जा॒तवे॑दा॒ अनि॑ष्टृतो वि॒राड॑ग्ने॒ क्ष॒त्र॒भृद्दी॑दिही॒ह । विश्वा॒ आशाः॑ प्रमु॒ञ्चन्मानु॑षीर्भि॒यः शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑ पाहि नो वृ॒धे ॥ ७ ॥ बृह॑स्पते सवितर्बो॒धयै॑न॒ꣳ सꣳशि॑तं चि॒रसं॑त॒राꣳ सꣳशि॑-

शाधि । वर्धयैनं महते सौभगाय विश्वे एनमनु मदन्तु देवाः ॥ ८ ॥ अमुत्रभूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः । प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानामग्ने भिषजा शचीभिः ॥ ९ ॥ उद्वयन्तमसस्परि स्वः पश्यन्त उत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ १० ॥ ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोचीꣳष्यग्नेः । द्युमत्तमा सुप्रतीकस्य सूनोः ॥ ११ ॥ तनूनपादसुरो विश्ववेदा देवो देवेषु देवः । पथो अनक्तु मध्वा घृतेन ॥ १२ ॥ मध्वा यज्ञं नक्षसे प्रीणानो नराशꣳसो अग्ने । सुकृद्देवः सविता विश्ववारः ॥ १३ ॥ अच्छायमेति शवसा घृतेनेडानो वह्निर्नमसा । अग्निꣳ स्रुचो अध्वरेषु प्रयत्सु ॥ १४ ॥ स यक्षदस्य महिमानमग्नेः स ई मन्द्रा सुप्रयसः । वसुश्चेतिष्ठो वसुधातमश्च ॥ १५ ॥ द्वारो देवीरन्वस्य विश्वे व्रता ददन्ते अग्नेः । उरुव्यचसो धाम्ना पत्यमानाः ॥ १६ ॥ ते अस्य योषणे दिव्ये न योना उषासानक्ता । इमं यज्ञमवतामध्वरं नः ॥ १७ ॥ दैव्या होतारा ऊर्ध्वमध्वरं नोऽग्नेर्जिह्वामभि गृणीतम् । कृणुतं नः स्विष्टिम् ॥ १८ ॥ तिस्रो देवीर्बर्हिरेदꣳ सदन्त्विडा सरस्वती भारती । मही गृणाना ॥ १९ ॥ तन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरुक्षु त्वष्टा सुवीर्यम् । रायस्पोषं विष्यतु नाभिमस्मे ॥ २० ॥ वनस्पतेऽवसृजा रराणस्त्मना देवेषु । अग्निर्हव्यꣳ शमिता सूदयाति ॥ २१ ॥ अग्ने स्वाहा कृणुहि जातवेद इन्द्राय हव्यम् । विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम् ॥ २२ ॥ पीवो अन्ना रयिवृधः सुमेधाः श्वेतः सिषक्ति नियुतामभिश्रीः । ते वायवे समनसो वितस्थुर्विश्वेन्नरः स्वपत्यानि चक्रुः ॥ २३ ॥ राये नु यं जज्ञतू रोदसीमे राये देवी धिषणा धाति देवम् । अध वायुं नियुतः सश्चत स्वा उत श्वेतं वसुधितिं निरेके ॥ २४ ॥ आपो ह यद्बृहतीर्विश्वमायन् गर्भं दधाना जनयन्तीरग्निम् । ततो देवानाꣳ समवर्त्ततासुरेकः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ २५ ॥ यश्चिदापो महिना पर्यपश्यद्दक्षं दधाना जनयन्तीर्यज्ञम् । यो देवेष्वधि देव एक आसीत्कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ २६ ॥ प्र याभिर्यासि दाश्वाꣳसमच्छा नियुद्भिर्वायविष्टये दुरोणे । नि नो रयिꣳ सुभोजसं युवस्व नि वीरं गव्यमश्व्यं च राधः ॥ २७ ॥ आ नो नियुद्भिः शतिनीभिरध्वरꣳ सहस्रिणीभिरुप याहि यज्ञम् । वायो अस्मिन्त्सवने मादयस्व यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ २८ ॥ नियुत्वान् वायवागह्ययꣳ शुक्रो अयामि ते । गन्तासि सुन्वतो गृहम् ॥ २९ ॥ वायो शुक्रो अयामि ते मध्वो अग्रं दिविष्टिषु आयाहि सोमपीतये स्पार्हो देव नियुत्वता ॥ ३० ॥ वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः साकं गन्मनसा यज्ञम् । शिवो नियुद्भिः शिवाभिः ॥ ३१ ॥

वायो ये ते सहस्रिणो रथासस्तेभिरागहि । नियुत्वान्त्सोमपीतये ॥ ३२ ॥ एकया च दशभिश्च स्वभूते द्वाभ्यामिष्टये विᳬशती च । तिसृभिश्च वहसे त्रिᳬशता च नियुद्भिर्वायविह ता विमुञ्च ॥ ३३ ॥ तव वायवृतस्पते त्वष्टुर्जामातरद्भुत । अवाᳬस्या वृणीमहे ॥ ३४ ॥ अभि त्वा शूर नोनुमोऽदुग्धा इव धेनवः । ईशानमस्य जगतः स्वर्दृशमीशानमिन्द्र तस्थुषः ॥ ३५ ॥ न त्वावाँ२ अन्यो दिव्यो न पार्थिवो न जातो न जनिष्यते । अश्वायन्तो मघवन्निन्द्र वाजिनो गव्यन्तस्त्वा हवामहे ॥ ३६ ॥ त्वामिद्धि हवामहे सातौ वाजस्य कारवः । त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्ववतः ॥ ३७ ॥ स त्वं नश्चित्र वज्रहस्त धृष्णुया महस्तवानो अद्रिवः । गामश्वᳬ रथ्यमिन्द्र संकिर सत्रा वाजं न जिग्युषे ॥ ३८ ॥ कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा । कया शचिष्ठया वृता ॥ ३९ ॥ कस्त्वा सत्यो मदानां मᳬहिष्ठो मत्सदन्धसः । दृढा चिदारुजे वसु ॥ ४० ॥ अभी षु णः सखीनामविता जरितॄणाम् । शतं भवास्यूतये ॥ ४१ ॥ यज्ञायज्ञा वो अग्नये गिरागिरा च दक्षसे । प्र प्र वयममृतं जातवेदसं प्रियं मित्रं न शᳬसिषम् ॥ ४२ ॥ पाहि नो अग्न एकया पाह्युत द्वितीयया । पाहि गीर्भिस्तिसृभिरूर्जां पते पाहि चतसृभिर्वसो ॥ ४३ ॥ ऊर्जो नपातᳬस हिनायमस्मयुर्दाशेम हव्यदातये । भुवद्वाजेष्वविता भुवद्वृध उत त्राता तनूनाम् ॥ ४४ ॥ संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसीदावत्सरोऽसीद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि । उषसस्ते कल्पन्तामहोरात्रास्ते कल्पन्तामर्द्धमासास्ते कल्पन्तां मासास्ते कल्पन्तामृतवस्ते कल्पन्ताᳬसंवत्सरस्ते कल्पताम् । प्रेत्या एत्यै सं चाञ्च प्र च सारय । सुपर्णचिदसि तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवः सीद ॥ ४५ ॥

इति सप्तविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथाष्टाविंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—बृहदुक्थो वामदेवः १–६, ८ गोतमः ७ प्रजापतिः ९–११ अश्विनौ १२–२३ सरस्वती २४–४६ ।

देवता—इन्द्रः १–३, ५, ६, ८, ९, ११–१३, १५, १६, १८–२१, २५–२८, ३२, ३३, ३५–४६ रुद्रः ४ अश्विनौ ७, १७, ३० बृहस्पतिः १० अहोरात्रे १४, २९ अग्निः २२–२४, ३४ वायवः ३१ ।

छन्दः—निचृत् त्रिष्टुप् १, २२ निचृज्जगती २, ५, ८, ९, १२ स्वराट्पङ्क्तिः ३, १४ त्रिष्टुप् ४, ६, २१ जगती ७ स्वराडतिजगती १०, २७, ४५ निचृच्छक्वरी ११, २६, ३९ भुरिक्शक्वरी १३, ३१, ३२ भुरिगतिजगती १५, २५, ३७, ३८, ४४ भुरिगाकृतिः १६ भुरिग्जगती १७, ४१ अतिजगती १८, ४० कृतिः १९, २३ निचृदतिशक्वरी २०, २९, ३० स्वराड्जगती २४ स्वराड्शक्वरी २८ निचृदत्यष्टिः ३३ अतिशक्वरी ३४ भुरिक् त्रिष्टुप् ३५, ३६ निचृदतिजगती ४२, ४३ आकृतिः ४६ ।

स्वरः—धैवतः १, ४, ६, ११, २१, २२, २६, २८, ३१, ३२, ३५, ३६, ३९ निषादः २, ५, ७–१०, १२, १५–१९, २३–२५, २७, ३७, ३८, ४०–४५ पञ्चमः ३, १३, १४, २०, २९, ३०, ३४, ४६ गान्धारः ३३ ॥

॥ ओ३म् ॥ होता॑ यक्षत्स॒मिधेन्द्र॑मि॒डस्प॒दे नाभा॑ पृथि॒व्या अधि॑ । दि॒वो वर्ष्म॒न्त्समि॑ध्यत॒ ओजि॑ष्ठश्चर्षणी॒सहां॒ वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ १ ॥ होता॑ यक्ष॒त्तनू॒नपा॑त मू॒तिभि॒र्जेता॑रमप॑राजितम् । इन्द्रं॑ दे॒वꣳ स्व॒र्विदं॑ प॒थिभि॒र्मधु॑मत्तमै॒र्नरा॒शꣳसे॑न॒ तेज॑सा॒ वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ २ ॥ होता॑ यक्ष॒दिडा॑भि॒रिन्द्र॑मी॒डित॑मा॒जुह्वा॑नमम॑र्त्यम् । दे॒वो दे॒वैः सवी॑र्यो॒ वज्र॑हस्तः पुर॒न्द॒रो वेत्वाज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्यज॑ ॥ ३ ॥ होता॑ यक्षद्ब॒र्हिषीन्द्रं॑ निष॒द्वरं॑ वृ॒ष॒भं नर्या॑पसम् । वसु॑भी रु॒द्रैरा॑दि॒त्यैः स॒युग्भि॑र्ब॒र्हिरा॑सद॒द्वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ ४ ॥ होता॑ यक्ष॒दोजो॒ न वी॒र्य॑ꣳ सहो॒ द्वार॒ इन्द्र॑मव॑र्धयन् । सु॒प्रा॒य॒णा अ॒स्मिन्य॒ज्ञे वि श्र॑यन्तामृता॒वृधो॒ द्वार॒ इन्द्रा॑य मी॒ढुषे॒ व्यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ ५ ॥ होता॑ यक्षदु॒षे इन्द्र॑स्य धे॒नू सु॒दुघे॑ मा॒तरा॑ म॒ही । स॒वा॒तरौ॒ न तेज॑सा व॒त्सम्मिन्द्र॑मवर्द्धतां वी॒ताम्मा॒ज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ ६ ॥ होता॑ यक्ष॒द्दैव्या॒ होता॑रा भि॒षजा॒ सखा॑या ह॒विषेन्द्रं॑ भिषज्यतः । क॒वी दे॒वौ प्रचे॑तसा॒विन्द्रा॑य धत्त इन्द्रि॒यं वी॒ताम्मा॒ज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ ७ ॥ होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर्न भे॑ष॒जं त्रय॑स्त्रि॒धात॑वो॒ऽपस॒ इडा॒ सर॑स्वती॒ भार॑ती म॒हीः । इन्द्र॑पत्नीर्ह॒विष्म॑ती॒र्व्यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ ८ ॥ होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मिन्द्रं॑ दे॒वं भि॒षज॑ꣳ सु॒यजं॑ घृत॒श्रिय॑म् । पु॒रु॒रूप॑ꣳ सु॒रेत॑सं म॒घोन॒मिन्द्रा॑य॒ त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॒ वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ ॥ ९ ॥ होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑ꣳ शमि॒तार॑ꣳ श॒तक्र॑तुं धि॒यो जो॒ष्टार॑मिन्द्रि॒यम् । मध्वा॑ सम॒ञ्जन् प॒थिभिः

सुगेभिः स्वदाति यज्ञं मधुना घृतेन वेत्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ १० ॥ होता यक्षदिन्द्रꣳस्वाहाज्यस्य स्वाहा मेदसः स्वाहा स्तोकानाꣳ स्वाहा स्वाहाकृतीनाꣳ स्वाहा हव्यसूक्तीनाम् । स्वाहा देवा आज्यपा जुषाणा इन्द्र आज्यस्य व्यन्तु होतर्यज ॥ ११ ॥ देवं बर्हिरिन्द्रꣳ सुदेवं देवैर्वीरवत् स्तीर्णं वेद्यामवर्द्धयत् । वस्तोर्वृतं प्राक्तोर्भृतꣳ राया । बर्हिष्मतोऽत्यगाद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ॥ १२ ॥ देवीर्द्वार इन्द्रꣳ सङ्घाते वीड्वीर्यामन्नवर्द्धयन् । आ वत्सेन तरुणेन कुमारेण च मीवतापार्वाणꣳ रेणुकककाटं नुदन्तां वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥ १३ ॥ देवी उषासानक्तेन्द्रं यज्ञे प्रयत्यह्वेताम् । दैवीर्विशः प्रायासिष्टाꣳ सुप्रीते सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ १४ ॥ देवी जोष्ट्री वसुधिती देवमिन्द्रमवर्द्धताम् । अयाव्यन्याघा द्वेषाꣳस्यान्या वक्षद्वसु वार्याणि यजमानाय शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ १५ ॥ देवी ऊर्जाहुती दुघे सुदुघे पयसेन्द्रमवर्द्धताम् । इषमूर्जमन्या वक्षत्सग्धिꣳ सपीतिमन्या नवेन पूर्वं दयमाने पुराणेन नवमधातामूर्जमूर्जाहुती ऊर्जयमाने वसु वार्याणि यजमानाय शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ १६ ॥ देवा दैव्या होतारा देवमिन्द्रमवर्द्धताम् । हताघशꣳसावाभार्ष्टां वसु वार्याणि यजमानाय शिक्षितौ वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ १७ ॥ देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः पतिमिन्द्रमवर्द्धयन् । अस्पृक्षद्भारती दिवꣳ रुद्रैर्यज्ञꣳ सरस्वतीडा वसुमती गृहान्वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥ १८ ॥ देव इन्द्रो नराशꣳसस्त्रिवरूथस्त्रिबन्धुरो देवमिन्द्रमवर्द्धयत् । शतेन शितिपृष्ठानामाहितः सहस्रेण प्रवर्त्तते मित्रावरुणेदस्य होत्रमर्हतो बृहस्पतिस्तोत्रमश्विनाध्वर्यवं वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ॥ १९ ॥ देवो देवैर्वनस्पतिर्हिरण्यपर्णो मधुशाखः सुपिप्पलो देवमिन्द्रमवर्द्धयत् । दिवमग्रेणास्पृक्षदान्तरिक्षं पृथिवीमदृꣳहीद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ॥ २० ॥ देवं बर्हिर्वारितीनां देवमिन्द्रमवर्द्धयत् । स्वासस्थमिन्द्रेणासन्नमन्या बर्हीꣳष्यभ्यभूद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ॥ २१ ॥ देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवमिन्द्रमवर्द्धयत् । स्विष्टं कुर्वन्त्स्विष्टकृत् स्विष्टमद्य करोतु नो वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ॥ २२ ॥ अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः पचन् पक्तीः पचन् पुरोडाशं बध्नन्निन्द्राय छागम् । सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवदिन्द्राय छागेन । अघत्तं मेदस्तः प्रति पचताग्रभीदवीवृधत्पुरोडाशेन त्वामद्य ऋषे ॥ २३ ॥ होता यक्षत्समिधानं महद्यशः सुसमिद्धं वरेण्यमग्निमिन्द्रं वयोधसम् । गायत्रीं छन्द इन्द्रियं त्र्यविं गां वयो दधद्वेत्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ २४ ॥ होता यक्षत्तनूनपातमुद्भिदं यं गर्भमदितिर्दधे शुचिमिन्द्रं वयोधसम् ।

उष्णिहं छन्द इन्द्रियं दित्यवाहं गां वयो दधद्वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ २५ ॥ होता यक्षदीडेन्यमीडितं वृत्रहन्तममिडाभिरीड्यꣳ सहः सोममिन्द्रं वयोधसम्। अनुष्टुभं छन्द इन्द्रियं पञ्चाविं गां वयो दधद्वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ २६ ॥ होता यक्षत्सुबर्हिषं पूषण्वन्तममर्त्यꣳ सीदन्तं बर्हिषि प्रियेऽमृतेन्द्रं वयोधसम् । बृहतीं छन्द इन्द्रियं त्रिवत्सं गां वयो दधद्व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ २७॥ होता यक्षद्व्यचस्वतीः सुप्रायणा ऋतावृधो द्वारो देवीर्हिरण्ययीर्ब्रह्माणमिन्द्रं वयोधसम् । पङ्क्तिं छन्द इहेन्द्रियं तुर्यवाहं गां वयो दधद्व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ २८ ॥ होता यक्षत्सुपेशसा सुशिल्पे बृहती उभे नक्तोषासा न दर्शते विश्वमिन्द्रं वयोधसम् । त्रिष्टुभं छन्द इहेन्द्रियं पष्ठवाहं गां वयो दधद्वीतामाज्यस्य होतर्यज ॥ २९ ॥ होता यक्षत्प्रचेतसा देवानामुत्तमं यशो होतारा दैव्या कवी सयुजेन्द्रं वयोधसम् । जगतीं छन्द इन्द्रियमनड्वाहं गां वयो दधद्वीतामाज्यस्य होतर्यज ॥३०॥ होता यक्षत्पेशस्वतीस्तिस्रो देवीर्हिरण्ययीर्भारतीर्बृहतीर्महीः पतिमिन्द्रं वयोधसम् । विराजं छन्द इहेन्द्रियं धेनुं गां न वयो दधद्व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३१ ॥ होता यक्षत्सुरेतसं त्वष्टारं पुष्टिवर्द्धनं रूपाणि बिभ्रतं पृथक् पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम् । द्विपदं छन्द इन्द्रियमुक्षाणं गां न वयो दधद्वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३२ ॥ होता यक्षद्वनस्पतिꣳ शमितारꣳ शतक्रतुꣳ हिरण्यपर्णमुक्थिनꣳ रशनां बिभ्रतं वशिं भगमिन्द्रं वयोधसम्। ककुभं छन्द इहेन्द्रियं वशां वेहतं गां वयो दधद्वेत्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३३ ॥ होता यक्षत् स्वाहाकृतीरग्निं गृहपतिं पृथग्वरुणं भेषजं कविं क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम् । अतिछन्दसं छन्द इन्द्रियं बृहदृषभं गां वयो दधद्व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ ३४ ॥

देवं बर्हिर्वयोधसं देवमिन्द्रमवर्द्धयत् । गायत्र्या छन्दसेन्द्रियं चक्षुरिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज ॥ ३५ ॥ देवीर्द्वारो वयोधसꣳ शुचिमिन्द्रमवर्द्धयन् । उष्णिहा छन्दसेन्द्रियं प्राणमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यज ॥ ३६ ॥ देवी उषासानक्ता देवमिन्द्रं वयोधसं देवी देवमवर्द्धताम् । अनुष्टुभा छन्दसेन्द्रियं बलमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ ३७ ॥ देवी जोष्ट्री वसुधिती देवमिन्द्रं वयोधसं देवी देवमवर्द्धताम् । बृहत्या छन्दसेन्द्रियꣳ श्रोत्रमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ ३८ ॥ देवी ऊर्जाहुती दुघे सदुघे पयसेन्द्रं वयोधसं देवी देवमवर्द्धताम् । पङ्क्त्या छन्दसेन्द्रियꣳ शुक्रमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ ३९ ॥ देवा दैव्या होतारा देवमिन्द्रं वयोधसं देवौ देवमवर्द्धताम् । त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियं त्विषिमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वीतां

यजं ॥ ४० ॥ देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्वयोधसं पतिमिन्द्रमवर्द्धयन् । जगत्या छन्दसेन्द्रियथं शूषमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु यजं ॥ ४१ ॥ देवो नराशथंसो देवमिन्द्रं वयोधसं देवो देवमवर्द्धयत् । विराजा छन्दसेन्द्रियथं रूपमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं ॥ ४२ ॥ देवो वनस्पतिर्देवमिन्द्रं वयोधसं देवोदेवमवर्द्धयत् । द्विपदा छन्दसेन्द्रियं भगमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं ॥४३॥ देवं बर्हिर्वारितीनां देवमिन्द्रं वयोधसं देवं देवमवर्द्धयत् । ककुभा छन्दसेन्द्रियं यश इन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं ॥ ४४ ॥ देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवमिन्द्रं वयोधसं देवो देवमवर्द्धयत् । अतिछन्दसा छन्दसेन्द्रियं क्षत्रमिन्द्रे वयो दधद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं ॥ ४५ ॥ अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः पचन् पक्तीः पचन् पुरोडाशम्बध्नन्निन्द्राय वयोधसे छागम् । सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवदिन्द्राय वयोधसे छागेन अघत्तं मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीदवीवृधत्पुरोडाशेन त्वामद्य ऋषे ॥ ४६ ॥

॥ इत्यष्टाविंशोऽध्यायः ॥

॥ अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—बृहदुक्थो वामदेव्यः १—११ भार्गवोजमदग्निः १२—२४ जमदग्निः २५—३६ मधुच्छन्दाः ३७ भारद्वाजः ३८—६० ।

देवता—अग्निः १—५, ११, १३—१८ २० २८ ३५ मनुष्याः ६, २१, २३ अश्विनौ ७ सरस्वती ८ त्वष्टा ९ सूर्यः १० यजमानः १२ मनुष्यः १९, २४, वायवः २२ विद्वान् २५—२७, ३४, ३८ अन्तरिक्षम् २९ स्त्रियः ३०, ३१ विद्वांसः ३२, ३६, ३७, ५८ वाग् ३३ वीरः ३९—४६, ४८—५०, ५५ धनुर्वेदाध्यापकाः ४७ महावीरः सेनापतिः ५१ सुवीरः ५२ वीरः ५३, ५४ वादयितारोवीराः ५६, ५७ अग्न्यादय ५९,६० ॥

छन्दः--त्रिष्टुप् १, ५-९, ११, १२, १७, १८, २७, ३१, ३४, ३९, ४१, ४२, ४४-४६, ४८, ५१ विराट् त्रिष्टुप् २ पङ्क्तिः ३ निचृत् पङ्क्तिः ४ निचृत् त्रिष्टुप् १०, १६, २०, २४, २५, २६, ३०, ३५, ३६, ३८, ४०, ५४ भुरिक् त्रिष्टुप् १३, ५५, ५६ विराट् त्रिष्टुप् १४, २२ भुरिक् पङ्क्तिः १५, २१, २३, २९, ३३, ५२, २७ विराट् त्रिष्टुप् १९ स्वराड् बृहती २८ आर्षीत्रिष्टुप् ३२ गायत्री ३७ जगती ४३ विराड् जगती ४७, ५३ विराडनुष्टुप् ४९, ५० भुरिगत्यष्टिः ५८ भुरिगतिशक्करी ५९ विराट् प्रकृतिः ६० क प्रकृतिः ६० र ।

स्वरः—धैवतः १, २, ५-१४, १६-२०, २२, २४-२७, ३०-३२, ३४-३६, ३८-४२, ४४-४६, ४८, ५१, ५४-५६, ६० पञ्चमः ३, ४, १५, २१, २३, २९, ३३, ५२, ५७, ५९ मध्यमः २८ षड्जः ३७ निषादः ४३, ४७, ५३ गान्धारः ४९, ५०, ५८ ॥

॥ ओ३म् ॥ समिद्धो अञ्जन् कृदरं मतीनां घृतमग्ने मधुमत् पिन्वमानः । वाजी वहन्वाजिनं जातवेदो देवानां वक्षि प्रियमा सधस्थम् ॥ १ ॥ घृतेनाञ्जन्त्सं पथो देवयानान् प्रजानन्वाज्यप्येतु देवान् । अनु त्वा सप्ते प्रदिशः सचन्ताᳪं स्वधामस्मै यजमानाय धेहि ॥ २ ॥ ईड्यश्चासि वन्द्यश्च वाजिन्नाशुश्चासि मेध्यश्च सप्ते । अग्निष्ट्वा देवैर्वसुभिः सजोषाः प्रीतं वह्निं वहतु जातवेदाः ॥ ३ ॥ स्तीर्णं बर्हिः सुष्टरीमा जुषाणोरु पृथु प्रथमानं पृथिव्याम् । देवेभिर्युक्तमदितिः सजोषाः स्योनं कृण्वाना सुविते दधातु ॥ ४ ॥ एता उ वः सुभगा विश्वरूपा विपक्षोभिः श्रयमाणा उदातैः । ऋष्वाः सतीः कवषः शुम्भमाना द्वारो देवीः सुप्रायणा भवन्तु ॥ ५ ॥ अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती मुखं यज्ञानामभि संविदाने । उषासा वाᳪं सुहिरण्ये सुशिल्पे ऋतस्य योनाविह सादयामि ॥ ६ ॥ प्रथमा वाᳪं सरथिना सुवर्णा देवौ पश्यन्तौ भुवनानि विश्वा । अपिप्रयं चोदना वां मिमाना होतारा ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता ॥ ७ ॥ आदित्यैर्नो भारती वष्टु यज्ञᳪं सरस्वती सह रुद्रैर्न आवीत् । इडोपहूता वसुभिः सजोषा यज्ञं नो देवीरमृतेषु धत्त ॥ ८ ॥ त्वष्टा वीरं देवकामं जजान त्वष्टुरर्वा जायत आशुरश्वः । त्वष्टेदं विश्वं भुवनं जजान बहोः कर्त्तारमिह यक्षि होतः ॥ ९ ॥ अश्वो घृतेन त्मन्या समक्त उप देवाँ२॥ ऋतुशः पाथ एतु । वनस्पतिर्देवलोकं प्रजानन्नग्निना हव्या स्वदितानि वक्षत् ॥ १० ॥ प्रजापतेस्तपसा वावृधानः सद्यो जातो दधिषे यज्ञमग्ने । स्वाहाकृतेन हविषा पुरोगा याहि साध्या हविरदन्तु देवाः ॥ ११ ॥

यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्त्समुद्रादुत वा पुरीषात् । श्येनस्य पक्षा हरिणस्य
बाहू उपस्तुत्यं महि जातं ते अर्वन् ॥ १२ ॥ यमेन दत्तं त्रित एनमायुनगिन्द्र एणं
प्रथमो अध्यतिष्ठत् । गन्धर्वो अस्य रशनामगृभ्णात्सूरादश्वं वसवो निरतष्ट
॥ १३ ॥ असि यमो अस्यादित्यो अर्वन्नसि त्रितो गुह्येन व्रतेन । असि सोमेन
समया विपृक्त आहुस्ते त्रीणि दिवि बन्धनानि ॥ १४ ॥ त्रीणि त आहुर्दिवि
बन्धनानि त्रीण्यप्सु त्रीण्यन्तः समुद्रे । उतेव मे वरुणश्छन्त्स्यर्वन्यत्रा त आहुः
परमं जनित्रम् ॥ १५ ॥ इमा ते वाजिन्नवमार्जनानीमा शफानाꣳ सनितुर्निधाना ।
अत्रा ते भद्रा रशना अपश्यमृतस्य या अभिरक्षन्ति गोपाः ॥ १६ ॥ आत्मानं
ते मनसारादजानामवो दिवा पतयन्तं पतङ्गम् । शिरो अपश्यम्पथिभिः सुगेभिर-
रेणुभिर्जेहमानं पतत्रि ॥ १७ ॥ अत्रा ते रूपमुत्तममपश्यं जिगीषमाणमिष आ
पदे गोः । यदा ते मर्त्तो अनु भोगमानडादिद्ग्रसिष्ठ ओषधीरजीगः ॥ १८ ॥
अनु त्वा रथो अनु मर्यो अर्वन्ननु गावोऽनु भगः कनीनाम् । अनु व्रातासस्तव
सख्यमीयुरनु देवा ममिरे वीर्यन्ते ॥ १९ ॥ हिरण्यशृङ्गोऽयो अस्य पादा मनो-
जवा अवर इन्द्र आसीत् । देवा इदस्य हविरद्यमायन्यो अर्वन्तं प्रथमो अध्यति-
ष्ठत् ॥ २० ॥ ईर्मान्तासः सिलिकमध्यमासः सꣳ शूरणासो दिव्यासो अत्याः ।
हꣳसा इव श्रेणिशो यतन्ते यदाक्षिषुर्दिव्यमज्ममश्वाः ॥ २१ ॥ तव शरीरं पत-
यिष्ण्वर्वन्तव चित्तं वात इव ध्रजीमान् । तव शृङ्गाणि विष्ठिता पुरुत्रारण्येषु ज-
र्भुराणा चरन्ति ॥ २२ ॥ उप प्रागाच्छसनं वाज्यर्वा देवद्रीचा मनसा दीध्यानः ।
अजः पुरो नीयते नाभिरस्यानु पश्चात्कवयो यन्ति रेभाः ॥ २३ ॥ उप प्रागा-
त्परमं यत्सधस्थमर्वाꣳ२॥ अच्छा पितरं मातरं च । अद्या देवाञ्जुष्टतमो हि गम्या
अथाशास्ते दाशुषे वार्याणि ॥ २४ ॥ समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे देवो देवान्य-
जसि जातवेदः । आ च वह मित्रमहश्चिकित्वान्त्वं दूतः कविरसि प्रचेताः ॥२५॥
तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्मध्वा समञ्जन्त्स्वदया सुजिह्व । मन्मानि धीभिरुत
यज्ञमृन्धन्देवत्रा च कृणुह्यध्वरं नः ॥ २६ ॥ नराशꣳसस्य महिमानमेषामुपस्तो-
षाम यजतस्य यज्ञैः । ये सुक्रतवः शुचयो धियन्धाः स्वदन्ति देवा उभयानि हव्या
॥ २७ ॥ आजुह्वान ईड्यो वन्द्यश्चायाह्यग्ने वसुभिः सजोषाः । त्वं देवानामसि
यह्व होता स एनान्यक्षीषितो यजीयान् ॥ २८ ॥ प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा
पृथिव्या वस्तोरस्या वृज्यते अग्रे अह्नाम् । व्यु प्रथते वितरं वरीयो देवेभ्यो अ-
दितये स्योनम् ॥ २९ ॥ व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्तां पतिभ्यो न जनयः शुम्भ-

माना: । देवीर्द्वारो बृ॒हतीर्विश्वमिन्वा दे॒वेभ्यो॑ भवत सुप्राय॒णाः ॥ ३० ॥ आ सु॒ष्वय॑न्ती यज॒ते उपा॑के उ॒षासा॒नक्ता॑ सदतां॒ नि योनौ॑ । दि॒व्ये योष॑णे बृह॒ती सु॑रु॒क्मे अधि॒ श्रिय॑ᳪ शुक्र॒पिशं॒ दधा॑ने ॥ ३१ ॥ दैव्या॒ होता॑रा प्रथ॒मा सु॒वाचा॒ मिमा॑ना य॒ज्ञं मनु॑षो॒ यज॑ध्यै । प्र॒चो॒दय॑न्ता वि॒दथे॑षु का॒रू प्रा॒चीनं॒ ज्योतिः॑ प्र॒दिशा॑ दि॒शन्ता॑ ॥ ३२ ॥ आ नो॑ य॒ज्ञं भार॑ती॒ तूय॑मे॒त्विडा॑ मनु॒ष्वदि॒ह चे॒तय॑न्ती । ति॒स्रो दे॒वीर्ब॒र्हिरे॒दᳪ स्यो॒नᳪ सर॑स्वती॒ स्वप॑सः सदन्तु ॥ ३३ ॥ य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी जनि॑त्री रू॒पैरपि॑ᳪश॒द्भुव॑नानि॒ विश्वा॑ । तम॒द्य हो॑तरिषि॒तो यजी॑यान्दे॒वं त्वष्टा॑रमि॒ह य॑क्षि वि॒द्वान् ॥ ३४ ॥ उ॒पाव॑सृज॒ त्मन्या॑ सम॒ञ्जन्दे॒वानां॒ पाथ॑ ऋतु॒था ह॒वीᳪषि॑ । वन॒स्पतिः॑ शमि॒ता दे॒वो अ॒ग्निः स्वद॑न्तु ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑ ॥ ३५ ॥ स॒द्यो जा॒तो व्य॑मिमीत य॒ज्ञम॒ग्निर्दे॒वाना॑मभवत्पुरो॒गाः । अ॒स्य होतुः॑ प्र॒दिश्यृ॒तस्य॑ वा॒चि स्वाहा॑कृतᳪ ह॒विर॑दन्तु दे॒वाः ॥ ३६ ॥ के॒तुं कृ॒ण्वन्न॑के॒तवे॒ पेशो॑ मर्या अपे॒शसे॑ । समु॒षद्भि॑रजायथाः ॥ ३७ ॥ जी॒मूत॑स्येव भवति॒ प्रती॑कं॒ यद्व॒र्मी याति॑ स॒मदा॑मु॒पस्थे॑ । अना॑विद्धया त॒न्वा॒ जय॒ त्वᳪ स त्वा॒ वर्म॑णो महि॒मा पि॑पर्तु ॥ ३८ ॥ धन्व॑ना॒ गा धन्व॑ना॒जिं ज॑येम॒ धन्व॑ना ती॒व्राः स॒मदो॑ जयेम । ध॒नुः शत्रो॑रपका॒मं कृ॑णोति॒ धन्व॑ना॒ सर्वाः॑ प्र॒दिशो॑ जयेम ॥ ३९ ॥ व॒क्ष्यन्ती॒ वेदा ग॑नीगन्ति॒ कर्णं॑ प्रि॒यᳪ सखा॑यं परिषस्वजा॒ना । योषे॑व शिङ्क्ते वित॒ताधि॒ धन्व॒ञ्ज्या इ॒यᳪ सम॑ने पा॒रय॑न्ती ॥ ४० ॥ ते आ॒चर॑न्ती॒ सम॑नेव॒ योषा॑ मा॒तेव॑ पु॒त्रं बि॑भृतामु॒पस्थे॑ । अप॒ शत्रू॑न्विध्यता॒ᳪ सं॑विदा॒ने आर्त्नी॑ इ॒मे वि॑ष्फु॒रन्ती॑ अ॒मित्रा॑न् ॥ ४१ ॥ ब॒ह्वी॒नां पि॒ता ब॒हुर॑स्य पु॒त्रश्चि॒श्चा कृ॑णोति॒ सम॑नाव॒गत्य॑ । इ॒षु॒धिः सङ्काः॒ पृत॑नाश्च॒ सर्वाः॑ पृ॒ष्ठे निन॑द्धो जयति॒ प्रसू॑तः ॥ ४२ ॥ रथे॑ ति॒ष्ठन्न॑यति वा॒जिनः॑ पु॒रो यत्र॑यत्र का॒मय॑ते सुषार॒थिः । अ॒भीशू॑नां महि॒मानं॑ पनायत॒ मनः॑ प॒श्चादनु॑ यच्छन्ति र॒श्मयः॑ ॥ ४३ ॥ ती॒व्रान् घोषा॑न्कृण्वते॒ वृष॑पाणयोऽश्वा॒ रथे॑भिः स॒ह वा॒जय॑न्तः । अ॒व॒क्राम॑न्तः॒ प्रप॑दैर॒मित्रा॑न् क्षि॒णन्ति॒ शत्रूँ॒१॥ रन॑पव्ययन्तः ॥ ४४ ॥ र॒थ॒वाह॑नᳪ ह॒विर॑स्य॒ नाम॒ यत्रायु॑धं॒ निहि॑तमस्य॒ वर्म॑ । तत्रा॒ रथ॒मुप॑श॒ग्मᳪ स॑देम वि॒श्वाहा॑ व॒यᳪ सु॑मन॒स्यमा॑नाः ॥ ४५ ॥ स्वा॒दु॒ष॒ᳪ सदः॑ पि॒तरो॑ वयो॒धाः कृ॑च्छ्रे॒श्रितः॒ शक्ती॑वन्तो गभी॒राः । चि॒त्रसे॑ना॒ इषु॑बला॒ अमृ॑ध्राः स॒तोवी॑रा उ॒रवो॑ व्रातसा॒हाः ॥ ४६ ॥ ब्राह्म॑णा॒सः पित॑रः॒ सोम्या॑सः शि॒वे नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑ने॒हसा॑ । पू॒षा नः॑ पातु दुरि॒तादृ॑तावृधो॒ रक्षा॒ माकि॑र्नो अ॒घश॑ᳪस ईशत ॥ ४७ ॥ सु॒प॒र्णं व॑स्ते मृ॒गो अ॑स्या॒ दन्तो॒ गोभिः॒ संन॑द्धा पतति॒ प्रसू॑ता । यत्रा॒ नरः॒ सं च॒ वि च॒ द्रव॑न्ति॒ तत्रा॒स्मभ्य॒मिष॑वः॒ शर्म॑ यᳪसन् ॥ ४८ ॥

ऋजीते परि वृङ्ग्धि नोऽश्मा भवतु नस्तनूः । सोमो अधि ब्रवीतु नोऽदितिः शर्म यच्छतु ॥ ४९ ॥ आ जङ्घन्ति सान्वेषां जघनाँ २॥ उप जिघ्नते । अश्वाजनि प्रचेतसोऽश्वान्त्समत्सु चोदय ॥ ५० ॥ अहिरिव भोगैः पर्य्येति बाहुं ज्याया हेतिं परिबाधमानः । हस्तघ्नो विश्वा वयुनानि विद्वान् पुमान् पुमांसं परिपातु विश्वतः ॥ ५१ ॥ वनस्पते वीड्वङ्गो हि भूया अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः । गोभिः सन्नद्धो असि वीडयस्वास्थाता ते जयतु जेत्वानि ॥ ५२ ॥ दिवः पृथिव्याः पर्योज उद्भृतं वनस्पतिभ्यः पर्य्याभृतꣳ सहः । अपामोज्मानं परि गोभिरावृतमिन्द्रस्य वज्रꣳ हविषा रथं यज ॥ ५३ ॥ इन्द्रस्य वज्रो मरुतामनीकं मित्रस्य गर्भो वरुणस्य नाभिः । सेमां नो हव्यदातिं जुषाणो देव रथ प्रति हव्या गृभाय ॥ ५४ ॥ उप श्वासय पृथिवीमुत द्यां पुरुत्रा ते मनुतां विष्ठितञ्जगत् । स दुन्दुभे सजूरिन्द्रेण देवैर्दूराद्दवीयो अप सेध शत्रून् ॥ ५५ ॥ आ क्रन्दय बलमोजो न आ धा निष्टनिहि दुरिता बाधमानः । अप प्रोथ दुन्दुभे दुच्छुना इत इन्द्रस्य मुष्टिरसि वीडयस्व ॥ ५६ ॥ आमूरज प्रत्यावर्त्तयेमाः केतुमद्दुन्दुभिर्वावदीति । समश्वपर्णाश्चरन्ति नो नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तु ॥ ५७ ॥ आग्नेयः कृष्णग्रीवः सारस्वती मेषी बभ्रुः सौम्यः पौष्णः श्यामः शितिपृष्ठो बार्हस्पत्यः शिल्पो वैश्वदेव ऐन्द्रोऽरुणो मारुतः कल्माष ऐन्द्राग्नः सꣳहितोऽधोरामः सावित्रो वारुणः कृष्ण एकशितिपात्पेत्वः ॥ ५८ ॥ अग्नयेऽनीकवते रोहिताञ्जिरनड्वानधोरामौ सावित्रौ पौष्णौ रजतनाभी वैश्वदेवौ पिशङ्गौ तूपरौ मारुतः कल्माष आग्नेयः कृष्णोऽजः सारस्वती मेषी वारुणः पेत्वः ॥ ५९ ॥ [क] अग्नये गायत्राय त्रिवृते राथन्तरायाष्टाकपाल इन्द्राय त्रैष्टुभाय पञ्चदशाय बार्हतायैकादशकपालो विश्वेभ्यो देवेभ्यो जागतेभ्यः सप्तदशेभ्यो वैरूपेभ्यो द्वादशकपालो मित्रावरुणाभ्यामानुष्टुभाभ्यामेकविꣳशाभ्यां [र] वैराजाभ्यां पयस्या बृहस्पतये पाङ्क्ताय त्रिणवाय शाक्वराय चरुः सवित्र औष्णिहाय त्रयस्त्रिꣳशाय रैवताय द्वादशकपालः प्राजापत्यश्चरुरदित्यै विष्णुपत्न्यै चरुरग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालोऽनुमत्या अष्टाकपालः ॥ ६० ॥

॥ इत्येकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—नारायणः १–३, ५–२२ मेधातिथिः ४ ।

देवता—सविता १–४ परमेश्वरः ५, ६ विद्वांसः ७, ८ विद्वान् ९–१२ ईश्वरः १३ राजेश्वरौ १४—२२ ।

छन्दः—त्रिष्टुप् १ निचृद्गायत्री २ गायत्री ३, ४ स्वराडतिशक्करी ५, ११ निचृदष्टिः ६, ७ कृतिः ८, १३ भुरिगत्यष्टिः ९, १०, २१ विराट् संकृतिः १२ निचृदत्यष्टिः १४ विराट् कृतिः १५, १६ विराड् धृतिः १७ निचृत्प्रकृतिः १८ भुरिग् धृतिः १९ भुरिगतिजगती २० निचृत्कृतिः २२ ।

स्वरः—धैवतः १, १८ षड्जः २–४ पञ्चमः ५, ७, ११ मध्यमः ६, ९ निषादः ८, १३, १५, १६, २२ गान्धारः १०, १२, १४, २१ ऋषभः १७, १९, २० ॥

॥ ओ३म् ॥ देव सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगाय । दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचं नः स्वदतु ॥ १ ॥ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ २ ॥ विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परासुव । यद्भद्रं तन्न आसुव ॥ ३ ॥ विभक्तारꣳ हवामहे वसोश्चित्रस्य राधसः । सवितारं नृचक्षसम् ॥ ४ ॥ ब्रह्मणे ब्राह्मणं क्षत्राय राजन्यं मरुद्भ्यो वैश्यं तपसे शूद्रं तमसे तस्करं नारकाय वीरहणं पाप्मने क्लीबमाक्रयाया अयोगूं कामाय पुँश्चलूमतिक्रुष्टाय मागधम् ॥ ५ ॥ नृत्ताय सूतं गीताय शैलूषं धर्माय सभाचरं नरिष्ठायै भीमलं नर्माय रेभꣳ हसाय कारिमानन्दाय स्त्रीषखं प्रमदे कुमारीपुत्रं मेधायै रथकारं धैर्याय तक्षाणम् ॥ ६ ॥ तपसे कौलालं मायायै कर्मारꣳ रूपाय मणिकारꣳ शुभे वपꣳ शरव्याया इषुकारꣳ हेत्यै धनुष्कारं कर्मणे ज्याकारं दिष्टाय रज्जुसर्जं मृत्यवे मृगयुमन्तकाय श्वनिनम् ॥ ७ ॥ नदीभ्यः पौञ्जिष्ठमृक्षीकाभ्यो नैषादं पुरुषव्याघ्राय दुर्मदं गन्धर्वाप्सरोभ्यो व्रात्यं प्रयुग्भ्य उन्मत्तꣳ सर्पदेवजनेभ्योऽप्रतिपदमयेभ्यः कितवमीर्यताया अकितवं पिशाचेभ्यो बिदलकारीं यातुधानेभ्यः कण्टकीकारीम् ॥ ८ ॥ सन्धये जारं गेहायोपपतिमार्त्यै परिवित्तं निर्ऋत्यै

परिविविदानमराद्ध्या एदिधिषुः पतिं निष्कृत्यै पेशस्कारीᳬ संज्ञानाय स्मरकारीं प्रकामोद्यायोपसदं वर्णायानुरुधं बलायोपदाम् ॥ ९ ॥ उत्सादेभ्यः कुब्जं प्रमुदे वामनं द्वार्भ्यः स्रामᳬ स्वप्नायान्धमधर्माय बधिरं पवित्राय भिषजं प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शमाशिक्षायै प्रश्निनमुपशिक्षाया अभिप्रश्निनं मर्यादायै प्रश्नविवाकम् ॥१०॥ अर्मेभ्यो हस्तिपं जवायाश्वपं पुष्ट्यै गोपालं वीर्यायाविपालं तेजसेऽजपालमिरायै कीनाशं कीलालाय सुराकारं भद्राय गृहपᳬश्रेयसे वित्तधमाध्यक्ष्यायानुक्षत्तारम् ॥ ११ ॥ भायै दार्वाहारं प्रभाया अग्न्येधं ब्रध्नस्य विष्टपायाभिषेक्तारं वर्षिष्ठाय नाकाय परिवेष्टारं देवलोकाय पेशितारं मनुष्यलोकाय प्रकरितारᳬ सर्वेभ्यो लोकेभ्य उपसेक्तारमवर्ऋत्यै वधायोपमन्थितारं मेधाय वासः पल्पूलीं प्रकामाय रजयित्रीम्॥१२॥ऋतये स्तेनहृदयं वैरहत्याय पिशुनं विविक्त्यै क्षत्तारमौपद्रष्ट्र्यायानुक्षत्तारं बलायानुचरं भूम्ने परिष्कन्दं प्रियाय प्रियवादिनमरिष्ट्या अश्वसादᳬ स्वर्गाय लोकाय भागदुघं वर्षिष्ठाय नाकाय परिवेष्टारम्॥१३॥मन्यवेऽयस्तापं क्रोधाय निसरं योगाय योक्तारᳬ शोकायाभिसर्त्तारं क्षेमाय विमोक्तारमुत्कूलनिकूलेभ्यस्त्रिष्ठिनं वपुषे मानस्कृतᳬशीलायाञ्जनीकारीं निर्ऋत्यै कोशकारीं यमायासूम् ॥१४॥ यमाय यमसूमथर्वभ्योऽवतोकाᳬसंवत्सराय पर्य्यायिणीं परिवत्सरायाविजातामिदावत्सरायातीत्वरीमिद्वत्सरायातिष्कद्वरीं वत्सराय विजर्जराᳬ संवत्सराय पलिक्नीमृभुभ्योऽजिनसंधᳬ साध्येभ्यश्चर्मम्नम् ॥१५॥ सरोभ्यो धैवरमुपस्थावराभ्यो दाशं वैशन्ताभ्यो बैन्दं नड्वलाभ्यः शौष्कलं पाराय मार्गारमवाराय कैवर्त्तं तीर्थेभ्य आन्दं विषमेभ्यो मैनालᳬ स्वनेभ्यः पर्णकं गुहाभ्यः किरातᳬ सानुभ्यो जम्भकं पर्वतेभ्यः किम्पूरुषम् ॥ १६ ॥ बीभत्सायै पौल्कसं वर्णाय हिरण्यकारं तुलायै वाणिजं पश्चादोषाय ग्लाविनं विश्वेभ्यो भूतेभ्यः सिध्मलं भूत्यै जागरणमभूत्यै स्वपनमार्त्यै जनवादिनं व्यृद्ध्या अपगल्भᳬसᳬशराय प्रच्छिदम् ॥१७॥ अक्षराजाय कितवं कृतायादिनवदर्शं त्रेतायै कल्पिनं द्वापरायाधिकल्पिनमास्कन्दाय सभास्थाणुं मृत्यवे गोव्यच्छमन्तकाय गोघातं क्षुधे यो गां विकृन्तन्तं भिक्षमाण उपतिष्ठति दुष्कृताय चरकाचार्य्यं पाप्मने सैलगम् ॥ १८ ॥ प्रतिश्रुत्काया अर्त्तनं घोषाय भषमन्ताय बहुवादिनमनन्ताय मूकᳬ शब्दायाडम्बराघातं महसे वीणावादं क्रोशाय तूणवध्ममवरस्पराय शङ्खध्मं वनाय वनपमन्यतोऽरण्याय दावपम् ॥ १९ ॥ नर्माय पुंश्चलूᳬ हसाय कारिं यादसे शाबल्यां ग्रामण्यं गणकमभिक्रोशकं तान्महसे वीणावादं पाणिघ्नं तूणवध्मं तान्नृत्तायानन्दाय तलवम् ॥२०॥

अग्नये पीवानं पृथिव्यै पीठसर्पिणं वायवे चाण्डालमन्तरिक्षाय वꣳशनर्तिनं दिवे खलतिꣳ सूर्याय हर्यक्षं नक्षत्रेभ्यः किर्मिरं चन्द्रमसे किलासमह्ने शुक्लं पिङ्गाक्षꣳ रात्र्यै कृष्णं पिङ्गाक्षम् ॥ २१ ॥ अथैतानष्टौ विरूपानालभतेऽतिदीर्घं चातिह्रस्वं चातिस्थूलं चातिकृशं चातिशुक्लं चातिकृष्णं चातिकुल्वं चातिलोमशं च । अशूद्रा अब्राह्मणास्ते प्राजापत्याः । मागधः पुंश्चली कितवः क्लीबोऽशूद्रा अब्राह्मणास्ते प्राजापत्याः ॥ २२ ॥

॥ इति त्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथैकत्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—नारायणः १–१६ उत्तरनारायणः १७–२२ ।

देवता—पुरुषः १, ३, ४, ६, ८–१६ ईशानः २ स्रष्टा ५ स्रष्टेश्वरः ७ आदित्यः १७–१९, २२ सूर्यः २० विश्वेदेवाः २१ ।

छन्दः—निचृदनुष्टुप् १–३, ८–११, १४ अनुष्टुप् ४, ५, ७, १२, १३, १५, २०, २१ विराडनुष्टुप् ६ विराट् त्रिष्टुप् १६ भुरिक् त्रिष्टुप् १७, १९ निचृत् त्रिष्टुप् १८ निचृदार्षी त्रिष्टुप् २२ ।

स्वरः—गान्धारः १–१५, २०, २१ धैवतः १६–१९, २२ ॥

॥ ओ३म् ॥ सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । स भूमिꣳ सर्वत स्पृत्वात्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम् ॥ १ ॥ पुरुष एवेदꣳ सर्वं यद्भूतं यच्च भाव्यम् । उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ॥ २ ॥ एतावानस्य महिमातो ज्यायाँश्च पूरुषः । पादोऽस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ३ ॥ त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः पादोऽस्येहाभवत्पुनः । ततो विष्वङ् व्यक्रामत्साशनानशने अभि ॥ ४ ॥ ततो

विराडजायत विराजो अधि पूरुषः । स जातो अत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः ॥ ५ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः सम्भृतं पृषदाज्यम् । पशूँस्ताँश्चक्रे वायव्यानारण्या ग्राम्याश्च ये ॥ ६ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः सामानि जज्ञिरे । छन्दाᳬसि जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥ ७ ॥ तस्मादश्वा अजायन्त ये के चोभयादतः । गावो ह जज्ञिरे तस्मात्तस्माज्जाता अजावयः ॥ ८ ॥ तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन् पुरुषं जातमग्रतः । तेन देवा अयजन्त साध्या ऋषयश्च ये ॥ ९ ॥ यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् । मुखं किमस्यासीत्किं बाहू किमूरू पादा उच्येते ॥ १० ॥ ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्बाहू राजन्यः कृतः । ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्याᳬ शूद्रो अजायत ॥ ११ ॥ चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षोः सूर्यो अजायत । श्रोत्राद्वायुश्च प्राणश्च मुखादग्निरजायत ॥ १२ ॥ नाभ्या आसीदन्तरिक्षᳬ शीर्ष्णो द्यौः समवर्त्तत । पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकाँ२॥ अकल्पयन् ॥ १३ ॥ यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत । वसन्तोऽस्यासीदाज्यं ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः ॥१४॥ सप्तास्यासन् परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः । देवा यद्यज्ञं तन्वाना अबध्नन् पुरुषं पशुम् ॥ १५ ॥ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् । ते ह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥ १६ ॥ अद्भ्यः सम्भृतः पृथिव्यै रसाच्च विश्वकर्मणः समवर्त्तताग्रे । तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति तन्मर्त्यस्य देवत्वमाजानमग्रे ॥ १७ ॥ वेदाहमेतं पुरुषं महान्तमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् । तमेव विदित्वाति मृत्युमेति नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय ॥ १८ ॥ प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तरजायमानो बहुधा विजायते । तस्य योनिं परिपश्यन्ति धीरास्तस्मिन्ह तस्थुर्भुवनानि विश्वा ॥ १९ ॥ यो देवेभ्य आतपति यो देवानां पुरोहितः । पूर्वो यो देवेभ्यो जातो नमो रुचाय ब्राह्मये ॥ २० ॥ रुचं ब्राह्मं जनयन्तो देवा अग्रे तदब्रुवन् । यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्तस्य देवा असन्वशे ॥ २१ ॥ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यावहोरात्रे पार्श्वे नक्षत्राणि रूपमश्विनौ व्यात्तम् । इष्णन्निषाणामुं म इषाण सर्वलोकं म इषाण ॥ २२ ॥

॥ इत्येकत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—स्वयम्भु ब्रह्म १–१२ मेधाकामः १३–१५ श्रीकामः १६ ।

देवता—परमात्मा १, २, ६–८, १०–१२, १४ हिरण्यगर्भः परमात्मा ३ आत्मा ४ परमेश्वरः ५ विद्वान् ९ इन्द्रः १३ परमेश्वरविद्वांसौ १५ विद्वद्राजानौ १६ ।

छन्दः—अनुष्टुप् १, २, १६ निचृत् पङ्क्तिः ३ भुरिक्त्रिष्टुप् ४, ५ निचृत्त्रिष्टुप् ६, ८—१२ स्वराडतिजगती ७ भुरिग्गायत्री १३ निचृदनुष्टुप् १४ निचृद् बृहती १५ ॥

स्वरः—गान्धारः १, २, १४, १६ पञ्चमः ३ धैवतः ४—६, ८—१२ निषादः ७ षड्जः १३ मध्यमः १५ ॥

॥ ओ३म् ॥ तदेवाग्निस्तदादित्यस्तद्वायुस्तदु चन्द्रमाः । तदेव शुक्रं तद्ब्रह्म ता आपः स प्रजापतिः ॥ १ ॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः पुरुषादधि । नैनमूर्ध्वं न तिर्यञ्चं न मध्ये परिजग्रभत् ॥ २ ॥ न तस्य प्रतिमा अस्ति यस्य नाम महद्यशः । हिरण्यगर्भ इत्येष मा मा हिंसीदित्येषा यस्मान्न जात इत्येषः ॥ ३ ॥ एषो ह देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वो ह जातः स उ गर्भे अन्तः । स एव जातः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ् जनास्तिष्ठति सर्वतोमुखः ॥ ४ ॥ यस्माज्जातं न पुरा किञ्चनैव य आबभूव भुवनानि विश्वा । प्रजापतिः प्रजया संरराणस्त्रीणि ज्योतींषि सचते स षोडशी ॥ ५ ॥ येन द्यौरुग्रा पृथिवी च दृढा येन स्वः स्तभितं येन नाकः । यो अन्तरिक्षे रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ६ ॥ यं क्रन्दसी अवसा तस्तभाने अभ्यैक्षेतां मनसा रेजमाने । यत्राधि सूर उदितो विभाति कस्मै देवाय हविषा विधेम । आपो ह यद्बृहतीर्यश्चिदापः ॥ ७ ॥ वेनस्तत्पश्यन्निहितं गुहा सद्यत्र विश्वं भवत्येकनीडम् । तस्मिन्निदं सं च वि चैति सर्वं स ओतः प्रोतश्च विभूः प्रजासु ॥ ८ ॥ प्र तद्वोचेदमृतं नु विद्वान् गन्धर्वो धाम विभृतं गुहा सत् । त्रीणि पदानि निहिता गुहास्य यस्तानि वेद स पितुः पितासत् ॥ ९ ॥ स नो बन्धुर्जनिता स विधाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा । यत्र देवा अमृतमानशानास्तृतीये धामन्नध्यैरयन्त

॥ १० ॥ परीत्यं भूतानि परीत्यं लोकान् परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशंश्च । उप-
स्थायं प्रथमजामृतस्यात्मनात्मानंमभि सं विवेश ॥ ११ ॥ परि द्यावांपृथिवी सद्य
इत्वा परिं लोकान् परि दिशः परि स्वः । ऋतस्य तन्तुं विततं विचृत्य तदंपश्य-
त्तदंभवत्तदांसीत् ॥ १२ ॥ सदंसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रंस्य काम्यंम् । सनिं मेधा-
मंयासिषꣳ स्वाहां ॥ १३ ॥ यां मेधां देवगणाः पितरंश्चोपासंते । तया मामद्य
मेधयाग्ने मेधाविनं कुरु स्वाहां ॥ १४ ॥ मेधां मे वरुणो ददातु मेधामग्निः प्रजा-
पंतिः । मेधामिन्द्रंश्च वायुश्चं मेधां धाता दंदातु मे स्वाहां ॥ १५ ॥ इदं मे ब्रह्मं
च क्षत्रं चोभे श्रियंमश्नुताम् । मयिं देवा दंधतु श्रियमुत्तमां तस्यैं ते स्वाहां ॥ १६ ॥

इति द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—वत्सप्रीः १ विश्वरूपः २, ४ गोतमः ३, १६ कुत्सः ५, ६, २९, ३७, ३८, ४२, ६८ विश्वामित्रः ७, ८, २२, २६, ६०, ६३, ७५ भरद्वाजः ९, १३, ६१, ६९, ८४ मेधातिथिः १०, ४५, ४६, ८१—८३, ९७ पराशरः ११ विश्ववारा १२ वसिष्ठः १४, १८, २०, ४४, ७०, ७१, ७६, ८८ प्रस्कण्वः १५, ३१—३३, ३६ लुशोधानाकः १७ पुरुमीढाजमीढौ १९ सुनीतिः २१ सुचीकः २३ त्रिशोकः २४ मधुच्छन्दाः २५, ५६—५८ अगस्त्यः २७, ३४, ७८, ७९ विभ्राट् ३० गोरीवितिः २८, ६४ श्रुतकक्षसुकक्षौ ३५ जमदग्निः ३९, ४०, ८५, ८७ नृमेधः ४१, ६६, ६७, ९५, ९६ हिरण्यस्तूपः ४३ कुत्सीदिः ४७ प्रतिक्षत्रः ४८ वत्सारः ४९ प्रगाथः ५० कूर्मः ५१ लुशः ५२ सुहोत्रः ५३, ७७, ९३ वामदेवः ५४, ६५ ऋजिश्वः ५५ कुशिकः ५९ देवलः ६२ दक्षः ७२, ७३ प्रजापतिः ७४ बृहद्दिवः ८० तापसः ८६ कण्वः ८९ त्रितः ९० मनुः ९१, ९४ मेधः ९२ ।

देवता—अग्नयः १, २ अग्निः ३—६, ६—१२, १५, १६ विद्वांसः ७, ८, ३४ विश्वेदेवाः १३, ३६, ४७—४९, ५१—५४, ७७, ८१—८२, ८९, ९१, ९५ सविता १७, २०, ३४, ६९, ८४ इन्द्रः १८, २२—२९, ५९, ६३—६७, ७९, ९०, ९५, ९६ इन्द्रवायू १९, ४५, ५६, ८६ वेनः २१ सूर्यः ३०—३२, ३५—३८, ४०—४३, ७४ विद्वान् ३३, ७२, ७५ वायुः ४४, ५५, ७०, ८५ वरुणः ४६ महेन्द्रः ५०, ८०, ९७ मित्रावरुणौ ५७, ७१, ८७ अश्विनौ ५८, ८८ वैश्वानरः ६०, ९२ इन्द्राग्नी ६१, ७६, ९३ सोमः ६२ आदित्याः ६८ अध्वर्यू ७३ इन्द्रामरुतौ ७८ ॥

छन्दः—स्वराट् पङ्क्तिः १, ५, ७, १६, १८ गायत्री २, ९, १९, ४५, ४६, ५६—५८, ६५, ७१, ७६ निचृद् गायत्री ३, ४, २०, २१, २४, २५, ३१—३३, ६१, ६२, ७२, ७३, ७७ भुरिक् पङ्क्तिः ६, १३, २६, २८, ५९ भुरिक् त्रिष्टुप् ८, १७, २२, २३, ६० विराड् गायत्री १० विराट् त्रिष्टुप् ११, २७, ४३, ७०, ७८ निचृत् त्रिष्टुप् १२, ४२, ४४, ४८, ५२, ५४ निचृत्पिपीलिकामध्या गायत्री ४७ अनुष्टुप् १४ बृहती १५, ३९ जगती २९ विराड् जगती ३० त्रिष्टुप् ३४, ३७, ३८, ५०, ५१, ५३, ५५, ६३, ६४, ७४, ७९ पिपीलिकामध्या निचृद् गायत्री ३५ निचृदनुष्टुप् ३६ निचृज्जगती ४९, ६८, ६९, ७५, ८४ भुरिगनुष्टुप् ६६, ८९, ९३ पङ्क्तिः ६७, ८०, ९४ निचृद्बृहती ४१, ८१, ८२, ८६—८८, ९०, ९२, ९६ विराड् बृहती ८५, ९१ भुरिग् बृहती ४०, ९५ निचृत्सतो बृहती ८३ स्वराट् सतोबृहती ९७ ॥

स्वरः—पञ्चमः १, ५—७, १३, १६, १८, २६, २८, ५९, ६७, ८०, ९४ षड्जः २—४, ९, १०, १९—२१, २४, २५, ३१—३३, ३५, ४५—४७, ५६—५८, ६१, ६२, ६५, ७१—७३, ७६, ७७ धैवतः ८, ११, १२, १७, २२, २३, २७, ३४, ३७, ३८, ४२—४४, ४८, ५०—५५, ६०, ६३, ६४, ७०, ७४, ७८, ७९ गान्धारः १४, ३६, ६६, ८९, ९३ मध्यमः १५, ३९, ४०, ४१, ८१—८३, ८५—८८, ९०—९२, ९५—९७ निषादः २९, ३०, ४९, ६८, ६९, ७५, ८४ ॥

॥ ओ३म् ॥ अस्याजरा॑सो द॒माम॒रित्रा॑ अ॒र्चद्धू॑मासो अ॒ग्नयः॑ पाव॒काः । श्वि॒ती॒चयः॑ श्वा॒त्रासो॑ भुर॒ण्यवो॑ वन॒र्षदो॑ वा॒यवो॒ न सोमाः॑ ॥ १ ॥ हर॑यो धू॒मके॑तवो॒ वात॑जूता॒ उप॒ द्यवि॑ । यत॑न्ते॒ वृथ॒गग्नयः॑ ॥ २ ॥ यजा॑ नो मि॒त्रावरु॑णा॒ यजा॑ दे॒वाँ२॥ ऋ॒तं बृ॒हत् । अग्ने॒ यक्षि॒ स्वं दमम् ॥ ३ ॥ यु॒क्ष्वा हि दे॑व॒हूत॑माँ२॥

अश्वैः॥ अग्ने रथीरिव । नि होता पूर्व्यः सदः ॥ ४ ॥ द्वे विरूपे चरतः स्वर्थे
अन्यान्या वत्समुप धापयेते । हरिरन्यस्यां भवति स्वधावाञ्छुक्रो अन्यस्यां ददृशे
सुवर्चाः ॥ ५ ॥ अयमिह प्रथमो धायि धातृभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेष्वीड्यः । यम-
प्नवानो भृगवो विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभ्वं विशेविशे ॥ ६ ॥ त्रीणि शता त्री स-
हस्राण्यग्निं त्रिꣳशच्च देवा नव चासपर्यन् । औक्षन् घृतैरस्तृणन् बर्हिरस्मा आ-
दिद्धोतारं न्यसादयन्त ॥ ७ ॥ मूर्द्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृत आ
जातमग्निम् । कविꣳ सम्राजमतिथिं जनानामासन्ना पात्रं जनयन्त देवाः ॥ ८ ॥
अग्निर्वृत्राणि जङ्घनद् द्रविणस्युर्विपन्यया । समिद्धः शुक्र आहुतः ॥ ९ ॥ वि-
श्वेभिः सोम्यं मध्वग्न इन्द्रेण वायुना । पिबा मित्रस्य धामभिः ॥ १० ॥ आ
यदिषे नृपतिं तेज आनट् शुचि रेतो निषिक्तं द्यौरभीके । अग्निः शर्द्धमनवद्यं
युवानꣳ स्वाध्यं जनयत्सूदयच्च ॥ ११ ॥ अग्ने शर्द्ध महते सौभगाय तव द्युम्ना-
न्युत्तमानि सन्तु । सं जास्पत्यꣳ सुयममा कृणुष्व शत्रूयतामभि तिष्ठा महाꣳसि
॥ १२ ॥ त्वाꣳ हि मन्द्रतममर्कशोकैर्ववृमहे महि नः श्रोष्यग्ने । इन्द्रं न त्वा शवसा
देवता वायुं पृणन्ति राधसा नृतमाः ॥ १३ ॥ त्वे अग्ने स्वाहुत प्रियासः सन्तु
सूरयः । यन्तारो ये मघवानो जनानामूर्वान्दयन्त गोनाम् ॥ १४ ॥ श्रुधि श्रुत्क-
र्ण वह्निभिर्देवैरग्ने सयावभिः । आ सीदन्तु बर्हिषि मित्रो अर्यमा प्रातर्यावाणो
अध्वरम् ॥ १५ ॥ विश्वेषामदितिर्यज्ञियानां विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम् । अग्नि-
र्देवानामव आ वृणानः सुमृडीको भवतु जातवेदाः ॥ १६ ॥ महो अग्नेः समि-
धानस्य शर्मण्यनागा मित्रे वरुणे स्वस्तये । श्रेष्ठे स्याम सवितुः सवीमनि तद्देवा-
नामवो अद्या वृणीमहे ॥ १७ ॥ आपश्चित्पिप्युस्तर्यो न गावो नक्षन्नृतं जरि-
तारस्त इन्द्र । याहि वायुर्न नियुतो नो अच्छा त्वꣳ हि धीभिर्दयसे वि वाजान् ॥ १८ ॥
गाव उपावतावतं मही यज्ञस्य रप्सुदा । उभा कर्णा हिरण्यया ॥ १९ ॥ यदद्य
सूर उदितेऽनागा मित्रो अर्यमा । सुवाति सविता भगः ॥ २० ॥ आ सुते सि-
ञ्चत श्रियꣳ रोदस्योरभिश्रियम् । रसा दधीत वृषभम् * । तं प्रत्नथा । अयं वेनः ॥ २१ ॥
आ तिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषञ्छ्रियो वसानश्चरति स्वरोचिः । महत्तद् वृष्णो असुरस्य
नामा विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ ॥ २२ ॥ प्र वो महे मन्दमानायान्धसोऽर्चा विश्वानराय
विश्वाभुवे । इन्द्रस्य यस्य सुमखꣳ सहो महि श्रवो नृम्णञ्च रोदसी सपर्य्यतः
॥ २३ ॥ बृहन्निदिध्म एषां भूरि शस्तं पृथुः स्वरुः । येषामिन्द्रो युवा सखा

* अ० ७ । मं० १२ । २६ ॥

॥ २४ ॥ इन्द्रेहि मत्स्यन्धसो विश्वेभिः सोमपर्वभिः । महाँ२॥ अभिष्टिरोजसा
॥२५॥ इन्द्रो वृत्रमवृणोच्छर्द्धनीतिः प्र मायिनाममिनाद्वर्पणीतिः। अहन् व्यंसमु-
शधग्वनेष्वाविर्धेना अकृणोद्राम्याणाम् ॥ २६ ॥ कुतस्त्वमिन्द्र माहिनः सन्नेको
यासि सत्पते किन्त इत्था । सम्पृच्छसे समराणः शुभानैर्वोचेस्तन्नो हरिवो यत्ते
अस्मे ॥ * महाँ२॥ इन्द्रो य ओजसा । कदा चन स्तरीरसि । कदा चन प्रयु-
च्छसि ॥ २७ ॥ आ तत्त इन्द्रायवः पनन्ताभि य ऊर्वं गोमन्तं तितृत्सान् ।
सकृत्स्वं ये पुरुपुत्रां महीँ सहस्रधारां बृहतीं दुदुक्षन् ॥ २८ ॥ इमान्ते धियं
प्र भरे महो महीमस्य स्तोत्रे धिषणा यत्त आनजे । तमुत्सवे च प्रसवे च सास-
हिमिन्द्रं देवासः शवसामदन्ननु ॥ २९ ॥ विभ्राड् बृहत्पिबतु सोम्यं मध्वायुर्दधं-
द्यज्ञपतावविह्रुतम् । वातजूतो यो अभिरक्षति त्मना प्रजाः पुपोष पुरुधा वि राजति
॥ ३० ॥ उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्य्यम् ॥ ३१॥
येना पावक चक्षसा भुरण्यन्तं जनाँ२॥ अनु । त्वं वरुण पश्यसि ॥ ३२ ॥
दैव्यावध्वर्यू आ गतꣳ रथेन सूर्यत्वचा । मध्वा यज्ञꣳ समञ्जाथे ॥ † तं प्र-
त्नथा । अयं वेनः । चित्रं देवानाम् ॥ ३३ ॥ आ न इडाभिर्विदथे सुशस्ति वि-
श्वानरः सविता देव एतु । अपि यथा युवानो मत्सथा नो विश्वं जगदभिपित्वे म-
नीषा ॥ ३४ ॥ यदद्य कच्च वृत्रहन्नुदगा अभि सूर्य्य । सर्वं तदिन्द्र ते वशे ॥ ३५॥
तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य्य । विश्वमाभासि रोचनम् ॥ ३६ ॥ तत्सू-
र्य्यस्य देवत्वं तन्महित्वं मध्या कर्त्तोर्विततꣳ सं जभार । यदेदयुक्त हरितः सध-
स्थादाद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै ॥ ३७॥ तन्मित्रस्य वरुणस्याभिचक्षे सूर्य्यो रूपं
कृणुते द्योरुपस्थे । अनन्तमन्यद्रुशदस्य पाजः कृष्णमन्यद्धरितः सम्भरन्ति ॥ ३८ ॥
बण्महाँ२॥ असि सूर्य्य बडादित्य महाँ२॥ असि । महस्ते सतो महिमा पन-
स्यतेऽद्धा देव महाँ२॥ असि ॥ ३९ ॥ बट्सूर्य्य श्रवसा महाँ२॥ असि सत्रा
देव महाँ२॥ असि । मह्ना देवानामसुर्य्यः पुरोहितो विभु ज्योतिरदाभ्यम्
॥ ४० ॥ श्रायन्त इव सूर्य्यं विश्वेदिन्द्रस्य भक्षत । वसूनि जाते जनमान ओ-
जसा प्रति भागं न दीधिम ॥ ४१ ॥ अद्या देवा उदिता सूर्य्यस्य निरꣳहसः
पिपृता निरवद्यात् । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत
द्यौः ॥ ४२ ॥ आ कृष्णेन रजसा वर्त्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च । हिरण्ययेन
सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन् ॥ ४३ ॥ प्र वावृजे सुप्रया बर्हि-

* अ० ७। मं० ४० ॥ अ० ८। मं० २। ३॥ † अ० ७। मं० १२। १६। ४२॥

रैषामा विश्पतीव बीरिंट इयाते । विशामक्तोरुषसः पूर्वहूतौ वायुः पूषा स्वस्तये नियुत्वान् ॥ ४४ ॥ इन्द्रवायू बृहस्पतिं मित्राग्निं पूषणं भगम् । आदित्यान्मारुतं गणम् ॥ ४५ ॥ वरुणः प्राविता भुवन्मित्रो विश्वाभिरूतिभिः । करतां नः सुराधसः ॥ ४६ ॥ अधि न इन्द्रैषां विष्णो सजात्यानाम् । इता मरुतो अश्विना । * तम्प्रत्नथा । अयं वेनः । ये देवासः । आ न इडाभिः । विश्वेभिः सोम्यं मधु । ओमासश्चर्षणीधृतः ॥ ४७ ॥ अग्न इन्द्र वरुण मित्र देवाः शर्द्धः प्र यन्त मारुतोत विष्णो । उभा नासत्या रुद्रो अध ग्नाः पूषा भगः सरस्वती जुषन्त ॥ ४८ ॥ इन्द्राग्नी मित्रावरुणादितिꣳ स्वः पृथिवीं द्यां मरुतः पर्वताँ२॥ अपः । हुवे विष्णुं पूषणं ब्रह्मणस्पतिं भगं नु शꣳसꣳ सवितारमूतये ॥ ४९ ॥ अस्मे रुद्रा मेहना पर्वतासो वृत्रहत्ये भरहूतौ सजोषाः । यः शꣳसते स्तुवते धायि पज्र इन्द्रज्येष्ठा अस्माँ२॥ अवन्तु देवाः ॥ ५० ॥ अर्वाञ्चो अद्या भवता यजत्रा आ वो हार्दि भयमानो व्ययेयम् । त्राध्वं नो देवा निजुरो वृकस्य त्राध्वं कर्त्तादवपदो यजत्राः ॥ ५१ ॥ विश्वे अद्य मरुतो विश्व ऊती विश्वे भवन्त्वग्नयः समिद्धाः । विश्वे नो देवा अवसा गमन्तु विश्वमस्तु द्रविणं वाजो अस्मे ॥ ५२ ॥ विश्वे देवाः शृणुतेमꣳ हवं मे ये अन्तरिक्षे य उप द्यविष्ठ । ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्रा आसद्यास्मिन् बर्हिषि मादयध्वम् ॥ ५३ ॥ देवेभ्यो हि प्रथमं यज्ञियेभ्योऽमृतत्वꣳ सुवसि भागमुत्तमम् । आदिद्दामानꣳ सवितर्व्यूर्णुषेऽनूचीना जीविता मानुषेभ्यः ॥ ५४ ॥ प्र वायुमच्छा बृहती मनीषा बृहद्रयिं विश्ववारꣳ रथप्राम् । द्युतद्यामा नियुतः पत्यमानः कविः कविमियक्षसि प्रयज्यो ॥ ५५ ॥ इन्द्रवायू इमे सुता उप प्रयोभिरा गतम् । इन्दवो वामुशन्ति हि ॥ ५६ ॥ मित्रꣳ हुवे पूतदक्षं वरुणं च रिशादसम् । धियं घृताचीꣳ साधन्ता ॥ ५७ ॥ दस्रा युवाकवः सुता नासत्या वृक्तबर्हिषः । आयातꣳ रुद्रवर्त्तनी ॥ † तम्प्रत्नथा । अयं वेनः ॥ ५८ ॥ विदद्यदी सरमा रुग्णमद्रेर्महि पाथः पूर्व्यꣳ सध्र्यक्कः । अग्रन्नयत्सुपद्यक्षराणामच्छा रवं प्रथमा जानती गात् ॥ ५९ ॥ नहि स्पशमविदन्नन्यमस्माद्वैश्वानरात्पुर एतारमग्नेः । एमेनमवृधन्नमृता अमर्त्यं वैश्वानरं क्षैत्रजित्याय देवाः ॥ ६० ॥ उग्रा विघनिना मृध इन्द्राग्नी हवामहे । ता नो मृडात ईदृशे ॥ ६१ ॥ उपास्मै गायता नरः पवमानायेन्दवे । अभि देवाँ२॥ इयक्षते ॥ ६२ ॥ ये त्वाहिहत्ये म-

* अ० ७ । मं० १२ । १६ । १९ ॥ अ० ३३ । मं० ३४ । १० ॥ अ० ७ । मं० ३३ ॥
† अ० ७ । मं० १२ । १६ ॥

घृतव्रतवर्द्धन्ये शाम्बरे हरिवो ये गविष्टौ । ये त्वा नूनमनुमदन्ति विप्राः पिबेन्द्र
सोमꣳ सगणो मरुद्भिः ॥ ६३ ॥ जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय मन्द्र ओजिष्ठो ब-
हुलाभिमानः । अवर्द्धन्निन्द्रम्मरुतश्चिदत्र माता यद्वीरन्दधनद्धनिष्ठा ॥ ६४ ॥ आ
तू न इन्द्र वृत्रहन्नस्माकमर्द्धमा गहि । महान्महीभिरूतिभिः ॥ ६५ ॥ त्वमिन्द्र प्र-
तूर्त्तिष्वभि विश्वा असि स्पृधः । अशस्तिहा जनिता विश्वतूरसि त्वन्तूर्य्य तरु-
ष्यतः ॥ ६६ ॥ अनु ते शुष्मं तुरयन्तमीयतुः क्षोणी शिशुं न मातरा । विश्वा-
स्ते स्पृधः श्नथयन्त मन्यवे वृत्रं यदिन्द्र तूर्वसि ॥ ६७ ॥ यज्ञो देवानां प्रत्येति
सुम्नमादित्यासो भवता मृडयन्तः । आ वोऽर्वाची सुमतिर्ववृत्यादꣳहोश्चिद्या
वरिवोवित्तरासत् ॥ ६८ ॥ अदब्धेभिः सवितः पायुभिष्ट्वꣳ शिवेभिरद्य परि पाहि
नो गयम् । हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे रक्षा माकिर्नो अघशꣳस ईशत ॥ ६९ ॥
प्र वीरया शुचयो दद्रिरे वामध्वर्युभिर्मधुमन्तः सुतासः । वह वायो नियुतो या-
ह्यच्छा पिबा सुतस्यान्धसो मदाय ॥ ७० ॥ गाव उपावतावतं मही यज्ञस्य रप्सुदा ।
उभा कर्णा हिरण्यया ॥ ७१ ॥ काव्ययोराजानेषु क्रत्वा दक्षस्य दुरोणे । रिशा-
दसा सधस्थ आ ॥ ७२ ॥ दैव्यावध्वर्यू आ गतꣳ रथेन सूर्यत्वचा । मध्वा यज्ञꣳ
समञ्जाथे ॥ * तम्प्रत्नथा । अयं वेनः ॥ ७३ ॥ तिरश्चीनो विततो रश्मिरेषामधः
स्विदासी३दुपरि स्विदासी३त् । रेतोधा आसन्महिमान आसन्त्स्वधा अवस्तात्प्र-
यतिः परस्तात् ॥ ७४ ॥ आ रोदसी अपृणदा स्वर्महज्जातं यदेनमपसो अधा-
रयन् । सो अध्वराय परि णीयते कविरत्यो न वाजसातये चनोहितः ॥ ७५ ॥ उक्थे-
भिर्वृत्रहन्तमा या मन्दाना चिदा गिरा । आङ्गूषैराविवासतः ॥ ७६ ॥ उप नः सू-
नवो गिरः शृण्वन्त्वमृतस्य ये । सुमृडीका भवन्तु नः ॥ ७७ ॥ ब्रह्माणि मे मतयः
शꣳ सुतासः शुष्म इयर्त्ति प्रभृतो मे अद्रिः । आ शासते प्रति हर्य्यन्त्युक्थेमा हरी
वहतस्ता नो अच्छ ॥ ७८ ॥ अनुत्तमा ते मघवन्नकिर्नु न त्वावाँ२॥ अस्ति देवता
विदानः । न जायमानो नशते न जातो यानि करिष्या कृणुहि प्रवृद्ध ॥ ७९ ॥ तदि-
दास भुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञ उग्रस्त्वेषनृम्णः । सद्यो जज्ञानो निरिणाति शत्रूननु
यं विश्वे मदन्त्यूमाः ॥ ८० ॥ इमा उ त्वा पुरूवसो गिरो वर्द्धन्तु या मम । पा-
वकवर्णाः शुचयो विपश्चितोऽभि स्तोमैरनूषत ॥ ८१ ॥ यस्यायं विश्व आर्यो दासः
शेवधिपा अरिः । तिरश्चिदर्य्ये रुशमे पवीरवि तुभ्येत्सो अज्यते रयिः ॥ ८२ ॥
अयꣳ सहस्रमृषिभिः सहस्कृतः समुद्र इव पप्रथे । सत्यः सो अस्य महिमा गृणे

* अ० ७ । मं० १२ । १६ ॥

शवो यज्ञेषु विप्रराज्ये ॥ ८३ ॥ अदब्धेभिः सवितः पायुभिष्टुवꣳ शिवेभिरद्य परि पाहि नो गयम् । हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे रक्षा माकिर्नो अघशꣳसः ईशत ॥ ८४ ॥ आ नो यज्ञं दिविस्पृशं वायो याहि सुमन्मभिः । अन्तः पवित्र उपरि श्रीणानोऽयꣳ शुक्रो अयामि ते ॥ ८५ ॥ इन्द्रवायू सुसंदृशा सुहवेह हवामहे । यथा नः सर्व इज्जनोऽनमीवः सङ्गमे सुमना असत् ॥ ८६ ॥ ऋधगित्था स मर्त्यः शशमे देवतातये । यो नूनं मित्रावरुणावभिष्टय आचक्रे हव्यदातये ॥ ८७ ॥ आ यातमुप भूषतं मध्वः पिबतमश्विना । दुग्धं पयो वृषणा जेन्यावसू मा नो मर्धिष्टमा गतम् ॥ ८८ ॥ प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः प्र देव्येतु सूनृता । अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसं देवा यज्ञं नयन्तु नः ॥ ८९ ॥ चन्द्रमा अप्स्वन्तरा सुपर्णो धावते दिवि । रयिं पिशङ्गं बहुलं पुरुस्पृहꣳ हरिरेति कनिक्रदत् ॥ ९० ॥ देवन्देवं वोऽवसे देवन्देवमभिष्टये । देवन्देवꣳ हुवेम वाजसातये गृणन्तो देव्या धिया ॥ ९१ ॥ दिवि पृष्ठो अरोचताग्निर्वैश्वानरो बृहन् । क्ष्मया वृधान ओजसा चनोहितो ज्योतिषा बाधते तमः ॥ ९२ ॥ इन्द्राग्नी अपादियम्पूर्वागात्पद्वतीभ्यः । हित्वी शिरो जिह्वया वावदच्चरत्त्रिꣳशत्पदा न्यक्रमीत् ॥ ९३ ॥ देवासो हि ष्मा मनवे समन्यवो विश्वे साकꣳ सरातयः । ते नो अद्य ते अपरन्तुचे तु नो भवन्तु वरिवोविदः ॥ ९४ ॥ अपाधमदभिशस्तीरशस्तिहाथेन्द्रो द्युम्न्याभवत् । देवास्त इन्द्र सख्याय येमिरे बृहद्भानो मरुद्गण ॥ ९५ ॥ प्र व इन्द्राय बृहते मरुतो ब्रह्मार्चत । वृत्रꣳ हनति वृत्रहा शतक्रतुर्वज्रेण शतपर्वणा ॥ ९६ ॥ अस्येदिन्द्रो वावृधे वृष्ण्यꣳ शवो मदे सुतस्य विष्णवि । अद्या तमस्य महिमानमायवोऽनु ष्टुवन्ति पूर्वथा ॥ * इमा उ त्वा । यस्यायम् । अयꣳ सहस्रम् । ऊर्ध्व ऊ षु णः ॥ ९७ ॥

॥ इति त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—शिवसङ्कल्पः १—६ अगस्त्यः ७—९, ४८ गृत्समदः १०, ११,

---

* अ० ३३ । मं० ८१—८३ ॥ अ० ११ । मं० ४२ ॥

५८ हिरण्यस्तूप आङ्गिरसः १२, १३ देवश्रवदेववातौ भारतौ १४, १५, १८, १९ नोधाः १६, १७ गोतमः २०--२३, ३२ आङ्गिरसो हिरण्यस्तूपः २४—२७ प्रस्कण्वः २८ कुत्सः २९, ३०, ३२ हिरण्यस्तूपः ३१, ४७ वसिष्ठः ३४—४० सुहोत्रः ४१ ऋजिश्वः ४२, ५३ मेधातिथिः ४३, ४४ भरद्वाजः ४५ विहव्यः ४६ प्राजापत्यो यज्ञः ४९ दक्षः ५०—५२ कूर्मगार्त्समदः ५४ कण्वः ५५—५७ ॥

देवता—मनः १—६ अन्नम् ७ अनुमतिः ८, ९ सिनीवाली १० सरस्वती ११ अग्निः १२—१५ इन्द्रः १६—१९ सोमः २०—२३ सविता २४—२७ अश्विनौ २८-३०, ४७ सूर्यः ३१ रात्रिः ३२ उषः ३३ अग्न्यादयो लिङ्गोक्ताः ३४ भगः ३५, ३७, ३९ भगवान् ३६, ३८ उषा ४० पूषा ४१, ४२ विष्णुः ४३, ४४ द्यावापृथिव्यौ ४५ लिङ्गोक्ताः ४६—५३ मरुतः ४८ ऋषयः ४९ हिरण्यन्तेजः ५०—५२ आदित्याः ५४ अध्यात्मं प्राणाः ५५ ब्रह्मणस्पतिः ५६—५८ ।

छन्दः—विराट् त्रिष्टुप् १, १६, २६, २७, २९, ३१, ४२ त्रिष्टुप् २, ४, ५, १३, १४, ३०, ३९, ४९, ५४ स्वराट् त्रिष्टुप् ३, ६ उष्णिक् ७ निचृदनुष्टुप् ८, ९, ११ अनुष्टुप् १० विराड् जगती १२ विराडनुष्टुप् १५ निचृत्त्रिष्टुप् १७—२०, २२, २३, ३५, ३६, ३८, ४०, ५२, ५८ भुरिक् पङ्क्तिः २१, २४, ५३ निचृज्जगती २५, ३४, ४५ निचृद् गायत्री २८, ४३ पथ्या बृहती ३२ निचृत्परोष्णिक् ३३ पङ्क्तिः ३७, ४८ गायत्री ४१, ४४ भुरिग् त्रिष्टुप् ४६ जगती ४७ भुरिगुष्णिक् ५० भुरिक्छक्करी ५१ भुरिग् जगती ५५ निचृद्बृहती ५६ विराड् बृहती ५७ ।

स्वरः—धैवतः १—६, ११, १३—२३, २६—२७, २९—३१, ३५, ३६, ३८—४०, ४२, ४६, ४९, ५१, ५२, ५४, ५८ ऋषभः ७, ३३, ५० गान्धारः ९, १० निषादः १२, ३४, ४५, ४७, ५५ पञ्चमः २४, २५, ३७, ४८, ५३ षड्जः २८, ४१, ४३, ४४ मध्यमः ३२, ५६, ५७ ॥

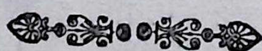
॥ ओ३म् ॥ यज्जाग्र॑तो दूरमुदैति दैवं तदु॑ सुप्तस्य तथैवैति॑ । दूर॒ङ्गमं ज्योति॑षां ज्योति॒रेक॒न्तन्मे मनः॑ शि॒वसं॑ङ्कल्पमस्तु ॥ १ ॥ येन॒ कर्मा॑ण्य॒पसो॑ मनी॒षिणो॑ य॒ज्ञे कृ॒ण्वन्ति॑ वि॒दथे॑षु॒ धीराः॑ । यद॑पू॒र्वं य॒क्षम॒न्तः प्र॒जानां॒ तन्मे॒ मनः॑ शि॒वसं॑ङ्कल्पमस्तु ॥ २ ॥ यत्प्र॒ज्ञान॑मु॒त चेतो॒ धृति॑श्च॒ यज्ज्योति॑र॒न्तर॒मृतं॑ प्र॒जासु॑ । यस्मा॒न्न ऋ॒ते किञ्च॒न कर्म॑ क्रि॒यते॒ तन्मे॒ मनः॑ शि॒वसं॑ङ्कल्पमस्तु ॥ ३ ॥ येने॒दं भू॒तं भुव॑नं भवि॒ष्यत्परि॑गृहीतम॒मृते॑न॒ सर्व॑म् । येन॑ य॒ज्ञस्ता॒यते॑ स॒प्त हो॑ता॒ तन्मे॒ मनः॑ शि॒वसं॑ङ्क-

ल्पमस्तु ॥ ४ ॥ यस्मिन्नृचः साम यजूꣳषि यस्मिन् प्रतिष्ठिता रथनाभाविवाराः ।
यस्मिँश्चित्तꣳ सर्वमोतं प्रजानां तन्मे मनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ ५ ॥ सुषारथिर-
श्वानिव यन्मनुष्यान्नेनीयतेऽभीशुभिर्वाजिन इव । हृत्प्रतिष्ठं यदजिरं जविष्ठं तन्मे
मनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ ६ ॥ पितुं नु स्तोषं महो धर्माणं तविषीम् । यस्य त्रितो
व्योजसा वृत्रं विपर्वमर्दयत् ॥ ७ ॥ अन्विदनुमते त्वं मन्यासै शञ्च नस्कृधि । क्रत्वे
दक्षाय नो हिनु प्र ण आयूꣳषि तारिषः ॥ ८ ॥ अनु नोऽद्यानुमतिर्यज्ञन्देवेषु म-
न्यताम् । अग्निश्च हव्यवाहनो भवतं दाशुषे मयः ॥ ९ ॥ सिनीवालि पृथुष्टुके
या देवानामसि स्वसा । जुषस्व हव्यमाहुतं प्रजां देवि दिदिड्ढि नः ॥ १० ॥ पञ्च नद्यः
सरस्वतीमपि यन्ति सस्रोतसः । सरस्वती तु पञ्चधा सो देशेऽभवत्सरित् ॥ ११ ॥
त्वमग्ने प्रथमो अङ्गिरा ऋषिर्देवो देवानामभवः शिवः सखा । तव व्रते कवयो विद्मना-
पसोऽजायन्त मरुतो भ्राजदृष्टयः ॥ १२ ॥ त्वन्नो अग्ने तव देव पायुभिर्मघोनो रक्ष
तन्वश्च वन्द्य । त्राता तोकस्य तनये गवामस्यनिमेषꣳ रक्षमाणस्तव व्रते ॥ १३ ॥ उत्ता-
नायामव भरा चिकित्वान्त्सद्यः प्रवीता वृषणं जजान । अरुषस्तूपो रुशदस्य पाज
इडायास्पुत्रो वयुनेऽजनिष्ट ॥ १४ ॥ इडायास्त्वा पदे वयं नाभा पृथिव्या अधि ।
जातवेदो निधीमह्यग्ने हव्याय वोढवे ॥ १५ ॥ प्र मन्महे शवसानाय शूषमाङ्गूषं
गिर्वणसे अङ्गिरस्वत् । सुवृक्तिभिः स्तुवत ऋग्मियायार्चामार्कं नरे विश्रुताय ॥ १६ ॥
प्र वो महे महि नमो भरध्वमाङ्गूष्यꣳ शवसानाय साम । येना नः पूर्वे पितरः
पदज्ञा अर्चन्तो अङ्गिरसो गा अविन्दन् ॥ १७ ॥ इच्छन्ति त्वा सोम्यासः स-
खायः सुन्वन्ति सोमं दधति प्रयाꣳसि । तितिक्षन्ते अभिशस्तिं जनानामिन्द्र त्व-
दा कश्चन हि प्रकेतः ॥ १८ ॥ न ते दूरे परमा चिद्रजाꣳस्या तु प्र याहि हरिवो
हरिभ्याम् । स्थिराय वृष्णे सवना कृतेमा युक्ता ग्रावाणः समिधाने अग्नौ ॥ १९ ॥
अषाढं युत्सु पृतनासु पप्रिꣳ स्वर्षामप्सां वृजनस्य गोपाम् । भरेषुजाꣳ सुक्षितिꣳ
सुश्रवसं जयन्तं त्वामनु मदेम सोम ॥ २० ॥ सोमो धेनुꣳ सोमो अर्वन्तमाशुꣳ
सोमो वीरं कर्मण्यं ददाति । सादन्यं विदथ्यꣳ सभेयं पितृश्रवणं यो ददाशदस्मै
॥ २१ ॥ त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वास्त्वमपो अजनयस्त्वं गाः । त्वमा ततन्थो-
र्वन्तरिक्षं त्वं ज्योतिषा वि तमो ववर्थ ॥ २२ ॥ देवेन नो मनसा देव सोम रायो
भागꣳ सहसावन्नभि युध्य । मा त्वा तनदीशिषे वीर्यस्योभयेभ्यः प्र चिकित्सा
गविष्टौ ॥ २३ ॥ अष्टौ व्यख्यत्ककुभः पृथिव्यास्त्री धन्व योजना सप्त सिन्धून् ।
हिरण्याक्षः सविता देव आगाद्दधद्रत्ना दाशुषे वार्याणि ॥ २४ ॥ हिरण्यपाणिः

सविता विचर्षणिरुभे द्यावापृथिवी अन्तरीयते । अपामीवां बाधते वेति सूर्य्यमभि कृष्णेन रजसा द्यामृणोति ॥ २५ ॥ हिरण्यहस्तो असुरः सुनीथः सुमृडीकः स्ववाँ यात्वर्वाङ् । अपसेधन्रक्षसो यातुधानानस्थाद्देवः प्रतिदोषं गृणानः ॥ २६ ॥ ये ते पन्थाः सवितः पूर्व्यासोऽरेणवः सुकृता अन्तरिक्षे । तेभिर्नो अद्य पथिभिः सुगेभी रक्षा च नो अधि च ब्रूहि देव ॥ २७ ॥ उभा पिबतमश्विनोभा नः शर्म यच्छतम् । अविद्रियाभिरूतिभिः ॥ २८ ॥ अप्नस्वतीमश्विना वाचमस्मे कृतं नो दस्रा वृषणा मनीषाम् । अद्यूत्येऽवसे नि ह्वये वां वृधे च नो भवतं वाजसातौ ॥ २९ ॥ द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥ ३० ॥ आ कृष्णेन रजसा वर्त्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यञ्च । हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन् ॥ ३१ ॥ आ रात्रि पार्थिवꣳ रजः पितुरप्रायि धामभिः । दिवः सदाꣳसि बृहती वि तिष्ठस आ त्वेषं वर्त्तते तमः ॥ ३२ ॥ उषस्तच्चित्रमा भरास्मभ्यं वाजिनीवति । येन तोकं च तनयं च धामहे ॥ ३३ ॥ प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रꣳ हवामहे प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना । प्रातर्भगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिं प्रातः सोममुत रुद्रꣳ हुवेम ॥ ३४ ॥ प्रातर्जितं भगमुग्रꣳ हुवेम वयं पुत्रमदितेर्यो विधर्त्ता । आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चिद्राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह ॥ ३५ ॥ भग प्रणेतर्भग सत्यराधो भगेमां धियमुदवा ददन्नः । भग प्र नो जनय गोभिरश्वैर्भग प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम ॥ ३६ ॥ उतेदानीं भगवन्तः स्यामोत प्रपित्व उत मध्ये अह्नाम् । उतोदिता मघवन्त्सूर्य्यस्य वयं देवानाꣳ सुमतौ स्याम ॥ ३७ ॥ भग एव भगवाँ२ अस्तु देवास्तेन वयं भगवन्तः स्याम । तं त्वा भग सर्व इज्जोहवीति स नो भग पुरएता भवेह ॥ ३८ ॥ समध्वरायोषसो नमन्त दधिक्रावेव शुचये पदाय । अर्वाचीनं वसुविदं भगं नो रथमिवाश्वा वाजिन आवहन्तु ॥ ३९ ॥ अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासो वीरवतीः सदमुच्छन्तु भद्राः । घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीता यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ४० ॥ पूषन्तव व्रते वयं न रिष्येम कदा चन । स्तोतारस्त इह स्मसि ॥ ४१ ॥ पथस्पथः परिपतिं वचस्या कामेन कृतो अभ्यानडर्कम् । स नो रासच्छुरुधश्चन्द्राग्रा धियं धियꣳ सीषधाति प्र पूषा ॥ ४२ ॥ त्रीणि पदा विचक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः । अतो धर्माणि धारयन् ॥ ४३ ॥ तद्विप्रासो विपन्यवो जागृवाꣳसः समिन्धते । विष्णोर्यत्परमं पदम् ॥ ४४ ॥ घृतवती भुवनानामभिश्रियोर्वी पृथ्वी मधुदुघे सुपेशसा । द्यावापृथिवी वरुणस्य धर्मणा विष्कभिते

अजरे भूरिरेतसा ॥ ४५ ॥ ये नः सपत्ना अप ते भवन्त्विन्द्राग्निभ्यामवबाधामहे तान् । वसवो रुद्रा आदित्या उपरिस्पृशं मोग्रं चेत्तारमधिराजमक्रन् ॥ ४६ ॥ आ नासत्या त्रिभिरेकादशैरिह देवेभिर्यातं मधुपेयमश्विना । प्रायुस्तारिष्टं नीरपांꣳसि मृक्षतꣳ सेधतन्द्वेषो भवतꣳ सचाभुवा ॥ ४७ ॥ एष व स्तोमो मरुत इयङ्गीर्मान्दार्यस्य मान्यस्य कारोः । एषा यासीष्ट तन्वे वयां विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥ ४८ ॥ सहस्तोमाः सहच्छन्दस आवृतः सहप्रमा ऋषयः सप्त दैव्याः पूर्वेषां पन्थामनुदृश्य धीरा अन्वालेभिरे रथ्यो न रश्मीन् ॥४९॥ आयुष्यं वर्चस्यꣳ रायस्पोषमौद्भिदम् । इदꣳ हिरण्यं वर्चस्वज्जैत्रायाविशतादु माम् ॥ ५० ॥ न तद्रक्षांꣳसि न पिशाचास्तरन्ति देवानामोजः प्रथमजꣳह्येतत् । यो बिभर्त्ति दाक्षायणꣳ हिरण्यꣳ स देवेषु कृणुते दीर्घमायुः स मनुष्येषु कृणुते दीर्घमायुः ॥५१॥ यदाबध्नन्दाक्षायणा हिरण्यꣳ शतानीकाय सुमनस्यमानाः । तन्म आबध्नामि शतशारदायायुष्माञ्जरदष्टिर्यथासम् ॥ ५२॥ उत नोऽहिर्बुध्न्यः शृणोत्वज एकपात्पृथिवी समुद्रः । विश्वे देवा ऋतावृधो हुवाना स्तुता मन्त्राः कविशस्ता अवन्तु ॥ ५३ ॥ इमा गिर आदित्येभ्यो घृतस्नूः सनाद्राजभ्यो जुह्वा जुहोमि । शृणोतु मित्रो अर्य्यमा भगो नस्तुविजातो वरुणो दक्षो अꣳशः ॥ ५४ ॥ सप्त ऋषयः प्रतिहिताः शरीरे सप्त रक्षन्ति सदमप्रमादम् । सप्तापः स्वपतो लोकमीयुस्तत्र जागृतो अस्वप्नजौ सत्रसदौ च देवौ ॥ ५५ ॥ उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते देवयन्तस्त्वेमहे । उप प्रयन्तु मरुतः सुदानव इन्द्र प्राशूर्भवा सचा ॥ ५६ ॥ प्र नूनं ब्रह्मणस्पतिर्मन्त्रं वदत्युक्थ्यम् । यस्मिन्निन्द्रो वरुणो मित्रो अर्य्यमा देवा ओकाꣳसि चक्रिरे ॥ ५७ ॥ ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्ता सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्व । विश्वन्तद्भद्रं यदवन्ति देवा बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ * य इमा विश्वा । विश्वकर्म्मा । यो नः पिता । अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि ॥ ५८ ॥

॥ इति चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

* अ० १७ । मं० १७ । २६ । २७ ॥ अ० ११ । मं० ८३ ॥

॥ अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—आदित्या देवा वा १, ३, ५, ८ आदित्या देवाः २, ४, ६, ९, १२–१४, १६, २०, २२ सङ्कसुकः ७, १५ सुचीकः १० शुनःशेपः ११ वैखानसः १७ भरद्वाजःशिरम्बिठः १८ दमनः १९ मेधातिथिः २१ ।

देवता—पितरः १ सविता २, ३ वायुःसविता ४, ५ प्रजापतिः ६ यमः ७ विश्वेदेवाः ८—१० आपः ११, १२ कृषीबलाः १३ सूर्यः १४ ईश्वरः १५ अग्निः १६, १७, १९, २२ इन्द्रः १८ जातवेदाः २० पृथिवी २१ ।

छन्दः—पिपीलिकामध्या गायत्री [क] १ प्राजापत्या बृहती [र] १ गायत्री २, १६ उष्णिक् ३, ६ अनुष्टुप् ४, ५, ८ त्रिष्टुप् ७, १५, १९ विराट् बृहती ९ निचृत्त्रिष्टुप् १० विराडनुष्टुप् ११, १४, १८ निचृदनुष्टुप् १२ स्वराडनुष्टुप् १३ स्वराट् त्रिष्टुप् १७, २० निचृद् गायत्री [क] २१ प्राजापत्या गायत्री [र] २१ स्वराड् गायत्री २२ ।

स्वरः—षड्जः१ [क], २, १६, २१, २२ मध्यमः १ [र], ९ ऋषभः ३, ६, १२ गान्धारः ४, ५, ८, ११, १३, १४, १८ धैवतः ७, १०, १५, १७, १९, २० ॥

॥ ओ३म् ॥ [क] अपे॒तो य॑न्तु प॒णयो॒ऽसु॑म्ना देव॒पीय॑वः अ॒स्य लो॒कः सु॒ताव॑तः । [र] द्यु॒भि॒रहो॑भिर॒क्तुभि॒र्व्यक्तं॑ य॒मो द॑दात्वव॒सान॑मस्मै ॥ १ ॥ स॒वि॒ता ते॒ शरी॑रेभ्यः पृथि॒व्यां लो॒कमि॑च्छतु । तस्मै॑ युज्यन्तामु॒स्रियाः॑ ॥ २ ॥ वा॒युः पु॑नातु सवि॒ता पु॑नात्व॒ग्नेर्भ्राज॑सा॒ सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सा । विमु॑च्यन्तामु॒स्रियाः॑ ॥ ३ ॥ अ॒श्व॒त्थे वो॑ नि॒षद॑नं प॒र्णे वो॑ वस॒तिष्कृ॒ता । गो॒भा॒ज इत्किला॑सथ॒ यत्स॒नव॑थ॒ पूरु॑षम् ॥ ४ ॥ स॒वि॒ता ते॒ शरी॑राणि मा॒तुरु॒पस्थ॒ आ व॑पतु । तस्मै॑ पृथिवि॒ शं भ॑व ॥ ५ ॥ प्र॒जाप॑तौ त्वा दे॒वता॑या॒मुपो॑दके लो॒के नि द॑धाम्यसौ । अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम् ॥ ६ ॥ परं॑ मृत्यो॒ अनु॒ परे॑हि॒ पन्थां॒ यस्ते॑ अ॒न्य इत॑रो देव॒याना॑त् । चक्षु॑ष्मते शृण्व॒ते ते॑ ब्रवीमि॒ मा नः॑ प्र॒जाᳪं री॑रिषो॒ मोत वी॒रान् ॥ ७ ॥ शं वातः॒ शᳪं हि ते॒ घृ॒णिः॒ शं ते॑ भव॒न्त्विष्ट॑काः । शं ते॑ भव॒न्त्व॒ग्नयः॒ पार्थि॑वासो॒ मा त्वा॒भि शू॑शुचन् ॥ ८ ॥ कल्प॑न्तान्ते॒ दिश॒स्तुभ्य॒मापः॑ शि॒वत॑मा॒स्तुभ्यं॑ भवन्तु॒ सिन्ध॑वः । अ॒न्तरि॑क्षᳪं शि॒वं

तुभ्यं कल्पन्तान्ते दिशः सर्वाः ॥ ९ ॥ अश्मन्वती रीयते सꣳरभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः । अत्रा जहीमोऽशिवा ये असञ्छिवान्वयमुत्तरेमाभिवाजान् ॥१०॥ अपाघमप किल्बिषमप कृत्यामपो रपः । अपामार्ग त्वमस्मदप दुःष्वप्न्यꣳ सुव ॥ ११ ॥ सुमित्रिया न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः ॥ १२ ॥ अनड्वाहमन्वारभामहे सौरभेयꣳ स्वस्तये । स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सन्तरणो भव ॥ १३ ॥ उद्वयन्तमसस्परि स्वः पश्यन्त उत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्य्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ १४ ॥ इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मैषां नु गादपरो अर्थमेतम् । शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीरन्तर्मृत्युं दधतां पर्वतेन ॥ १५ ॥ अग्न आयूꣳषि पवस आ सुवोर्जमिषञ्च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥ १६ ॥ आयुष्मानग्ने हविषा वृधानो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि । घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभि रक्षतादिमान्त्स्वाहा ॥ १७ ॥ परीमे गामनेषत पर्य्यग्निमहृषत । देवेष्वक्रत श्रवः क इमाँ२॥ आ दधर्षति ॥ १८ ॥ क्रव्यादमग्निं प्र हिणोमि दूरं यमराज्यं गच्छतु रिप्रवाहः । इहैवायमितरो जातवेदा देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन् ॥ १९ ॥ वह वपां जातवेदः पितृभ्यो यत्रैनान्वेत्थ निहितान् पराके । मेदसः कुल्या उप तान्त्स्रवन्तु सत्या एषामाशिषः सन्नमन्ताꣳ स्वाहा ॥ २० ॥ [क] स्योना पृथिवि नो भवानृक्षरा निवेशनी । यच्छा नः शर्म सप्रथाः । [र] अप नः शोशुचदघम् ॥ २१ ॥ अस्मात्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः । असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहा ॥ २२ ॥

॥ इति पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—दध्यङ्ङाथर्वणः १, २, ७–१२, १७–१९, २१–२४ विश्वामित्रः ३ वामदेवः ४–६ मेधातिथिः १३ सिन्धुद्वीपः १४–१६ लोपामुद्रा २० ।

देवता—अग्निः १, २० बृहस्पतिः २ सविता ३ इन्द्रः ४—८ मित्रादयो लिङ्गोक्ताः ९ वातादयः १० लिङ्गोक्ताः ११ आपः १२, १४—१६ पृथिवी १३ ईश्वरः १७—१९, २१, २२ सोमः २३ सूर्यः २४ ।

छन्दः—पङ्क्तिः १ निचृत्पङ्क्तिः २ देवी बृहती क ३ गायत्री ४, १२, १४—१६ निचृद् गायत्री ३ र, ५ पादनिचृद् गायत्री ६, १९ वर्द्धमाना गायत्री ७ द्विपाद्विराड् गायत्री ८ निचृदनुष्टुप् ९ विराडनुष्टुप् १०, २३ अतिशक्वरी ११ पिपीलिकामध्या निचृद्गायत्री १३ भुरिक् शक्वरी १७ भुरिग् जगती १८ भुरिग् बृहती २० अनुष्टुप् २१ भुरिगुष्णिक् २२ भुरिग् ब्राह्मी त्रिष्टुप् २४ ।

स्वरः—पञ्चमः १, २, ११ मध्यमः ३, २० षड्जः ४—८, १२—१६, १९ गान्धारः ९, १०, २१, २३ धैवतः १७, २४ निषादः १८ ऋषभः २२ ।

॥ ओ३म् ॥ ऋचं वाचं प्र पद्ये मनो यजुः प्र पद्ये साम प्राणं प्र पद्ये चक्षुः श्रोत्रं प्र पद्ये । वागोजः सहौजो मयि प्राणापानौ ॥ १ ॥ यन्मे छिद्रं चक्षुषो हृदयस्य मनसो वातितृण्णं बृहस्पतिर्मे तद्दधातु । शं नो भवतु भुवनस्य यस्पतिः ॥ २ ॥ भूर्भुवः स्वः क । तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् र ॥ ३ ॥ कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा । कया शचिष्ठया वृता ॥ ४ ॥ कस्त्वा सत्यो मदानां मंहिष्ठो मत्सदन्धसः । दृढा चिदारुजे वसु ॥ ५ ॥ अभी षु णः सखीनामविता जरितॄणाम् । शतम्भवास्यूतिभिः ॥ ६ ॥ कया त्वं न ऊत्याभि प्र मन्दसे वृषन् । कया स्तोतृभ्य आ भर ॥ ७ ॥ इन्द्रो विश्वस्य राजति । शन्नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ ८ ॥ शन्नो मित्रः शं वरुणः शन्नो भवत्वर्यमा । शन्न इन्द्रो बृहस्पतिः शन्नो विष्णुरुरुक्रमः ॥ ९ ॥ शन्नो वातः पवताꣳ शन्नस्तपतु सूर्यः । शन्नः कनिक्रदद्देवः पर्जन्यो अभि वर्षतु ॥ १० ॥ अहानि शं भवन्तु नः शꣳ रात्रीः प्रति धीयताम् । शन्न इन्द्राग्नी भवतामवोभिः शन्न इन्द्रावरुणा रातहव्या । शन्न इन्द्रापूषणा वाजसातौ शमिन्द्रासोमा सुविताय शंयोः ॥ ११ ॥ शन्नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये । शंयोरभि स्रवन्तु नः ॥ १२ ॥ स्योना पृथिवि नो भवानृक्षरा निवेशनी । यच्छा नः शर्म सप्रथाः ॥ १३ ॥ आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चक्षसे ॥ १४ ॥ यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशतीरिव मातरः ॥ १५ ॥ तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च नः ॥ १६ ॥ द्यौः शान्तिरन्तरिक्षꣳ शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिः । वनस्पतयः

शान्तिर्विश्वे देवाः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिः सर्वं शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः सा मा शान्तिरेधि ॥ १७ ॥ दृते दृꣳह मा मित्रस्य मा चक्षुषा सर्वाणि भूतानि समीक्षन्ताम् । मित्रस्याहं चक्षुषा सर्वाणि भूतानि समीक्षे । मित्रस्य चक्षुषा समीक्षामहे ॥ १८ ॥ दृते दृꣳह मा ज्योक्ते । संदृशि जीव्यासं ज्योक्ते । संदृशि जीव्यासम् ॥ १९ ॥ नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते अस्त्वर्चिषे । अन्याँस्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यꣳ शिवो भव ॥ २० ॥ नमस्ते अस्तु विद्युते नमस्ते स्तनयित्नवे । नमस्ते भगवन्नस्तु यतः स्वः समीहसे ॥ २१ ॥ यतो यतः समीहसे ततो नो अभयं कुरु । शं नः कुरु प्रजाभ्योऽभयं नः पशुभ्यः ॥ २२ ॥ सुमित्रिया न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु । योऽस्मान् द्वेष्टि यञ्च वयं द्विष्मः ॥ २३ ॥ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् । पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतꣳ शृणुयाम शरदः शतं प्र ब्रवाम शरदः शतमदीनाः स्याम शरदः शतं भूयश्च शरदः शतात् ॥ २४ ॥

॥ इति षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः-दध्यङ्ङाथर्वणः १, ३-६, ८-१६, १८ श्यावाश्वः २ कण्वः ७ दीर्घतमाः १७ अथर्वणः १९-२१ ।

देवता-सविता १, २, ११ द्यावापृथिव्यौ ३ यज्ञः ४-६, ८ ईश्वरः ७, १४, १६-२१ विद्वान् ९, १३ विद्वांसः १० पृथिवी १२ अग्निः १५ ।

छन्दः-निचृदुष्णिक् १ जगती २ ब्राह्मीगायत्री ३ निचृत्पङ्क्तिः ४ स्वराड् ब्राह्मी गायत्री ५ भुरिगतिजगती ६ निचृदष्टिः ७ स्वराडतिधृतिः ८ अतिशक्वरी ९ स्वराट् पङ्क्तिः १० त्रिष्टुप् ११ स्वराडुत्कृतिः १२ निचृद्गायत्री १३ भुरिगनुष्टुप्

१४ निचृद् ब्राह्म्यनुष्टुप् १५ भुरिग् बृहती १६ निचृत्त्रिष्टुप् १७ अत्यष्टिः १८ विराडुष्णिक् १९ निचृदतिजगती २० अनुष्टुप् २१ ।

स्वरः—ऋषभः १, १९ निषादः २, ६, २० षड्जः ३, ५, १२, १३ पञ्चमः ४, ९, १० मध्यमः ७, ८, १६ धैवतः ११, १७ गान्धारः १४, १५, १८, २१ ।

॥ ओ३म् ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् । आ दंदे नारिरसि ॥ १ ॥ युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः । वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इन्मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः ॥ २ ॥ देवी द्यावापृथिवी मखस्य वामद्य शिरो राध्यासं देवयजने पृथिव्याः । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ ३ ॥ देव्यो वम्रचो भूतस्य प्रथमजा मखस्य वोऽद्य शिरो राध्यासं देवयजने पृथिव्याः । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ ४ ॥ इयत्यग्र आसीन्मखस्य तेऽद्य शिरो राध्यासं देवयजने पृथिव्याः । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ ५ ॥ इन्द्रस्यौजः स्थ मखस्य वोऽद्य शिरो राध्यासं देवयजने पृथिव्याः । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ ६ ॥ प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः प्र देव्येतु सूनृता । अच्छा वीरन्नर्य्यम्पङ्क्तिराधसन्देवा यज्ञन्नयन्तु नः । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ ७ ॥ मखस्य शिरोऽसि मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखस्य शिरोऽसि मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखस्य शिरोऽसि मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ ८ ॥ अश्वस्य त्वा वृष्णः शक्ना धूपयामि देवयजने पृथिव्याः मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । अश्वस्य त्वा वृष्णः शक्ना धूपयामि देवयजने पृथिव्याः । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । अश्वस्य त्वा वृष्णः शक्ना धूपयामि देवयजने पृथिव्याः । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ ९ ॥ ऋजवे त्वा साधवे त्वा सुक्षित्यै त्वा । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ १० ॥ यमाय त्वा मखाय त्वा सूर्यस्य त्वा तपसे । देवस्त्वा सविता मध्वानक्तु पृथिव्याः सꣳस्पृशस्पाहि । अर्चिरसि शोचिरसि तपोऽसि ॥ ११ ॥ अनाधृष्टा पुरस्तादग्नेराधिपत्य आयुर्मे दाः । पुत्रवती दक्षिणत इन्द्रस्याधिपत्ये प्रजां मे दाः । सुषदा पश्चाद्देवस्य सवि-

तुराधिपत्ये चक्षुर्मे दाः । आश्रुतिरुत्तरतो धातुराधिपत्ये रायस्पोषं मे दाः । विधृतिरुपरिष्टाद्बृहस्पतेराधिपत्य ओजो मे दाः । विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यस्पाहि मनोरश्वासि ॥ १२ ॥ स्वाहा मरुद्भिः परि श्रीयस्व । दिवः सꣳ स्पृशस्पाहि मधु मधु मधु ॥ १३ ॥ गर्भो देवानां पिता मतीनां पतिः प्रजानाम् । सं देवो देवेन सवित्रा गत सꣳ सूर्येण रोचते ॥ १४ ॥ समग्निरग्निना गत सं दैवेन सवित्रा सꣳ सूर्येणारोचिष्ट । स्वाहा समग्निस्तपसा गत सं दैव्येन सवित्रा सꣳ सूर्येणारूरुचत ॥ १५ ॥ धर्ता दिवो विभाति तपसस्पृथिव्यां धर्ता देवो देवानाममर्त्यस्तपोजाः । वाचमस्मे नियच्छ देवायुवम् ॥ १६ ॥ अपश्यं गोपामनिपद्यमानमा च परा च पथिभिश्चरन्तम् । स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान आवरीवर्त्ति भुवनेष्वन्तः ॥ १७ ॥ विश्वासां भुवां पते विश्वस्य मनसस्पते विश्वस्य वचसस्पते सर्वस्य वचसस्पते देवश्रुत्त्वन्देव घर्म देवो देवान् पाह्यत्र प्रावीरनु वान्देववीतये । मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्याम् ॥ १८ ॥ हृदे त्वा मनसे त्वा दिवे त्वा सूर्याय त्वा । ऊर्ध्वो अध्वरं दिवि देवेषु धेहि ॥ १९ ॥ पिता नोऽसि पिता नो बोधि नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः । त्वष्टृमन्तस्त्वा सपेम पुत्रान् पशून्मयि धेहि प्रजामस्मासु धेह्यरिष्टाहꣳ सहपत्या भूयासम् ॥ २० ॥ अहः केतुना जुषताꣳ सुज्योतिर्ज्योतिषा स्वाहा । रात्रिः केतुना जुषताꣳ सुज्योतिर्ज्योतिषा स्वाहा ॥ २१ ॥

इति सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथाष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—अथर्वणः १—४ दीर्घतमाः ५—२८ ।

देवता—सविता १, २४ सरस्वती २, ४ पूषा ३ वाक् ५ अश्विनौ ६, १०, १२, १३ वातः ७ इन्द्रः ८, २६ वायुः ९ यज्ञः ११, १८–२२, २७, २८ द्यावापृथिवी १४ पूषादयो लिङ्गोक्ताः १५ रुद्रादयः १६ अग्निः १७ आपः २३ ईश्वरः २५ ।

छन्दः—निचृत्त्रिष्टुप् १, २० निचृद्गायत्री २ भुरिक्साम्नी बृहती ३ आर्ची-
पङ्क्तिः ४, १२ निचृदतिजगती ५ निचृदत्यष्टिः ६ भुरिगष्टिः ७ अष्टिः ८ भुरिग्गायत्री
९ अनुष्टुप् १०, २१ विराडुष्णिक् ११ निचृदुष्णिक् १३ अतिशक्करी १४ स्वराड् ज-
गती १५ भुरिगतिधृतिः १६ निचृदतिशक्करी १७ भुरिगाकृतिः १८ निचृदुपरिष्टाद्बृहती
१९ परोष्णिक् २२ निचृदनुष्टुप् २३ विराडनुष्टुप् २४ साम्नीपङ्क्तिः २५ स्वराट् पङ्क्तिः
२६ पङ्क्तिः २७ स्वराड्धृतिः २८ ।

स्वरः—धैवतः १, २० षड्जः २, ९, १६ मध्यमः ३, ७, ८, १९ पञ्चमः ४,
१२, १४, १७, १८, २५—२८ निषादः ५, १५ गान्धारः ६, १०, २१, २३,
२४ ऋषभः ११, १३, २२ ॥

॥ओ३म्॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् । आद-
देऽदित्यै रास्नासि ॥१॥ इड एह्यदित एहि सरस्वत्येहि । असावेह्यसावेह्यसावेहि ॥२॥
अदित्यै रास्नासीन्द्राण्या उष्णीषः । पूषासि घर्माय दीष्व ॥३॥ अश्विभ्यां पिन्वस्व
सरस्वत्यै पिन्वस्वेन्द्राय पिन्वस्व । स्वाहेन्द्रवत् स्वाहेन्द्रवत् स्वाहेन्द्रवत् ॥४॥ यस्ते
स्तनः शशयो यो मयोभूर्यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः । येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि
सरस्वति तमिह धातवेऽकः । उर्वन्तरिक्षमन्वेमि ॥५॥ गायत्रं छन्दोऽसि त्रैष्टुभं छन्दोऽसि
द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णाम्यन्तरिक्षेणोपयच्छामि । इन्द्राश्विना मधुनः सार-
घस्य घर्मं पात वसवो यजत वाट् । स्वाहा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये ॥६॥ समुद्राय त्वा
वाताय स्वाहा । सरिराय त्वा वाताय स्वाहा । अनाधृष्याय त्वा वाताय स्वाहा । अप्रति-
धृष्याय त्वा वाताय स्वाहा । अवस्यवे त्वा वाताय स्वाहा । अशिमिदाय त्वा वाताय
स्वाहा ॥७॥ इन्द्राय त्वा वसुमते रुद्रवते स्वाहेन्द्राय त्वादित्यवते स्वाहेन्द्राय त्वाभि-
मातिघ्ने स्वाहा । सवित्रे त्व ऋभुमते विभुमते वाजवते स्वाहा बृहस्पतये त्वा वि-
श्वदेव्यावते स्वाहा ॥८॥ यमाय त्वाङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा । स्वाहा घर्माय । स्वाहा
घर्मः पित्रे ॥ ९ ॥ विश्वा आशा दक्षिणसद्विश्वान्देवानयाडिह । स्वाहाकृतस्य घ-
र्मस्य मधोः पिबतमश्विना ॥ १० ॥ दिवि धा इमं यज्ञमिमं यज्ञं दिवि धाः । स्वाहा-
ग्नये यज्ञियाय शं यजुर्भ्यः ॥ ११ ॥ अश्विना घर्मं पातꣳ हार्द्वानमहर्दिवाभिरूतिभिः
तन्त्रायिणे नमो द्यावापृथिवीभ्याम् ॥ १२ ॥ अपातामश्विना घर्ममनु द्यावापृ-
थिवी अमꣳसाताम् । इहैव रातयः सन्तु ॥ १३ ॥ इषे पिन्वस्वोर्जे पिन्वस्व ब्र-
ह्मणे पिन्वस्व क्षत्राय पिन्वस्व द्यावापृथिवीभ्यां पिन्वस्व । धर्मासि सुधर्मामेन्यस्मे
नृम्णानि धारय ब्रह्म धारय क्षत्रं धारय विशं धारय ॥ १४ ॥ स्वाहा पूष्णे श-

रसे स्वाहा ग्रावभ्यः स्वाहा प्रतिरवेभ्यः । स्वाहा पितृभ्यं ऊर्द्ध्वबर्हिभ्यो घर्मपावभ्यः स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याᳪ स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः ॥ १५ ॥ स्वाहा रुद्राय रुद्रहूतये स्वाहा सं ज्योतिषा ज्योतिः । अहः केतुना जुषताᳪ सुज्योतिर्ज्योतिषा स्वाहा । रात्रिः केतुना जुषताᳪ सुज्योतिर्ज्योतिषा स्वाहा । मधु हुतमिन्द्रतमे अग्नावश्याम ते देव घर्म नमस्ते अस्तु मा मा हिᳬसीः ॥ १६ ॥ अभीमं महिमा दिवं विप्रो बभूव सप्रथाः । उत श्रवसा पृथिवीᳪ सᳬ सीदस्व महाँ२॥ असि रोचस्व देववीतमः । वि धूममग्ने अरुषं मियेद्ध्य सृज प्रशस्त दर्शतम् ॥ १७॥ या ते घर्म दिव्या शुग्या गायत्र्याᳪ हविर्धाने । सा त आप्यायतान्निष्ट्यायतान्तस्यै ते स्वाहा । या ते घर्मान्तरिक्षे शुग्या त्रिष्टुभ्याग्नीध्रे । सा त आ प्यायतान्निष्ट्यायतान्तस्यै ते स्वाहा । या ते घर्म पृथिव्याᳪ शुग्या जगत्याᳪ सदस्या । सा त आ प्यायतान्निष्ट्यायतान्तस्यै ते स्वाहा ॥ १८ ॥ क्षत्रस्य त्वा परस्पाय ब्रह्मणस्तन्वं पाहि । विशस्त्वा धर्मणा वयमनु क्रामाम सुविताय नव्यसे ॥१९॥ चतुः स्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्य सप्रथाः स नो विश्वायुः सप्रथाः स नः सर्वायुः सप्रथाः । अप द्वेषो अप ह्वरोऽन्यव्रतस्य सश्चिम ॥ २० ॥ घर्मैतत्ते पुरीषं तेन वर्द्धस्व चा च प्यायस्व । वर्द्धिषीमहि च वयमा च प्यासिषीमहि ॥ २१ ॥ अचिक्रदद्वृषा हरिर्महान्मित्रो न दर्शतः । सᳬ सूर्येण दिद्युतदुदधिर्निधिः ॥ २२॥ सुमित्रिया न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्द्वेष्टि यञ्च वयं द्विष्मः ॥ २३ ॥ उद्वयन्तमसस्परि स्वः पश्यन्त उत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥२४॥ एधोऽस्येधिषीमहि समिदसि तेजोऽसि तेजो मयि धेहि॥२५॥ यावती द्यावापृथिवी यावच्च सप्त सिन्धवो वितस्थिरे । तावन्तमिन्द्र ते ग्रहमूर्जा गृह्णाम्यक्षितं मयि गृह्णाम्यक्षितम् ॥ २६ ॥ मयि त्यदिन्द्रियं बृहन्मयि दक्षो मयि क्रतुः । घर्मस्त्रिशुग्विराजति विराजा ज्योतिषा सह ब्रह्मणा तेजसा सह ॥२७॥ पयसो रेत आभृतं तस्य दोहमशीमह्युत्तरामुत्तराᳪ समाम् । त्विषः संवृक् क्रत्वे दक्षस्य ते सुषुम्णस्य ते सुषुम्णाग्निहुतः । इन्द्रपीतस्य प्रजापतिभक्षितस्य मधुमत उपहूत उपहूतस्य भक्षयामि ॥ २८ ॥

॥ इत्यष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—दीर्घतमाः १—१३ ।

देवता–प्राणादयो लिङ्गोक्ताः १ दिगादयो लिङ्गोक्ताः २ वागादयो लिङ्गोक्ताः ३ श्रीः ४ प्रजापतिः ५ सवितादयः ६ मरुतः ७ अग्न्यादयो लिङ्गोक्ताः ८ उग्रादयो लिङ्गोक्ताः ९ अग्निः १०—१३ ।

छन्दः—पङ्क्तिः १ भुरिगनुष्टुप् २ स्वराडनुष्टुप् ३ निचृद्बृहती ४ कृतिः ५ विराड्धृतिः ६ भुरिग्गायत्रीः ७ निचृदत्यष्टिः ८ भुरिगष्टिः ९ आकृतिः १० स्वराड्जगती ११ त्रिष्टुप् १२ निचृत् त्रिष्टुप् १३ ।

स्वरः–पञ्चमः १, १० गान्धारः २, ३, ८ मध्यमः ४, ९ निषादः ५, ११ धैवतः ६, १२, १३ षड्जः ७ ॥

॥ ओ३म् ॥ स्वाहा प्राणेभ्यः साधिपतिकेभ्यः । पृथिव्यै स्वाहाऽग्नये स्वाहा-
न्तरिक्षाय स्वाहा वायवे स्वाहा दिवे स्वाहा सूर्याय स्वाहा ॥ १ ॥ दिग्भ्यः
स्वाहा चन्द्राय स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहाद्भ्यः स्वाहा वरुणाय स्वाहा नाभ्यै स्वा-
हा पूताय स्वाहा ॥ २ ॥ वाचे स्वाहा प्राणाय स्वाहा प्राणाय स्वाहा । चक्षुषे
स्वाहा चक्षुषे स्वाहा । श्रोत्राय स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा ॥ ३ ॥ मनसः काममा-
कूतिं वाचः सत्यमशीय । पशूनाᳪं रूपमन्नस्य रसो यशः श्रीः श्रयतां मयि स्वाहा
॥ ४ ॥ प्रजापतिः सम्भ्रियमाणः सम्राट् सम्भृतो वैश्वदेवः सᳪंसन्नो घर्मः प्रवृ-
क्तस्तेज उद्यत आश्विनः पयस्यानीयमाने पौष्णो विष्पन्दमाने मारुतः क्लथन् ।
मैत्रः शरसि सन्ताय्यमाने वायव्यो ह्रियमाण आग्नेयो हूयमानो वाग्घुतः ॥५॥
सविता प्रथमेऽहन्नग्निर्द्वितीये वायुस्तृतीय आदित्यश्चतुर्थे चन्द्रमाः पञ्चम ऋतुः
षष्ठे मरुतः सप्तमे बृहस्पतिरष्टमे । मित्रो नवमे वरुणो दशम इन्द्र एकादशे विश्वे
देवा द्वादशे ॥ ६ ॥ उग्रश्च भीमश्च ध्वान्तश्च धुनिश्च । सासह्वाँश्चाभियुग्वा
च विक्षिपः स्वाहा ॥ ७ ॥ अग्निᳪं हृदयेनाशनिᳪं हृदयाग्रेण पशुपतिं कृ-
त्स्नहृदयेन भवं यक्ना । शर्वं मतस्नाभ्यामीशानं मन्युना महादेवमन्तःपर्शव्येनोग्रं
देवं वनिष्ठुना वसिष्ठहनुः शिङ्गीनि कोश्याभ्याम् ॥ ८ ॥ उग्रं लोहितेन मित्रᳪं

सौव्रत्येन रुद्रं दौर्व्रत्येनेन्द्रं प्रक्रीडेन मरुतो बलेन साध्यान् प्रमुदा । भवस्य कण्ठ्यꣳ रुद्रस्यान्तः पार्श्व्यं महादेवस्य यकृच्छर्वस्य वनिष्ठुः पशुपतेः पुरीतत् ॥ ९ ॥ लोमभ्यः स्वाहा लोमभ्यः स्वाहा त्वचे स्वाहा त्वचे स्वाहा लोहिताय स्वाहा लोहिताय स्वाहा मेदोभ्यः स्वाहा मेदोभ्यः स्वाहा माꣳसेभ्यः स्वाहा माꣳसेभ्यः स्वाहा स्नावभ्यः स्वाहा स्नावभ्यः स्वाहास्थभ्यः स्वाहास्थभ्यः स्वाहा मज्जभ्यः स्वाहा मज्जभ्यः स्वाहा । रेतसे स्वाहा पायवे स्वाहा ॥ १० ॥ आयासाय स्वाहा प्रायासाय स्वाहा संयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहोद्यासाय स्वाहा । शुचे स्वाहा शोचते स्वाहा शोचमानाय स्वाहा शोकाय स्वाहा ॥ ११ ॥ तपसे स्वाहा तप्यते स्वाहा तप्यमानाय स्वाहा तप्ताय स्वाहा घर्माय स्वाहा । निष्कृत्यै स्वाहा प्रायश्चित्यै स्वाहा भेषजाय स्वाहा ॥ १२ ॥ यमाय स्वाहान्तकाय स्वाहा मृत्यवे स्वाहा । ब्रह्मणे स्वाहा ब्रह्महत्यायै स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याꣳ स्वाहा ॥ १३ ॥

॥ इत्येकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

ऋषिः—दीर्घतमाः १—१७ ।

देवता—आत्मा १—३, ५—१७ ब्रह्म ४ ।

छन्दः—अनुष्टुप् १, ३, ९—११, १३, १७ भुरिगनुष्टुप् २ स्वराड् जगती ८ निचृदनुष्टुप् १२ स्वराडुष्णिक् १४, १५ निचृत्त्रिष्टुप् ४—७, १६ ।

स्वरः— धैवतः १, २, ४, १६ गान्धारः ३, ५, ६, ७, ९—१३, १७ निषादः ८ ऋषभः १४, १५ ॥

॥ ओ३म् ॥ ईशा वास्यमिदꣳ सर्वं यत्किञ्च जगत्यां जगत् । तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा मा गृधः कस्य स्विद्धनम् ॥ १ ॥ कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छतꣳ समाः । एवं त्वयि नान्यथेतोऽस्ति न कर्म लिप्यते नरे ॥ २ ॥ असुर्या नाम ते

लोका अन्धेन तमसावृताः । ताँस्ते प्रेत्यापिगच्छन्ति ये के चात्महनो जनाः
॥ ३ ॥ अनेजदेकं मनसो जवीयो नैनद्देवा आप्नुवन् पूर्वमर्षत् । तद्धावतोऽन्यान-
त्येति तिष्ठत्तस्मिन्नपो मातरिश्वा दधाति ॥ ४ ॥ तदेजति तन्नैजति तद्दूरे तद्वन्तिके ।
तदन्तरस्य सर्वस्य तदु सर्वस्यास्य बाह्यतः ॥ ५ ॥ यस्तु सर्वाणि भूतान्यात्मन्नेवा-
नुपश्यति । सर्वभूतेषु चात्मानं ततो न वि चिकित्सति ॥ ६ ॥ यस्मिन्त्सर्वाणि
भूतान्यात्मैवाभूद्विजानतः । तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यतः ॥ ७ ॥ स
पर्यगाच्छुक्रमकायमव्रणमस्नाविरꣳ शुद्धमपापविद्धम् । कविर्मनीषी परिभूः स्वय-
म्भूर्याथातथ्यतोऽर्थान् व्यदधाच्छाश्वतीभ्यः समाभ्यः ॥ ८ ॥ अन्धन्तमः प्र-
विशन्ति येऽसम्भूतिमुपासते । ततो भूय इव ते तमो य उ सम्भूत्याꣳ रताः ॥ ९ ॥
अन्यदेवाहुः सम्भवादन्यदाहुरसम्भवात् । इति शुश्रुम धीराणां ये नस्तद्विचचक्षिरे
॥ १० ॥ सम्भूतिं च विनाशं च यस्तद्वेदोभयꣳ सह । विनाशेन मृत्युं तीर्त्वा स-
म्भूत्यामृतमश्नुते ॥ ११ ॥ अन्धन्तमः प्र विशन्ति येऽविद्यामुपासते । ततो भूय इव
ते तमो य उ विद्यायाꣳ रताः ॥ १२ ॥ अन्यदेवाहुर्विद्याया अन्यदाहुरविद्यायाः ।
इति शुश्रुम धीराणां ये नस्तद्विचचक्षिरे ॥ १३ ॥ विद्यां चाविद्यां च यस्तद्वेदो-
भयꣳ सह । अविद्यया मृत्युं तीर्त्वा विद्ययामृतमश्नुते ॥ १४ ॥ वायुरनिलममृ-
तमथेदं भस्मान्तꣳ शरीरम् । ओ३म् क्रतो स्मर क्लिबे स्मर कृतꣳ स्मर ॥ १५ ॥
अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् । युयोध्यस्मज्जुहुरा-
णमेनो भूयिष्ठां ते नमउक्तिं विधेम ॥ १६ ॥ हिरण्मयेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं
मुखम् । योऽसावादित्ये पुरुषः सोऽसावहम् । ओ३म् खं ब्रह्म ॥ १७ ॥

॥ इति चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

समाप्तो यजुर्वेदः ।

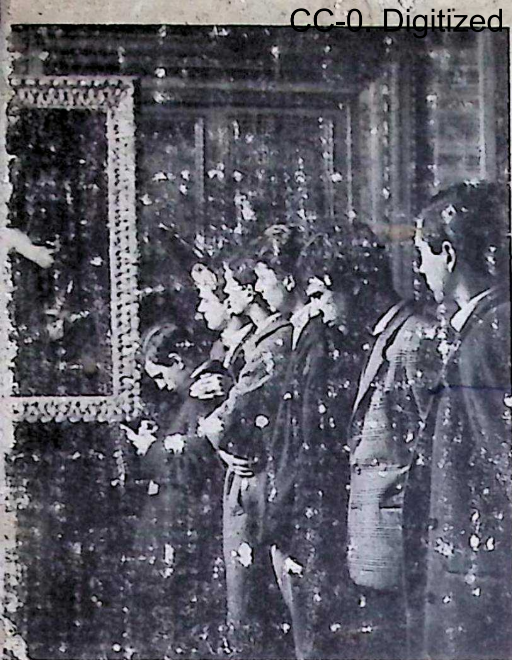
रूप में बांध के लिए साज-
तुम जानते ही हो कि माओ में यहीं पर ला

कान चू-छाङ जन कम्यून के सदस्यों के साथ बातचीत करते हुए।

उत्पादक दल के कार्यकर्त्ताओं के साथ उत्पादन बढ़ाने के मामले पर विचार-विनिमय करते हुए।

Art, in Rome ... Bucarelli ...
fact that, under the direction of the Soprintendente ...
has since 1945 been engaging in 'a whole range of activities calculated ...

ded museum visits.

In recent years the museums have become increasingly aware that
should take on new functions no less important than the traditional one
conservation and protection. This idea was expressed by the parliamen
commission whose president, Francesco Franceschini, said in *Per la Sal*
dei beni Culturali in Italia: 'The traditional principle of a public tutela act
devoted merely to the conservation of cultural property must undoubted
abandoned.' He pointed to 'the absolute necessity of regarding the tut
function in a more modern light, as the safekeeping of scientific knowle
bringing into relief the genuine value of cultural property as bearing wi
to the past and the genuine function of promoting the growth of mank
store of knowledge and consequently shaping the ends and means of tut
administrative activities to this effect'. As was clearly shown by a surve
Italian museums carried out by the Academic Institute of Rome in 1970,
widely felt that our museums should undertake new functions, and not sim
align themselves on the many foreign museums which are much more adva
in this respect. In fact 76 per cent of the persons responsible for our muse
consider that the existing organization of museums should be changed in
direction already indicated.

However, the diversity and magnitude of our historical, artistic and arch
logical heritage give rise to complex problems which museums in most o
countries do not have to cope with. On this account the increase in
strictly educational activities on the part of both big and small muse
national museums and local ones, assumes particular significance. Thus
National Association of Italian Museums (President: Professor Pi..., Ro
nelli), 'having always, ever since its foundation, considered that one
principal and most pressing tasks was to attract school pupils and the pu
to museums', has thought fit for some years now to include in its re
Musei e Gallerie d'Italia a section devoted to educational activities.

Another point worth noting, in my opinion, is the fact that, accordi
the survey mentioned earlier, 10 per cent of the museums 'recognize the
for organizing exhibitions that take into account the real interests of the p
of the average man of our time' and are planning activities connected
local traditions, folklore or the so-called minor arts. These and othe